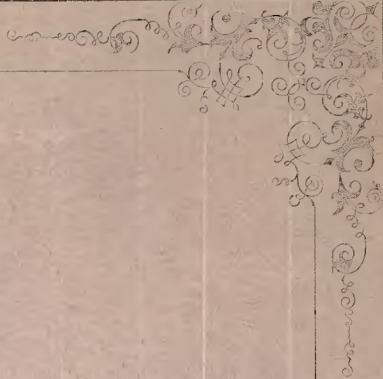
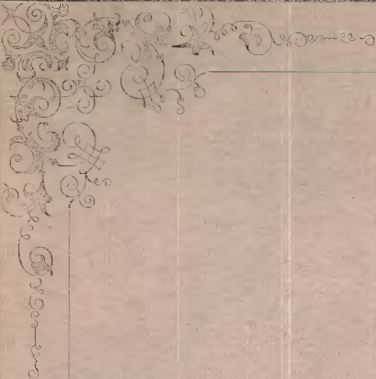

BERETNING

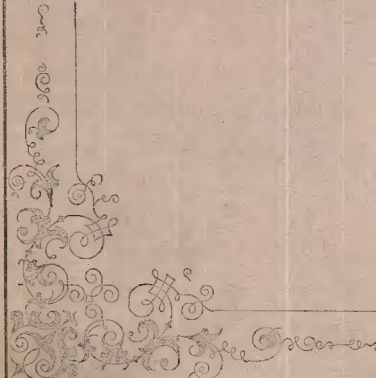
OM

SUNDHEDSTILSTANDEN OG MEDICINALFORHOLDENE

I NORGE

I

1858.

CHRISTIANIA.

TRYKT I DET STEENSKES BOGTRYKKERI.

BERETNING

OM

SUNDHEDSTILSTANDEN OG MEDICINALFORHOLDENE I NORGE

I

1858.

IFØLGE KONGELIG RESOLUTION AF 12. JULI 1856

UDGIVEN AF

DEN KONGELIGE NORSKE REGJERINGS DEPARTEMENT FOR DET INDRE.

CHRISTIANIA.

TRYKT I DET STEENSKE BOGTRYKKERI.

1861.

Sundhedstilstanden i Riget maa for 1858 overhovedet betegnes som god, og fra ikke faae Læger i forskjellige Egne af Landet fremstilles den endog som bedre end sædvanligt. Ingen herjende Epidemi hjemsøgte nogen større Landsdel: de acute Sygdomme, som opnaaede den videste epidemiske Udbredning, navnlig Nervefeber, Kighoste, Skarlagensfeber og Børnekopper, vare enten af mildere Character, eller hvor de en sjelden Gang optraadte med større Styrke, indskrænkede inden et enkelt eller nogle faae Præstegjeldes Omraade, saaledes en Epidemi af Børnekopper i Kautokeino og af Nervefeber i Örkedalen. Disse tvende Steder samt Røros, hvor forskjellige inden Børnealderen dels samtidig dels efter hinanden optrædende Epidemier af Skarlagensfeber, Mæslinger, Kighoste og Cholerine krævede mange Ofre, synes i det Hele at have frembudt den største og, naar Hensyn tages til Dødlighedsforholdene, for Kautokeinos og Røros's Vedkommende tillige den mest indgribende Sygelighed. Næst disse angives — i en Række i det Hele ordnet efter Beliggenheden fra Syd mod Nord — Smaalenenes Amtsphysicat, Kragerø Lægedistrikt og Kysten derfra vestover til Christiansand, indre Romsdals, indre og nordre Nordmøres Distrikter, Christiansund, Stegens Præstegjeld i Nordland samt flere Distrikter i Finmarkens Amt at have nydt den mindst gode Sundhedstilstand.

Dødligheden i 1858 var for det hele Rige lidt mindre end Middeldødligheden i Femaaret 1851—55. Af de forskjellige Stifter var Dødlig-

heden i Christiania og Bergens Stifter noget mindre, i Tromsø Stift betydelig større end sædvanligt. I Christiansands og Thronhjems Stifter var Forholdet omtrent det almindelige, i førstnævnte dog noget under, i sidste noget over. Følgende Tabel, hvor det enkelte Aar 1858 er sammenlignet med det gennemsnitlige Forhold i Femaaref 1851—55, tjener i saa Henseende til nærmere Oplysning.

Stift.	Middel- dødlighed i Femaaret 1851—55.	Døde i 1858.	Forøgelse eller Formind- skelse.	Procentvis Forøgelse eller Formind- skelse.
Christiania . .	10,983	10,566	+ 417	+ 3,80
Christiansand	4,068	4,029	+ 39	+ 0,95
Bergen	4,082	3,905	+ 177	+ 4,34
Throndhjem . .	3,503	3,537	+ 34	+ 0,97
Tromsø	2,318	2,759	+ 441	+ 19,02
Hele Riget . .	24,954	24,796	+ 158	+ 0,64

Ligesom ved foregaaende Aarsberetning er til Veiledning ved Bedømmelsen af, hvorvidt nogen enkelt Alder især har været udsat for en større Dødlighed — og saaledes rimeligvis for en større Sygelighed — end andre, udarbejdet følgende Tabel, der baade for det hele Rigets og hvert enkelt Stifts Vedkommende udviser, hvor mange af 1000 Døde der falde paa de enkelte Aldersclasser gennemsnitlig for Tiaaret 1846—55 og for det særskilte Aar 1858. Til lettere Oversigt er, hvor Overvægten i 1858 udgjorde 1,0 eller derover, Tallene trykte med udhævede Typer.

	Hele Riget.		Christiania Stift.		Christiansands Stift.		Bergens Stift.		Thronhjems Stift.		Tromsø Stift.	
	Tiaaret 1846-55	1858.	Tiaaret 1846-55	1858	Tiaaret 1846-55	1858.	Tiaaret 1846-55	1858.	Tiaaret 1846-55	1858.	Tiaaret 1846-55	1858.
under 1 Aar	190,5	213,3	175,1	210,4	208,7	195,3	221,8	248,6	158,3	176,4	219,3	247,9
mell. 1-3 -	84,0	80,3	99,2	92,1	92,3	77,7	59,0	53,5	71,8	64,5	67,1	97,1
— 3-5 -	40,6	36,7	47,1	41,8	36,9	37,7	32,5	23,8	40,4	36,5	31,8	33,7
— 5-10 -	41,1	37,7	47,0	40,6	38,0	41,7	32,8	27,7	42,0	34,8	34,1	39,1
— 10-20 -	48,7	48,9	49,6	42,3	50,9	67,8	40,8	39,4	48,0	56,8	56,6	49,6
— 20-30 -	70,7	72,2	66,9	66,9	68,0	77,4	67,5	70,2	70,0	78,0	99,9	80,4
— 30-40 -	63,2	67,0	63,1	64,6	60,9	69,7	64,7	74,8	57,8	57,4	72,9	73,2
— 40-50 -	61,9	60,8	58,7	57,2	59,7	58,8	66,9	69,4	61,1	60,5	71,6	65,6
— 50-60 -	83,0	71,7	82,7	65,9	74,8	75,5	87,1	77,6	87,8	84,0	83,8	64,9
— 60-70 -	108,0	108,8	110,2	115,2	100,6	99,0	111,6	107,3	112,8	109,7	96,9	99,6
— 70-80 -	116,9	111,9	111,8	110,4	116,0	110,2	123,2	119,8	137,6	128,3	97,7	87,7
— 80-90 -	74,9	75,4	73,2	78,0	77,2	77,2	76,5	74,5	89,8	89,9	51,8	45,6
— 90-100 -	16,0	15,0	14,9	14,2	15,3	11,7	15,3	13,1	22,1	22,6	15,2	15,6
over 100 Aar	0,6	0,3	0,5	0,4	0,7	0,3	0,3	0,3	0,5	0,6	1,1	0,0
	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000

Den store Dødlighed inden det første Leveaar, som gjør sig gjældende for det hele Rige, gjentræffes ogsaa i de enkelte Stifter alene med Undtagelse af Christiansands, hvor Dødligheden blandt spæde, ikke aarsgamle Børn var ringere end sædvanligt. For de tvende paafølgende Aldersclasser 1—3 og 3—5 Aar stiller Forholdet sig gunstigt i de fire sydlige Stifter, derimod misligt i Tromsø Stift, hvor i det Hele Børnealderen indtil det 10de Aar, og især Perioden 1—3 Aar, fremviser en meget stor Dødlighed, som ifølge flere af de i Finmarkens Amt practiserende Lægers Indberetninger rimeligvis nærmest maa tilskrives en vidt udbredt Kighostepidemi. Den i Aldersclasserne 20—30 og 30—40 Aar for hele Riget fremtrædende noget større Dødlighed i 1858 end i det til Sammenligning opstillede Tiaar sees især at tilhøre Christiansands, Bergens og tildels Thronhjems Stift og synes ikke efter de foreliggende Oplysninger om Sygdomsforholdene at hidrøre fra nogen enkelt, for dette Aar stærkere fremtrædende Sygdom. — I Henseende til Dødlighedens forskjellige Styrke til de enkelte Tider paa Aaret indtraf de fleste Dødsfald i Januar (2684), Marts (2578) og April (2511), samt de færreste i Juli (1752), August (1710) og September (1593).

Sygdomsconstitutionen var i det Hele lidet ndtalt. Saavel inflammatoriske som adynamiske Sygdomme, fornemlig de første, optraadte overhovedet sjældnere, og kun fra faae Steder angives deres hyppigere Forekomst at have paatrykket

Sygdomsconstitutionen noget bestemt Præg, saaledes for førstnævnte Sygdommes Vedkommende under Aarets 4—5 første Maaneder i Kragerø Distrikt, i Byerne Österrisøer og Lillesand med Omegn samt i nordre Indherreds Distrikt, for sidstnævntes Vedkommende i Arendal og Grimstad med Omegn, i den nordlige Del af Romsdals Amt, samt i Ørkedals og tildels Varangers Distrikter. Catarrhalske og for en Del lettere rheumatiske Affectioner synes i Aarets første og sidste Maaneder næsten overalt at have været de forherskende og ikke sjelden af epidemisk Character. Den om Sommeren og Høsten almindelig optrædende gastriske Sygdomsconstitution viste sig ogsaa i dette Aar, men i de 3 sydlige Stifter svagere end i det nærmest foregaaende Tidsrum, hvorimod den fra Thronhjems Stift angives paa enkelte Steder at være optraadt med megen Styrke.

Veiriget var over det hele Land særdeles mildt, men i de første og sidste Maaneder tillige usædvanlig ustadigt, storm- og regnfuldt. Navnlig udmærkede Januar Maaned sig i disse Henseender. Februar var koldere og synes, ialfald for den sydlige Del af Landet, af de enkelte Maaneder at have frembudt den laveste Middeltemperatur. Nogen egentlig Vinter havdes ikke, naar undtages at Marts og for de nordligere Egne April Maaned bragte en liden Eftervinter med megen Sne, men af kort Varighed. Vaaren kom tidlig, og allerede i Slutningen af Mai havde man paa mange Steder fuld Sommer, ligesom Begyn-

delsen af Juni udmærkede sig ved en paafaldende Varme, der vel tabte sig mod Maanedens Slutning, men derefter igjen tiltog og vedvarede til September. Den varme og snarere noget tørre end fugtige Sommer betegnes fra alle Egne af Landet som særdeles gunstig for Vegetationen, og faldt derfor Afgrøden saavel af Hø som Korn overalt god i Kvalitet og for det Meste i tilfredsstillende Mængde, ofte endog rigelig. Potetes viste derimod oftere Tegn til Tørraaddenhed. Den gunstige Aarsvæxt dannede for Tromsø Stift en skarp Modsætning til de foregaaende Aars Misvæxt og kom saa meget mere tilpas, som de for disse Egne saa vigtige Lofot- og Finnmarkfiskerier vare mislykkede; det beklages kun, at Udsæden af Mangel paa Frøkorn var ringere end sædvanligt. Fra October af indtraadte det samme ustadige, milde, storm- og regnfulde Veirig, hvormed Aaret var begyndt, og fortsatte sig, naar undtages en kort Tids Kulde og Sne i den sidste Halvdel af November, uafbrudt til Udgangen af December. Regnmængden synes dog ikke at have været i det Hele særdeles stor, og fra enkelte Steder angives den almindelige Høstflom at være udebleven.

Nervefeber (Typhus) fremviser et større Antal Angrebne i dette end i de foregaaende Aar,

i hvilke denne Sygdom overhovedet var temmelig sjelden. Ved Sammenligning for Aarene 1857 og 1858 udvise af Rigets 17 Amter — Byerne Christiania og Bergen medregnede under respective Akershus og søndre Bergenhus Amter — 4 omtrent det samme Antal Angrebne i begge Aar, 6 et mindre og 7 et større Antal i sidste fremfor i første. Som Angrebne af Nervefeber ere i de fra Størsteparten af Lægerne indkomne Beretninger tilsammen opførte 4683, hvoraf 462 eller 9,9 pCt. døde, hvorimod det tilsvarende Antal Angrebne i 1857 opgaves til 4389, hvoraf 370 eller 8,4 pCt. døde. Den i 1858 stedfindende Overvægt (294) hidrører fornemlig fra tvende mindre Strøg, nemlig Arendal med Omegn og Ørkedals Lægedistrikt, der tilsammen udvise en Overvægt af 524, og lades disse Steder ude af Betragtning, vil den ellers i 1858 paa nogle Steder stedfindende Forøgelse i de Angrebnes Antal mere end opveies af en tilsvarende Formindskelse paa andre Steder, og Landet saaledes i det Hele maatte siges at være snarere mindre hjemsøgt af Nervefeber i det sidste end i det første af de tvende Aar. Mest jævnt synes Sygdommen at være forekommen i Bergens og Thronhjems Stifter, sjeldnest derimod i Christiania Stift. Fordelingen paa de enkelte Amter vil sees af følgende Tabel:

Amt.	Folkemængde ved Udgangen af 1855	Behandlede.	Behandlede af 1000 Indvaanere.	Døde.	Døde af 100 Behandlede.	Lægedistrikt, Præstegjeld eller By, hvor Nervefeber især forekom.
Akershus med Christiania	127770	431	3,4	52	12,1	{ Christiania og Aker, 284 Behandlede, 33 Døde. Ullensaker og Næs, 72 B. 5 D. Urskog, 38 B. 8 D.
Smaalenene	84416	116	1,4	16	13,8	
Hedemarken	101394	70	0,7	5	7,1	
Christian	115149	61	0,5	9	14,8	
Buskerud	90343	161	1,8	29	18,0	{ Buskeruds Landphysicat, 101 B. 16 D. Hemsedals Sogn, 25 B. 5 D.
Jarlsberg og Laurvig .	73223	147	2,0	18	12,2	{ Tønsberg og Omegn, 44 B. 5 D. Horten og Omegn, 35 B. 5 D.
Bratsberg	76546	126	1,6	9	7,1	{ Arendal og Omegn, 216 B. 17 D. Grimstad og Omegn, 26 B. 6 D. Gjerestad Sogn, 25 B. 3 D.
Nedenes og Raabygdelaget.	59112	327	5,5	31	9,5	
Lister og Mandal . .	67370	193	2,9	36	18,8	{ Christiansand med Omegn, 116 B. 20 D. Flekkefjords Distrikt, 63 B. 13 D.
Stavanger	91539	62	0,7	5	8,1	{ Af 2 Distriktslæger derhos opgivet 5 Døde, men ikke de Behandlede Antal.
Søndre Bergenhus med Bergen	129275	306	2,4	26	8,5	{ Ytre Søndhordlands Distrikt, 49 B. 2 D. Midthordlands Distrikt, 52 B. 7 D. Indre Nordhordlands Distrikt, 80 B. 5 D. Ytre Nordhordlands Distrikt, 55 B. 1 D. (og 3 derhos døde uden Behandling). Bergen 36 B. 7 D.

Amt.	Folke- mængde ved Udgan- gen af 1855.	Behand- lede.	Behandle- de af 1000 Indvaa- nere.	Døde.	Døde af 100 Be- hand- lede.	Lægedistrikt, Præstegjeld eller By, hvor Nervefeber især forekom.
Nordre Bergenhus . .	81496	432	5,3	31	7,2	Lærdals Distrikt, 73 B. 7 D. Midtre Sogns Distrikt, 80 B. 6 D. Ytre Sønd- fjords Distrikt, 97 B. 6 D. Indre Søndfjords Distrikt, 53 B. 4 D. (i sidste Kvartal). Nordfjords 2 Distrik- ter tilsammen 93 B. 5 D.
Romsdal	90283	396	3,3	33	8,3	Christiansund, 68 B. 8 D. Søndre Nord- møres Distrikt 122 B. 5 D. Indre Nordmøres Distrikt, 70 B. 3 D. Nor- dre Nordmøres Distrikt, 45 B. 5 D.
Søndre Thronhjøm . .	96318	976	10,1	79	8,1	Ørkedalens Distrikt, 692 B. 50 D. Strinde Distrikt, 81 B. 8 D. Thronhjøm, 52 B. 8 D. Selbo Di- strikt, 50 B. 7 D. Søndre Fosens Di- strikt, 53 B. 2 D. (i sidste Kvartal).
Nordre Thronhjøm . .	73571	370	5,0	32	8,6	Stjørdalens og søndre Indherreds Di- strikt tils. 139 B. 12 D. Midtre Ind- herreds Distrikt, 140 B. 12 D. Nor- dre Indherreds Distrikt, 44 B. 6 D.
Nordland	77587	330	4,3	26	7,9	Bejerens Pgld. 59 B. 4 D. Stogens Distrikt, 44 B. 6 D. Østlofotens Di- strikt, 56 B. 4 D. Vestlofotens Di- strikt, 75 B. 5 D.
Finmarken	54655	179	3,3	25	14,0	Søndre Senjens Distrikt, 28 B. 5 D. Lyngens Distrikt 34 B. 7 D. Varan- gers Distrikt 65 B. 8 D.
Hele Riget	1490047	4683	3,1	462	9,9	

Af **Barselseber** ere af Lægerne anmeldte 246 Tilfælde, hvoraf 78 endte dødlig, (fra et Lægedistrikt ere derhos opgivne 5 Døde, men ikke det tilsvarende Antal Behandlede). Sygdommen sees intetsteds at være optraadt som alvorligere Epidemi, ihvorvel den mod Aarets Slutning paa enkelte Steder forekom almindeligere end sædvanligt, saaledes i Christia-
nia, i Numedal og Sandsværs Distrikt, i nedre Thelemarken, i Stavanger samt for Maanederne Juli — August i Arendal med Omegn. Ifølge de til Tabelcontoret fra Præsterne indkomne Oplysninger var Antallet af Døde paa Barselseng i det Hele 342, hvoraf 3 i Alder under 20 Aar, 113 mellem 20 og 30 Aar, 156 mellem 30 og 40 Aar og 70 mellem 40 og 50 Aar. Forholdet i de enkelte Stifter af de nævnte Opgaver over Barsel-
feber og Døde paa Barselseng stiller sig saaledes:

Stift.	Efter Præste- listerne døde paa Barsel- seng.	Af Lægerne			
		iagttagne Tilfælde af Barsel- feber.	indberet- tede Døds- fald af Bar- selseber.	hvilket gi- ver følgen- de Dødspro- cent af Be- handlede.	
Christiania . .	136	148	49	33,10	pCt.
Christiansand .	62	52	15	28,84	—
Bergen	68	17	4	23,52	—
Thronhjøm . .	42	16	6	37,50	—
Tromsø	34	13	4	30,76	—
Hele Riget . .	342	246	78	31,70	—

Af de 342 paa Barselseng Døde angive Me-
dicinalberetningerne Dødsaaarsag en for 129, nemlig 83 døde af Barselseber, 21 efter foregaaende ob-
stetriciske Operationer (uden at nogen bestemt Sygdom kunde paavises, og hos omtrent Halvpar-
ten med dødlig Udgang inden første Døgn), 8 af Eclampsi, 3 af Ruptura uteri og 14 af forskellige
andre Sygdomme. Som døde Uforløste nævnes 14, hvoraf 5 fra søndre Bergenhus, 3 fra søndre
Thronhjøms, 2 fra hvert af Akershus og Hede-
markens og 1 fra hvert af Bratsbergs og Roms-
dals Amter.

Børnekopper forekom epidemisk paa flere Ste-
der, saaledes navnlig i Smaalenenes Amtspphysicat, hvorfra 4 Læger opgive at have fra April Maaned
behandlet 129 Individer, hvoraf 12 døde (en Del falder dog paa Begyndelsen af det følgende Aar);
endvidere i Søgne Sogn i Lister og Mandals Amt fra Januar til Mai, 50 Angrebne, 5 Døde; i Sta-
vanger fornemlig i første Halvaar, 102 Angrebne, 12 Døde; i Bergen fra April til Udgangen af Ja-
nuar det følgende Aar, 53 Angrebne, 12 Døde; samt i den vestligere Del af Finmarkens Amt,
fornemlig i Kautokeino Præstegjeld, i Maanederne Marts — April og October — December, 186 An-

grebne, 56 Døde. I mindre Epidemier og tildels ganske sporadisk viste Sygdommen sig derhos paa flere andre Steder søndenfelds, dels i Byerne dels i Landdistriktet, og ere i det Hele udenfor de nævnte større Epidemier tilsammen anmeldte 120 Tilfælde med 9 Dødsfald, hvoraf flest for Kongsberg, 14 med 1 Dødsfald; Tønsberg 10, der helbrededes; Grimstad og Lillesand tilsammen 14; Christiansand 10 med 1 Dødsfald; vestre Ryfylkes Distrikt 11 med 1 Dødsfald, og Vos Præstegjeld, hvorfra der nævnes 3 Døde, men ikke de Behandledes Antal. Lægges de nævnte Opgaver sammen, kjendes for hele Riget et Antal af 640 Angrebne og 106 Døde af Børnekopper. Af de Døde kan, naar Finmarkens Amt undtages, over Halvparten antages at have været yngre, uvaccinerede Børn. Drages nemlig fra de anførte 106 Døde 56 for Finmarkens Vedkommende, kjendes blandt de tilbageblivende 50 Alderen for 29, hvoraf 10 vare voxne tildels ældre Individer og 19 yngre Børn, disse tillige samtlige paa 2 nær, om hvem Underretning savnes, uvaccinerede. I Finmarkens Amt synes omvendt Størsteparten af de Døde at have været voxne Individer, dog ere Opgaverne herfra med Hensyn til Aldersangivelse mindre fuldstændige. Sygdommens Opstaaen skyldtes paa enkelte Steder directe Indbringen af Smitte fra Udlandet, paa andre Forplantelse fra allerede angrebne Egne inden Landet selv.

Vandkopper nævnes fra alle Amter. I Vadsø og Omegn herskede i andet Halvaar en almindelig Epidemi deraf, og ogsaa paa flere andre Steder angives Sygdommen at have været mere eller mindre hyppig, saaledes i Throndhjem, i Stavanger og vestre Ryfylke, i Egersund, Christiansand, Drammen og Christiania. Vaar- og Høstmaanederne synes at have frembudt de fleste Tilfælde.

Skarlagensfeber forekom som mere udbredt Epidemi alene i Smaalenene, i Hedemarkens Amtspysicat samt paa Strækningen fra Arendal til Christiansand, hvor den, ligesom Aaret forud paa Strækningen fra Kragerø til Grimstad og Lillesand, i det Hele udbredte sig fra Øst mod Vest. Sygdommen havde i Smaalenene hersket i flere Aar, men angives for 1858 at være optraadt i Regelen med ringere Styrke, om den end fremdeles, nær-

mest som Følge af de Syges Uforsigtighed, krævede ikke saa faae Ofre. Epidemien i Hedemarkens Amtspysicat synes ligeledes at have været temmelig mild, hvorimod den fra Arendal og Omegn betegnes som meget ondartet, og af 357 af denne Byes Læger behandlede Syge angives 47 eller 13,2 pCt. at være døde. Naar undtages de nævnte Steder og nogle smaae Epidemier i Svelvig med Omegn, paa Røros samt i Dalsbygden af Tolgens Præstegjeld, forekom Skarlagensfeber næsten alene kun sporadisk og næsten udelukkende indskrænket til Christiania og Christiansands Stifter, udenfor hvilke den alene kan sees at være iagttagen i Bergen og, som anført, paa Røros.

Mæslinger, der i 1857 havde været den mest udbredte exanthematiske Sygdom, viste sig dette Aar epidemisk alene i enkelte Strøg af Throndhjems og Tromsø Stifter. Fra nordre Indherreds, indre Namdals, Alstahaugs, Ranens, Stegens og tildels søndre Senjens Lægedistrikter ligesom ogsaa fra Røros omtales Sygdommen for første Halvaar som meget almindelig; men, naar undtages Røros, hvor den herskede samtidig med Skarlagensfeber, tillige overalt som meget mild, saa at den kun sjelden kom under Behandling. Sporadisk iagttoges Mæslinger paa flere Steder saavel i den nordlige som i den sydlige Del af Landet, men i det Hele sjelden.

Kighoste herskede epidemisk over den største Del af nordre Throndhjems samt Nordlands og Finmarkens Amter, der under det foregaaende Aars Epidemi af denne Sygdom havde været næsten aldeles forsvunden, endvidere over større Strækninger af Romsdals, søndre Bergenhus og Bratsbergs Amter, ligesom ogsaa i flere Distrikter og mindre Strøg ellers i Landet, hvor Sygdommen dels var en Fortsættelse fra det foregaaende Aar, dels fra nyt af opstaaet. Characteren betegnes af de fleste Læger som mild, idet Antallet af Døde i Forhold til Angrebne i Regelen var lidet. Dog sees ogsaa det Modsatte at have været Tilfældet, og selv hvor Sygdommen ikke kunde kaldes ondartet, udøvede den dog undertiden ved sin store Udbredning en mærkbar Indflydelse paa Børnealderens Mortalitetsforholde, saaledes, som ovenfor anført, især i Finmarkens Amt. Af 93 anmeldte

Dødsfald, der iøvrigt, da Lægehjælp for det Meste sjelden søgtes, kun kan antages at udgjøre en ringe Del af det hele virkelige Antal, falde 24 paa Christiania Stift, 2 paa Christiansands Stift, 15 paa Bergens Stift, 5 paa Throndhjems Stift og 47 paa Tromsø Stift. Foruden Børn sees ogsaa enkelte Voxne at være angrebne.

Diphtheriske Sygdomme synes at have været i det Hele af underordnet Betydning, og fra enkelte Amter omtales de saa godt som ikke. Af Strubehoste (Croup) ere ialt anmeldte 89 Dødsfald, hvoraf 64 fra Christiania Stift. Den større Overvægt her hidrører især fra Christiania og Omegn, hvor Sygdommen i de sidste Maaneder af Aaret viste sig noget almindeligere, saaledes opgives 49 Behandlede og 34 Døde, endvidere fra Buskeruds Amt, 14 Behandlede og 9 Døde, og fra Jarlsberg og Laurvigs Amt, 19 Behandlede og 11 Døde. Exsudativ Svælgbetændelse (Diphtheritis) angives vel fra forskellige Steder saavel i den sydlige som i den nordlige Del af Landet at være forekommen noget hyppigere, men i Regelen meget mildt, saa at ofte den simpleste Behandling var tilstrækkelig til Helbredelse. Af 31 anmeldte Dødsfald falde 23 paa Christiania Stift.

Kusma (Parotitis) forekom epidemisk i Christiania og Omegn, fornemlig i Maanederne Marts April og Mai; iøvrigt anføres kun sporadiske Tilfælde af denne Sygdom.

Catarrhalske Sygdomme vare af alle de hyppigst forekommende, især i Aarets første Maaneder, da de i mange Egne over det hele Land herskede epidemisk som en Fortsættelse af den Høsten forud begyndte Influenzaepidemi. Ogsaa i Aarets sidste Maaneder optraadte de, efter om Sommeren at være aftagne i Styrke og Udbredning, igjen meget almindelig, men kun sjældnere af epidemisk Character, ligesom ogsaa flere Læger gjøre opmærksom paa, at gjerne hvert Aar til den Tid frembyder et overveiende Flertal af catarrhalske Sygdomme, saa at Forholdet i 1858

neppe kunde siges at overskride det sædvanlige. Characteren maa i Regelen antages at have været mild; dog synes efter enkelte Lægers Iagttagelse Affectioner af Brystorganernes Slimhinde ofte at have vist sig temmelig heftige og hos yngre Børn maaske hyppigere end sædvanligt at have medført Fare for Livet.

Lungebetændelse maa antages at have været mindre hyppig end sædvanligt, idet baade de opgivne Sygdomstilfældes Antal i det Hele synes at være noget mindre end navnlig i 1857, og derhos mange Læger i forskellige Egne af Landet udtrykkelig betegne Forholdet saaledes for sine Distrikters Vedkommende, medens omvendt kun meget faae angive det Modsatte at have været Tilfældet. Alene fra Kragerø og nordre Indhereds Distrikter anføres Sygdommen at være optraadt usædvanlig hyppig, paa sidstnævnte Sted som Fortsættelse af en Aaret forud begyndt Epidemi. Paa Rigshospitalet i Christiania indkom i dette Aar 76 Syge for Lungebetændelse og døde 18, et ringere Antal Indkomne end i noget af de foregaaende 7 Aar, og af 156 Læger i Landet, der i sine Indberetninger opgive Antallet saavel af Behandlede som Døde i denne Sygdom, ere anmeldte som tilseede 2736 Individuer, hvoraf 298 døde, heri iberegnet de paa Sygehuse Indlagte. Af de øvrige Læger ere derhos anførte 61 Dødsfald, saa at det samlede Antal af disse bliver 359, nemlig 233 i Christiania Stift, 38 i Christiansands Stift, 27 i Bergens Stift, 41 i Throndhjems og 20 i Tromsø Stift. Til Oplysning om Forholdet i de enkelte Amter hidsættes nedenstaaende Tabel, hvorved dog, som ogsaa ved foregaaende Beretning anført, maa erindres, at denne Sygdom, da den ikke behandles paa Amtscommunernes Bekostning, i Landdistrikterne i Regelen kun sjældnere kommer under Behandling, og at saaledes det af Lægerne opgivne Antal dels langt fra svarer til det virkelige, dels kun tilnærmelsesvis kan tjene til Sammenligning mellem de enkelte Landsdele indbyrdes.

Amt.	Af hvor mange Læ- ger opgi- vet.	Behand- lede.	Døde.	Døde af 100 Be- handlede.	
Akershus med Chri- stiania	21 ^{og} _{Rigshp.}	400	55	13,8	{ Christiania og Aker tilsammen 309 Behand- lede, 40 Døde, hvoraf paa Rigshospitalet 76 Indkomne og 18 Døde.
Smaalenene	12	187	28	15,0	
Hedemarken	10	195	19	9,7	{ 2 Læger i Land og Thoten tilsammen 58 B. 5 D.
Christian	6	88	8	9,1	
Buskerud	8	317	33	10,4	Kragerø med Omegn 160 B. 11 D.
Jarlsberg og Laurvig .	21	328	38	11,6	
Bratsberg	8	311	22	7,1	Østerrisøer med Omegn 109 B. 8 D.
Nedenes og Raabygde- laget	10	211	19	9,0	
Lister og Mandal . . .	6	92	2	2,2	{ Bergens By 57 B. 16 D., deraf paa Byens almindelige Sygehus 9 Indkomne og 2 D.
Stavanger	4	67	3	4,5	
Søndre Bergenhus med Bergen	8	67	17	25,4	{ Angivelserne angaae alene Thronhjems By og Omegn. Paa Thronhjems Sygehus indkom 18 og døde 1.
Nordre Bergenhus . . .	3	26	3	11,5	
Romsdal	9	63	11	17,5	Nordre Indherreds Distrikt 67 B. 5 D.
Søndre Throndhjem . .	9	160	14	8,7	
Nordre Throndhjem . .	6	145	9	6,2	
Nordland	8	30	4	13,3	
Finmarken	7	49	13	26,5	
Hele Riget	156	2736	298	10,9	

Med Hensyn til Sygdommens forskellige Hyp-
pighed i de enkelte Maaneder sees af 764 Til-
fælde i 25 Lægers Praxis (udenfor Christiania)
90 at være indtrufne i Januar, 115 i Februar,
144 i Marts, 128 i April, 68 i Mai, 30 i Juni,
19 i Juli, 16 i August, 15 i September, 36 i
October, 56 i November og 47 i December.

Lettere **rheumatiske Affectioner** ledsagede
ofte de herskende catarrhalske Sygdomme, hvor-
imod heftigere acute Tilfælde i Almindelighed
betegnes som sjeldne. Chronisk Rheumatisme var
fremdeles næsten overalt en særdeles gjængs Syg-
dom, og antages, som ogsaa tidligere anført, Cli-
matets Haardhed i Forbindelse med Folkets der-
ved forøgede Ondtliden under enkelte af sine vig-
tigste Beskjæftigelser, saasom Fiskeri og Tøm-
merdrift, at være de væsentligste Aarsagsmomen-
ter, hvis Indflydelse bliver saa meget større, som
Beklædningen paa mange Steder er mindre hen-
sigtsmæssig, og Almuesmanden i det Hele nærer
liden Omtanke for Bevarelsen af sin Helbred.
Som en hyppig Følgesygdom af de rheumatiske
Affectioner nævnes fra flere Steder organiske Feil
i Hjertet; især gjøre et Par af Thronhjems Læ-
ger opmærksom paa disse Lidelsers, efter deres

Erfaring i de senere Aar endog tiltagende Hyp-
pighed.

Koldfeber kom ogsaa dette Aar oftere til
Behandling i Egnene omkring Christianiafjorden
og langs Kyststrækningen af Christiansands Stift,
vistnok fornemlig hos Sømænd, der havde paa-
draget sig Sygdommen i Udlandet, men ikke sjel-
den ogsaa hos Individuer, der ikke havde været
udenfor sit Hjemsted. Saaledes vedvarede frem-
deles den i foregaaende Beretninger omtalte Epi-
demi paa Kirkeøen i Hvaløernes Præstegjeld, for-
nemlig i sidste Halvaar, da i det Hele 48 Syge
kom under Behandling, de fleste dog kun for Re-
cidiver, idet alene 14 vare fra nyt af angrebne.
Spontant opstaaede Tilfælde omtales endvidere
fra Frederikshald og Aremark, fra Frederikstad
og Onsø, fra Moss, Drammen, Tønsberg og Om-
egn, Frederiksværn, Kragerø, øvre Thelemarken,
Tvedestrand, Arendal, Grimstad og vestre Ry-
fylke, paa de fleste af disse Steder dog kun ganske
enkeltvis. I Bergens, Thronhjems og Tromsø
Stifter ere de faae — tilsammen 16 — anmeldte
Tilfælde alle indtrufne i Byerne og, som det syn-
es, udelukkende hos fremmede eller fra Udlan-
det hjemkomne Søfolk.

Gastriske Sygdomme vare i Regelen mindre fremtrædende end i flere af de foregaaende Aar. Om Sommeren og Høsten forekom vel Diarrhoe temmelig hyppig, men dog, som flere Læger bemærke, ikke over det Sædvanlige og langt sjeldnere, end man efter den stærke Sommervarme og den overdrevne Nydelse af al Slags Frugt, hvortil Aaret gav Anledning, maatte befrygte. Tilfældene betegnes ogsaa for det Meste som lette, idet de sjelden optraadte med større Intensitet under Form af Cholérine og i Almindelighed let lode sig bekjæmpe. Kun inden den tidligere Børnealder viste Characteren sig undertiden mere ondartet, og af de anmeldte Dødsfald, ialt 33 af Cholérine og 53 af Diarrhoe, falder det overvejende Flertal paa de første Leveaar, i hvilke Sygdommen oftere medførte blodige Udtømmelser og undertiden antog et dysenterisk Præg, medens dog Tilfælde af ren udtalt Blodgang vare sjeldne. Som Steder, hvor de gastriske Sygdomme optraadte mere udbredt og havde en alvorligere Character, maae fornemlig fremhæves enkelte Distrikter i Thronhjems Stift, især indre og nordre Nordmøre samt Røros Præstegjeld, paa hvilke Steder næsten den hele Befolkning skal være bleven angreben, og ikke faae Individuer, mest dog Børn, være borttrykkede. Ogsaa Thronhjems By og Stjørdalen samt af Steder udenfor Thronhjems Stift nordre Österdalen, Faaberg, Buskeruds Landphysicat, Hedenstads Sogn i Sandsværs Præstegjeld, Trakten omkring Skiensfjorden (her mest i første Halvaar), Kragerø Distrikt, Vinje Præstegjeld i øvre Thelemarken, Vegusdals Annex til Evje og Bakke Hovedsogn nævnes som Steder, hvor de gastriske Sygdomme have vist sig noget hyppigere, tildels med epidemisk Character.

Af **ondartet Cholera** indtraf i Juli og August tilsammen 4 Tilfælde i Drammen og Liers Præstegjeld, deraf 2 med dødlig Udgang; et enkelt sidste Tilfælde af den Høsten forud herskende lille Choleraepidemi paa Tangen (i Drammen) falder ligeledes paa 1ste Halvdel af Januar dette Aar. Iøvrigt kan Sygdommen ikke sees at være forekommen, naar undtages maaske et

Tilfælde i Brevig, der endte dødlig i Løbet af faae Timer under choleralignende Symptomer.

Skjörbug forekom ligesom i de nærmest foregaaende Aar oftere i Nordlands og Finmarkens Amter, dog angives Sygdommen alene fra Varangers Distrikt at være optraadt som Epidemi, fornemlig i Tidsrummet Marts — Juni; Flertallet af de i andre Distrikter iagttagne Tilfælde synes derhos at være indtrufne hos Personer, især Fiskere og Sømænd, som i længre Tid havde færdsels i Östfinmarken. Udenfor Tromsø Stift forefaldt en liden Epidemi i Bergenhus Fæstnings Strafanstalt, ligesom ogsaa nogle Tilfælde viste sig i Bergens Tugthus. Iøvrigt omtales kun enkelte sporadiske Tilfælde fra et Par Amter. Som den væsentligste Aarsag til Sygdommens Hyppighed i Östfinmarken anføres de foregaaende Aars Misvæxt og den derved bevirkede Mangel paa Poteter og vegetabiliske Næringsmidler overhovedet.

Venerisk Sygdom synes snarere at have været i Af- end i Tiltagende. For Byernes Vedkommende lader vistnok Forholdet sig vanskeligere bestemme, da de Angrebne ofte lade sig behandle privat og derhos for en stor Del bestaae af fra- og tilreisende Personer, hvorimod for Landdistrikterne, hvorfra de Syge i Regelen indlægges i Sygehusene, en Sammenligning mellem de enkelte Aar sikrere lader sig anstille. Paa Rigshospitalet, samtligte Amtssygehuse, Bergens og Thronhjems communale Sygehuse, Lungegaardshospitalet, Reknes Hospital, samt Helgelands, Saltens, Lofoten og Vesteraalens samt Senjen og Tromsø Fogderiers Sygehuse indkom i de 3 Aar 1856, 57 og 58 respective 731, 596 og 516 Syge for Syphilis, altsaa for hvert følgende Aar et mindre Antal end forud. Forskjellen udgjorde mellem de tvende første Aar 18,5 pCt. og mellem de tvende sidste 13,5 pCt. Formindskelsen fra 1857 til 1858 viser sig især ved Thronhjems communale Sygehus, hvor der i det første af de tvende Aar indkom 101 i det andet 58, og synes nærmest at hidrøre fra Selbo Præstegjeld, som i begge disse Aar indsendte sine mange veneriske Patienter til Thronhjems Sygehus, efter at det i Præstegjeldet mod Sygdommen

midlertidig oprettede Sygehus var nedlagt i 1856. Medtages foruden de nævnte Sygehuse endvidere Communalsygehusene i Christiania, Frederikshald, Frederikstad, Moss, Drammen, Christiansand, Stavanger og Hammerfest samt de militære Sygehuse i Frederikstad, Carljohansværn og Christiansand, i hvilke der tilsammen indlagdes 68 syphilitiske Individuer, bliver det hele Antal af de paa Rigets almindelige, faste Sygehuse Indkomne 584. Naar fra disse 584 undtages 188 paa Rigshospitalet Indlagte, for hvilke Oplysninger i denne Henseende mangle, sees 38 at have lidt af primære og 358 af secundære Former, altsaa et Forhold af 1 : 9,4. Den gennemsnitlige Behandlingstid for en syphilitisk Patient sees at have været 106 Dage. Lades nemlig af de nævnte Sygehuse Rigshospitalet, Christiania chroniske Sygehus, Frederikstads Byes Sygehus, Carljohansværns Sygehus samt Lungegaardshospitalet, fra hvilke Liggedagenes Antal ikke er opgivet særskilt for hver Sygdomsart, ude af Betragtning, bliver for de øvrige et Antal af 36,340 Liggedage at fordele paa 343 Udskrevne af i Alt 474 Behandlede (377 Indkomne og 97 Tilbageliggende fra det foregaaende Aar).

Af **chroniske Hudsygdomme** forekom Fnat fremdeles jævnt hyppig i Christiansands og Bergens Stifter, hvorimod dets Forekomst i de øvrige Stifter var mere forskjellig efter de enkelte Trakter. Af Christiania Stift nævnes saaledes i Beretningerne for dette Aar især nogle Dalfører i Hallingdal og Valdres, af Throndhjems Stift især Selbo, Stjørdalen og Opdal som Egne, hvor Sygdommen var meget almindelig, medens omvendt dens Sjældenhed fremhæves især fra Österdalen og enkelte Præstegjelde i Nordmøre. Lægeraad mod Sygdommen søgtes i det Hele hyppigere end forhen, og oftere havde ogsaa Communebestyrelserne paa forskjellige Maader taget sig af Sagen, saaledes blandt Andet ved at foranstalte uddelt trykte Anvisninger til Sygdommens Behandling, i enkelte Distrikter med Tilsgagn til Almuen om at erholde den fornødne Medicin udleveret uden Betaling.

Antallet af **Spedalske** udgjorde, for saa vidt samme var kjendt, ved Udgangen af 1857, i Alt

2062. Heraf døde ifølge Overlægerne Høeghs og Løbergs Aarsberetning om den spedalske Sygdom for 1858 i dette Aar 211; 2 erklæredes helbredede, og 13 befandtes at være feilagtig opførte, som ikke lidende af Spedalskhed. At nogen Spedalsk udflyttede udenfor Landets Grændser kan ikke sees. Af nye Tilfælde iagttoges 240, men blandt disse vare 163 opstaaede dels i 1857, dels i end tidligere Aar og skulde allerede da have været medregnede, saa at der af nye virkelig i Aaret begyndte Tilfælde alene blive tilbage 77. Da imidlertid Vanskeligheden ved at opspore alle eksisterende og navnlig nyopstaaede Tilfælde gjør sig gjældende hvert Aar, om end stadig mindre eftersom Sundhedscommissionernes, Præsternes og Almuens egen Opmærksomhed for Sygdommen bliver mere levende end før, kan med Sikkerhed forudsættes, at foruden de anførte 77 ogsaa en hel Del andre Tilfælde vare opstaaede i 1858, som først komme for Dagen i de nærmest paafølgende Aar og der blive opførte som overseede ved tidligere Tællinger. Først ved fuldstændige Af- og Tilgangslistes for en noget længre Aarrække, som gjøre det muligt at henføre de som overseede Opførte til de Aar, hvem de ifølge Bedømmelse af Sygdommens Varighed maae ansees virkelig at tilhøre, vil en nogenlunde paa-lidelig Oversigt over Sygdommens Af- eller Til-tagen kunne erholdes. Af de tre Aar 1857—59, for hvilke fuldstændigere Lister haves, iagttoges

	af virkelig nye Tilfælde	af tidligere over- seede Tilfælde
i 1857	44.	222.
i 1858	77.	163.
i 1859	110.	168.

Den stadige Stigning, som Tabellen udviser i Antallet af nye Tilfælde, antages nærmest at maatte skyldes den nævnte skjærpede Opmærksomhed for den spedalske Sygdom, der paa den anden Side ogsaa tjener til Forklaring af det mindre Antal overseede Tilfælde i de tvende sidste fremfor i det første Aar, da Antallet af saadanne endda var meget stort. De omtrent lige store Antal Overseede i 1858 og 59 kunne forklares af, at — som ogsaa Stigningen i den anden Rubrik antyder — Iveren i at opspore Sygdommen i det

sidste Aar har været saa meget større end i det første, at den uagtet det antagelig mindre Antal Overseede dog har været istand til at bringe lige mange for Lyset. Kunde alle i det ene Aar som overseede opførte Tilfælde betragtes som opstaaede i det nærmest foregaaende — hvilket dog i Virkeligheden ikke er Tilfældet og først lader sig forudsætte, naar efter en længre Tids Efterforskninger et jævnt nøie Kjendskab til de Spedalske viser Antallet af Overseede det ene Aar omtrent ligesaa stort som det andet — vilde efter Ovenstaaende i 1857 være angrebet 207 Individuer og i det næste Aar 245. Sygdommen skulde derefter være i virkelig Tiltagende, et Resultat, der dog tiltrænger videre Bestyrkelse. Det Lægerne bekendte Antal Spedalske ved Udgangen af 1858 skulde ifølge Overlægenes Beretning for samme Aar beløbe sig til 2087, men er paa Grund af enkelte med Listerne senere foretagne Forandringer i Beretningen for 1859 ansat til 2082.

Svindset var fremdeles af chroniske Sygdomme den for Landet mest ødelæggende. Ligesom tidligere fremhæves ogsaa i Indberetningerne for dette Aar dens hyppige Forekomst især fra Christiania og Christiansands Stifter, hvorimod den i de tre øvrige overhovedet maa antages langt sjældnere, om det end altid maa erindres, at Forholdet her, hvor Lægehjælp paa flere Steder næsten aldrig søges, i det Hele endnu er mindre kjendt, end navnlig for den sydlige Del af Christiania og Christiansands Stifter maa kunne antages, og derfor muligens, eftersom Lægenes Kjendskab udvides, vil stille sig noget ugunstigere end hidtil er antaget. Fra flere Byer langs Vestkysten betegnes Sygdommen som ikke sjelden, og en Læge i Søndmøre anfører udtrykkelig i sin Praxis at have gjort den nævnte Erfaring. En Sammenligning mellem de forskellige Egne i Henseende til Sygdommens Hyppighed lader sig dog tilnærmelsesvis anstille ved at undersøge, hvor mange af de fra Lægerne opgivne Sygdomstilfælde med dødlig Udgang der ere bevirkede ved Svindsot, saaledes som følgende Tabel udviser:

Stift.	Antal Tilfælde hvori Dødssygdommen er opgiven.	Dødsfald af Svindsot.	Procentvis Angivelse af Svindsots Hyppighed som Dødsarsag.
Christiania . .	2023	261	12,9
Christiansand .	698	155	22,2
Bergen . . .	552	31	5,6
Thronhjøm . .	545	52	9,5
Tromsø . . .	408	30	7,4
Hele Riget . .	4226	529	12,5

Ved denne Fremstilling er dog intet Hensyn taget til at over Halvparten af Landets practiserende Læger kun opgive Mortaliteten for enkelte og da gjerne de vigtigere acute Sygdomme, hvorved disse paa Dødsarsagslisten faae en for stor Overvægt, ligesom heller ikke til at den spedalske Sygdom, hvoraf vel de fleste indtrufne Dødsfald blive bekendte, fornemlig kun tilhører Bergens, Thronhjøms og Tromsø Stifter. For at fjerne Indflydelsen af disse tvende Omstændigheder er i den næste Tabel kun taget Hensyn til de Læger, der angive at meddele samtlige i deres Praxis indtrufne (eller for enkelte Lægers Vedkommende tillige de dem paa anden Maade bekendte) Dødsygdomme, ligesom Døde af Spedalskhed ere ladte ude af Betragtning.

Stift.	Antal Læger som opgive fuldstændig Mortalitet.	Døde i Alt efter for-nævnte Lægers Opgaver.	Døde af Svindsot efter for-nævnte Lægers Opgaver.	Procentvis Angivelse af Svindsots Hyppighed som Dødsarsag.
Christiania .	62	1464	210	14,3
Christiansand	18	557	130	23,3
Bergen . . .	18	347	28	8,1
Thronhjøm .	15	309	48	15,5
Tromsø . . .	10	250	26	10,4
Hele Riget .	123	2927	442	15,1

Ifølge begge disse Beregningsmaader synes Christiansands Stift i overveiende Grad at være hjem søgt af denne Sygdom.

At enkelte Sygdomme hyppigere end andre komme til Lægenes Kundskab er en Omstændighed, der temmelig jævnt gjør sig gjældende over det hele Land og saaledes egentlig ikke forstyrrer Sammenligningen mellem de enkelte Landsdele, medens den vistnok umuliggjør at udfinde det sande Procentforhold for Svindsots Hyppig-

hed som Dødsårsag, der for det enkelte Aar desuden paavirkes af indtræffende Epidemier og andre Sygelighedsforholdene berørende Momenter. I 1858 skulde af 4226 Dødsfald 529 eller 12,6 pCt., være en Følge af Svindsot; i 1857 fandtes 14,9 pCt., i 1856 13,5 pCt., i 1855 16,7 pCt. og i 1854 16,1 pCt. — Af de nævnte 529 Døde er Kjønnene opgivet for 429, nemlig 185 af Mandkjøn og 244 af Kvindekjøn, samt Alderen for 289, nemlig 18 under 5 Aar, 12 mellem 5—10 Aar, 29 mellem 10—20 Aar, 70 mellem 20—30 Aar, 75 mellem 30—40 Aar, 30 mellem 40—50 Aar, 25 mellem 50—60 Aar, 24 mellem 60—70 Aar, og 6 mellem 70—80 Aar.

Af **Kræft** ere af Lægerne anførte 131 Dødsfald.

Endelig fortjener at nævnes en i Throndhjem og paa flere Steder i den sydlige Del af nordre Throndhjems Amt forekommende epidemisk Öienbetændelse, hvortil Smitten rimeligvis var indbragt ved tvende fra Californien hjemkomne Personer.

11 **examinerede Læger** ere i Aaret 1858 udgaaede fra Universitetet. Antallet af autoriserede Læger var ifølge Fortegnelsen derover for samme Aar 329, af hvilke 4 havde stadigt Ophold i Udlandet.

3 **Pharmaceuter** udholdt den pharmaceutiske Examen.

Jordemoderexamen toges af 25 Fruentimmer; i Alt ere 651 Jordemødre udgaaede fra Jordemoderskolen i Christiania. Ifølge vedkommende Embedslægers Indberetninger fandtes i det hele Land 436 Jordemødre, der dels vare ansatte af Communerne, dels practiserede privat. Fra østre og nordre Søndmøres Distrikter savnes Underretning om Antallet, og fra enkelte andre Distrikter er rimeligvis kun opgivet Antallet af de fast ansatte.

Af nye **Sygehuse** nævnes 2 Fogderisygehuse i Alten og Vadsø, af hvilke det sidstnævnte

toges i Brug i October 1858 og det første 1ste Januar 1859.

1 nyt **Apothek**, nemlig det ifølge Kgl. Resolution af 14de November 1857 oprettede Gjøviks Apothek, aabnedes i November 1858.

Kvaksalveri omtales alene fra enkelte faae Distrikter som drevet i nogen mere væsentlig Grad.

142 **retslig-medicinske Forretninger** opgives at være udførte; desuden afgaves flere Erklæringer om Sindssyge ifølge Lov af 17de August 1848 § 19.

Vaccinationen fremmedes i flere Amter af Frygt for de herskende Børnekopper med megen Iver. I de fra Præsterne til Tabelcontoret indsendte Fortegnelser er for det hele Rige opgivet et Antal af 45,869 Vaccinerede, og i Embedslægenes Indberetninger ligesaa et Antal af 52,251; fra flere Vaccinationsdistrikter var derhos ingen Opgave indkommen til Lægerne. Den ikke ringe Forskjel mellem Lægenes og Præsternes Opgivende hidrører væsentlig fra, at Vaccinationsattesterne langt fra altid forevises de sidste inden den befalede Tid af 6 Uger, ofte først flere Aar efter Udstedelsen. Af de nævnte Hovedsummer falder

	efter Præster-	efter Læger-
	nes Opgaver.	nes Opgaver.
paa Christiania Stift	20,157	22,425
- Christiansands —	8,229	8,540
- Bergens —	7,296	8,566
- Throndhjems —	5,774	6,000
- Tromsø —	4,413	6,720
	45,869	52,251

Fra Smaalenenes Amtspphysicat, Christiansand, Vos, Midthordland, Bergen og flere Steder i Finmarkens Amt angives ikke faae Individuer at være revaccinerede.

Hjælpevaccinatorernes Antal udgjorde 617; fra østre og nordre Søndmøres Distrikter savnes dog Opgaver derover.

Antallet af **Fødte** (Dødfødte *) uberegne) var i Aaret 1858 = 51,671, hvilket er 1473 flere

*) Til Dødfødte regnes i denne som i de foregaaende Medicinalberetninger ogsaa inden 24 Timer efter Fødselen Døde.

end i 1857. Hvor stor Del heraf der falder paa hvert enkelt Stift, vil sees af nedenstaaende Liste, hvor ogsaa Forholdet mellem ægte og uægte fødte

Børn, Tvilling- og Trillingfødsler samt Dødfødte i ethvert af Stifterne i 1858 findes angivet.

Aar 1858.	Fødte (Dødfødte uberegnete)			Tvil- lingføds- ler.	Tril- lingføds- ler.	Dødfødte			Der kom 1 uægte Barn paa følgende Antal Fødsler (Dødfødte medregnede)	Dødfødte forholdt sig til levende Fødte som
	ægte.	uægte.	Tilsam- men.			ægte.	uægte.	Tilsam- men.		
Christiania Stift	22,119	2,103	24,222	306	9	876	159	1,035	1 : 11, ₀	1 : 23, ₄
Christiansands —	7,879	281	8,160	122	1	321	20	341	1 : 27, ₈	1 : 23, ₉
Bergens —	7,412	530	7,942	114	3	338	41	379	1 : 14, ₄	1 : 21, ₀
Thronhjems —	5,774	936	6,710	91	1	228	57	285	1 : 7, ₀	1 : 23, ₅
Tromsø —	4,208	429	4,637	62	2	180	27	207	1 : 10, ₅	1 : 22, ₄
Hele Riget . . .	47,392	4,279	51,671	695	16	1943	304	2,247	1 : 11, ₆	1 : 23, ₀

Forholdet 1 uægte Barn paa 11,₆ Fødsler er 0,₃ ugunstigere end for det foregaaende Aar, da det var = 1 : 11,₉. For de enkelte Stifters Vedkommende viser dette ugunstigere Forhold i Sammenligning med 1857 sig stærkest i Bergens Stift (i 1857 = 1 : 17,₁) og i Christiansands Stift (i 1857 = 1 : 30,₃); i Thronhjems og Tromsø Stifter var Forholdet i 1858 gunstigere end i 1857.

Forholdet 1 Dødfødt paa 23,₀ levende Fødte er 0,₅ ugunstigere end for det foregaaende Aar, da det var = 1 : 23,₅. Den forholdsvis Forøgelse i Antallet af Dødfødte var størst i Tromsø Stift (i 1857 var Forholdet = 1 : 29,₆) og dernæst i Christiania Stift (i 1857 = 1 : 23,₈). I Christiansands og Bergens Stifter var Forholdet omtrent det samme i begge Aar, og i Thronhjems Stift noget gunstigere i 1858 end i 1857.

Antallet af **Døde** i ethvert af Stifterne og det hele Rige siden Aaret 1853 vil sees af følgende Tabel:

		1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.
i Christiania	Stift døde .	12,667.	10,085.	10,934.	10,931.	11,231.	10,566.
- Christiansands	— — .	4,139.	3,785.	4,117.	4,477.	4,398.	4,029.
- Bergens	— — .	3,878.	3,930.	4,436.	4,284.	4,075.	3,905.
- Thronhjems	— — .	3,594.	3,292.	4,571.	3,131.	3,564.	3,537.
- Tromsø	— — .	2,113.	2,270.	2,304.	2,521.	2,749.	2,759.
		26,391.	23,362.	25,362.	25,344.	26,017.	24,796.

Overskuddet af levende Fødte over Døde var efter ovenstaaende Angivelse 26,875 eller 2694 flere end i det foregaaende Aar, da det udgjorde 24,181, og 3908 flere end i 1856, da det udgjorde 22,967. Lægges Overskuddene i disse 3 Aar til den ved sidste Folketælling fundne Folkemængde ved Udgangen af 1855, nemlig 1,490,047, skulde Folkemængden, uberegnet Indvandrede og Udvandrede, ved Udgangen af 1858 udgjøre 1,564,070. Mortalitetsprocenten beregnet efter denne Folkemængde bliver 1,₅₉ eller et Forhold af henved 16 Døde af hvert Tusinde Mennesker, som levede ved Aarets Udgang. Forholdet i 1857 var 1,₆₉. Lægges de levende Fødte i 1858

til den beregnede Folkemængde ved Udgangen af 1857, — 1,537,195 + 51,671 = 1,588,866 — bliver Mortalitetsprocenten 1,₅₆ eller et Forhold af mellem 15 og 16 Døde for hvert Tusinde Mennesker, som levede i Aarets Løb. Medregnes tillige Antallet af de Dødfødte baade blandt de Fødte og Døde, bliver Mortalitetsprocenten 1,₇₀.

Hermed følger en tabellarisk Oversigt over de i ethvert af Rigets offentlige Sygehuse og Sindssygeasyler i 1858 behandlede Syge med An-

givelse af Behandlingens Udfald, samt en Fortegnelse over de af Lægerne (og fra Sygehusene) anmeldte Dødsaaarsager, ligesom ogsaa en nøiere

Angivelse af Sygdoms- og Medicinalforholdene i ethvert af Rigets Overøvrighedsdistrikter for samme Aar.

I. Christiania By.

Sundhedstilstanden var, naar undtages Aarets første og sidste Maaneder, i hvilke catarrhalske Sygdomsformer herskede som en udbredt Epidemi, i det Hele god, og Sygeligheden mindre end i det næstforegaaende Aar. Navnlig synes Tiden fra Mai Maanedes Begyndelse til Udgangen af October at have udmærket sig ved en meget god Sundhedstilstand. Ingen alvorligere Epidemi forekom i Aarets Løb; de vigtigste epidemiske Sygdomme vare foruden de nævnte tilige Nervefeber, Lungebetændelse og Strubehoste. **Dødeligheden** var, sammenlignet saavel med Middeldødeligheden for Femaaret 1851—55 som med de enkelte Aar 1856 og 57, mindre end sædvanligt; i Christiania Stiftsprovsti døde i Alt 1243 Individuer, hvoraf 647 henhørende til Byens Menigheder og 596 til Akers Præstegjeld.

Sygdomsconstitutionen var lidet udpræget. Catarrhalske Sygdomme havde, som anført, til forskjellige Tider Overvægten, og til disse sluttede sig ved Aarets Begyndelse og mod dets Slutning ikke ganske faae Tilfælde af Lungebetændelse og Nervefeber. Den sædvanlige gastriske Sygdomstilstand mod Sommerens Slutning var dette Aar maaske noget mindre stærkt fremtrædende.

Nervefeber forekom hele Aaret, dog uden at vinde nogen stor Udbredning eller antage nogen ondartet Character. Ifølge de til det medicinske Selskab i Gjennemsnit af 15 Læger afgivne maanedlige Meddelelser om epidemiske Sygdomme indtraf i den egentlige By 69 Tilfælde og i Forstæderne og Aker 77, tilsammen 146, hvoraf 10 medførte Døden. De fleste anmeldtes for Maanederne Januar, Februar, April og December. Paa Rigshospitalet indkom for Nervefeber 138 Syge, hvoraf 66 i første og 72 i andet Halvaar;

af 146 i Aarets Løb Udskrevne vare 23 døde. For gastrisk Feber behandledes sammesteds 16, hvoraf 2 døde, og for simpel Feber 45, hvoraf 1 døde. Paa Tugthuset døde 3 af 15 for Nervefeber Behandlede.

Barselfeber viste sig enkeltvis, især i første og sidste Kvartal. Paa Fødselsstiftelsen, hvor der indkom 165 Fødende, forefaldt Febertilfælde af lettere Art hos 16, og af alvorligere Natur hos 17, af hvilke 10 døde. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling behandledes 5 Tilfælde af Barselfeber, hvoraf 2 endte dødlig. Til det medicinske Selskab anmeldtes 27, hvoraf 4 med dødlig Udgang. O. Lund, der i Aarets Løb havde 35 Barselkoner under Behandling, og deraf 3 med Peritonæitis, tilføier i sin Medicinalberetning, at „temmelig heftige Febertilfælde med mere eller mindre heftig Frost, frekvent Puls og undertiden Smerter i Underlivet, især i Regio iliaca dextra, oftere forekom i de første Dage efter Forløsningen, men snart gave sig ved en simpel Behandling bestaaende i linde Afføringsmidler, en Febermixtur, enkelte Doser af Opium og Sina-pismer, efter Omstændighederne anbragte paa Underlivet eller Extremiteterne.“

Af modificerede **Børnekopper** behandledes paa Rigshospitalet 1 Tilfælde.

Vandkopper viste sig i alle Maaneder, fornemlig fra Februar til Mai; til det medicinske Selskab anmeldtes 113 Tilfælde, hvoraf 84 i første og 29 i andet Halvaar.

Rosen forekom maaske noget hyppigere end sædvanligt, især som Ansigtsrosen (O. Lund); paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indkom for samme 18 og døde 1.

Af exanthematiske Sygdomme iøvrigt iagttoges enkelte Tilfælde af **Skarlagensfeber** fra Juni Maaned af; blandt omtrent 40 Angrebne sees 3 at være døde. **Mæslinger**, der i den største Del

af 1856 og i Begyndelsen af 1857 havde hersket som Epidemi, vare ganske ophørte; kun et Par Tilfælde ere anmeldte for Januar.

Kighoste forekom fra og til, især i de første Maaneder af Aaret. Paa det medicinske Selskabs Lister ere opførte 62 Tilfælde, hvoraf 48 for første Kvartal; 3 endte dødlig. En Læge angiver derhos udenfor Listernes Opgaver 4 Dødsfald af denne Sygdom.

Af **diphtheriske Affectioner** forekom Strubehoste ikke ganske sjelden i de 4 sidste Maaneder af Aaret. Paa Rigshospitalet behandledes 17 Tilfælde, hvoraf 10 endte dødlig; 2 Gange foretoges Tracheotomi og deraf den ene Gang med heldigt Udfald. Til det medicinske Selskab anmeldtes 32 Tilfælde, hvoraf 24 med dødlig Udgang. Exsudativ Svælgbetændelse forekom hele Aaret, men ligeledes fornemlig mod dets Slutning; af 69 til det medicinske Selskab anmeldte Tilfælde indtraf 31 i November og December. Intet af disse Tilfælde sees at have medført Døden, hvorimod en Læge i sin Medicinalberetning opfører 3 Dødsfald af denne Sygdom. Slet Ventilation af Værelserne nævnes som en væsentlig Aarsag til den oftere ugunstige Udgang, ligesaa ved Kighoste (Wetlesen). O. Lund anser den locale Behandling med Lapis infernalis for væsentligst, og vil liden eller ingen Nytte have seet af den indvendige Brug af Chloras kalicus.

Kusma viste sig hele Aaret baade blandt Voxne og Børn, hyppigst i Marts, April og Mai, men i det Hele ikke meget udbredt. Metastaser omtales ikke.

Catarrhalske Sygdomme naaede, som anført, af alle den største Udbredning. De vare hyppigst i Januar, temmelig almindelige i Februar, Marts og April, aftog derefter og bleve sjeldne i Sommermaanederne, men naaede atter i November og December en temmelig betydelig Hyppighed. Under Benævnelsen Influenza ere paa det medicinske Selskabs Lister opførte 1991 Tilfælde, hvoraf 1027 i første, 250 i andet, 135 i tredje og 579 i fjerde Kvartal. 17 døde, hvoraf 10 i Januar Maaned, vel fornemlig yngre Børn, hos hvem Affectionen af Brystorganernes Slimhinde ofte var meget heftig. I November og December ledsa-

gedes catarrhalske Sygdomme ofte af betydelig Adynami.

Lungebetændelser forekom hyppig i Januar, sjeldnere derimod i Februar, Marts og April; senere var deres Antal i det Hele ikke betydeligt. Ifølge de oftere nævnte Lister faldt af 233 Tilfælde 136 paa første, 46 paa andet, 18 paa tredje og 33 paa fjerde Kvartal; 22 døde, hvoraf 13 i Januar. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indlagdes 76, hvoraf 52 i første og 24 i andet Halvaar; af 80 i Aarets Løb Udskrevne vare 18 døde. Paa Byens chroniske Sygehus døde 3 af 4 Behandlede. Med Hensyn til Spørgsmaalet om Hepatisationens oprindelige Sæde bemærker O. Lund, at af 18 i hans Praxis Behandlede, hvoraf 8 Voxne og 10 Børn, fandtes det ved den physicalske Undersøgelse hos 4 at være i Spidsen af højre Lunge, hos 2 i Midten af venstre, hos 4 i Basis af højre og hos 8 i Basis af venstre Lunge. Det iagttoges aldrig i Spidsen af venstre og i Midten af højre Lunge. Kun 1 af disse 18 Syge døde, nemlig en 70 Aar gammel Kone, der paa Grund af en chronisk Benskade i flere Aar havde ført et stillesiddende Liv „en Omstændighed, som han troer at have erfaret afgiver en mindre god Prognose ved acute Lungesygdomme hos Ældre, enten fordi deres Lunger derved faae en utilstrækkelig Expansion og en svagere Textur, eller fordi deres Blodblanding bliver mindre god.“ Ved Behandlingen af disse Tilfælde var aldrig anvendt Aareladning og kun sjelden locale Blodudtømmelser, hvorimod Incitantia, især Naphtha, gaves meget tidlig i Sygdommen. — Af andre Betændelser indkom paa Rigshospitalet 13 Tilfælde af Pleurit, hvoraf 2 endte dødlig. 3 Læger anføre i sine Medicinalberetninger 11 Tilfælde af Meningitis, alle med dødlig Udgang.

Rheumatiske Sygdomme forekom som sædvanligt temmelig hyppig. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indkom 52 for acut og 20 for chronisk Rheumatisme.

Af **Koldfeber** nævnes 27 Tilfælde, hvoraf 20 indlagte i Rigshospitalet. En af de Angrebne døde af Endocarditis med Emboli.

Diarrhoe og **Cholérine** vare talrige i Juni,

Juli, August og September, men næsten altid af godartet Natur. Til det medicinske Selskab anmeldtes i Aarets Løb 1119 Tilfælde, hvoraf 154 i første, 219 i andet, 511 i tredje og 235 i fjerde Kvartal; 2 angives at være endte dødlige.

For **Skjørbug** behandledes 2 Fanger i Slaveriet, hvoraf den ene døde.

Venerisk Sygdom var maaske noget hyppigere end Aaret forud. Paa Rigshospitalets Hudsygeafdeling indkom 188 Individuer for Syphilis (77 af Mandkjøn og 111 af Kvindekjøn), 50 Mænd for Gonorrhoe og 34 for Epididymitis, 22 Kvinder for Leucorrhoe og 91 for Urethritis. Af 179 for Syphilis Udskrevne vare 13 døde (spæde Børn). Paa det chroniske Sygehus indkom 7 secundære syphilitiske Tilfælde. Ved Visitationen af de offentlige Fruentimmer fandtes 46 Gange venerisk Smitte, hvilket er noget oftere end for Aaret forud (39 Gange). Af 2 Læger ere derhos anmeldte som privat behandlede 11 Tilfælde af Syphilis og 46 af Gonorrhoe.

4 **Spedalske** indlagdes fra fjernere bortliggende Distrikter i Rigshospitalet, hvorfra 3 igjen udskreves samme Aar, deraf 1 som uhelbredet og 2 som værende i Bedring.

Kjertelsyge og **Svindst** forekom fremdeles meget hyppig. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling behandledes for den sidste Sygdom 17 Individuer, hvoraf 6 døde, og paa det chroniske Sygehus 55, hvoraf 29 døde. 6 af Byens Læger opgive Mortaliteten i sine Medicinalberetninger, hvoraf fremgaaer, at af 120 i deres Praxis indtrufne Dødsfald vare 21 eller 17,5 pCt. bevirkede af Svindst. Af Strafanstalterne indlagdes paa Tugthusets Sygestuer 11 for Hæmoptysis, derimod Ingen for Svindst, paa Slaveriets 14 for Brystsvaghed, hvoraf 1 døde; Fangernes Antal udgjorde paa første Sted i Gjennemsnit 345 og paa sidste 420.

Blegst og Menstruationsanomalier omtales ogsaa som meget almindelige, ligeledes **Cardialgi** og dyspeptiske Tilfælde i det Hele taget. I Slaveriet, hvor Cardialgi skal være den hyppigste Lidelse blandt Fangerne, antoges Aarsagen at ligge i den altfor salte Kost, navnlig Sild, der

gives daglig hver Aften og desuden 2 Gange om Ugen til Middag.

Af **Drankersygdomme** indkom paa Rigshospitalets medicinske Afdeling 9 Tilfælde af Alcoholismus acutus, 5 af Alcoholismus chronicus og 29 af Delirium tremens; 2 af disse endte dødlige.

Af **andre Tilfælde** vare især gamle Saar paa Benene meget almindelige; af 259 paa det chroniske Sygehus i Aarets Løb Indkomne lede 35 af Ulcera cruris.

I Henseende til Befolkningens **Levemaade** og sanitære Forholde findes alene anført, at Misbrug af Spirituosa ikke var i Aftagende, og at berusede Folk saaes i et maaske større Antal end før Olhusenes Oprettelse (Hørbye).

Antallet af **Vaccinerede** er af den som offentlig Vaccinator ansatte Læge opgivet til 1016, hvoraf 70 hjemmehørende udenfor Byen, fornemlig i Akers Sogn. Flere af Byens øvrige Læger antages ogsaa enkeltvis at have vaccineret, men uden at nogen Anmeldelse derom er indkommen.

Flere **retslig - medicinske** Betænkninger og Erklæringer bleve afgivne af Stadsphysicus. Endvidere nævnes 1 Obduction af et nogle Maanedere gammelt Barn, der antoges dødt som Følge af Mishandling, og 1 Undersøgelse af en for Tyveri tiltalt Persons Sindstilstand.

Om **Sindssyge**, behandlede eller forpleiede udenfor Asyler, haves saa godt som ingen Oplysning. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indkom 2 Tilfælde af Melancholi, der igjen udskreves uhelbredede. I Slaveriet fandtes 4 sindssyge Fanger, hvoraf 3 indsatte i Strafanstalten samme Aar; 1 af disse helbrededes, 1 udsattes som uhelbredelig til Forpleining paa Landet og 1 indlagdes paa Gaustad, begge dog først i Begyndelsen af det følgende Aar.

111 **chirurgiske Operationer** udførtes paa Rigshospitalet. Af et Par Læger er derhos anmeldt 1 Exstirpation af Ranula, 2 af større Tumores cystici, samt flere Gange Reposition af Brok og Luxationer.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes paa Fødselstiftelsen 1 Gang Vending med udvendige Haandgreb, 5 Gange Forløsning ved Tang, og 1 Gang Fremkaldelse af fortidlig Fødsel med paafølgende Perforation, Vending og Kephalotripsi. Af Lægerne ere anmeldte 2 Vendinger, den ene foretagen paa Grund af Tværleie og med heldigt Udfald, den anden for mulig at redde Fosteret, efterat Moderen nogle Minuter forud pludselig var død under Forløsningen af Hjerneslag; Barnet, hvis Hoved paa Grund af stærk Modstand under Extractionen maatte forløses ved Tang, bragtes dødt til Verden; ved Obduction af Konen fandtes betydelig Blodudtrædelse i Hjernens Substant og Ventricler samt stærk Hypertrophie af høire Hjertekammer, derimod ingen Sygdom i Nyrerne (Grøn). 6 Tangforretninger, de fleste hos Førstefødende formedelst Vemangel og langsom Fødsel, 5 af Børnene levede. 1 Gang foretoges Løsning af Armene ved Sædeleie, med paafølgende Extraction; Fosteret var dødfødt, og Konen døde senere af Barselseber.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel *):

	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Byens Menigheder .	1197	647	160	15	63
Forstæderne i Aker .	585	365	111	8	
Christiania By	1782	1012	271	23	

Omkomne ved ulykkelige Hændelser: af Byens Menigheder 18 og af Forstæderne i Aker 8.

Selv mordere: af Byens Menigheder 7 og af Forstæderne i Aker 5.

For Christiania By bliver der altsaa et Overskud af 770 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 56,8. Antallet af

døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 6,6 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 3,7.

Sygehuse. Om Rigshospitalets, det chroniske Sygehus's samt Christiania Sindssygeasyls Belæg i Aarets Løb henvises til Sygehuslisten. Paa Tugthusets Sygestuer behandledes 297 Fanger, det daglige Middelbelæg udgjorde 18,3 eller 5,3 pCt. af det gjennemsnitlige daglige Fangeantal. 6 døde, hvorefter Mortalitetsforholdet, naar 30 tilbageliggende Syge lades ude af Betragtning, bliver som 1 : 44,6. Medicamentudgifterne til samtlige Syge i og udenfor Sygestuerne, Betjent- og Vogterpersonalet medregnet, beløbe sig til 722 Spd. 32 Skill. Paa Akershus Slaveries Sygestuer laae 27 tilbage fra det foregaaende Aar; 260 indkom; 233 udskreves helbredede, 4 døde, og 50 laae tilbage ved Aarets Udgang. Mortalitetsforholdet bliver altsaa 1 : 59,3. Forpleiningsdagens Antal var 8029 eller for hver udskreven Syg 39,9.

Af **Badeindretninger** fandtes, foruden Rigshospitalets, 5 offentlige og enkelte private Søbade samt 2 større offentlige Styrtebade. I Rigshospitalets Badeindretning toges foruden af Hospitalets Syge 2242 Dampbad og 5756 Karbad, af disse 462 Gytjebad.

Byens 4 **Apotheker** fandtes ved Visitationen i Orden. Personalet opgaves at bestaae af 4 Apothekere, 1 Provisor, 17 Medhjælpere, hvoraf 10 med pharmaceutisk Examen, og 3 Disciple.

I Christiania boede 57 examinerede Læger, hvoraf 25 vare ansatte i Embede og 8 ikke practiserede. Fattigsygepleien udførtes af 3 Læger. Af Jordemødre fandtes 24, af hvilke 1 havde offentlig Ansættelse.

II. Akershus Amt.

Sundhedstilstanden betegnes af samtlige Læger som meget god. Ingen epidemisk Sygdom opnaaede nogen mærkelig Udbredning; den væsentligste var Nervefeber, der for enkelte Præ-

*) Opgaverne over Fødte og Døde, over døde spæde Børn, Døde paa Barselseng, Omkomne ved ulykkelige Hændelser og Selvmordere ere uddragne af de til Tabelcontoret fra Præsterne indkomne Fødte- og Døde-Lister. For Opgaverne over de Dødfødte ligge de til Medicinalcontoret indkomne Dødfødte-anmeldelser til Grund.

stegjeldes Vedkommende har et noget større Antal Angrebne at fremvise.

Dødligheden var ligeledes ringere end sædvanligt, idet Dødsfaldenes Antal udgjorde 1756 eller 3,7 pCt. under det tilsvarende Antal (1824) i det foregaaende Aar og omtrent 7 pCt. under Middeldødligheden i Femaaret 1851—55.

Sygdomsconstitutionen skildres af de fleste Læger som indifferent, og kun fra Ullensakers, Næs og Urskogs Præstegjelde angives den som mere og mindre adynamisk. Catarrhalske Sygdomme synes at have været de forholdsvis hyppigst forekommende, navnlig som acut Bronchit.

Nervefeber forekom især i øvre Romerikes Lægedistrikt, i Ullensakers, Næs og Urskogs Præstegjelde, fra hvilke tre Steder der opgives et Antal af 110 Behandlede og 13 Døde. Fra Eidsvold nævnes 5 Tilfælde, der helbrededes. Sygdommen var i Ullensaker allerede begyndt i Slutningen af det foregaaende Aar og udbredte sig efterhaanden i 1858, rimeligvis ved Smitte, til flere Gaarde saavel her som i Næs. Characteren var mest abdominal med hyppige Localisationer til Lungerne; i et enkelt Hus, hvor Skiddentærdigheden havde naaet en andetsteds i Bygden ukjendt Høide, viste den sig septisk. I Urskog herskede Sygdommen fra April til Aarets Udgang paa flere Gaarde og Pladse paa Mangenskoven, hvor i dette Tidsrum 38 Syge kom under Behandling og 8 døde. Oprindelsen tilskrives Smitte fra et Pigebarn, der nogle Dage før Hjemkomsten var udskreven fra Rigshospitalet, hvor hun var behandlet for Typhus; den først Angrebne, en Pige, der delte Seng med hende den første Nat, indsygnede den følgende Dag, og døde efter fem Døgn's Forløb. Sygdommen var tildels meget ondartet med stærke Blødninger, Petechier, hurtig Synken af Kræfterne o. s. v., og af de 10 sidst Angrebne paa 2 meget afsides liggende Pladse døde 7. (Sparre). Af Follo Lægedistrikt opgives fra forskellige Præstegjelde 22 Tilfælde, hvoraf 4 endte dødlig. Af Amtets tredie Distrikt Aker og nedre Romerike, ere Opgaverne fra Akers Præstegjeld allerede medtagne under Beskrivelsen af Christiania Byes Sundhedstilstand (i de til det medicinske Selskab afgivne Meddelelser om epi-

demiske Sygdomme); fra hvert af Præstegjeldene Asker og Fet anføres 5 Tilfælde med tilsammen 2 Dødsfald. For det hele Amts Vedkommende med Undtagelse af Akers Præstegjeld opgives af 8 Læger et Antal af 147 Behandlede og 19 Døde.

Af **Barselfeber** ere anmeldte 10 Tilfælde, hvoraf 3 i øvre Romerike og 6 i Follo; 4 endte dødlig.

Modificerede **Børnekopper** viste sig i Marts Maaned paa Bærums Jernværk; 4 angrebes.

Vandkopper nævnes enkeltvis fra Eidsvold og Drøbak med Omegn.

Rosen synes paa enkelte Steder at have været ikke ganske sjelden, saaledes i Follo Distrikt, hvorfra 4 Læger opgive 22 Tilfælde, mest af Ansigtsrosen.

Skarlagensfeber forekom sporadisk til forskjellige Tider paa Aaret, især i Eidsvold, hvor der i Marts og April behandledes 9 og døde 1, samt i Høland i andet Halvaar. I det Hele anføre 6 Læger at have behandlet 20 Tilfælde, hvoraf 2 med dødlig Udgang; flere Syge kom derhos ikke under Behandling. Exanthemet nærmede sig ofte mest til Rødlinger (Rubeolæ), men Halsaffectionen, Desquamationen og de hyppig indtrædende hydropiske Følgesygdomme vare characteristiske (Thoresen).

Kighoste angives af Distriktslægen i øvre Romerike at være forekommen temmelig udbredt i Sommermaanederne; i de øvrige Lægers Beretninger omtales ikke denne Sygdom.

Diphtheriske Sygdomme vare sjeldne; af Strubehoste ere anmeldte 2 Tilfælde med 1 Dødsfald, af exsudativ Svælgbetændelse 3, ligeledes med 1 Dødsfald.

Af **Kusma** nævnes 4 Tilfælde fra Aas Præstegjeld.

Catarrhalske Sygdomme hørte til de hyppigst forekommende men synes dog sjældnere at være optraadte som Epidemi. I første Halvaar var navnlig acut Bronchit meget almindelig, og efter enkelte Lægers Sygelister lede 11—20 pCt. af samtlige Behandlede af denne Affection (Thoresen, Knutsen).

Lungebetændelse forekom noget sjældnere end

i det foregaaende Aar, og i det Hele ikke meget hyppig. Af 6 Læger udenfor Akers Præstegjeld opgives tilsammen 91 Behandlede og 15 Døde, hvoraf de fleste af Thoresen i Eidsvold, nemlig 40 B. 6 D., og af Distriktslægen i Follo, 17 B. 4 D. Distriktslægen i øvre Romerike anfører, at Betændelsessygdomme, navnlig Lungebetændelse, uagtet den i det Hele adynamiske Sygdomsconstitution dog vare temmelig gjængse men af ringe Dødlighed. 2 Tilfælde, hvoraf det ene med dødlig Udgang, vare forbundne med Drankergalskab. Af andre Betændelser nævnes især Meningit oftere; Tidemand og Thoresen, der i Aarets Løb tilsammen havde 1612 Syge under Behandling, opgive saaledes 22 Tilfælde, hvoraf 18 endte dødlig.

Rheumatisme var som sædvanligt ikke sjelden, og 6 Læger anføre af samme 26 acute og 125 chroniske Tilfælde.

Af **Koldfeber** nævnes 2 Tilfælde fra Asker og 1 fra Soon, det sidste fremkaldt under et Ophold paa Hvaløerne.

Diarrhoe og **Cholerine** optraadte dette Aar om Høsten med mindre Udbredning og Intensitet end i flere af de nærmest foregaaende Aar og næsten altid af godartet Natur. Kun et Par Dødsfald blandt spæde Børn findes anmærkede.

Af **Skjærbug** nævnes 2 Tilfælde i Aker og 1 i Follo.

For **venerisk Sygdom** indlagdes i Rigshospitalet fra Aker og nedre Romerike 43 Individer lidende af Syphilis (15 Mænd og 28 Kvinder), 16 Kvinder med Urethrit og 4 Mænd med Gonorrhoe; ligesaa fra øvre Romerike 7 Individer med Syphilis, deraf 3 smittede af et fra Christiania til Opfostring modtaget Diebarn. Distriktslægen i Follo behandlede 9 Tilfælde af Syphilis, hvoraf 7 secundære hos Sømænd, der vare blevne smittede i Udlandet. For **Gonorrhoe** opgive 4 Læger at have behandlet 17 Personer.

Kjertelsyge og **Svindst** vare fremdeles mere og mindre hyppige, den førstnævnte Sygdom især som Affection af Øinene og Bensystemet. Af Svindst opgive 7 Læger 14 Døde eller henved 10 pCt. af samtlige paa deres Mortalitetslister Opførte (142).

I den temmelig almindelige Forekomst af **Blegst** og nervøse Sygdomme hos Fruentimmer omtales heller ingen Forandring at være indtraadt. At de sidste saa ofte træffes hos gifte Koner antages væsentlig begrundet i for tidlig Opstaaen af Barselsengen og i for langvarig Diegivning, ofte gennem 2—3 Aar (Gløersen).

Af **Drankergalskab** nævnes 9 Tilfælde, hvoraf 5 fra Drøbak og Omegn. En af de Angrebne, der tillige led af Lungebetændelse, døde.

Blandt **sjældnere Tilfælde** omtales et af Eclampsia gravidarum uden indtrædende Fødsel hos en Kone i Svangerskabets 8de Maaned. Der indfandt sig i det Hele 3 Anfald med 3—4 Timers Mellemrum og Bevidstløshed i nogen Tid efter hvert Anfald. Først 3 Uger efter fødte hun med Lethed et Foster med Tegn paa Forraadnelse. (Knutsen). Distriktslæge Jacobsen omtaler et Tilfælde af Enteritis med Invagination og Afgang af et betydeligt, gangræneret Tarmstykke. Patienten helbrededes, men efter i noget over 2 Maaneder at have været arbejdsdygtig, fik han pludselig under tungt Arbejde voldsomme Smerter i Underlivet med Brækning og døde efter omtrent 14 Timers Sygdom. Obduction negtedes (Se om dette Tilfælde ogsaa Norsk Magazin for Lægevidenskaben XII Bind. Pag. 613 og 879).

Veiriget findes ikke beskrevet i Beretningerne. Aarsvæxten angives derimod fra Follo som ualmindelig god med Hensyn til Korn og Hø, hvorimod Potetesavlingen var mindre heldig paa Grund af Tørraaddenhed, der dette Aar fandt Sted i høiere Grad og større Udstrækning end i de forrige Aaringer (Krabbe).

Folkets **Levemaade** havde fremdeles sine Skyggesider, navnlig hvad Misbrug af Spirituosa angik. I Drøbak var ikke alene Øl- men ogsaa Brændevinsdrik i Tiltagende, formentlig som Følge af at 2 Udskjækningssteder vare oprettede sammesteds; fra flere Steder i Landdistriktet angives derimod Misbrug af Brændevin snarere at være i Af- end i Tiltagende, medens Nydelsen af bayersk Øl og tildels stærk Kaffe stadig blev mere

og mere almindelig. Øludsalg fandtes i enkelte Præstegjelde i hver eneste Stue langs Veiene.

Fattigsygepleien udførtes i Aker og nedre Romerike overalt af privat engagerede Læger, i de tvende øvrige Distrikter ogsaa for flere Præstegjeldes Vedkommende paa samme Maade. Jordemødre fandtes i de allerfleste Præstegjelde; 2 Jordemøderdistrikter, nemlig Feiringens og Næso, havde i et Par Aar staaet ledige af Mangel paa Ansøgere og vare fremdeles ubesatte.

For **Kvaksalveri** bleve 2 Udlændinge, nemlig den i forrige Medicinalberetning omtalte i Eidsvold og en i Bærum, satte under Tiltale og dømt. Iøvrigt skal Kvaksalveri have været sjelden.

Antallet af **Vaccinerede** opgives til 3058, dog var i øvre Romerike ingen Opgave indkommen fra 3 Hjælpevaccinatorer. I Drøbak By udførtes Vaccinationen af Distriktslægen, i Vestby af den private Læge i Soon.

Af **retslig-medicinske** Forretninger udførtes 6, nemlig 2 Obduktioner af i Dølgemaal fødte Børn, 1 af et tre Maaneders gammelt Barn, „der var død i Sengen hos Forældrene uden disses Vidende“, 2 af ved Overfald dræbte Personer, samt 1 af en funden, under særegne Omstændigheder afdød Mand.

Af **Sindssyge** opgiver Distriktslægen i Aker og nedre Romerike at have undersøgt 4, hvoraf 2 indlagdes i Gaustad Asyl og 2 som uhelbredelige i Oslo Asyl. Til Distriktslægen i øvre Romerike anmeldtes 13, hvoraf 8 meddeltes Attest til Gaustad, 1 helbrededes i Hjemmet og 4 som uhelbredelige udsattes til Forpleining med Tilskud af Amtet. I det Hele forpleiedes ved Aarets Udgang 24 Sindssyge i dette Distrikt med Tilskud af Amtet. I Follo Lægedistrikt vare 10 Syge udsatte hos Private for Amtscommunens og vedkommende Fattigcasses Regning i Forening. Af 2 private Læger sees at være behandlede 7 Tilfælde af Mani, 2 af Mania puerperalis samt 2 af Melancholi; et Par af dem indlagdes i Gaustad Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes: 1 Underbinding af Arteria radialis, 3 Exarticulationer af Fingre, 1 Excision af Læbekræft, 1 Operation ved Blepharoptosis, 1 Paracentesis abdominis og 1 Radicaloperation for Vandbrok.

Af **obstetriciske Operationer** anføres som udførte af Lægerne: 9 Vendinger, hvoraf 2 ved Placenta prævia og de øvrige fornemlig paa Grund af Tværleie; 5 af Fostrene vare dødfødte, 1 levede, og for 3 er Udfaldet ikke meddelt. 18 Tangforretninger, hvoraf 2 efter forudgaaende Vending ved Tvillingfødsel. Indicationerne vare i de fleste Tilfælde Ophør af Væerne i Forbindelse med Svaghed hos Mødrene, en Gang Eclampsii og et Par Gange Misforhold mellem Bækkenvidderne og Fosterhovedet. 10 af Fostrene vare dødfødte, 3 levede og for 5 findes Udfaldet ikke angivet. 3 af Mødrene døde, den ene af Eclampsii og de tvende øvrige faae Timer efter Forløsningen uden egentlig paaviselig Aarsag. Perforation af Bryst- og Underlivshulen foretoges 1 Gang ved Tværleie, hvor Fosteret var afdød og laa for dybt nedtrykt i Bækkenet, til at Vending var mulig (Krabbe). 5 Gange var det nødvendigt at løsne og udbringe Efterbyrden, i et Tilfælde paa Grund af timeglasformig Sammensnøring af Livmoderen.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Aker og nedre Romerike . .	1840	906	228	15	93
Øvre Romerike	1417	532	110	5	59
Follo	805	318	67	2	39
Akersh. Amt	4062	1756	405	22	191

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 59.

Selv mordere 16.

For det hele Amts Vedkommende bliver der altsaa et Overskud af 2306 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100:43,2. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1:10,0 og til Antallet af samtlige Døde = 1:4,3. — Af de paa Barselseng Døde vare 2 uforløste, nemlig en i Vestby og en i Fet. Til den første, en 34 Aar gammel Kone i 5te Barselseng, ankom Lægen 8 Timer efter at Vandet var afgaaet; Fosterets venstre Arm og en kold pulsløs Slynge af Navlesnoren hang ude; Jordmoderen havde gjort flere forgjæves Forsøg

paa Vending uden at kunne faae fat paa Benene. Efter megen Anstrængelse lykkedes det Lægen at nedbringe høire Fod, hvorimod den venstre længe ikke kunde naaes; først efter nogle Tractioner paa den frembragte ene Fod fandtes den liggende langs opad Fosterets Ryg, uden at det var muligt at bringe den ned. En Time senere, efterat Konen imidlertid var bragt tilsengs for at nyde nogle Øieblikkes Hvile, indfandt sig pludselig heftige Blødinge, der gjorde de fornyede Forsøg paa at forløse hende frugtesløse. Hun døde nogle Timer senere. (Nyegaard). Den anden Uforløste, en Kone i 2den Barselseng med betydelig Bækkensnæverhed, var allerede døende ved Lægens Ankomst, hvorfor heller intet Forsøg paa kunstig Forløsning anstilledes; Fosterets Død var vis. Flere Tegn syntes at tyde paa Ruptura uteri. (Henschien).

Af **Sygehuse** fandtes, som forhen, Gaustad og Oslo Sindssygeasyler, om hvis Belæg henvises til Sygehuslisten. I Akers Arrester behandledes i Aarets Løb 17 Individuer med 218 Liggedage, Middeltid for hver Syg altsaa 12,8 Dag. Udgifterne til Medicin beløbe sig til 3 Spd. 46 Skill. eller for hver Syg til 23,9 Skill. Paa Oscarsborg Fæstning havde en Sygestue paa 6 Senge for den omtrent 80 Mand stærke Garnison; den stod den største Tid af Aaret ubenyttet.

Amtets 2 **Apotheker**, i Christiania's Forstad Grønland samt i Drøbak, fandtes ved Visitationen i Orden. Personalet i det førstnævnte opgaves at bestaae, foruden af Apothekeren, af 2 Medhjælpere, hvoraf den ene med pharmaceutisk Examen.

Badeindretninger: Eidsvoldsbadet blev dette Aar besøgt af 78 Patienter, de fleste lidende af Blegssot, nervøs Svækkelse og Menstruationsuordener; Antallet var i det foregaaende Aar noget større. Af nye Badeindretninger inden Amtet traadte derhos Greffens Vandcuranstalt i østre Aker og Risebro Bad i Eidsvold dette Aar i Virksomhed. Begge ere Koldtvandsbade i det Væsentlige efter Priessnitz's Methode; om deres Søgning og Virksomhed i 1858 er ingen Beretning indkommen. Langs Bunden af Christianiafjorden findes mange smaae private Søbadehuse,

og Drøbak besøgte for sine Søbades Skyld af flere Tilreisende, navnlig fra Christiania.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Aker og nedre Romerikes Distrikt: 9 Læger, hvoraf tre ansatte ved Gaustad Sindssygeasyl; syv vare bosatte i Aker, en i Bærum og en i Skedsmo. 7 ansatte Jordemødre, 12 Hjælpevaccinatorer.
2. Øvre Romerikes Distrikt: 6 Læger, hvoraf en i Ullensaker, to i Eidsvold, en i Hurdaalen, en i Næs og en i Nannestad. 10 Jordemødre, 11 Hjælpevaccinatorer.
3. Follo Distrikt: 6 Læger, hvoraf to i Drøbak, en i Soon, en i Vestby, en i Aas og en i Høland. 6 Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatorer.

III. Smaalenenes Amt.

Sundhedstilstanden var paa de fleste Steder meget god; navnlig gjælder dette Moss og Frederikshald med tilstødende Trakter, fra hvilken sidste By en Læge endog anfører, i sin 24aarige Praxis paa Stedet intet Aar at have iagttaget saa liden Sygelighed som i dette (Zimmer). Mindre enstemmig lyder Lægernes Dom om Tilstanden fra Sarpsborg og Frederikstad, hvor Skarlagensfeber og Børnekopper til enkelte Tider vare ikke ganske sjældne, men ogsaa her angives den dog i Almindelighed som god. Nervefeber var overalt af underordnet Betydning, hvorimod Koldfeber ogsaa dette Aar optraadte epidemisk paa Hvaløerne. **Dødligheden** var ligeledes ringere end sædvanligt, nemlig 2,1 pCt. under det foregaaende Aars (1507 Døde) og omtrent 9,4 pCt. under Middeldødligheden i Femaaret 1851-55; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1475.

Sygdomsconstitutionen betegnes af de fleste Læger som i det Hele indifferent, især naar undtages de 3 første Maaneder, da den paa enkelte Steder viste et catarrhalsk-inflammatorisk Præg. Alene fra Thrøgstad anføres de fleste Sygdomme at have haft en mere og mindre udtalt adynamisk Character.

Nervefeber forekom hovedsagelig kun sporadisk, og alene i den østligere Del af Rakkestad Distrikt, hvor Sygdommen allerede var optraadt i Slutningen af det foregaaende Aar, fortsatte den sig en Tid svagt epidemisk. For det hele Amt opgive 15 Læger et Antal af 116 Behandlede og 16 Døde, hvoraf de fleste fra Thrøgstad, Askim og Eidsberg, 41 B. 6 D., fra Moss med Omegn, 35 B. 3 D., samt fra Sarpsborg med Omegn, 20 B. 3 D. I Frederikshald, hvor Nervefeber ikke har hersket epidemisk siden 1852, og i Hvaløernes Distrikt forefaldt kun ganske faae lette Tilfælde.

Af **Barselfeber** ere anmeldte 14 Tilfælde, hvoraf 8 af Lægerne i Eidsberg; 6 endte dødlig.

Børnekopper herskede om Vaaren og om Sommeren som Epidemi i Amtsphysicaten. Den først Angrebne, en Haandværkssvend i Frederikstads Forstad omtrent i Midten af April Maaned, angives at have medbragt Smitten efter en Læges Beretning fra Christiansand, efter en andens fra Sverige. Han indlagdes i Byens Sygehus, men strax efter angrebes 2 Børn i den Familie, hos hvem han havde boet, og efterat Spiren saaledes var lagt, udbredte Sygdommen sig temmelig hurtigt, især efterat den nævnte Familie var flyttet ind i et tættere bebygget og mere befolket Strøg af Forstaden, til hvilken Del af Byen Epidemien fornemlig holdt sig. De Angrebnes Antal lader sig ikke bestemme, da en Mængde undlod at søge Lægehjælp; i Sommermaanederne saa man endog en Tid Koppepatienter gaae ude med sin Sygdom, indtil en Bekjendtgjørelse fra Sundhedspolitiet forbød dem at vise sig offentlig før efter en Læges Tilladelse. Tvende af Byens Læger opgive tilsammen 44 for Variolæ og Varioloides Behandlede, hvoraf dog flere hjemmehørende i de tilstødende Præstegjelde; 4 døde, nemlig tre Børn og en voksen Pige, der ligesom to af hine ikke var vaccineret. Paa Frederikstad Byes Sygehus indlagdes 4, der alle helbrededes. Ogsaa i Sarpsborg med Omegn herskede samtidig en Koppepidemi, der fortsatte sig ind i det følgende Aar, og Amtsphysicus anfører, i Løbet af 1858 og i de 3 à 4 første Maaneder af 1859 at have behandlet i Alt 84 Koppesyge, hvoraf 7 — sex

uvaccinerede Børn og en uvaccineret voksen Pige — døde. Af Stedets tvende øvrige Læger behandlede den ene et toaars uvaccineret Barn, der bukkede under for Sygdommen. Udenfor Amtsphysicaten iagttoges 1 Tilfælde i Frederikshald i October hos en svensk fra England ankommen Matros, 5 paa en Gaard i Rakkestad, 1 i Moss hidbragt fra Frederikstad og 2 paa Jeløen i tredje Kvartal, af hvilke det ene hos en ældre Kone medførte Døden. Af de anførte 13 Døde vare altsaa 3 Voxne og 10 Børn, samtlige paa to nær, om hvem Opgaver mangle, uvaccinerede. I det Hele synes en ikke ringe Del af de Angrebne at have været uvaccinerede Børn, saaledes i Sarpsborg By 10 af 27 Behandlede, og Vaccination samt Revaccination, der i Amtsphysicaten strax blev sat igang efter de første indtrufne Tilfælde, fremhæves af Lægerne som det væsentligste Midde mod Epidemiens Udbredning.

Vandkopper iagttoges samtidig oftere baade hos Børn og Voxne, navnlig i Byerne.

Rosen angives af Privatlæge Koht i Eidsberg at være forekommen hyppigere end sædvanligt; af 26 Behandlede døde 1.

Skarlagensfeber vedblev ligesom i de nærmest foregaaende 4 Aar at herske epidemisk i en større Del af Amtet, nemlig omtrent i det samme Strøg langs Glommen, som ogsaa i 1857 havde været Sygdommens fornemste Sæde. Lægerne i Thrøgstad, Eidsberg og Haabøl, hvor den især optraadte i første Fjerdingaar, behandlede 137 Syge, hvoraf 20 døde, og tilføie, at de Angrebnes Antal i Virkeligheden var betydelig større, da Mange ikke søgte til Lægen. I Sarpsborg og Frederikstad med Omegn synes derimod Epidemien at have været af ringere Betydning, og det anføres udtrykkelig, at den var baade mindre udbredt og mildere end Aaret forud. 2 Læger i Frederikstad opgive tilsammen 40 Tilfælde, hvoraf 4 med dødlig Udgang; i alle var næsten bestandig Halsaffectionen meget betydelig, og i flere udviklede sig langvarige Abscesser i Regionen af Parotis. Af Lægerne i Moss omtales ikke Skarlagensfeber, og fra Frederikshald ere alene anmeldte nogle faae Tilfælde i August og September, hvoraf 2 endte dødlig. — Af acute Exanthemer iøvrigt

iagttoges enkelte lette, Mæslinger lignende Tilfælde paa Moss om Sommeren, ligesom der ogsaa nogle Gange viste sig Ascites hos Børn, rimeligvis opstaaet ofter en acut Hudsygdom (A. Heiberg).

Kighoste forekom i Eidsberg og Sarpsborg i første Halvaar, men aftog efterhaanden udover Sommeren.

Diphtheriske Sygdomme. Af Strubehoste nævnes 6 Tilfælde fra Moss, 2 fra Sarpsborg og 1 fra Frederikshald, tilsammen 9, hvoraf 4 endte dødlig. Hos et af de helbredede Børn indfandt sig et Par Dage, efter at den aldeles haabløse Tilstand syntes fjernet ved en kraftig Anvendelse af Brækmidler og Incitantia, paany Recidiv med plastiske Udsvedninger ikke alene i Svælget men ogsaa paa Excoriationsstedet efter et Trækplaster, der i Sygdommens Begyndelse havde været anvendt paa den øverste Del af Brystbenet. Under fornyet Brug af Brækmidler, hvorved en 2" lang falsk Membran ophostedes, ved Ætsning med en stærk Helvedestensopløsning og ved indvendig Brug af Chloras kalicus hævedes de truende Symptomer, men Rester af de falske Hinder holdt sig flere Dage i Svælget og paa Saaret efter Trækplasteret. (Rasch). Exsudativ Svælgbetændelse forekom paa forskellige Steder, men sjældnere og af lettere Natur end i de foregaaende Aar. Alene i Sponvigen indtraf senhøstes flere alvorlige Tilfælde, og 5 Børn skulle der være døde, før Læge hentedes, under Symptomer af Strubehoste eller ondartet Halsesygge.

Af **Kusma** iagttoges nogle faae Tilfælde om Sommeren paa Frederikshald og et i December paa Moss.

Catarrhalske Sygdomme, der den foregaaende Høst herskede som en udbredt Influenzaepidemi, fortsatte sig ogsaa, skjønt mindre almindelige, i de første Maaneder af dette Aar, aftog derpaa om Vaaren og Sommeren, men vendte atter tilbage i November og December under det da, ligesom i Januar og Februar, herskende ustadige og stormfulde Veirig med liden eller ingen Sne. Af de forskellige Former, hvorunder Tilfældene viste sig, sees Bronchit at have været den hyppigste og nogle Gange hos Børn at have medført Døden.

Betændelsessygdomme vare i det Hele sjældnere end sædvanligt, og alene en Læge i Sarpsborg anfører at have gjort den modsatte Iagttagelse (Hannestad). Af Lungebetændelse opgive saaledes 12 Læger at have behandlet 187 Tilfælde, hvoraf 28 endte dødlig, nemlig 2 Læger i Eidsberg 28 Behandlede og 2 Døde, 3 Læger paa Moss 26 B. og 5 D., 2 Læger i Sarpsborg 28 B. og 3 D. (Radich, Grimsgaard) samt 5 Læger paa Frederikshald 105 B. og 18 D. Fra Frederikstad findes intet Antal opført, fra en Læge i Thrøgstad 18 Behandlede men ingen Mortalitet. I Henseende til Tiden paa Aaret indtraf de fleste Tilfælde i dettes Begyndelse samt i Maanederne November og December.

Lettere **rheumatiske Affectioner** omtales fra Moss som usædvanlig hyppig forekommende dette Aar, rimeligvis paa Grund af det ustadige Veirig (Mordt).

Koldfeber, der i September og October den foregaaende Høst havde angrebet 42 Individer paa Kirkeøen i Hvaløernes Præstegjeld, fortsatte sig paa samme Sted ogsaa i dette Aar, i Begyndelsen noget aftagende, saa at de Angrebnes Antal fra 20 i Januar faldt ned til 9 i Juli, derpaa igjen tiltagende til Slutningen af September, da omtrent 40 Syge laae under Behandling paa Kirkeøen paa 16 forskellige Steder, de fleste af disse beliggende i Nærheden (indtil $\frac{1}{8}$ Mil) af den sumpige Arekil, nogle dog ogsaa længre bortfjernede. Paa enkelte af de andre Øer viste sig tilige et Par ganske lette Tilfælde. Distriktslæge Reymert, der tiltraadte Hvaløernes Distriktslægeembede i Juli Maaned, behandlede i sidste Halvaar 48 Individer for Koldfeber, deraf 20 Mandfolk (9 Voxne og 11 Børn under fjorten Aar) og 28 Fruentimmer (15 Voxne og 13 Børn). De fleste havde dog allerede tidligere lidt af Sygdommen, der fortsatte sig med Recidiver i Mellemrum fra Uger til nogle Maaneder, og alene hos 14 vare Tilfældene nye. Feberen, hvis Typus hos de enkelte Individer viste sig meget ustadig, vexlende især mellem Hver-Dags, Anden-Dags og Tredie-Dags Feber, var i Almindelighed mere langvarig end voldsom. Hos 3 Voxne udviklede sig betydelige Milt- og Leversvulste med vater-

sottige Hævelser, der en Tid gjorde Prognosen meget slet, men dog igjen tabte sig. En 80aarig Kone døde af Alder og Svækkelse. Som Hovedmiddel viste Sulphas chininicus sig uundværligt, og Chinabarken sig hensigtsmæssigst til Eftercur. For i enkelte Tilfælde at sætte en hurtig og kraftig Stopper for Anfaldene var det nødvendigt at gribe til Doser af 5, 6, 8 indtil 10 Gran, men iøvrigt indtraadte Tilbagefald ligesaa hurtig og hyppig efter de større som efter de mindre Doser. Arsenik, som Solutio Fowleri, anvendtes hos Nogle men uden Virkning. Medicamentudgifterne til de Koldfebersyge paa Hvaløerne i sidste Halvaar beløbe sig til 110 Spd. eller omtrent 2 Spd. 35 Skill. for hver Patient. En Beskrivelse af de topographiske og sanitære Forholde paa Hvaløerne, navnlig med Hensyn til Koldfeberepidemiens Opkomst, findes gjengiven under Bilag 1. (Reymert). — Ogsaa paa mange andre Steder inden Amtet iagttoges Tilfælde af denne Sygdom, saaledes i den yderste Del af Onso Præstegjeld, hvor Amtsphysicus efter de modtagne Beretninger ansaa den for at herske endemisk, i samtlige Byer og i Aremarks, Thrøgstads og Eidsbergs Præstegjelde. De Angrebne vare vel i Regelen Sømænd, der havde paadraget sig Sygdommen i Udlandet, men hos enkelte var den dog opstaaet spontant i Hjemmet, hvorpaa Exempler navnlig anføres fra Moss, Frederikshald og Aremark. I det Hele opgive 10 Læger at have behandlet omtrent 50 Tilfælde, de paa Hvaløerne indtrufne heri ikke medregnede.

Af **gastriske Sygdomme** forekom som sædvanligt Diarrhoe og Cholerine især mod Slutningen af Sommeren og i Begyndelsen af Høsten, men langt sjeldnere og mildere end Aaret forud. Af Blodgang ere anmeldte 5 Tilfælde fra Rakkestad Distrikt.

Venerisk Sygdom kom ikke saa ganske sjelden til Behandling. Paa Amtssygehuset indlagdes 3 med primære og 34 med secundære syphilitiske Tilfælde, 2 for „Syphilis og Gonorrhoe“ og 1 med medfødt Syphilis, tilsammen 40 Individuer; 10 laae tilbage fra det foregaaende Aar, og 41 udskreves; Forpleiningsdagens Antal udgjorde 3334 eller for hver Udskreven 81,3 Dag. Af

43 secundære Tilfælde ere 12 anførte som Recidiver efter foregaaende Behandling dels paa dette Sygehus, dels ved andre Curanstalter. Paa Frederikstad Byes Sygehus behandledes alene 1 Tilfælde af Syphilis, og i privat Praxis paa dette Sted angives Sygdommen at være forekommen i det Hele temmelig sjelden og næsten udelukkende blandt Søfolk. Paa Frederikshalds Byes Sygehus laae tilbage 3 og indkom 16 secundære Tilfælde, hvoraf 3 vare Recidiver, og en af Byens Læger anfører derhos privat at have behandlet 13 primære og 11 secundære syphilitiske Tilfælde foruden 28 Gonorrhøer (Winther). Reymert behandlede 1 for Syphilis, Rasch 4 for Gonorrhoe. Paa Moss Sygehus laa tilbage 1 og indkom 12 secundære Tilfælde, hvoraf 3 Recidiver; de bleve alle behandlede med Jodetum kalicum, der siden September 1856 i Forening med Syphilisation har været den eneste Behandlingsmaade ved dette Sygehus i constitutionel Syphilis; Inoculation kunde dog dette Aar ikke anvendes af Mangel paa Virus. Privat behandledes paa Moss 2 Personer for Syphilis. Af **Radesyge** ere anmeldte 4 Tilfælde, hvoraf 3 paa Amtssygehuset.

Kjertelsyge betegnes fremdeles som en staaende Sygdom blandt Børn saavel af By- som Landbefolkningen, og antages Aarsagen at ligge foruden i en forkjert Diæt tillige i Boligernes daarlige Beskaffenhed og i Mangel paa Renlighed. **Svindsottige** skulle dette Aar have været meget udsatte for Angreb (Mordt); af 174 i 10 Lægers Praxis indtrufne Dødsfald vare 28 eller 16,1 pCt. bevirkede ved Svindsot; to andre Læger opgive derhos et Dødsfald hver heraf, men iøvrigt ingen fuldstændigere Mortalitet til Sammenligning.

Af **Drankergalskab** nævnes tilsammen 4 Tilfælde fra Moss og Frederikshald; 2 af de Angrebne døde, den ene under Forløbet af en Lungebetændelse.

Andre Tilfælde. Koht i Eidsberg iagttog Spina bifida hos 4 i dette Aar fødte Børn, og havde hørt omtale et 5te Tilfælde af samme Sygdom; 3 endte dødlig. Et Misfoster uden Hoved, Hals og Arme blev af den nævnte Læge indsendt til Universitetet.

Veirliget skildres fra Frederikshald som i det Hele gunstigt. I Aarets første 3 Maaneder var Kulden temmelig vedholdende, men ikke meget streng, og der faldt høist ubetydelig Sne. Sommeren kom tidlig, var meget varm og overhovedet tør, ligesaa Høsten. Efterhøsten viste sig regnfuld og stormende, hvilket ligeledes gjælder Vinteren, der var i høi Grad ustadig men tillige mildere end næsten i Mands Minde (Winther).

Uagtet den Høsten forud indtrufne Penge-crisis vel paa flere Steder medførte en mindre Fortjeneste for Arbeidsclassen, maae dennes Livsvilkaar dog i det Hele ansees for at have været taalelig gode, især der hvor ikke Misbrug af Spirituosa fordrede for stor Part af Indtægterne. Klager i denne Henseende lyde imidlertid fra næsten alle Kanter, navnlig fra Byerne, hvor den stadig tiltagende Nydelse af bayersk Øl ikke syntes at fremkalde nogen tilsvarende Formindskelse i Brændevinsdrikningen, der holdt sig paa samme Høide som forhen. I Landdistrikterne, hvor Drik vel i det Hele var sjældnere, skjønt bayersk Øl ogsaa der daglig blev mere og mere almindeligt, var Brugen af Kaffe stegen i den Grad, at den f. Ex. i Onsø Præstegjeld nødes 4 à 5 Gange daglig i store Portioner (Hannestad). Fra Eidsberg anføres som en Antydning til et bedre Kosthold, at der i Husholdningerne brugtes langt Mere af de ædlere Kornsorter end tidligere, ligesom der ogsaa paasaaes en omhyggeligere Behandling ved Forimalingen. I Frederikshald var Mangelen paa gode Beboelsesleiligheder for Arbeidsclassen for en stor Del afhjulpen, saa at det var en Sjældenhed at se flere Familier sammenpakkede i et Rum. Moss og Frederikstad hjem søgtes begge af en betydeligere Ildebrand, der gjorde Mange husvilde, men de Brandlidte vare ialfald paa Moss hovedsagelig Folk i bedre Kaar, som havde lettere for at skaffe sig taalelige Husrum igjen. I Frederikstads Forstad, der paa Grund af stadig Indflytning var i stærk Tilvæxt, klager en Læge over, at der ved Bebyggelsen ikke tænkes paa nogen Orden eller Regulering eller i det Hele tages noget Hensyn til Hygiænnens Fordringer (Ebbesen).

Fattigsygepleien udførtes dels af Embeds-

lægerne, dels af private Læger. Over **Kvaksalveri** førtes ingen Klage; dog blev et Fruentimmer sat under Tiltale for hos en Barselkone, der senere døde, at have paaskyndet Fødselen ved i den ueftergivende Modermund at gjøre et Snit med en Barberkniv (Koht).

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 3301, hvorhos i Amtsphyciatet en hel Del Individuer bleve revaccinerede. I Askim Præstegjeld foretoges ingen Vaccination paa Grund af Hjælpevaccinatørens Sygdom. I Frederikstad og Frederikshald udførtes den af Læger.

Af **retslig-medicinske** Forretninger nævnes 10, hvoraf Obduction af den ovennævnte Barselkvinde, 2 Obductioner af ældre Personer, der vare fundne døde paa Landeveien, 1 af en Pige, der havde druknet sig, 1 af et i Dølgmaal født Barn, 1 af et formentlig ihjellagt Barn; 1 Skjøn om Beskaffenheden af et Saar, og 1 Undersøgelse af en Pige, som havde født, for at bestemme i hvilken Maaned af Svangerskabet. 2 Synsforretninger ere ikke næiere beskrevne.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: I Rakkestad Distrikt behandledes 8 Syge i Hjemmet, og 3 indlagdes i Gaustad Asyl. I Amtsphyciatet nævnes 1 som behandlet, og 1 som indsendt til Gaustad for Gløminge Fattiggassens Regning. I Frederikshald behandledes og helbrededes 2, en for Mani og en for Melancholi. I Hvaløernes Distrikt behandledes 1 for Mani, og 3 udsattes som uhelbredelige, to for vedkommende Fattigvæsens og en for Amtets Regning.

Af **chirurgiske Operationer** omtales alene 1 Amputation af Tommelfingeren og flere Gange Reposition af Luxationer.

Af **obstetriciske Operationer** ere anmeldte som udførte af Læger: 6 Vendinger, hvoraf 4 med dødfødt Foster, og 2 Gange Extraction, efterat Vending allerede var foretagen af Jordmoderen. 23 Tangforretninger, hvoraf 16 med heldigt Udfald for Moder og Barn, ved 7 var dette dødfødt. Indicationerne vare, forsaavidt de findes anførte, i Almindelighed Vemangel og Svaghed hos Mødrene, en Gang Eclampsi, og hos en Kone, der havde haft 11 Børn, hvoraf 5 ilive, og 3 Gange forud var forløst med Tang, en højere Grad af

Bækkensnæverhed. I et Tilfælde, hvor Konen nedkom med Trillinger, alle levende og velnærede, maatte den første tages med Tangen, hvorefter det andet og tredje Barn strax fødtes ved Naturens Hjælp. 2 Gange foretoges Perforation, begge ved dødt Foster, i det ene Tilfælde efter fire Døgn's Fødselsarbeide (Finne), i det andet efter tre Døgn's og paa Grund af Bækkensnæverhed og hydrocephalisk Fosterhoved; Konen døde fire Dage efter af Barselseber (Koht). Embryotomi blev anvendt ved et forsømt Tværleie med fremfalden Arm, Fod og Navlesnor; Fosteret var dødt, Konen befandt sig senere vel (Wille). Løsning og Udbringelse af Efterbyrden fandt Sted i 2 Tilfælde.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Rakkestad . .	1422	677	123	10	59
Amtsphysicat.	1135	476	110	7	57
Hvaløerne med Frederikshald.	741	322	84	2	27
Smaalen. Amt	3298	1475	317	19	143

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 33.

Selv mordere 8.

For det hele Amts Vedkommende bliver der altsaa et Overskud af 1823 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 44,7. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 10,4 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,7. Af de paa Barselseng Døde angive Medicinalberetningerne Dødsårsagen alene for 8, nemlig 6 døde af Barselseber, 1 af Metrorrhagi og 1 af Eclamsi, opstaaet efter normal Fødsel.

Sygehuse. Om Amtssygehuset, Garnisons-sygehuset i Frederikstad og de kommunale Sygehuse i Moss, Frederikstad og Frederikshald henvises, hvad Belæg og de beregnede Medicamentudgifter angaaer, til Sygehuslisten. Af de paa førstnævnte Sygehus behandlede 95 Patienter henlaae 59 for Amtets og 36 for privat eller en Fattigcommunes Regning. Moss Sygehus er oprindelig bestemt for Communes Fattige, men Arbeids-

og Tjenestefolk modtages, saavidt Rummet tillader det. I Henseende til Medicamentudgifterne ved Frederikshalds Sygehus bør bemærkes, at omtrent en Sjettedel maa fratrækkes som samme uvedkommende, idet der i Sygehusbygningen tilige findes en Stiftelse og tvende Pleiestuer, til hvis Lemmer, omtrent 27 i Antal, der i Sygdomstilfælde forskrives Medicin paa Sygehusets Regning.

Af Amtets 4 **Apotheker** bleve Frederikstads og Sarpsborgs, hvilket sidste kun var en Filialafdeling af hint, visiterede i dette Aar, Apotheket paa Moss i Januar og Frederikshalds i April det følgende Aar; samtlige befandtes i god Orden.

Badeanstalter fandtes fremdeles ved Moss, Frederikstad og Frederikshald, alle indrettede til Karbad, Styr, Douch og tildels aabne Søbad. De benyttedes næsten udelukkende kun af de paa Stedet Boende; i Frederikshalds Badeanstalt toges 938 Kar-, Styr- og Douchbad.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Rakkestad Distrikt: 7 Læger, hvoraf tre i Moss, to Eidsberg, en i Thrøgstad og en i Haabøl. 17 Jordemødre, 17 Hjelpevaccinatorer.
2. Smaalenenes Amtssphysicat: 8 Læger, hvoraf tre i Sarpsborg og fem i Frederikstad (den ene practiserede ikke). 9 ansatte Jordemødre, 11 Hjelpevaccinatorer.
3. Hvaløernes Distrikt med Frederikshald: 9 Læger, hvoraf syv i Frederikshald (den ene practiserede ikke), en i Tistedalen og en i Ødemark. 5 Jordemødre (og 2 Poste ledige), 4 Hjelpevaccinatorer (og 1 Post ledig).

IV. Hedemarkens Amt.

Sundhedstilstanden betegnes overalt som god og fra enkelte Distrikter endog som bedre end i flere af de foregaaende Aar. Navnlig gjælder dette Solør og Odalens samt begge Østerdalens Lægedistrikter, hvorimod i Hedemarkens Amtssphysicat enkelte Præstegjelde skulle have frem-

budt en noget større Sygelighed, nærmest paa Grund af den der temmelig hyppige Forekomst af Skarlagensfeber, for hvilken Sygdom de øvrige Distrikter næsten aldeles vare forskaanede. **Dødeligheden** var ligeledes ringe; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1411 eller 17,8 pCt. under det tilsvarende Antal (1716) i det foregaaende Aar og 4 pCt. under Middeldødeligheden (1470) i Fem-aaret 1851—55.

Sygdomsconstitutionen var lidet udpræget. I Begyndelsen og Slutningen af Aaret havde catarrhalsk-rheumatiske og tildels lette inflammatoriske Sygdomme Overvægten, om Sommeren og Høsten gastriske, skjønt disse i ringere Grad end sædvanligt.

Nervefeber forekom ogsaa dette Aar meget sjelden og næsten overalt kun sporadisk. 7 Læger opgive tilsammen at have behandlet 57 Tilfælde, hvoraf 22 i Solør og Odalen, her fornemlig i Vingers Præstegjeld, 12 i søndre og 16 i nordre Østerdalens Distrikt, samt 7 i Amtsphysicaten; 4 af disse 57 Tilfælde endte dødlig. En privat Læge i Vangs Præstegjeld behandlede derhos 13 Syge, men anfører ingen Mortalitet, og en anden Læge, i Grue, nævner 1 Død, men ikke det tilsvarende Antal Behandlede. I Henseende til Tiden paa Aaret indtraf de fleste Tilfælde i første og sidste Kvartal.

Af **Barselfeber** nævnes 3 Tilfælde fra Solør og Odalen samt 2 fra Ringsaker, tilsammen 5, hvoraf 2 medførte Døden. Fra Hamar er derhos anmeldt en Barselkone død af Pyæmi omtrent en Maaned efter Nedkomsten.

Modificerede **Kopper** viste sig nogle Gange i Juni Maaned paa Ringsaker.

Vandkopper omtales fra Kongsvinger og Vangs Præstegjeld paa Hedemarken, hvor i Furnes Almueskole næsten alle Børn skulle have været angrebne af denne Sygdom i October Maaned.

Rosen var temmelig almindelig i Aamot og nævnes ogsaa enkeltvis fra andre Steder.

Skarlagensfeber, der allerede om Vinteren 1857—58 havde vist sig i den sydlige Del af Stange og Romedal, begyndte i April Maaned tillige at optræde paa forskellige andre Steder i Amtsphysicaten, og fortsatte sig — med en liden

Stand i August og September — til Aarets Slutning, da Epidemien i det Hele naaede sit Hødepunct. Characteren var i Regelen mild og godartet, og Eftersygdomme hørte til Sjældenhederne. 13 Børn ere dog anmeldte som døde, de fleste under Symptomer af Hjernebetændelse. Udenfor Amtsphysicaten viste Sygdommen sig i Slutningen af Sommeren paa en Gaard i Trysil, hvor alle Børn i en Familie angrebes, og ligesaa senhøstes i Dalsbygden, Annex til Tolgen, hvor af omtrent 30 Angrebne 1 døde.

Af **Mæslinger** indtraf sporadiske Tilfælde hele Sommeren igjennem i nordre Østerdalens Distrikt, og nogle faae ere ligeledes anmeldte af en Læge paa Kongsvinger.

Det Samme var Tilfældet med **Kighoste**.

Af **diphtheriske Sygdomme** sees intet Tilfælde af Strubehoste at have været under Behandling, af exsudativ Svælgbetændelse kun et eneste. Distriktslægen i Solør og Odalen bemærker iøvrigt, at disse Sygdomme ofte ikke komme til Lægens Kundskab som Følge af, at Almuen sjelden søger Lægehjælp til sine Børn og sjældnere, jo yngre de ere; 2 Børn vidste han saaledes vare døde af heftig Halsesygge, uden at Læge var bleven tilkaldt.

Kusma viste sig enkeltvis i Vingers Præstegjeld og temmelig hyppig paa flere Steder i nordre Østerdalens Distrikt.

Catarrhalfeber, Halsbetændelse, Bronchit forekom mere eller mindre almindelig Vaar og Høst, og synes i enkelte Egne at være optraadt med epidemisk Character, saaledes i Vang og Løiten paa Hedemarken fra Marts til ud i Juni.

Lungebetændelse forekom især i de fem første og to sidste Maaneder af Aaret, og omtrent med samme Hyppighed som i de nærmest foregaaende Aar. De vare oftere af lettere catarrhalsk Natur, der kun tillod en sparsom Anvendelse af Blodudtømmelse. 10 Læger opgive tilsammen 195 behandlede Tilfælde, hvoraf 19 endte dødlig; heraf falde 50 paa Solør og Odalens Distrikt, 41 paa søndre og 76 paa nordre Østerdalens Distrikt, samt 28 paa Amtsphysicaten. Den private Læge i Trysil bemærker, at det der var meget almindeligt, at Syge med Lungebetæn-

delse gik ude paa Arbeide, selv om de af og til maatte tye til Sengen, og han antager, at de enkelte Tilfælde af Svindsot, som kom under Behandling, nærmest havde sin Grund i saadanne forsmte Brystbetændelser (Blom).

Acut Rheumatisme iagttoges til forskellige Tider, men ikke meget hyppig, og fra Aamot anføres, at rheumatiske Affectioner i det Hele taget vare temmelig sjeldne, rimeligvis paa Grund af Befolkningens almindelig uldne Beklædning (L. Müller).

Af **Koldfeber** nævnes 4 Tilfælde, deraf et hos en svensk Tjenestepige, der to Aar forud havde havt Anfald i Sverige, et hos en Bonde, der nys før havde været paa en Forretningsreise i Wärmeland, og et hos en Soldat efter Hjemkomsten fra Axvallaleiren.

Blodgang, der Aaret forud havde hersket epidemisk paa flere Steder i Amtet, viste sig denne Sommer og Høst næsten kun sporadisk. Af 4 Læger ere saaledes anmærkede 8 Tilfælde, hvoraf 1 medførte Døden.

Diarrhoe og **Cholérine** forekom i Solør og Odalens Distrikt langt sjeldnere end sædvanligt, hvilket ogsaa tildels synes at have været Tilfældet i søndre Østerdalen, hvis Distriktslæge alene havde 16 Tilfælde af Diarrhoe under Behandling. I nordre Østerdalens Distrikt herskede derimod disse Sygdomme meget almindelig fra Juni til October, Cholérine navnlig som en heftig skjønt ikke dræbende Epidemi; af 207 Behandlede i Distriktslægens Praxis døde 4, nemlig to Børn og to ældre Personer. Ogsaa paa flere Steder i Amtssphysicetet vare Diarrhøer meget hyppige om Høsten, saaledes især i Vang, Løiten og tildels Ringsaker, i hvilket sidste Præstegjeld, ligesom i Solør og Odalen, de Syges Stoludtømmelser ofte vare forbundne med Afgang af Blod.

Syphilis var fremdeles temmelig sjelden. Paa Amtssygehuset indkom 5 primære og 16 secundære Tilfælde, 14 secundære laae tilbage fra det foregaaende Aar, og af samtlige 35 Behandlede udskreves 22; Forpleiningsdagens Antal udgjorde 5427 eller for hver Udskreven 246,7 Dag. Af de indkomne 21 havde 8 forhen ligget

paa Sygehuset, nemlig 2 for 3—6 Maaneder siden, 1 for halvandet Aar, 4 for 6 å 8 Aar og 1 for omtrent 20 Aar tilbage. Privat behandlede af Lægerne 17 Tilfælde af Syphilis, hvoraf 3 primære, 12 secundære og 2, hvis Form ikke er angiven, ligesaa 15 Gonorrhøer.

Fnat kom vel nu og da til Behandling, men i det Hele sjelden, og den private Læge i Aamot anfører i 3 Aar kun at have behandlet et Par Tilfælde deraf. Paa flere Steder curerede Almuen sig selv dels med Mercurialsalve dels med Tjæreindgnidninger.

Af **Spedalske** iagttoges dette Aar 2 i søndre Østerdalens Distrikt, nemlig en Mand, lidende af den tuberculøse og en Pige, lidende af den anæsthetiske Form. Den første havde været syg i 3, den anden i mange Aar. Ifølge Distriktslægens nøiagtige Undersøgelser havde Ingen af dem nogensinde havt Forfædre, Slægtninge eller Opholdssted i de Egne af Landet, hvor Spedalskhed er herskende, og ligesaa lidt kunde noget Aarsagsforhold paavises i deres Haandtering eller Levemaade, der var den i Bygden almindelige. (Munthe).

Kjertelsyge og **Svindsot** vare fremdeles hyppige Sygdomme, og alene fra Vangs og Løitens Præstegjælde paa Hedemarken anføres de at have været sjeldnere end sædvanligt (Todderud). Af Svindsot opgive 10 Læger 23 Døde, hvilket udgjør 13,1 pCt. af samtlige Døde (175) i deres Praxis.

Blegsot betegnes af Distriktslægen i Solør og Odalen samt af Amtssphysicus som ikke sjelden forekommende. 5 andre Læger opgive tilsammen 20 Tilfælde heraf. Hysteri kom hyppigere til Behandling.

Cardialgi indtog fremdeles, hvad Hyppighed angaaer, den første Plads i Rækken af de chroniske Sygdomme, og efter 2 Lægers Sygelister lede 8—11 pCt. af samtlige Behandlede af denne Affection.

Af **Drankergalskab** nævnes 4 Tilfælde.

Af **chirurgiske Tilfælde** indtraf en usædvanlig Mængde Benbrud og Contusioner paa Grund af det stadig glatte Isføre ved Aarets Begyndelse og Slutning. Todderud behandlede saaledes i

Løbet af Januar, Februar, Marts og December 14 Syge med Benbrud og ligesaa mange for Contusioner. Ogsaa forskellige hugne og skaarne Saar kom ofte til Behandling i dette Amt, dels som Følge af Almuens Beskæftigelse med Skovhugst og Tømmerdrift, dels paa Grund af den i forskellige Retninger stærkt tiltagende Anvendelse af Maskiner.

Veiriget var det hele Aar usædvanlig mildt, i de første Vintermaaneder noget afvejlende med Regn og Sne, Storm og stille Luft, men senere, navnlig om Sommeren, stadig godt, varmt og til dels tørt. Afgrøden faldt paa de fleste Steder meget god. Høsten var ligeledes mild og med ubetydelig Sne, Stor-Elvedalen fik saaledes først Føre en otte Dage før Jul.

Levemaaaden skildres fra Østerdalen som meget god, Kosten er kraftig og rigelig, saa den neppe i nogen Egn af Landet antages at være bedre, Boligerne rummelige og renlige, samt Beklædningen god, i Almindelighed ulden (O. Paus, L. Müller). Fra Amtsphysicaten klages derimod over det Modsatte, den fattigere Classes Kost bestaaer hovedsagelig af Potetes og Grød, de smaae trange Husrum ere gjerne overfyldte med Beboere, og den ønskelige Sands for Renlighed mangler ofte (Blehr, Langberg). Fælles for det hele Amt lyde Klagerne over Misbrug af Spirituosa, bayersk Øl og Kaffe, skjønt Lægerne paa enkelte Steder troe at spore en Forandring til det Bedre. I Aamot bleve dette Aar 12 Personer ilagte Skat for Øludsalgsret, medens der et Par Aar forud kun havde været 3.

Fattigsygepleien udførtes dels af Embedslægerne, dels af de private Læger, og betegnes som god. Distriktslægen i søndre Østerdalen behandlede 37 Fattige (Omkostningerne beløbe sig til omtrent 70 Spd.), Amtsphysicus 79, hvoraf 4 paa Sygehuset, og den private Læge i Aamot omtrent 30. Saavel Læger som Jordemødre angives fra søndre Østerdalen at nyde jævn Søgning. I Odalen blev en uexamineret Fødsels-hjælperske anmeldt for Amtet for i to Barseltid-

fælde, hvor Fødselen maatte fuldendes med Tang og Vending, at have ventet for længe med at tilkalde kyndig Hjælp; men paa Grund af senere erhvervede Oplysninger fandtes der ikke at være Anledning til yderligere Forføining. **Kvaksalveri** og ulovlig Handel med Medicamenter omtales fra Stor-Elvedalen, Aamot og Ringsaker, i hvilket sidste Præstegjeld et sex Maaneder gammelt Barn døde af Forgiftning med Opium, der var solgt af en omstreifende Person for „Barnsrolighed“.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 3433.

Af **retslig-medicinske** Forretninger udførtes 8, nemlig 1 Obduction af en Mand, der var død efter et Slag i Tindingen, 1 af et Barn, hvis Død antoges bevirket af Moderen, 2 af nyfødte Fostre tilligemed Undersøgelser af disses Mødre, mistænkte for Fødsel i Dølgemaal, 1 Undersøgelse af en Piges mentale Tilstand i rets-medicinsk Henseende og 1 Erklæring om Beskaffenheden af en tilføiet Legemsbeskadigelse.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i Solør og Odalens Distrikt undersøgte den private Læge i Grue 3 Syge. I søndre Østerdalens Distrikt behandlede Distriktslægen 1 med Mani, 3 med Dements og 3 med Fatuitas, ligesom 3 Syge fra Trysil bleve indsendte til Gaustad Asyl. I nordre Østerdalen dels blot tilsaa, dels behandlede Distriktslægen 12 Syge, hvoraf 2 helbrededes og de øvrige som uhelbredelige bortsattes paa Amtets eller Fattigcommunernes Regning; de Syges Behandling og Pleie angives herfra som god. I Aamot behandlede af den private Læge 2, hvoraf en helbrededes. I Amtsphysicaten iagttog Amtsphysicus 4 Tilfælde, hvoraf et indlagdes i Gaustad Asyl; de private Læger her behandlede 6 Tilfælde, hvoraf 2 kunne sees at være helbredede.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Amputation af Laaret, flere Gange Exarticulation af Fingre og Tæer, 1 Tenotomi af Fascia et tendines digitorum manus, 1 Exstirpation af Kræft, 1 af Neurom, 11 af forskellige teleangiectasiske, Fedt- og Blæresvulste, 4 Gange Borttagelse af Polyper i Næsen og Rectum, 1 Operation for Entropium, 1 for Hareskaar og 1 for Vandbrok.

Hos 2 Individder foretoges Paracentesis abdominis, hos det ene 18 Gange i Løbet af et Aar.

Af **obstetriciske Operationer**, udførte af Læger, nævnes 3 Vendinger, samtlige med dødfødte Fostre. 24 Tangforretninger, ved 16 af hvilke Fosteret var levende, ved 8 dødfødt; Indicationerne vare i Almindelighed langvarigt Fødselsarbeide, Vemangel og Svaghed hos Moderen. 3 Perforationer paa døde Fostre, den ene Gang paa Grund af langvarig Fødsel og efter forgjæves Forsøg med Tang (M. Heiberg), den anden Gang formedelst Bakkensnæverhed (Schiotz), den tredje Gang paa Grund af besværligt Fødselsarbeide og efter at Vending flere Gange forgjæves var forsøgt af Jordemoderen (H. Hartmann). Løsning af Efterbyrden foretoges i 2 Tilfælde.

Mortaliteten og Antallet af Fødte sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Soløer og Odal.	1379	400	75	4	49
Amtsphysicat.	1349	549	126	8	68
Søndre Østerd.	799	253	63	2	30
Nordre Østerdalen*)	450	209	40	2	30
Hedemrk. Amt	3977	1411	304	16	177

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 31.

Selvmordere 10.

For det hele Amts Vedkommende bliver der saaledes et Overskud af 2566 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 35,5. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 13,1 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,6. Af de paa Barselseng Døde give Medicinalberetningerne Oplysning om 7, nemlig 2 døde af Barselseber, 3 af Metrorrhagi og 2 uforløste; af disse sidste døde begge før Læges Ankomst, og den ene endog forinden examineret Jordemoder blev hentet. Ved de anførte 68 dødfødte Børns Fødsel i Amtsphysicaten var Læge eller examineret Jordemoder tilstede i

*) Indset Annexsogn af Kvikne Præstegjeld hører til Opdals Lægedistrikt i søndre Thronhjems Amt, men er her medregnet.

36 Tilfælde og uexamineret Fødselshjælperke i 30 (2 Par vare Tvillinger).

Om Amtets eneste **Sygehus**, Amtssygehuset i Stange paa Hedemarken, henvises til Sygelisten. — Amtsphysicus tilsaa 6 Arrestanter.

Apothekerne, paa Hamar og Kongsvinger, fandtes ved Visitationen i Orden.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Soløer og Odalens Distrikt: 6 Læger, hvoraf fire paa Kongsvinger (den ene ikke practiserende), en i Grue og en i søndre Odalen. 6 Jordemødre, 8 Hjelpevaccinatorer.
2. Hedemarkens Amtsphysicat: 5 Læger, hvoraf en i Stange, en i Romedal, en i Vang, en paa Hamar og en paa Ringsaker. 10 Jordemødre, alle ansatte; 9 Hjelpevaccinatorer.
3. Søndre Østerdalens Distrikt: 3 Læger, hvoraf en i Elverum, en i Aasnes og en i Trysil. 5 Jordemødre, 7 Hjelpevaccinatorer.
4. Nordre Østerdalens Distrikt: 3 Læger, hvoraf en paa Tønset, en i Stor-Elvedalen og en i Aamot. 7 Jordemødre, hvoraf 6 ansatte, (en Post derhos ledig); 13 Hjelpevaccinatorer.

V. Christians Amt.

Sundhedstilstanden maa i det Hele antages at have været god og navnlig bedre end i det foregaaende Aar; fra enkelte Distrikter betegnes den endog som fortrinlig. Alene fra Land omtales den som mindre god, især i første Halvaar, men ligesaa lidt her som andetsteds inden Amtet sees nogen Epidemi af Betydenhed at være forekommen. **Dødligheden** var omtrent 4,9 pCt. større end den tilsvarende Middeldødlighed i Femaaret 1851—55, men derimod 5,4 pCt. mindre end Dødligheden (1584) i det nærmest foregaaende Aar; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1499.

Sygdomsconstitutionen characteriseres som temmelig ubestemt. Catarrhalske og rheumatiske Sygdomme vare næsten hele Aaret de almindeligste, og til dem sluttede sig i de første Maane-

der ikke faae Betændelser og mod Slutningen af Sommeren en Del gastriske Tilfælde.

Nervefeber forekom kun sporadisk eller i ganske smaae begrændsede Epidemier, saaledes i Jævnakers Præstegjeld i Mai og Juni, 9 Behandlede 1 Død; blandt Arbeiderne ved Birid Glasværk i de første Maaneder som en Fortsættelse af Epidemien Aaret forud; i Omegnen af Lillehammer i September og tildels October, her tydelig udbredende sig ved Smitte og temmelig heftig, saa at af 9 Behandlede døde 4. I Vaage udbrod Sygdommen i Slutningen af September paa tre hinanden nærliggende Pladse, standsede i November, men begyndte paany mod Udgangen af December og havde til Aarets Slutning i Alt angrebet 19 Individer, hvoraf 1 døde. Ogsaa i Dovre Annex til Lesje viste sig i December nogle Tilfælde, og vedkommende Distriktslæge anfører, til ud i Februar Maaned det følgende Aar at have behandlet 15 Syge, hvoraf 1 døde. For det hele Amt opgive tilsammen 9 Læger at have behandlet 61 Tilfælde, hvoraf 9 med dødlig Udgang.

Af **Barselfeber** nævnes 1 Tilfælde fra Land med heldigt Forløb.

Af **exanthematiske Sygdomme** forekom Rødlinger jævnt udbredte i Grans Præstegjeld. Skarlagensfeber omtales aldeles ikke, og af Mæslinger alene 1 Tilfælde i Gudbrandsdalen. Vandkopper viste sig enkeltvis i Land i Mai. Af Ansigtsrosen opgive 3 Læger 10 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig; flere Tilfælde indtraf derhos paa Lillehammer med Omegn i Juni og Juli samtidig med forskellige gastriske Sygdomme.

Kighoste, der i 1857 havde hersket epidemisk i flere Distrikter, fortsatte sig dette Aar alene i den sydligste Del af Amtet, fornemlig i Hadeland og Lands Distrikt. Den private Læge i Land behandlede saaledes 18 Syge, hvoraf de fleste i Februar og April, 1 døde; Sygdommen forekom foruden blandt Børn ogsaa undertiden hos Voxne. Paa Thoten viste den sig sporadisk fra Marts til Slutningen af Juni, og i Gausdal — det nordligste Sted, hvorfra den omtales — indtraf i Januar 5 Tilfælde med 1 Dødsfald, samt lige saa godt som i et Hus.

Af **diphtheriske Affectioner** nævnes 1 Til-

fælde af Strubehoste med heldig Udgang (et aarsgammelt Barn angives død af Laryngit). Exsudativ Svælgbetændelse truede med at blive almindelig paa Lillehammer i Mai Maaned, da i to Familier 8 Individer angrebes, men Sygdommen tabte sig snart (Baumann).

Catarrhalske Sygdomme betegnes i Indberetningerne fra Hadeland og Lands samt Faabergs Distrikter som temmelig hyppig forekommende det hele Aar, dog fornemlig i dets første Halvdel, da de oftere antog Character af Influenza. Det i Aarets første Maaneder usædvanlig milde, men længre hen paa Vaaren temmelig raae og kolde Veirig antages at have begunstiget deres Udvikling. Foruden de sædvanlige Former Bronchit, Halsbetændelse med og uden Feber vare catarrhalske Øiensygdomme usædvanlig hyppige i Faaberg i Juli og angreb gjerne flere Individer i samme Hus.

Lungebetændelse forekom især i første Halvaar, og da tildels ikke ganske sjelden. 2 privat practiserende Læger, i Land og østre Thoten, opgive tilsammen 58 Tilfælde med 5 Dødsfald, hvoraf 25 i første, 20 i andet, 2 i tredje og 11 i fjerde Kvartal. Af 4 andre Læger ere anmeldte 30 Tilfælde med 3 Dødsfald, hvorhos 2 Læger alene opgive Antallet af Døde — nemlig 5 — i sin Praxis. Som paafaldende ved Sygdommens Optræden dette Aar anfører Distriktslægen i Thoten, at den almindelig begyndte i Centrum af Lungen, angreb begge Sider og meget langsomt resolveredes.

Acut og chronisk **Rheumatisme** hørte fremdeles til de hyppigste Sygdomme og vare dette Aar maaske endog noget almindeligere end sædvanligt. Privatlæge Printz i Land behandlede for disse Sygdomme resp. 37 og 38 Individer.

Diarrhoe og Cholerine omtales fra Hadeland og Lands, Thotens og Faabergs Distrikter som oftere forekommende om Sommeren og Høsten, skjønt i det Hele ikke særdeles hyppig. Enkelte Cholerinetilfælde optraadte meget heftig, men gik hurtig over. Fra de øvrige Egne af Amtet anføres saa godt som Intet om disse Sygdomme.

For **Syphilis** indkom paa Lillehammers Amtssygehus, hvor paa faae Undtagelser nær alle disse

Syge indlægges, 28 Individuer, samtlige lidende af secundære Tilfælde. 6 laae tilbage fra det foregaaende Aar, og 25 udskreves. Liggedagenes Antal var 4408 eller for hver Udskreven 176,3 Dag. Hos 16 af de Behandlede anvendtes Syphilisation, hvilken Behandlingsmaade Distriktslæge Baumann ligesom i sin foregaaende Medicinalberetning fremdeles meget roser især for de almindelige secundære Tilfældes Vedkommende; i de saakaldte tertiære Former og ved de veneriske Hudsygdomme viste den sig mindre virksom, eller, maa-ske rettere, virkede den langsommere. Fra August Maaned 1856 til Udgangen af 1858 vare i Alt 38 Syge ene og alene behandlede og helbredede ved denne Methode, og alene en af disse, nemlig den i foregaaende Beretning Omtalte, var igjen indkommen med Recidiv. I Lesje og østre Slidre, hvor Sygdommen tilforn var temmelig almindelig, forekom den i den senere Tid meget sjelden. **Radesyge** omtales fra Hadeland og Land, ligesom 9 Tilfælde af samme sees at have været under Behandling paa Amtssygehuset. **Gonorrhoe** iagttoges oftere, saaledes især paa Lillehammer, hvor denne Sygdom skal have været i stadigt Tiltagende i de sidste Par Aar, navnlig blandt Reisende.

Fnat angives fremdeles at være meget udbredt i Valders og enkelte Strøg af Gudbrandsdalen. I Lands Præstegjeld skal derimod Sygdommen være betydelig aftagen.

Af **Spedalske** fandtes, ifølge de i Overlægerne Hægths og Løbergs Indberetninger om den spedalske Sygdom for 1858 meddelte Tabeller, ved Udgangen af 1857 13. I 1858 iagttoges 3 nye, forhen overseede Tilfælde, og Antallet skulde saaledes, da efter Tabellen ingen Afgang fandt Sted, ved Aarets Udgang være 16. Af Distriktslæge J. G. Torgersens Medicinalberetning for nordre Valders sees imidlertid, at af de 4 i hans Distrikt værende Spedalske døde 1 i October Maaned, og det samlede Antal ved Aarets Udgang bliver derefter 15.

Kjertelsyge forekom efter de enkelte Lægers Opgivende mere og mindre hyppig paa de forskellige Steder, ligesaa **Svindstot**, der dog i det Hele efter Mortalitetslisternes Udvisende synes at være mindre almindelig her end i de andre

Amter i Christiania Stift. I 6 Lægers Praxis indtraf der blandt 91 Dødsfald 8 — eller 8,3 pCt. — af denne Sygdom. 2 andre Læger opgive derhos 6 Dødsfald heraf, men iøvrigt ingen fuldstændigere Mortalitet til Sammenligning.

Vatersottige Tilfælde omtales som oftere forekommende fra Land og Faaberg. Paa førstnævnte Sted behandlede en Læge 18 Syge dels med Ascites dels med Anasarca, hvoraf 4 døde.

Blegsot dels alene for sig, dels i Forbindelse med Menstruationsanomalier, Kramper osv., var i Faabergs Distrikt af alle Sygdomme, med Undtagelse af rheumatiske og catarrhalske, den hyppigste saavel blandt den fattigere, arbejdende, som blandt den mere formuende Samfundsklasse, og syntes snarere at være i Til- end i Aftagende. Ogsaa fra søndre Valdres angives Blegsot at høre til de almindeligste Sygdomme, hvorimod den i Hadeland og Land iagttoges tildels meget sjelden.

I den gjængse Forekomst af **Cardialgi** sees ingen Forandring at være indtraadt.

Andre Tilfælde. Asthma angives af Distriktslægen i Hadeland og Land at forekomme hyppigere end før, saavel hos Voxne som Børn, og det Samme syntes at være Tilfældet med organiske Feil i Underlivet. Privatlæge Printz i Land behandlede 8 Individuer for Cancer, af hvilke 2 døde. I Lesje Distrikt skal Gangræna senilis være temmelig almindelig, ligesom Folk der i Regelen blive meget gamle. Ogsaa fra Faaberg anføres Exempler paa en høi Levealder, saaledes døde der en Mand i sit 104de Aar uden nogensinde tilforn at have været syg eller sengeliggende. Han havde i 38 Aar været Fyrbøder ved Faaberg Glasværk og i den Tid daglig drukket 1 Pot Brændevin.

Veiriget, hvormed alene Indberetningerne fra de sydligere Dele af Amtet give fuldstændig Oplysning, var i de første Maaneder mildt, men blæsende og meget ustadigt med stærke Temperaturvexlinger ofte fra den ene Dag til den anden. I Land viste saaledes Thermometret den 17de Februar -18° R. og Dagen efter $+4^{\circ}$. Februar var i det Hele den koldeste Maaned, og først i

Begyndelsen af samme Maaned fik Thoten Slædeføre, der vedvarede til Slutningen af Marts. Den største Del af Mjøsen holdt sig aaben uden at tilfryse. I Grans Præstegjeld var den laveste og den højeste Temperatur i Januar $\pm 8^{\circ}$ R og $+ 5,8^{\circ}$, i Februar $\pm 15^{\circ}$ og $+ 6^{\circ}$ og i Marts $\pm 11,5^{\circ}$ og $+ 11^{\circ}$; ligesaa i Lands Præstegjeld i Januar $\pm 20^{\circ}$ R. og $+ 4^{\circ}$, i Februar $\pm 18^{\circ}$ og $+ 5^{\circ}$ og i Marts $\pm 17^{\circ}$ og $+ 10^{\circ}$. Vaaren var ligeledes blæsende med afvejlende Kulde og Varme; den 6te Mai havde man i Land et stærkt Snefald. Sommeren var, naar undtages Slutningen af Juni og Begyndelsen af Juli, da Luften var temmelig kjølig og regnfuld, i det Hele meget varm og gunstig for Vegetationen. I Gran var den højeste Temperatur i Juli $+ 25,5^{\circ}$ og i August $+ 21^{\circ}$. (Wolff, Printz, Rognstad). Høsten og Begyndelsen af Vinteren skildres fra alle Egne af Amtet som milde, men derhos høist ustadige og stormfulde, med lidet Sne men derimod afvejlende Regn og Barfrost. Valders, der pleier at have Føre i October, fik først lidt Sne i Slutningen af December. Aarets Afgrøde var baade i Kvantitet og Kvalitet god, paa nogle Steder saasom Thoten endog rigelig; alene Poteterne toge paa mange Steder Skade ved Tørraaddenhed.

Levemaaden. Distriktslægen i Hadeland og Land fremhæver i sin Medicinalberetning stærkt den over Hadeland fra gammel Tid af herskende Uskik med dagelange Gjæstebude ved Brylluper og Gravøl, der foruden sin skadelige Virkning i Henseende til Børnepleien — de spædeste Børn slæbes nemlig med, udsatte for allehaande Forkjølelser og skadelige Potentser — tillige i høj Grad bidrage til at udbrede og vedligeholde Brændevinsdrik. I et Bryllup, der ofte varer i 5 à 6 Dage kan saaledes drikkes henimod 200 Potter Aquavit; rigtignok er Gjæsternes Antal da ogsaa meget stort, indtil 100 daglig, men paa den anden Side nyde de ældre Fruentimmer lidet (dog Punsch) og de yngre i Almindelighed intet, saa den paa Mandfolkene faldende Portion ikke bliver saa ringe. Udenfor Gjæstebudene i det daglige Liv udmærker derimod Hadelændingen sig ved Tarvelighed og Selvfornægtelse, skjønt ogsaa

heri, hvad Brændevinsdrik angaaer, er foregaaet en Forandring i de sidste Par Aar efter Anlæggelsen af 2 Brænderier i Gran, hvor Almuen ved at slaae sig sammen i Partier har faaet en altfor let Adgang til at omgaae Loven og forskaffe sig Brændevin i Smaat. Noget Detail-Udsalgssted findes nemlig ikke. — I de fleste øvrige Egne i Amtet angives Brændevinsdrik at være noget i Aftagende, derimod Nydelsen af Frugtvin, Vinpunsch, bayersk Øl og Kaffe stadig at blive almindeligere. Kosten er i Gudbrandsdalen i Regelen god og kraftig, skjønt ofte altfor ensformig og tildels slet tilberedt. — I Lesje syntes Almuens Moralitet at være meget slap (Hagemann), og fra Valders klages over det fremdeles almindelige Natteløberi (L'Abée).

Fattigsygepleien udførtes i Hadeland og Land af Distriktslægen og begge de derværende private Læger, og betegnes som god; den førstnævnte Læge tilsaa i Gran og Jævnaker 41 Fattige i deres Hjem. I Faabergs Distrikt udførtes den i Gausdal af en privat Practiserende, men iøvrigt af Embedslægen. Fra Thotens og Ringeby Distrikter savnes Oplysning om, hvorvidt de private Læger deltog i Fattigsygetilsynet, og i Amtets øvrige Distrikter fandtes kun Embedslægerne. Fra Lesje og søndre Valders fremstilles den som meget mangelfuld. Jordemødre benyttedes overalt mere og mere, hvorimod Søgningen efter Læge fremdeles paa sine Steder var liden. Kvaksalveridreves vistnok for en Del, men gav dog ikke Anledning til retslig Paatale. — Af almindelige Bemærkninger anføres fra Lesje den der herskende Uskik, at have Lig liggende hjemme fra 3 Uger til en Maaned og derover, og Distriktslægen antager, at der fra Statens Side burde sørges for at faae samme udryddet. — I Hadeland og Land blev en **Sundhedscommission** mod den spedalske Sygdom oprettet.

Antallet af **Vaccinerede** beløb sig til 3522. Fra Foldalen var ingen Opgave indkommen. Vaccinationen udførtes i Gran af Distriktslægen.

Af **retslig-medicinske** Forretninger nævnes 6, nemlig 1 Obduction af en ved Skud dræbt Person, 1 af en efter Beruselse apoplectisk død Mand, 1 af et i Dølgmaal født Barn, 1 Under-

søgelse af et paa et Loft fundet Barneskelet, 1 Erklæring i en Paternitetssag og 1 om en Sindssvags Tilregnelighed.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i Hadeland og Land syntes deres Antal at formindskes, og saavidt Distriktslægen vidste, var intet nyt Tilfælde indtruffet; ifølge Amtsformandskabsforhandlingerne for 1858 underholdtes i Jævnaker 2, i Gran 9 og i Land 6 Sindssyge for Amtets Regning, men af dette Antal døde eller helbrededes enkelte i Aarets Løb, ligesom 2 henlaae i Gaustad Asyl. I Thotens Distrikt tilsaa Distriktslægen 9, der alle tiltrængte en fra sædvanlig Fattigforsørgelse særegen Behandling. Distriktslægen i Faaberg tilsaa 10 tildels ældre Tilfælde, deraf 2 sendte til Gaustad og 6, hvis Forsørgelse for en Del paahvilede Amtet. Distriktslægen i Ringe bu omtaler et Tilfælde af acut Mani. I Loms Distrikt fandtes 4 Syge i Loms Præstegjeld og, saavidt vidstes, 3 i Vaage Hovedsogn; 3 tilsaaes. Fra Lesje henlaa 1 paa Gaustad, og 1 med periodiske Anfald behandledes i Hjemmet. I søndre Valders nøde 7 og i nordre Valders 6 Sindssyge offentlig Understøttelse.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Amputation af Overarmen, flere Amputationer og Exarticulationer af Fingre, for det Meste efter Beskadigelser paa Tærse- og Hakkelsemaskiner; 1 Exstirpation af en betydelig cancrøs Svulst i Øiet og den ene Halvdel af Ansigtet, 3 Operationer for Tumor cysticus, 3 Gange Extraction af Næsepolyp, 1 Operation for Hareskaar, 2 for Paraphimosis samt hos 4 Individuer gjentagne Gange Paracentesis abdominis.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Lægerne: 14 Tangforretninger, hvoraf 10 med levende og 4 med dødfødte Børn. En af Mødrene, til hvem Læge først hentedes efter flere Dages Fødselsarbeide, og hvis Kræfter da vare aldeles udtømte, døde strax efter den iøvrigt lette Forretning (Hagemann). 2 Gange foretoges Løsning og Udbringelse af Efterbyrden, i det ene Tilfælde fire Dage efter Fødselen.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Hadeland og Land	865	317	74	2	16
Thoten	819	278	46	1	38
Søndre Valders	431	153	43	5	19
Nordre Valders	278	140	45	3	14
Faaberg	574	180	22	1	23
Ringe bu	474	197	48	1	19
Lom	283	141	29	"	17
Lesje	272	93	13	"	5
Christians Amt	3996	1499	320	13	151

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 32.

Selv mordere 11.

For det hele Amts Vedkommende bliver der saaledes et Overskud af 2497 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 37,5. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 12,5 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,7. Om ingen af de paa Barselseng Døde give Medicinalberetningerne nøiere Besked. (Den af Distriktslæge Hagemann nævnte Barselkvinde, der døde strax efter Forløsning med Tang, findes ikke opført paa Præstelisterne fra Lesje, Vaage eller Lom).

Af **Sygehuse** fandtes alene Amtssygehuset paa Lillehammer, om hvis Belæg henvises til Sygehuslisten.

Foruden **Apotheket** paa Lillehammer, der ved Visitationen fandtes i Orden, begyndte desuden det ifølge Kgl. Resol. af 14de Novbr. 1857 nyoprettede Apothek paa Gjøvik i Vardal sin Virksomhed i Slutningen af dette Aar.

Smaa private **Badeindretninger** fandtes paa forskellige Steder.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Hadeland og Lands Distrikt: 3 Læger, hvoraf to i Gran og en i Land. 3 Jordemødre (og to Poste ledige); 3 Hjælpevaccinatører.
2. Thotens Distrikt: 2 Læger, begge i østre Thotens Præstegjeld. 5 ansatte Jordemødre; 8 Hjælpevaccinatører.
3. Søndre Valders Distrikt: 1 Læge, boende i nordre Aurdal. 3 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatører.
4. Nordre Valders Distrikt: 1 Læge, boende i

- vestre Slidre. 3 Jordemødre; 4 Hjelpevaccinatorer.
5. Faabergs Distrikt: 3 Læger, hvoraf to paa Lillehammer og en i Gausdal. 5 Jordemødre, hvoraf fire ansatte; 4 Hjelpevaccinatorer.
6. Ringebu Distrikt: 2 Læger, begge i søndre Fron. 3 Jordemødre (og en Post ledig); 4 Hjelpevaccinatorer.
7. Loms Distrikt: 1 Læge, boende i Loms Præstegjeld. 4 Jordemødre, hvoraf tre ansatte; 4 Hjelpevaccinatorer.
8. Lesje Distrikt: 1 Læge, boende i Dovre Annexogn. 2 Jordemødre; 5 Hjelpevaccinatorer.

VI. Buskeruds Amt.

Sundhedstilstanden betegnes i det Hele som god. Vistnok herskede til sine Tider en ikke ganske ringe Sygelighed, men hovedsagelig betinget af lettere epidemiske Sygdomme, hvoraf ingen sees at have opnaaet nogen større, farlig Udbredning. Lungebetændelse, Rosen og Koldfeber ere de eneste, hvis Forekomst synes at have været noget almindeligere end sædvanligt. **Dødligheden** var omtrent 4,4 pCt. større end Middeldødligheden i Femaaret 1851—55, men derimod 1,6 pCt. mindre end Dødligheden (1612) i det foregaaende Aar; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1586.

Nogen bestemt **Sygdomsconstitution** for det hele Aar kunde ikke paavises. Fra Buskeruds Landphysicat angives catarrhalske Tilfælde at have som sædvanligt været almindelige i de første og sidste Maaneder af Aaret, Lungebetændelse i Vaarmaanederne og gastriske Sygdomme fornemlig om Sommeren og Høsten, skjønt de ligesom de typhøse Febre viste sig temmelig jævnt hele Aaret igjennem. Fra Ringerike anføres den inflammatoriske Sygdomsconstitution at have været forherskende i de 5 første og 2 sidste Maaneder.

Nervefeber forekom alene sporadisk eller i smaae begrænsede Epidemier. Fra Landphysi-

catet ere anmeldte af Lægerne i Drammen 83 Tilfælde med 12 Dødsfald, hvoraf de fleste i sidste Halvaar, og af den private Læge paa Eker 18 Tilfælde med 4 Dødsfald. Paa sidstnævnte Sted viste Sygdommen sig først om Foraaret og da meget ondartet under den cerebrale Form (5 Syge, hvoraf 4 døde), derpaa senhøstes men mildere og med abdominel Character (af 13 Angrebne ingen død). I Numedal og Sandsværs Distrikt indtraf enkelte Tilfælde om Efteraaret, men uden videre Betydning; paa Sygehuset behandledes 9 og af en privat Læge paa Kongsberg 8 Syge, der paa 2 nær alle vare angrebne i tredie Kvar- tal; ingen af disse døde, hvorimod Distriktslægen nævner 1 Tilfælde med dødlig Udgang. Paa Ringerike udbrød sidst i November en ondartet Nervefeber i en enkelt Familie, af hvis Medlemmer indtil Midten af Januar det følgende Aar 8 vare angrebne og 4 døde, uden at Sygdommen havde udbredt sig videre omkring (Seip). Den private Læge i Hønefossen nævner 4 Behandlede, hvoraf 1 døde, og Distriktslægen 1 Død. I Hal- lingdal vedblev fremdeles enkelte Tilfælde af den Aaret forud herskende nervøs-rheumatiske Feber at vise sig, og paa et enkelt Sted, Hemsedalen, udviklede den sig i Februar—April til en virkelig Nervefeber-epidemi, vistnok af mindre Udbredning men temmelig ondartet, idet af 25 Angrebne 5 døde. Almuens Urenlighed, de slette Boliger og tildels Mangel paa Pleie begunstigede Sygdommens Udbredning, og paa den først angrebne Husmandsplads, hvor Luften fandtes i høieste Grad forpestet, angrebes samtlige 7 Beboere, hvoraf 2 døde. Udenfor den nævnte Epi- demi behandledes 4 sporadiske Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig. For det hele Amt berettes der saaledes om 161 Tilfælde med 29 Dødsfald af denne Sygdom.

Barselfeber forekom fra og til i Landphysi- catet, dog ikke hyppig og altid med inflammato- risk Character; 5 Dødsfald af samme ere an- meldte herfra. I Numedal og Sandsværs Distrikt behandlede 2 Læger 9 Tilfælde af denne Sygdom og deraf 3 med dødlig Udgang; ogsaa her viste den sig enkeltvis hele Aaret, indtil den i de sidste Maaneder syntes at antage et mere epidemisk

Præg. Lægen i Hønefossen nævner 3 Tilfælde med 2 Dødsfald.

Børnekopper iagttoges i Drammen og paa Kongsberg. Paa det første Sted behandledes i Sommermaanederne 2 Tilfælde paa Sygehuset, det ene indbragt fra Holland og det andet opstaaet paa Sygehuset under den først Angrebnes Ophold sammesteds, uden at Sygdommen udbredte sig videre. Paa Kongsberg indtraf det første Tilfælde i Begyndelsen af Mai og, efter hvad Distriktslægen havde Anledning til at erfare, angrebes i Alt 14 Individer, hvoraf 4 Voxne. 1 uvaccineret Barn døde. Til Sygdommens Standsning aabnedes der Adgang for Enhver til at blive revaccineret gratis, hvilken Anledning ogsaa en Mængde af Byens Indvaanere benyttede sig af.

Vandkopper forekom temmelig hyppig, især om Foraaret.

Af **Skarlagensfeber** ere anmeldte 4 lette Tilfælde med paafølgende stærk Desquamation fra Drammen i Mai og Juni, og 1 fra Kongsberg i Februar. Rødlinger viste sig ligeledes ganske enkeltvis.

Rosen optraadte epidemisk om Høsten paa Kongsberg med omliggende Landdistrikt og omtales ogsaa fra Landphysicetet og Ringerike som usædvanlig hyppig i dette Aar. 4 Læger opgive at have behandlet 89 Tilfælde, hvoraf et Par endte dødlig.

Kighoste, der i 1857 havde hersket epidemisk over den største Del af Amtet, fortsatte sig i Landphysicetet samt Numedal og Sandsværs Distrikt ogsaa ind i Begyndelsen af dette Aar med enkelte lette Tilfælde, men tabte sig snart ganske.

Diphtheriske Affectioner vare ikke ganske sjældne. Af Strubehoste ere anmeldte 6 Tilfælde fra Drammen, 5 fra Eker, 1 fra Hurum og 2 fra Kongsberg, tilsammen 14, hvoraf 9 endte dødlig. Exsudativ Svælgbetændelse angives fra Kongsberg at have vist sig temmelig jævnt hele Aaret, dog især i October og November; en af Byens Læger tilsaa 20 Syge, der alle helbrededes. Ogsaa i Drammen og paa Ringerike sees flere Tilfælde at have været under Behandling.

Af **Kusma** omtales 7 Tilfælde fra Hønefos-

sen i første Halvaar og 3 fra Kongsberg i November og December.

Catarrhalske Sygdomme vare de overveiende i Aarets første Maaneder, aftog derpaa som sædvanligt i andet og tredje Kvartal men vendte igjen tilbage i sidste (Blich). Stadslæge Wildhagen opgiver at have behandlet 38 Tilfælde af Bronchit, 47 af Halsbetændelse og 107 af forskellige andre catarrhalske Affectioner.

Lungebetændelse forekom hyppigere end Aaret forud, fornemlig i Tidsrummet Februar—Mai. Af Lægerne i Drammen ere saaledes anmeldte 133 Tilfælde med 16 Dødsfald, af den private Læge paa Eker 80 med 4 Dødsfald, fra Hurum 8 med 1 Dødsfald, fra Ringerike 40 med 8 Dødsfald (Schjong), af en Læge paa Kongsberg 45 Tilfælde med 2 Dødsfald og af Distriktslægen i Hallingdal 11 med 2 Dødsfald — tilsammen for hele Amtet af 8 Læger 317 Tilfælde med 33 Dødsfald. Af 3 Læger ere derhos opgivne 4 Døde men ikke Antallet af Behandlede. I Anledning af den ringe Mortalitet paa Eker bemærker vedkommende Læge, at sandsynligvis ikke alle Dødsfald ere komne til hans Kundskab. Af Pleurit er et langt ringere Antal Tilfælde anmærket.

Acut **Ledderheumatisme** angives fra Landphysicetet at være forekommen noget sjældnere end i de foregaaende Aar, hvorimod chronisk Rheumatisme fremdeles var almindelig.

Af **Koldfeber** iagttoges i Landphysicetet et usædvanlig stort Antal, og ligesom i de næstforegaaende Aar ikke alene hos Personer, der havde opholdt sig udenfor Distriktet (især Matroser fra Holland), men ogsaa temmelig hyppig hos Individer, med hvem dette ikke havde været Tilfældet. Nogen Aarsag hertil kunde ikke paavises. 2 Læger i Drammen opgive tilsammen 54 Tilfælde.

Blodgang viste sig enkeltvis i Numedal og Sandsvær, fornemlig i Sommermaanederne i Hedenstads Annexsogn til Sandsvær. De Angrebne vare mest Børn, og Sygdommen forløb næsten altid gunstig. Ogsaa fra Ringerike nævnes enkelte Tilfælde.

Diarrhoe forekom i Drammen og Omegn hele Aaret igjennem, dog mest udbredt i Juli, August og September; **Cholérine** var derimod sjældnere

end sædvanligt. 2 Læger behandlede saaledes i Aarets Løb 216 Tilfælde af den førstnævnte og 37 af den sidstnævnte Sygdom (Wildhagen, Bergh). I Aarets Begyndelse indtraf ligeledes endda et enkelt Tilfælde af den mod Slutningen af det foregaaende Aar paa Tangen udbrudte asiatiske Cholera, hvoraf der ogsaa i Juli og August dette Aar forekom 4 Tilfælde paa Tangen og paa Jensvoldstranden i Lier, de 2 med dødlig Udgang. 5 Børn angives derhos døde af Cholerine og Cholera infantum. I Numedal og Sandsværs Distrikt forekom ligeledes Diarrhoe og Cholerine især i Høstmaanederne men, som det synes, i det Hele temmelig sjelden. Fra Hallingdal opgiver Distriktslægen at have behandlet 15 Tilfælde af Diarrhoe, fordelte paa samtlige Aarets Maaneder med Undtagelse af Juli og August; af de Behandlede døde 2 Børn og 1 Voxen.

Af **Syphilis** anmeldtes i Landphysicetet 50 Tilfælde, hvoraf fra Eker 3, fra Lier 6, fra Røken 4, fra Hurum 1, de øvrige fra Drammen og for største Parten hos Mandfolk. Paa Drammens Byes Sygehus, hvor der af det nævnte Antal behandlede 4 primære og 7 secundære Tilfælde, beretter Stadslæge Wildhagen fremdeles med Held at anvende Syphilisationen mod Sygdommens constitutionelle Form. I Amtets tre øvrige Lægedistrikter var Syphilis meget sjelden, og udenfor Amtssygehuset sees kun ganske faae Syge at være komne under Behandling. Paa Amtssygehuset indkom 22, samtlige med secundære Tilfælde, Ingen laa tilbage fra det foregaaende Aar, hvorimod 14 udskreves; Liggedagenes Antal udgjorde 1390 eller for hver Udskreven 99,3. Af **Radesyge** iagttoges et Tilfælde i Landphysicetet. For **Gonorrhoe** behandlede en Læge i Drammen 25 Individer.

Fnat fortrængtes fremdeles mere og mere i de lavere beliggende Egne, hvorimod det i Fjeldbygderne endda var meget almindeligt, saaledes navnlig i den for sin Urenlighed bekjendte Hemsedal. Ogsaa Skurv var der temmelig hyppig at træffe.

Kjertelsyge og **Svindot** vare som forhen meget almindelige, og den første Sygdom angives fra Eker og Ringerike at have været i Tiltagende

i de senere Aar. Af **Svindot** opgive 9 Læger 41 Døde, hvilket svarer til 14,9 pCt. af samtlige i deres Praxis indtrufne Dødsfald (276). En anden Læge opgiver derhos 6 Døde, men ingen fuldstændigere Mortalitet til Sammenligning. Paa Kongsberg var Svindot især almindelig blandt Arbeiderne ved Vaabenfabrikken, og Distriktslæge Støren anfører, at af 27 Dødsfald, som vare indtrufne blandt disse i Løbet af 13 Aar, vare 17 bevirkede af Lungesvindot, 4 af Brystbetændelse og 6 af andre Sygdomme.

Blegsot angives ogsaa for dette Aar paa enkelte Steder snarere at have været i Af- end i Tiltagende, saaledes paa Ringerike og Kongsberg. I Drammen iagttoges derimod Sygdommen hyppig.

Cardialgi og tildels Ormsygdom hørte fremdeles til de hyppigste Lidelser. Paa Eker behandlede et Tilfælde af Bændelorm.

Af **Drankergalskab** nævnes 6 Tilfælde fra Drammen og 2 fra Kongsberg.

Af **mærkeligere Tilfælde** omtaler Distriktslæge Thaulow en Inversio uteri hos en 24aarig, stærk og velskabt Kone i fjerde Barselseng. Efter Forløsningen, der omtrent medtog et Døgn, vilde den tilstedeværende gamle Hjelpekone efter Skik og Brug øieblikkelig borttage Efterbyrden, men „fandt en stor Svulst i Fødselen, og da nu den raadne Navlesnor brast“, blev hun forskrækket og sendte Bud til den examinerede Jordemoder, der ved sin Ankomst 3 Timer senere fandt Livmoderen med fastsiddende Efterbyrd helt nede i de ydre Fødselsdele, dannende en Svulst af et Barnehoveds Størrelse. Hun afskrællede da Efterbyrden og bragte uden synderlig Møie Livmoderen tilbage i Vagina. Paa Grund af stærk Blødning vare dog Konens Kræfter betydelig medtagne, og da de af den senere tilstedekomende Læge gjorte Forsøg paa at omkrænge og hæve Fundus uteri viste sig frugtesløse, blev Konen alene tilraadet at iagttage en længre Tids Rolighed og Forsigtighed. Omtrent fem Fjerdingsaar efter, kort efter at Menstruationen igjen for første Gang havde indfundet sig, undersøgte Distriktslægen hende paany og fandt da intet Spor af Vaginalportion eller Modermund, hvorimod der, saalangt Fingeren kunde naae op, kjendtes en stor Ud-

vidning af Vagina med et blødt, laxt Dække. Konen befandt sig vel.

Veirliget omtales alene i Beretningerne fra Modum og Hallingdal. Januar var mild og næsten uden Sne, enkelte Dage med indtil 4 Graders Varme, hvorimod Februar var koldere og ustadig, saa Temperaturen oftere kunde forandre sig fra flere Graders Kulde til Varmegrader Dagen efter. Marts og April vare stormfulde med lidet Nedslag. Sommeren betegnes fra Modum som varm og tør, fra Hallingdal derimod som mere end almindelig regnfuld, hvilket ogsaa var Tilfældet med Slutningen af Aaret, der derhos udmærkede sig ved hyppige vestlige Storme. Afgrøden var god, naar undtages at Poteterne meget almindelig vare angrebne af Tørraaddenhed. (Thaulow, J. C. Torgersen).

De almindelige **hygiæniske Forholde** vare i Hallingdal fremdeles i flere Retninger mindre gode. Kosten bestaaer fornemlig af tørret, lindsaltet Kjød, Ost især Hvidost, Sur-Prim, Potetes og grovt Fladbrød, hvortil om Sommeren kommer sur Kjeldermelk eller surt Øl. Sød Melk haves næsten ikke i Sommertiden, da Kreaturerne sendes tilfjelds, og den heraf udspringende Hindring for al Sygebehandling gjør det ofte nødvendigt at sende de Syge tilsætters for Diætens Skyld. Spirituøse Drikke vare fremdeles Hallingens Yndlingsdrik, men en væsentlig Forandring til det Bedre var dog indtraadt i Næs, dels paa Grund af at Politianordningen for Byerne med Hensyn til Uorden, Dands osv. var gjort gjældende i dette Præstegjeld, dels fordi dets Landhandlere vare indgaaede paa ikke at udsælge Brændevin eller Vin paa visse bestemte Dage. I Gol derimod, hvis nylig ansatte Landhandler ikke kjendte nogen saadan Indskrænkning i sin Ret til Vinudsalg, var Fyllderer meget almindeligt, og Slagsmaal og Knivstik, som forhen hørte til Dagens Orden paa Næs, vare nu i Flor omkring Landhandleren i Gol. Nattefrieriet dannede ogsaa fremdeles et mørkt Træk i Hallingdødens Characteristik. (J. C. Torgersen). I Numedal og Sandsvørs Distrikt antoges Brændevinsdrik at være i Aftagende paa

Landet, hvorimod dette neppe kunde siges om Kongsberg By, hvor der dagligdags saaes Bernsede om ikke af Brændevin saa af bayersk Øl. For at komme til næiere Kundskab om den blandt Barselkoner herskende Skik at nyde Brændevin i de første Dage af Barselsengen, tilskrev Distriktslægen Præsterne i Numedal og kom ved de fra disse indhentede Oplysninger og ved Samtale med Folk fra Hjærtdals, Hiterdals og Aals Præstegjælde til det Resultat, at Skikken rimeligvis i det Hele kunde ansees almindelig i Fjeldbygderne skjønt i mindre og større Udstrækning, idet det nydte Kvantum kunde variere fra $\frac{1}{2}$ Pægel til $\frac{1}{2}$ Pot daglig i Løbet af de første 3—8 Dage efter Forløsningen. I de fleste Præstegjælde syntes dog Skikken at være aftagen i de senere Aar, og for end mere at faae den hemmet paalagde Distriktslægen samtlige Jordemødre at modarbeide samme, hvorhos de gjordes opmærksomme paa de skadelige Følger, som Nydelsen af Brændevin kunde have baade for Barselkonen og det nyfødte Barn. (Støren). Fra Ringerike og Modum skildres de hygiæniske Forholde som gode; nogen betydelig Misbrug af spirituøse Drikke fandt ikke Sted, skjønt det ikke lod sig nægte, at den var bleven almindeligere, efter at Afholdsforeningerne havde indskrænket sin Virksomhed. Nydelsen af bayersk Øl tiltog stadig, men kunde dog endda ikke siges at være til Skade for Helbredet. (Thaulow).

Fattigsygepleien betegnes fra Hallingdal som slet. I Næs ydedes dog temmelig villig Hjælp til fattige Syge, men ikke saa i Gol, og i Hemse-dals Annexsogn til dette Præstegjeld havde Distriktslægen i 10 Aar kun tilseet et Par Syge for Fattigvæsenets Regning. Selv formuende Mænd i Gol anse det for meget at anvende 12 Skill. paa sin Sundhed, og det er derfor, anfører Distriktslægen, let at forklare Grunden til at Fattigcommissions Medlemmer ikke ere meget rundhaandede, naar det gjælder fattige Syge. Ogsaa i Aals Præstegjeld var Hjælpen temmelig sparsom, men den lange Afstand fra Lægen gjorde Forholdet her mere undskyldeligt. I Numedal og Sandsvær besørgede Distriktslægen Tilsynet i Landdistriktet, hvorimod Berglægen paa Kongsberg ifølge

Kgl. Resol. af 19de October 1840 tilsaa de fattige Syge i Byen, hvad enten de behandlede i Hjemmet eller paa Sygehuset. I Amtets to øvrige Lægedistrikter havde Communerne for en stor Del sine egne privat engagerede Fattiglæger. Fra Modum fremhæves rosende Almuens Beredvillighed til at staae hinanden bi i Nød og Sygdomstilfælde. **Kvaksalveri** dreves ikke inden Amtet, hvorimod en hel Del Syge valfartede til en Underdocter i Bærum.

Antallet af **Vaccinerede** udgjorde 3568. I Eggedals Annex til Sigdal foretoges ingen Vaccination, og i Ringerike og Modums Distrikt manglede Indberetning fra enkelte Hjelpevaccinatorer. Vaccinationen udførtes paa Kongsberg, i Næs Præstegjeld i Hallingdal, i Lier og Eker med Undtagelse af Bakke Annex af Embedslægerne, i Drammen af Stadslægen.

Af **retslig-medicinske** Forretninger nævnes 22, nemlig 2 Obductioner af Dræbte, 4 af fundne døde Personer, 2 af døde spæde Børn og 1 af et nogle Aar gammelt Barn til Bestemmelse af Dødsaaarsagen, 1 af en Barselkone, hvis Mand i Beruselse var falden over hende i Sengen og derved havde tilføiet hende et Stød, 1 af et i Dølgmaal født Barn og 1 af en afdød sindssvag Kone, der var holdt indespærret uden foregaaende Anmeldelse til Lægen; 2 Erklæringer om bibragte Saar, 3 om Personers Sundhedstilstand ianledning Udstaaelse af Vand- og Brødstraf, 1 angaaende en for tredie Gang besvangret døvstum Piges Tilregnelighed, 1 om hvorvidt et Fruentimmer havde født eller ei, 1 ianledning en fortidlig Fødsel i Dølgmaal navnlig om, hvorvidt nogle brugte Midler kunde antages at have virket fosterfordrivende, 1 ianledning forøvet Voldtægt og 1 angaaende en forøvet Voldshandling.

Af **Sindssyge** anmeldtes i Landphysicetet 18. I Numedal og Sandsværs Distrikt behandlede to Læger 13 Syge, hovedsagelig lidende af Melancholi, deraf indlagdes 2 i Gaustad Asyl, og de øvrige helbrededes i Hjemmet; Distriktslægen tilsaa derhos flere Uhelbredelige. I Modums Præstegjeld nøde 7 Sindssyge Understøttelse af Amtscommunen. I Hallingdal undersøgte Distriktslægen 2 ianledning Spørgsmaal om Forsør-

gelse i Henhold til Sindssygelovens § 19; den ene indlagdes i Gaustad Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Amputation af Forarmen, 11 Exarticulationer af Fingre og Tæer; 1 Underbinding af Arteria tibialis postica paa Grund af Aneurisma, 1 af Arteria tibialis antica paa Grund af et Hugsaar, 2 Gange Underbinding af Arteria temporalis; 3 Tenotomier; 3 Exstirpationer af Kræft i Ansigtet, 5 af forskellige Fedt- og Blæresvulste, 1 af Nævus maternus; 6 Gange Udrivning af Næsepolypp; 2 Reclinationes cataractæ, 1 Discisio cataractæ, 1 Iridectomia samt 1 Operatio ectropii; 1 Operation for Hareskaar, 1 for Sammenvoxning af Fingre, hos 2 Individuer Paracentesis abdominis, i det ene Tilfælde gjentaget 9 Gange, 1 Punction af Vandbrok og 2 Gange Reposition af Brok.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 7 Vendinger, hvoraf en paa Grund af Placenta prævia og to ved Tvillingfødsler; 4 af Fostrene levede, 3 vare dødfødte. 1 Extraction ved Fodfødsel hos en 17aarig Førstefødende paa Grund af Eclamsi og med gunstigt Udfald for Moder og Barn. 14 Tangforretninger, hvoraf 11 med levende og 3 med dødfødte Fostre. En af Mødrene, der under Svangerskabet havde lidt af vedholdende Smerter i høire Hypogastrium, hvor der efter Forløsningen følte en meget ømfindtlig Svulst, døde to Dage efter, og ved Obduction fandtes i Peritonæalhulheden en ei ubetydelig Mængde stinkende Ichor, udtømt af høire Ovarium, der var ramolleret og rumperet. 3 Perforationer paa forud afdøde Fostre, den ene paa Grund af ligelig forsnævret Bækken hos en 29aarig Førstefødende, der døde omtrent et Døgn efter Forløsningen (Wildhagen); den anden hos en Kone, der paa Grund af Bækkensnæverhed ogsaa i 1857 var forløst paa samme Maade og derfor af Lægen var bleven paalagt, i Tilfælde af nyt Svangerskab at anmelde dette saa betids at Partus præmaturus artificialis kunde fremkalles, Noget hun dog undlod at gjøre (Thr. Bryn); den tredie hos en Kone, der forhen havde født to fuldbaarne men døde Børn; Tang forsøgte forgæves saavel før som efter Perforationen, hvorfor Fødselen maatte fuldendes ved Vending, Ko-

nen døde kort efter, og ved Obduction fandtes Ruptur af Livmoderen (Thr. Bryn). Exvisceration foretoges 1 Gang ved forsømt Tværleie, efterat Fosteret allerede var dødt; Konen døde kort efter (Gedde). Løsning af Efterbyrden foretoges i et Tilfælde.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Landphysicat	1354	694	163	6	56
Ringerike og Modum . . .	744	339	62	1	23
Numedal og Sandsvær . .	612	316	54	10	27
Hallingdal . .	567	237	52	„	13
Buskerud Amt	3277	1586	331	17	119

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 43.

Selv mordere 10.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1691 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 48,4. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 9,9 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,8. Af de nævnte 17 døde Barselkoner sees ifølge Medicinalberetningerne 10 at være døde af Barselseber og 5 inden to Døgn efter Forløsning ved Kunstens Hjælp, deraf en med Ruptura uteri og en med Ruptura ovarii; om 2 savnes videre Oplysning.

Om Amtssygehuset og Drammens Byes Sygehus henvises til Sygehuslisten.

Amtets 4 **Apotheker**, nemlig to i Drammen, et i Hønefossen og et paa Kongsberg, fandtes ved Visitationen i Orden; af det sidste foretoges Visitationen først i Januar 1859.

Af **Badeindretninger** fandtes, foruden et Par ubetydelige private Styrtebade i Hallingdal, en liden paa Kongsberg til kolde Styrtebad og varme Karbad, samt St. Olafs Badeanstalt paa Modum, der dette Aar besøgte af 40 egentlige Badegjæster, fornemlig lidende af Blegspot og Anæmi, Svækkelse, forskellige Neuralgier, Rheumatisme og Gigt. De toge tilsammen 1238 Bad.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Buskeruds Landphysicat: 7 Læger, hvoraf

fem i Drammen, en paa Eker og en i Lier. 15 Jordemødre, hvoraf to fast ansatte og sex privat practiserende i Drammen; 5 Hjælpevaccinatorer.

2. Ringerike og Modums Distrikt: 3 Læger, hvoraf en paa Modum, en i Hønefossen og en i Norderhou. 8 Jordemødre, hvoraf en uden Ansættelse; 6 Hjælpevaccinatorer.
3. Numedal og Sandsværs Distrikt: 3 Læger, alle boende paa Kongsberg. 9 Jordemødre, hvoraf 6 fast ansatte; 9 Hjælpevaccinatorer.
4. Hallingdals Distrikt: 1 Læge, boende i Næs. 3 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatorer.

VII. Jarlsberg og Laurvigs Amt.

Sundhedstilstanden betegnes som meget tilfredsstillende, og efter enkelte Lægers Beretninger skal Aaret i denne Henseende, ligesom ogsaa hvad Afgrøde og Frugtbarhed angaaer, i høi Grad have udmærket sig fremfor flere af de nærmest foregaaende. Ingen betydeligere Epidemier viste sig, og Antallet af acute ondartede Sygdomstilfælde var forholdsvis ringe. Ikke fuldt saa gunstig stille derimod Aarets Dødlighedsforhold sig, idet Antallet af samtlige Dødsfald (1304) oversteg det tilsvarende (1228) Aaret forud med 6,2 pCt.; sammenlignet med Middeldødligheden i Femaaret 1851—55 finder derimod meget nær Overensstemmelse Sted.

Sygdomsconstitutionen characteriseres som catarrhalsk, især i Distriktets midtre Egne, hvorimod den i dets søndre og nordre Del, saasom i Laurvig, Holmestrand og Svelvig, for Aarets første Halvdel angives som mere inflammatorisk. De mod Sommerens Slutning altid noget hyppigere gastriske Sygdomme vare af ringere Betydning end sædvanligt.

Nervefeber forekom især i Aarets Begyndelse og da paa flere Steder som Fortsættelse af smaae, allerede i 1857 udbrudte Epidemier, saaledes i Sandeherred og paa Horten med Omegn. Tilfældenes Antal var dog intetsteds stort, og Syg-

dommen frembød i det Hele intet Usædvanligt. Af 13 Læger ere tilsammen opgivne 147 Tilfælde med 18 Dødsfald, hvoraf af Lægerne i Tønsberg 44 med 5 Dødsfald, af Lægerne paa Horten 35 med 5 Dødsfald og af Lægerne i Sandefjord 20, der alle helbrededes. Den abdominelle Form synes at have været den almindeligste, ihvorvel flere af de Døde sees at have frembudt stærke Cerebralphenomener.

Af **Barselfeber** ere anmeldte 24 Tilfælde, hvoraf 10 fra Laurvigs Distrikt og 14 fra Landphysicetet; 6 endte dødlig, deraf 4 i Laurvig og Omegn.

Børnekopper viste sig enkeltvis paa flere Steder fra Mai til Aarets Udgang. Det første Tilfælde iagttoges i Tønsberg i de sidste Dage af April hos en svensk Arbejder, der kort forud var ankommen fra Frederikstad, hvor der paa den Tid fandtes Kopper. Han indlagdes paa Tønsberg Byes Sygehus, hvor derefter 2 forhen vaccinerede Gangkoner angrebes meget let. I Slutningen af Mai indtraf 3 Tilfælde i en Familie paa Horten, uden at Sygdommen greb videre om sig, og i Juni og Juli igjen 6 i Tønsberg, hvoraf i det Mindste to hidrørte fra Frederikstad. Det sidste Tilfælde iagttoges i Tønsberg i September hos en fra Hull ankommen Matros. Af Laurvigs Distrikt viste Sygdommen sig i September og October i Laurdal, hvorhen en fra Axvallaleiren hjemkommen Soldat antoges at have medbragt Smitten. Vaccinationen sattes strax igang, hvorved det lykkedes at indskrænke de Angrebnes Antal til 7 à 8, hvoraf Ingen døde. Fra Laurdal bragtes Sygdommen ved en Mand, som havde været der i Besøg, til Brunlaunes, hvor foruden ham 3 andre, der paa forskjellig Maade vare komne i hans Nærhed, angrebes. Manden, der var 70 Aar gammel, døde af Variolæ sanguineæ uden Lægetilsyn, og en Datter af ham, der var kommen for at se til sin Fader og var frugtsommelig i 6te Maaned, døde i Efflorescensstadiet kort efter at være forløst med et dødt Barn, som ikke bar noget Spor af Moderens Sygdom. Lægges til de nævnte Tilfælde 2 af den private Læge i Hof behandlede, bliver Antallet i Alt 26, hvoraf 2 medførte Døden.

Vandkopper omtales fra Tønsberg, Horten og Svelvig.

Rosen viste sig oftere, navnlig som Ansigtsrosen. Lægerne paa Horten opgive 21 Tilfælde deraf, en Læge i Tønsberg 19, hvoraf 1 endte dødlig.

Skarlagensfeber begyndte i April at vise sig i Svelvig med Omegn og blev hen paa Sommeren meget almindelig. Den var i den første Tid af sin Optræden mere heftig end senere hen, var ofte forbunden med stærke Inflammationer i Kjertlerne under Hagen og i det omliggende Cellevæv, tillige i enkelte Tilfælde compliceret med Lungebetændelse og Ascites, hvilket Sidste udelukkende var Tilfældet hos Børn, der ingen Lægebehandling havde været undergivne og strax efter Exanthemets Forsvinden udsatte sig for Luftens Paavirkning. Diphtherisk Belæg af Tonsillerne bemærkedes hos Enkelte, navnlig der, hvor Sygdommen antog en noget typhøs Character. 4 Dødsfald ere anmeldte. Af samme Sygdom iagttoges ogsaa 5 Tilfælde i Tønsberg, der alle helbrededes.

Af **Mæslinger** anføres et eneste Tilfælde, fra Horten. Rødlinger iagttoges i Laurvig.

Kighoste forekom i den nordlige Del af Landphysicetet, fornemlig i Svelvig og Omegn. Sygdommen var allerede begyndt i Slutningen af 1857, hvorefter den fortsatte sig i de første Maaneder af dette Aar, oftere compliceret med Lungebetændelse og Bronchit. De fleste Angrebne vare Børn, enkelte dog ogsaa i den voxne Alder. Som sædvanligt kom de færreste Tilfælde under Behandling; i Svelvig og Omegn 12, hvoraf 1 endte dødlig. Fra Holmestrand ere anmeldte 3, fra Horten 2, det ene med dødligt Udfald, og fra Hof Sogn 1.

Diphtheriske Affectioner vare ikke ganske sjældne, dels som Complication af andre Sygdomme, dels selvstændig optrædende. Tilfælde af exsudativ Svælgbetændelse omtales saaledes i de fleste Beretninger, og fra Landphysicetet er tilsammen opgivet et Antal af 37, hvoraf 10 endte dødlig. De fleste Tilfælde indtraf paa Horten, hvor der af 17 Behandlede døde 8, alle disse paa en Undtagelse nær i Alderen under sex Aar.

Af Strubehoste nævnes i Alt 19 Tilfælde med 11 Dødsfald, nemlig fra Laurvig 3 med 2 Dødsfald, fra Frederiksværn 6 med 3 Dødsfald, fra Horten 7 med 4 Dødsfald, fra Stokke Præstegjeld 2, begge dødlige og fra Sande Sogn 1, der helbrededes. I Henseende til Tiden paa Aaret synes Maanederne April, Mai, October og December at have frembudt de fleste Tilfælde.

Af **Kusma** nævnes 2 Tilfælde i Svelvig om Høsten.

Catarrhalske Sygdomme vare af alle de hyppigste, især i første og sidste Fjerdingaar, men angives dog ikke at være optraadte med epidemisk Character. Under Benævnelserne Catarrh, Catarrhfeber, Angina og Bronchit anføres saaledes 7 Læger i Landphysicetet at have tilseet 1012 Tilfælde eller omtrent 18 pCt. af samtlige paa deres Sygelisten opførte. Paa Horten, hvorfra i det Hele det største Sygeantal er opført, nemlig 3478, var Procentforholdet 21,5, medens det for det øvrige Distrikt varierede fra 9 til 23 pCt. I Hof og de tilstødende Trakter paa begge Sider af Laugen angives Bronchit — ligesom ogsaa Svindsot og Rheumatisme — at være meget almindelig, rimeligvis paa Grund af de kolde Vindstrøg, der udmærke dette Dalføre (Kahrs).

Lungebetændelse forekom noget hyppigere end Aaret forud, iøvrigt optrædende som sædvanligt især om Foraaret i Maanederne Marts og April, efter hvilke synes at følge i Henseende til Sygdommens Hyppighed Februar, Januar og November. Af 163 Tilfælde med Angivelse af Tiden, da Sygdommen begyndte, faldt 77 paa første, 51 paa andet, 9 paa tredje og 26 paa fjerde Kvartal, hvorhos August er den eneste Maaned, for hvem intet Tilfælde er anmærket. For det hele Amt opgives i Alt 21 Læger 328 Tilfælde med 38 Dødsfald, hvoraf for Landphysicetet 219 med 27 Dødsfald og for Laurvigs Distrikt 109 med 11 Dødsfald. For 28 af de Døde er Alderen angiven, hvoraf sees, at 6 vare under 5 Aar, 2 mellem 20—30 Aar, 2 mellem 30—40 Aar, 6 mellem 40—50 Aar, 3 mellem 50—60 Aar, 5 mellem 60—70 Aar og 4 i en endnu højere Alder. I Henseende til Betændelsens Sæde iagttog en Læge den 18 Gange i højre Lunge, 8 Gange i

venstre og 4 Gange i begge; af de 30 Patienter vare ligemange af hvert Køn (Leegaard). Af Pleurit ere af 4 Læger anmeldte 36 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlige.

Rheumatiske Sygdomme vare ligesom de catarrhalske langt fra sjældne, men synes dog ikke at have frembudt noget Usædvanligt. Af 7 Læger i Landphysicetet opføres under Benævnelserne acut Rheumatisme og Ledderheumatisme 26 Tilfælde og under Benævnelserne Rheumatisme og chronisk Rheumatisme 382 Tilfælde, deraf resp. 6 og 267 fra Horten.

Af **Koldfeber** ere anmeldte 86 Tilfælde, hvoraf 35 fra Tønsberg og Omegn, 15 fra Tjøme, 15 fra Stokke, 9 fra Horten og de øvrige fra forskellige andre Steder. De fleste forekom hos Søfolk, der havde paadraget sig Sygdommen i Udlandet, navnlig i Holland, men enkelte indtraf dog ogsaa under Omstændigheder, hvor Oprindelsen alene kunde tilskrives endemiske Forholde i Hjemmet, saaledes 1 Tilfælde i Frederiksværn, 5 paa Tjøme og 3 i Haajord Annex til Andebu, hvilke sidste ligesom de paa Tjøme samtlige vare opstaaede hos Individuer, der boede paa sumpige fugtige Steder. Tertian Typus var den almindelige, ligesom Recidiver hyppige.

Af **Blodgang** er anmeldt 1 Tilfælde fra Hof Præstegjeld.

Diarrhoe og Cholera vare i det Hele sjældnere og af ringere Betydning end sædvanligt. Selv i Maanederne Juli—September, der altid pleie at begunstige disse Sygdommes Udvikling, var Antallet ikke stort, og Tilfældene derhos lette og hurtig overgaaende. Alene et ganske enkelt Dødsfald sees anmærket. I Tønsberg og Omegn viste sig samtidig en Del gastriske Febre.

Af **Skjorbug** nævnes 2 Tilfælde, et fra Svelvig og et fra Hof; det første medførte Døden.

Syphilis forekom omtrent med samme Hyppighed som Aaret forud, dog var Antallet af de paa Amtssygehuset behandlede Tilfælde noget mindre. 7 Syge laae her tilbage fra det foregaaende Aar, 39 indkom og ligesaa mange udgik igjen, samtlige lidende af secundære Former. Liggedagenes Antal var 2653 eller for hver Udskreven 68 Dage. Udenfor Sygehus opgives 8 Læger

at have behandlet 38 dels primære, dels sekundære Tilfælde, deraf 16 anmeldte af en Læge i Laurvig. For **Gonorrhoe** behandlede 7 Læger 26 Individer, og for **Radesyge** helbrededes en Mand paa Amtssygehuset.

Chroniske Hudsygdomme omtales kun sjeldnere i Indberetningerne og synes ogsaa, at dømme efter de faae paa enkelte Lægers Sygelister opførte Tilfælde, i det Hele at maatte kunne ansees som lidet almindelige. Lægerne paa Horten behandlede saaledes 12 Tilfælde af Scabies, 25 af Eczem, 2 af Ecthyma, 13 af Impetigo, 1 af Psoriasis og 1 af Lepra.

I den mere og mindre hyppige Forekomst af **Kjertelsyge** sees ingen Forandring at være indtraadt, og **Svindot** var fremdeles den Sygdom, der krævede de fleste Ofre. 11 Læger opgive saaledes 36 Døde af samme, hvilket i Sammenligning med samtlige i deres Praxis indtrufne Dødsfald (271) svarer til 13,3 pCt. I Henseende til Alderen, der er opgivet for 33 af disse Døde, vare 5 under 5 Aar, 2 mellem 10—20 Aar, 11 mellem 20—30 Aar, 6 mellem 30—40 Aar, 6 mellem 40—50 Aar, 2 mellem 50—60 Aar og 1 over 70 Aar.

Blegsot hørte til de hyppigere Sygdomme, og synes endog at have været noget almindeligere end Aaret forud. 6 Læger i Byerne Tønsberg, Aasgaardstrand, Horten og Holmestrand opgive saaledes 81 Tilfælde, hvoraf 28 — eller det dobbelte Antal mod Aaret forud — i Tønsberg. Nogen Aarsag til denne hyppigere Forekomst paa dette Sted kunde ikke paavises (Hasberg). Den private Læge i Stokke nævner 39 Tilfælde, hvoraf 3 hos Individer af Mandkjønnet.

Cardialgi betegnes fremdeles som endemisk paa Horten, hvor endog fremmede tilflyttede Personer, der forhen aldrig havde lidt deraf, oftere vare blevne angrebne. Forøvrigt var denne Sygdom heller ikke sjelden i flere andre Egne af Distriktet, uden at det særskilt kunde paavises, hvilken Del Levemaaden og Næringsmidlernes Beskaffenhed havde i at frembringe den.

Af **Drankergalskab** opgives 6 Tilfælde fra

Horten, ligesom 2 Dødsfald af Alcoholismus acutus og chronicus fra Tønsberg.

Veirliget var, ifølge Rønnes og Bolstads Indberetning fra Horten, særdeles mildt. Middeltemperaturen for hele Aaret udgjorde $+ 6,3^{\circ}$ R., og af de enkelte Maaneder for Januar $+ 1^{\circ}$, Februar $\div 0,2^{\circ}$, Marts $+ 2^{\circ}$ og for Sommermaanederne Juni — August $+ 14$ à $14,5^{\circ}$. De største Kuldegrader iagttoges den 17de Februar samt 29de og 30te December, nemlig $\div 6$ à 7° . De 3 første Maaneder vare iøvrigt meget stormende med fremherskende sydlige og sydvestlige Vinde, og et Par Gange, den 20de Februar og 6te Marts, blæste der sande Orkaner, første Gang fra N., anden Gang fra S. Af Sne faldt kun Lidet, mest i Marts, og da den gjerne efterfulgtes af Regn eller Tøveir, blev den kun af kort Varighed. April var fremdeles i Begyndelsen stormfuld med afvejlende Veir og Vind, men blev i Slutningen rolig og meget varm, saa Vegetationen ualmindelig raskt dreves fremad, skjønt det paa Grund af den kjølige Mai, den 26de, 27de og 28de kun $+ 3^{\circ}$ om Morgen, gik langsommere hermed, end man i Førstningen havde ventet. De egentlige Sommermaaneder vare, som allerede antydte, meget varme og gunstige for Aarsvæksten, og Høsten faldt i Omegnen af Horten saa rig, at Mange vare i Forlegenhed for Laderum. Begyndelsen af September bragte igjen uroligt, storm- og regnfuldt Veir, der dog blev bedre i den øvrige Del af Maaneden. October og November vare i det Hele stille og med lidet Nedslag, saa Vandmangelen paa flere Steder blev følelig. I Slutningen af November faldt nogen Sne, der imidlertid snart atter forsvandt og afløstes af Barfrost, som afvejlende med Sne- og Regnbyger vedvarede hele December, da Luften var usædvanlig mørk og taaget, men iøvrigt, naar undtages en orkanagtig Storm den 20de, meget rolig. Distriktslæge Leegaard i Laurvig fremhæver ligeledes den milde sneløse Vinter og den varme tildels tørre Sommer, men betegner derimod Høsten som regnfuld.

Om de **hygiæniske Forholde** anføres intet Nyt udenfor hvad der allerede er indtaget i Beretningen for 1857. Næringsveienes heldige Udvikling og den deraf flydende større Velstand og Oplysning udøvede fremdeles sin gavnlige Indflydelse paa Levemaaden, endskjønt Misbrug af spirituøse Drikke endda maatte beklages.

Fattigsygepleien betegnes som forsvarlig, ligesom Lægehjælp i det Hele blev mere og mere almindelig søgt. Følgen heraf var ogsaa, at ulovlig medicinsk Praxis stadig aftog, og ingen Klage over Kvaksalveri var indkommen. Benyttelsen af uexaminerede Fødselshjælpersker var derimod almindeligere end ønskeligt (Lorentzen), skjønt Forholdet i denne Henseende dog synes at være bedre end paa de fleste andre Steder i Landet. Af 113 Fødsler med dødfødte eller inden 24 Timer efter Fødselen døde Børn, over hvem den befalede Anmeldelse er indkommen, sees denne ved 91 at være udstedt af en examineret Jorde-moder, ved 18 af en uexamineret Fødselshjælper-ske og ved 4 af en Læge.

Antallet af **Vaccinerede** opgives til 2651. Vaccinationen udførtes i Frederiksværn af den der bosatte Underlæge ved Marinen, i Laurvig af Distriktslægen, i Tønsberg af Landphysicus, i Holmestrand og Svelvig med Annexet Strømmen af private Læger.

Af **retslig-medicinske** Forretninger udførtes 13, nemlig 4 Obductioner af voxne Mandspersoner, hvoraf en under et Anfald af Epilepsi var falden over en Ljaa, en befandtes død af Commotio cerebri efter et Fald mod en skarp Sten med Nakken, en befandtes druknet og en at have hængt sig; 1 Obduction af et dødfødt Barn, hvis Moder mistænktes for at have forvoldt dets Død, og 1 af et i Dølgmaal født Barn; 1 Undersøgelse om hvorvidt en for Barnefødsel i Dølgmaal mistænkt Pige nylig havde født, 2 om Personers Helbreds-tilstand, hvorvidt de kunde udholde Vand- og Brødstraf, 1 ianledning ved Overfald tilføiet Skade, 1 om hvorvidt en Person virkelig var døvtum eller ei, 1 for at constatere Tilstedeværelsen af Blod paa en, som skyldig i Overfald mistænkt Persons Klæder, samt 1 Erklæring om Beskaffenheden af et revet Saar.

Af **Sindssyge** tilsaa Distriktslægen i Laurvig 13, hvoraf 3 indlagdes i Gaustad Asyl, og 10 erklæredes at tiltrænge en fra sædvanlig Fattig-forsørgelse særegen Behandling; blandt de sidste vare 4 Sødskende. Landphysicus undersøgte 9, ligeledes ianledning Spørgsmaalet om Forsørgelsen. Af Lægerne iøvrigt ere anmeldte dels som behandlede, dels som blot tilseede 17 Syge, nemlig 11 lidende af Melancholi, deraf en død og en sendt til Gaustad Asyl, 5 lidende af Mani og 1 af Dements; denne sidste indlagdes ligeledes i Gaustad Asyl, hvor hun døde.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Amputation af Forarmen; 1 Exarticulation af Os metacarpi pollicis og 1 af to Tær; 2 Exstirpationer af Kræftknuder, 1 af et Osteosarcom, 1 af et Neurom og 1 af et Lipom; 2 Gange Udrivning af Næsepolyper; 3 Operationer for Hareskaar; hos 1 Individ Paracentesis abdominis gjentaget otte Gange i fire Maaneder; 1 Punction af Vand-brok med Iodinjektion; 1 Herniotomi med dødligt Udfald; 2 Gange Reposition af indeklemt Brok; 1 Operation for Phimosis.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 7 Vendinger, hvoraf sex paa Grund af Tværleie og en formedelst Fremfald af Navlesnoren, 5 af Fostrene vare dødfødte, 2 levede. 23 Tangforretninger, hvoraf 12 med levende og 11 med dødfødte Børn; Indicationerne vare i Almindelighed Afkræftelse og Vemangel hos Mødrene, som oftest førstefødende, en Gang skjævt Isseleie og fire Gange Eclampsi; 3 af Mødrene døde, nemlig en af Eclampsi, en af Barsel-feber og en af Lungebetændelse. 3 Perforationer, den ene foretagen paa Grund af hydrocephalisk Fosterhoved og med Troisquart, hvorefter Fødselen foregik af sig selv (Schjander); den anden hos en Førstefødende med stærkt fremhængende Underliv, Fosterhovedet faststaaende over Skambuen og efter forgjæves Forsøg med Tang, selv efter Perforationen lykkedes Extractionen først ved Anbringelse af en stump Hage i den ene Axelhulhed (Tandberg); den tredie hos en 33aarig, førstefødende Dværginde, 33 Tommer høi og af barnlig Udvikling, hvis Bækken, skjønt veldannet, relativ var for lidet (Conjugata $2\frac{1}{2}$ à 3") for det

til almindelig Størrelse udviklede Barn, avlet med en velvoxen Mand; Konen, der saavel under som efter Fødselen led af eclamptiske Anfald, døde paa 3die Dag i Barselsengen (Leegaard).¹⁾

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Jarlsbergs Landphysic.	1642	836	152	11 *)	62
Laurvigs Distrikt . .	904	468	71	7	53
Jarlsberg og Laurv. Amt	2546	1304	223	18	115

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 52.

Selv mordere 11.

For det hele Amt bliver der saaledes 1242 flere Fødte end Døde, og de Første forholdt sig til de Sidste = 100 : 51,2. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 11,4 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,8. Af de opførte 18 døde Barselkoner findes Dødsaaarsagen angiven for 12, nemlig 6 døde af Barselfeber, 2 af Eclampsia parturientium, 1 af Eclampsia gravidarum, 1 af Kopper og 2 af Lungebetændelse.

Om Amtets 2 **Sygehuse**, nemlig Amtssygehuset i Tønsberg og Marinens Sygehus paa Horten, henvises til Sygehustabellen. Desuden fandtes i Laurvig paa Byens Fattighus en Sygestue paa 10 Senge, og i Tønsberg et Par lignende, hvor fattige Syge, som ikke kunne behandles i sit Hjem, og tildels syge Tjenestefolk kunne indlægges; i 1858 henlaae paa disse Sygestuer i Tønsberg 13 Syge, hvoraf 7 udgik helbredede og 6 døde.

Amtets 4 **Apotheker** i Holmestrand, Horten, Tønsberg og Laurvig fandtes ved Visitationen i Orden.

Badeindretninger. Sandefjord besøgte dette Aar af et ringere Antal Badegjæster end Aaret forud; det ansættes til omtrent 428 eller noget

over 100 færre end i 1857. Af Bad toges der 4000 færre i selve Badehuset, men derimod 1260 flere Søbad. Veiret begunstigede Badecuren; Luftens Middeltemperatur var i Juni om Morgen Kl. 8 = + 10,6°, Middag + 15,6° og Aften + 15,3°; ligesaa i Juli + 12,8°, + 17,3° og + 15,8° samt i August + 10,7° + 16,9° og + 17,4°; den laveste Varmegrad var + 8° (1ste Juni og de sidste Dage i August), den høieste + 24° (medio Juli). Flere Udvidelser og Forbedringer vare foretagne ved Badet, navnlig var der indrettet Rum til Brug af Gytjeomslag og til Slambad, ligesom et nyt, større Søbadehus var opført. Ebbesen behandlede ved Badet 249 Patienter, hvoraf 39 helbrededes, 128 betydelig bedredes, 57 noget bedredes og 25 bleve uhelbredede. De hyppigste Sygdomme vare chronisk Rheumatisme (43 af de nævnte 249 Syge), Neuralgi (36), Kjertelsyge (25), nervøs Svækkelse (22), Leddesygdomme (19), Forstoppelse (12), Lamhed (10). — Badeindretningerne i Holmestrand og Laurvig benyttedes flittig, den sidstnævnte dog væsentligst alene af Byens Indvaanere. Badeindretningen paa Hortens Sygehus søgtes derimod kun sparsomt af Stedets Beboere, og de fleste Bad toges af Sygehusets Patienter.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Jarlsbergs Landphysicat: 11 Læger, nemlig en i Svelvig, to i Holmestrand, tre paa Horten, en i Aasgaardstrand, to i Tønsberg, en i Stokke og en i Hof. 21 Jordemødre, hvoraf 15 fast ansatte; 16 Hjelpevaccinatorer.
2. Laurvigs Distrikt: 8 Læger, hvoraf tre i Laurvig, to i Frederiksværn, to i Sandefjord og en paa Tjøme. 14 Jordemødre; 9 Hjelpevaccinatorer.

VIII. Bratsbergs Amt.

Sundhedstilstanden var meget forskjellig til de enkelte Tider paa Aaret, men i det Hele taalelig god og navnlig bedre end i 1857. Fra de fleste Distrikter omtales en temmelig stærk Sygelighed i Aarets 4—5 første Maaneder, hovedsa-

*) Heraf hører maaske 1 (i Nøtterø Præstegjæld) til Laurvigs Distrikt.

gelig betinget af catarrhalske og inflammatoriske Sygdomsformer, hvorimod den i Tidsrummet Juni—October synes at have været mindre end sædvanligt. Af epidemiske Sygdomme naaede især Influenza og Kighoste en videre Udbredning. **Dødeligheden** maa ansees som normal, idet Antallet af samtlige Dødsfald — 1332 — noget nær svarede til Middeldødeligheden (1299) i Femaaret 1851—55; sammenlignet med det foregaaende Aars, da Dødsfaldenes Antal opgik til 1483, bliver den 10,2 pCt. mindre end denne.

Sygdomsconstitutionen betegnes, i Overensstemmelse med den givne Fremstilling af Sundhedstilstanden, af de fleste Læger som catarrhalsk-inflammatorisk i Vintermaanederne og udover Vaaren, som indifferent eller paa enkelte Steder gastrisk om Sommeren, hvorefter igjen de catarrhalske Sygdomme mod Aarets Slutning syntes at vinde Overvægten. Fra Kragerø Distrikt fremstilles den som stærkt udtalt sthenisk i de første 4—5 Maaneder af Aaret.

Nervefeber forekom vel paa forskellige Steder, men i Regelen mild og af mindre væsentlig Betydning. Fra Landphysicaten opgives Landphysicus og den private Læge i Porsgrund tilsammen 40 Tilfælde med 4 Dødsfald, hvoraf de allerfleste indtrufne i sidste Fjerdingaar i Porsgrund samt Solums og Gjerpens Præstegjelde. Ogsaa de øvrige Læger i dette Distrikt behandlede enkelte Tilfælde, hvoraf 1 sees at være endt dødlig, og en af dem omtaler derhos en større Epidemi af Febris gastrica i Høstmaanederne, som skal have udmærket sig ved en fuldkommen adynamisk Character, uden at dog Sygdommen kunde kaldes Typhus, hvorimod den snarere fortjente Navn af Influenza (Bentzen). Fra Kragerø Distrikt nævnes 14 Tilfælde med 1 Dødsfald, iagttagne til forskellige Tider paa Aaret, enkelte i Kragerø By men flest i Sandekedals Sogn. I nedre Thelemarkens Distrikt, hvor Nervefeber var udbrudt allerede i December det foregaaende Aar paa nogle hinanden nærliggende Pladse i Bø Præstegjeld, vedblev den ogsaa i Januar og Februar dette Aar og angreb paa 5 Pladse af 28 Individer de 21, hvoraf over Halvparten Børn; 2 Voxne døde. Som Aarsag til Sygdommens raske Om-

siggriben paa dette Sted nævner Distriktslægen de 4 først angrebne Familiers store Armod og elendige Livsvilkaar, der vare vel skikkede til at fremkalde et intenst Smittestof, og at ikke dette forplantedes videre om, skyldtes formentlig alene den Omstændighed, at Folkene tillige vare meget skyede og foragtede. Det eneste Besøg, de modtog, var af Konen paa den femte angrebne Plads, der en Dag bragte dem noget Mad, hvorefter hun selv strax indsygnede. I øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt viste sig flere Gange smaae lette Epidemier, saaledes i Aamotsdal i Januar og Juli, i Silgjords Hovedsogn i Maanederne Marts—Mai, og enkelte sporadiske Tilfælde indtraf derhos i Saulands Annex; af ialt 42 Syge døde Ingen. I det vestfjeldske Distrikt iagttoges en liden Epidemi i Nissedal i April og Mai, hvori 8 angrebes og 1 døde. For det hele Amts Vedkommende bliver der saaledes efter Ovenstaaende at opføre et Antal af 126 Behandlede og 9 Døde.

Af **Barselfeber** nævnes 18 Tilfælde med 11 Dødsfald. Sygdommen viste sig især ondartet i nedre Thelemarkens Distrikt, hvor der fra Slutningen af September til Aarets Udgang angrebes 7, deraf de fire første, betjente af samme Jorde-moder, kort efter hinanden; 6 døde. Tilfældene, der havde et typhøst Præg med Diarrhoe som et constant Phænomen, forløbe meget hurtig og gave, især da Læge gjerne først tilkaldtes i det Sidste, liden Anledning til Behandling. I 2 Tilfælde, som kom under fuldstændigt Lægetilsyn, syntes Chinin, Opium, locale Blodudtømmelser og Neptunsbelte at gjøre mest Nytte. Rigelige Blodudtømmelser, som før Lægens Ankomst vare foretagne hos de Fleste, viste sig absolut skadelige. (Hoff). Af de øvrige Tilfælde indtraf 10 med 4 Dødsfald i Landphysicaten, og 1 i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt. I et fra Skien anført Tilfælde, der nærmest diagnosticeredes som en Metritis et oophoritis peritonæalis med betydelige Afsætninger i det lille Bækken, gik disse over i Suppuration og banede sig Vei ud igjennem Inguinalbedækningerne, hvorefter uagtet Konens ved colliquativ Diarrhoe og ugunstige Forholde stærkt medtagne Kræfter fuldstændig Helbredelse indtraadte (Schaanning).

Acute **exanthematiske Sygdomme** iagttoges kun sjelden og enkeltvis, saaledes Vandkopper i Skien og Kragerø, Skarlagensfeber i Skien og Brevik i Høstmaanederne, Erythem i Porsgrund i Februar og Marts. Alene Rosen synes til forskjellige Tider, navnlig Høsten, at være forekommen ikke saa ganske sjelden.

Kighoste, der i 1857 herskede epidemisk i den sydligere Del af Amtet fornemlig i Landphysicaten, vedblev fremdeles i dette Aar og udbredte sig efterhaanden over samtlige Lægedistrikter, maaske dog med Undtagelse af Tinn's, hvorfra den ikke omtales. Sygdommens Begyndelse og Ophør angives noget forskjellig, men i det Hele synes den at have udbredt sig i nordvestlig Retning fra Kysten ind i Landet, og i enkelte af de indre Egne saasom Silgjord og Hvideseid begyndte den først mod Aarets Slutning at vinde nogen mere mærkbar Udbredning. I Hjørdal og Sauland iagttoges de første Tilfælde i Mai. I Brevik angives Sygdommen at være ophørt i Februar, i Porsgrund henimod Midtsommers, men paa de fleste andre Steder viste den sig endda i de sidste Maaneder af Aaret. Characteren var i det Hele mild, hvorfor ogsaa kun forholdsvis faa Tilfælde kom under Behandling, og de enkelte Dødsfald af samme, hvorom Lægerne give Besked, indtraf for det Meste hos ganske spæde Børn levende under mindre gode hygieeniske Forholde. Distriktslægen i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt opgiver 2 Døde, Lægerne i Kragerø 4 af 46 Behandlede. Lungebetændelse var i Vaarmaanederne en ikke sjelden Complication.

Af **diphtheriske Affectioner** nævnes 4 Tilfælde af Strubehoste fra Skien, Porsgrund og Kragerø, hvoraf 2 endte dødlig. Exsudativ Svælgbetændelse viste sig paa flere Steder, saaledes navnlig i Skien med Omegn om Høsten, og 3 Dødsfald af denne Sygdom findes opførte.

Af **Kusma** iagttog en Læge i Skien enkelte Tilfælde i Maanederne Marts—Mai og October—December.

Catarrhalske Sygdomme vare stærkt fremtrædende i første Halvaar navnlig i Maanederne Januar—Marts, da de næsten over det hele Amt, paa nogle Steder lidt tidligere, paa andre lidt

sildigere, optraadte som Epidemier med Character af Influenza. Under den samtidige inflammatoriske Sygdomsconstitution angrebes i Almindelighed Brystorganernes Slimhinde stærkt, og Overgang i Lungebetændelse omtales som meget hyppig. En Læge iagttog saaledes denne Complication omtrent 50 Gange blandt noget over 70 Behandlede, hvoraf 4 døde (H. S. Hoffmann). Paa enkelte Steder var dog den nervøse Character overveiende, saaledes i Holdens Præstegjeld, hvor det af denne Grund fandtes nødvendigt at tage Enkelte under Behandling paa offentlig Bekostning (i Alt 7, død 1). Om Sommeren og Høsten traadte de catarrhalske Affectioner i Baggrunden, men vandt igjen mod Aarets Slutning i November og December en videre Udbredning, saa de ogsaa da paa enkelte Steder maatte betegnes som Influenza.

Lungebetændelse forekom efter enkelte Lægers Beretninger usædvanlig hyppig, efter andres temmelig sjelden, en Uoverensstemmelse der nærmest turde hidrøre fra, hvorvidt alene de rene idiopathiske Tilfælde eller tillige de, hvor Lungebetændelse sluttede sig til andre Sygdomme, navnlig Influenza, ere tagne med i Betragtning eller ei. Medens saaledes Lægerne i Kragerø erklære aldrig forhen i Tidsrummet Januar—April at have iagttaget saa mange Pneumonier og Pleuriter som i dette Aar, og for hele Aaret opføre et Antal af 160 Tilfælde med 11 Dødsfald, gaae de øvrige Lægers Beretninger ud paa, at disse Sygdomme, om end hyppige, dog ikke i nogen mærkelig Grad overskred det sædvanlige Forhold. Distriktslægen i nedre Thelemarken betegner dem endog som sjeldne, og Mortaliteten synes paa flere Steder at have været ringe. Af de enkelte Læger opgiver Landphysicus 27 Behandlede og 1 Død, den private Læge i Porsgrund 63 B. 6 D., den private Læge i Brevik 15 B. 1 D., Lægerne i Kragerø, som anført, 160 B. 11 D. af Pneumoni og Pleurit, deraf 98 i første, 35 i andet, 5 i tredje og 22 i fjerde Kvartal, Distriktslægen i nedre Thelemarken 7 B. 1 D., Distriktslægen i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt 34 B., ingen død, og Distriktslægen i Tinn for sidste Halvaar 5 B. 2 D. For det hele Amt

findes der saaledes af 8 Læger berettet om 311 Tilfælde, hvoraf 22 med dødlig Udgang.

Acut Rheumatisme iagttoges til forskellige Tider, men dog temmelig sjelden. Landphysicus opfører 4 og Distriktslægen i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt 10 Tilfælde af samme, Lægerne i Kragerø alene 3.

Koldfeber var i Kragerø Distrikt almindeligere end i de foregaaende Aar; af 23 forekomne Tilfælde vare 10 hjembragte med Søfolk, og 13 opstaaede i Hjemmet (i April, Mai, August og November). Ogsaa fra andre Steder anføres Exempler paa Sygdommens Optraeden hos Individuer, der ikke havde været udenfor sin Hjembygd, saaledes 1 Tilfælde i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt og et Par i Brevik og Stathelle, hvoraf det ene hos en Pige, der fjorten Dage forud havde opvartet en hollandsk Matros, lidende af Koldfeber.

Diarrhoe og **Cholérine** vare i første Halvaar almindelige i Brevik med Omegn, oftere optraedende temmelig alvorlig og med enkelte Dødsfald, hvoraf et efter faae Timer under Cholera asiatica lignende Symptomer. I Porsgrund var Diarrhoe paafaldende hyppig blandt Børn i Februar Maaned samtidig med et der forekommende Erythem. Men paa disse Undtagelser nær var det dog, som sædvanligt, især Sommer- og Høstmaanederne, som frembøde de fleste Tilfælde, skjønt ikke i nogen særdeles stor Mængde. Forholdet var ogsaa i saa Henseende noget forskelligt, og medens Sygdommen paa nogle Steder kun iagttoges mere enkeltvis, naaede den paa andre, saasom i Vinje Præstegjeld i øvre Thelemarken, Betydning af Epidemi, hvorfor den ogsaa her blev behandlet paa offentlig Bekostning. Lægerne i Kragerø opgive 73 Tilfælde af Diarrhoe og Cholérine, hvoraf 5 i første, 14 i andet, 29 i tredje og 25 i fjerde Kvartal; her som ogsaa paa flere andre Steder var Gulsot i Høstmaanederne en temmelig hyppig Ledsager af disse Sygdomme.

For **Syphilis** indkom paa Amtssygehuset 3 med primære og 12 med secundære Tilfælde; 3 Syge laae tilbage fra det foregaaende Aar, og af samtlige 18 Behandlede udskreves 14. Liggedagenes Antal var 1149 eller for hver Udskreven

82,1 Dag. Sammesteds behandledes 7 Tilfælde af **Radesyge**. Udenfor Sygehus behandlede Landphysicus 7 Individuer for Syphilis, og den private Læge i Porsgrund iagttog samme Sygdom hos 8. I Kragerø Distrikt angrebes 8 Personer, nemlig 2 af primære og 6 af secundære Tilfælde. Fra de øvrige Egne af Amtet, med Undtagelse af øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt, hvor intet Tilfælde var bemærket, give Beretningerne ingen Oplysning om denne Sygdoms Forekomst.

Af **chroniske Hudsygdomme** var Fnat fremdeles hyppig i øvre Thelemarken, skjønt paa flere Steder i Aftagende. Skurv var heller ikke sjelden, og paa Amtssygehuset behandledes for samme 23 Individuer med 3744 Forpleiningsdage.

Den i Medicinalberetningen for 1855 omtalte **spedalske** Pige i Hiterdal levede fremdeles.

Kjertelsyge og **Svindot** vare, som forhen, almindelige. Lægerne i Kragerø, der angive Dødsaaarsagen for samtlige i Kragerø, Sandekedal og Drangedal Døde, idet de i Tilfælde, der ikke ere komne under Behandling, have indhentet Oplysning fra Præsterne og Kirkesangerne og dernæst undersøgt Rigtigheden af disses Angivelser ved Efterspørgsel hos de Afdødes Omgivelser, iagttog Svindot som Dødsaaarsag i 30 af 173 Tilfælde. Forholdet skulde altsaa være 17,3 pCt. Landphysicus iagttog det samme i 9 af 42 Tilfælde: 21,4 pCt., og Distriktslægen i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt i 4 af 14. Fra de øvrige Læger ere Mortalitetsopgaverne mindre fuldstændige og derfor ikke egnede til at tjene som Materiale til nogen Sammenligning i denne Henseende.

Af **chroniske Sygdomme** iøvrigt vare Cardi- algi og Ormsygdom de hyppigste, og den sidste forekom paa flere Steder saa almindelig, at Diebørn paa nogle Maaneder og Oldinge over 70 Aar lede deraf (Hoff).

Af **Drankersygdomme** nævner Landphysicus 1 Tilfælde af Drankergalskab og 1 af Alcoholismus chronicus.

Som **mærkelige Tilfælde** anføres 2 af Hydrops uteri under Graviditetsperioden, begge aldelens ensartede og endende med Abort af Tvillingen i 5te Maaned. Affectionen var opstaaet efter en let Forkjølelse, og Vandansamlingen naaede i

Løbet af 3 Uger en saadan Størrelse, at Fluctuation var kjendelig over hele Underlivet, og de Syge ikke kunde holde Sengen, men til Hvile maatte indtage en Stilling paa Knæ med Overkroppen foroverbøiet paa en Stol. Alle Symptomer tydede paa Ascites, og under den mindre sikre Diagnose var allerede Paracentece paatænkt som det sidste Middel til at lindre Tilstanden, da Tegn til begyndende Fødsel viste sig, hvorefter Sprængning af Hinderne snarest muligt foretoges. Livmoderen trak sig meget godt sammen, og Barselsengen forløb i det ene Tilfælde aldeles normalt, i det andet under en let Barselfeber. (H. S. Hoffmann).

Nogen fuldstændigere Skildring af **Veirliget** findes ikke i Beretningerne fra dette Amt, men af enkelte spredte Bemærkninger sees Vinteren at have været mild, dog med en liden Eftervinter i Marts Maaned, og Sommeren og Høsten at have været varme og behagelige.

Med Hensyn til Folkets **Levemaade** og Næringsveie gjentages alene, hvad allerede er anført i tidligere Medicinalberetninger. Misbrug af Spirituosa var fremdeles lige hyppig i Kragerø og Skien, hvorimod den i de fra Byerne mere fjerntliggende Landdistrikter betydelig var aftagen og i det Hele maatte kaldes sjelden. Aarsagen til denne heldige Forandring var dog mindre at søge i nogen Erkjendelse hos Folket af det i moralsk og fysisk Henseende Fordærlige ved Brændevinet, end i den vanskeliggjorte Adgang til at erholde samme; thi naar Anledning gaves, saasom ved Høitider, Brylluper o. s. v., nødes det fremdeles gjerne til Overmaal og det paa enkelte Steder saavel af Fruentimmer som af Mandfolk.

Fattigsygepleien udførtes i Porsgrund og Brevik med Bamble af de derværende private Læger, overalt ellers af Embedslægerne. Distriktslægen i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt behandlede 63 fattige Syge i Præstegjeldene Silgjord og Hjørtedal. Lægehjælp søgtes i det Hele temmelig meget, hvorimod Jordemødrene paa flere Steder lidet benyttedes, navnlig i Fjelddistrikterne

og der tildels paa Grund af Distrikternes store Udstrækning. Amtet havde i Alt 22 Jordemødre, nemlig en i hver af Byerne Skien, Porsgrund, Brevik og Kragerø og Resten fordelt omkring paa Landet, hvis enkelte Præstegjelde alle havde sin særegne Jordemoder, alene med Undtagelse af Laurdal og Mo, der havde en fælles. Jordemoderen i Bamble boede i Langesund.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 2702. I Silgjord Hovedsogn vare alene vaccinerede 8 Individuer, og i Annexet Aamotsdal Ingen, da Vaccinen ikke kunde bringes til at slaae an. I Skien, Brevik og tildels Eidanger, i Stathelle og Kragerø udførtes Vaccinationen af Læger.

Af **retslig-medicinske** Forretninger nævnes 9, hvoraf 3 Obductioner af i Dølgemaal fødte Børn, 1 Obduction af et Barn, der af Forældrene befrygtedes ihjellagt, men rimeligvis var død af Volvulus og Tarmbetændelse, 1 af en Mand, der var dræbt af en Sindssyg, samt 2 Skjøn afgivne om Beskaffenheden af en tilføiet Legemsbeskadigelse. 2 ere ikke nøiere beskrevne.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i Landphysicetet fandtes 22 anmeldte Sindssyge, hvoraf 21 forpleiedes for fire Femtedele af Omkostningerne paa Amtets Regning og 1 paa vedkommende Fattigdistrikts; 5 vare indlagte paa Gaustad Asyl. I Kragerø, Sandekedal og Drangedal tilkom 5 nye Tilfælde, hvoraf et helbrededes og et bedredes i Hjemmet, og 3 indlagdes i Gaustad Asyl; af 19 ældre Sindssyge her (opførte allerede i 1857) var Tilstanden uforandret hos 10, 5 vare friske, 1 berøvede sig Livet, og 3 henlaae en kortere eller længre Tid af Aaret paa Gaustad. I nedre Thelemarkens Distrikt tilkom 6, hvoraf en indsendtes til Gaustad. I øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt fandtes 19 Sindssyge, hvoraf 17 forpleiedes paa Amtets og 2 for privat Regning; 2 henlaae paa Gaustad. I øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt tilsaaes 3 ikke forhen anmeldte, chroniske Tilfælde, hvoraf 2 indsendtes til Gaustad. I Tinn's Distrikt døde en Mand, lidende af Melancholi.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Reclination cataractæ, 4 Extractions cataractæ; 1 Udskjæring af Underlæben og 1 Amputation af Bryst-

kjertlen, begge ved Kræft; flere Gange Exstirpation af Svulste og Fingerled; 1 Paracentesis abdominis; 1 Herniotomi hos en 66aarig Kone, der døde 17 Dage efter paa Grund af Uforsigtighed; 1 Radicaloperation ved Vandbrok; 2 Gange Operation for Phimosis; 1 Gang Borttagelse af Uterinpolyp ved Afskjæring, og 1 Gang af Næsepolyp ved Afvridning.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 4 Vendinger, hvoraf to med levende Fostre. 26 Tangforretninger, hvoraf 19 med heldigt Udfald for Moder og Barn, ved 7 var Fosteret dødfødt; en af Mødrene døde af Barselfeber; Indicationerne vare i de allerfleste Tilfælde langvarigt Fødselsarbejde og Vemangel, i et Par Bækken-snæverhed og i et Hydrocephalus hos Barnet. Løsning af Efterbyrden foretoges 2 Gange. En Kone med rachitisk, skjævt forsnævret Bækken, der 2 Gange forud med megen Besvær var forløst med Tang, døde af Ruptura uteri før Fødselens Fuldendelse. Navlesnoren var i dette Tilfælde fremfalden, og for om muligt at redde Fosteret forsøgte først Vending, da Hovedet endda stod bevægeligt over øverste Bækkenaabning, men Livmoderens stærke Sammentrækning og Bækkenets Skjævhed gjorde samme umulig. Ligesaa mislykkedes de noget senere anstillede Forsøg paa at faae Tang anlagt, hvorfor Konen, der fremdeles havde kraftige Veer, gaves nogle Timers Hvile, da hun pludselig under en stærk Ve og med Fornemmelse af et „Smeld“ inden i sig, fik voldsomme Smerter om Navlen, med blegt og forandret Ansigtsudtryk samt liden Puls. Veeerne opførte aldeles, og ved den indvendige Undersøgelse fandtes Hovedet bevægeligt, vigende opad for Fingeren, ligesom Fødderne nu med Lethed kunde naaes og nedføres. Extraction foretoges derefter og lykkedes indtil Hovedet, der paa ingen Maade lod sig udbringe, hvorfor Halsen gjenemskares ved Hjælp af en Snor og en Bistouri. Konens Kræfter vare imidlertid saa medtagne, at videre Indgreb maatte ansees utilraadelige, og døde hun 16 å 20 Timer senere. Obduction viste en betydelig Ruptur i Fundus uteri. (J. Wetlesen).

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Landphysicat.	756	389	64	6	36
Kragerø . . .	579	265	51	2	32
Nedre Thelemarken	534	234	48	8	26
Øvre Thelem. østfjeldske D.	285	150	31	3	14
Øvre Thelem. vestfjeldske D.	490	245	55	2	23
Tinn	121	49	9	„	6
Bratsb. Amt .	2765	1332	258	21	137

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 38.

Selv mordere 5.

For det hele Amt bliver der saaledes 1433 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse i det Hele = 100 : 48,2. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 10,7 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,2. Af de 21 døde Barselkoner sees 11 at være døde af Barselfeber, 1 af Ruptura uteri og 1 (i Bø Præstegjeld) uforløst før Læges Ankomst.

Af **Sygehuse** havde alene Amtssygehuset ved Skien, hvorom henvises til Sygehuslisten. Paa Skiens Fattighus fandtes derhos et Værelse til Indlæggelse af fattige Syge, som savnede den fornødne Pleie i Hjemmet.

Af Amtets 4 **Apotheker** i Byerne Skien, Porsgrund, Brevik og Kragerø blev det sidstnævnte visiteret i December 1858, og de 3 førstnævnte i de første Maaneder af 1859; samtlige befandtes i god Orden.

Af **Badeindretninger** havde Amtssygehuset Kar- og Dampbad. I Kragerø fandtes et Søbad og i Skien et Kar- og Styrtebad, der begge flittig benyttedes om Sommeren.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Bratsbergs Landphysicat: 6 Læger, hvoraf fire i Skien, en i Porsgrund og en i Brevik. 6 Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatorer.
2. Kragerø Distrikt: 3 Læger, alle boende i Kragerø. 4 ansatte Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatorer.
3. Nedre Thelemarkens Distrikt: 1 Læge, boende i Holden. 4 Jordemødre, 8 Hjælpevaccinatorer.

4. Øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt: 1 Læge, boende i Silgjord. 2 Jordemødre, 5 Hjælpevaccinatorer.
5. Øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt: 1 Læge, boende i Laurdal. 5 Jordemødre, 10 Hjælpevaccinatorer.
5. Tinn's Distrikt: 1 Læge, boende i Tinn. 1 Jordemoder, 4 Hjælpevaccinatorer.

IX. Nedenes og Raabygdelagets Amt.

Sundhedstilstanden var i de indre Egne af Amtet meget god, langs Kysten derimod mindre tilfredsstillende, fornemlig i Arendal samt østre Molands og Øjestads Præstegjelde, hvor den maa betegnes som temmelig mislig. Nervefeber og Skarlagensfeber forekom paa disse Steder gennem en stor Del af Aaret med ikke ringe Udbredning, og navnlig krævede den sidstnævnte Sygdom mange Ofre. I Arendal og de nævnte Præstegjelde gik saaledes Dødligheden, naar Folkemængden antages at være den samme som ved Folketællingen i 1855, op til omtrent 27 paa 1000, og af de Døde vare over 43 pCt. i Alderen over 1 men under 20 Aar. Den større Dødlighed her og paa enkelte andre Steder langs Kysten i Modsætning til de tre indre Lægedistrikter, hvor den alene gik op til omtrent 17 paa 1000, stiller ogsaa for det hele Amts Vedkommende Forholdet mindre gunstigt. Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1198 eller omtrent 12,4 pCt. over Middeldødligheden i Femaaret 1851-55 og 7 pCt. over Dødligheden (1120) i det foregaaende Aar.

Sygdomsconstitutionen betegnes fra den østlige og vestlige Del af Amtets Kystdistrikt, nemlig fra Byerne Østerrisøer og Lillesand som væsentlig inflammatorisk, fra Arendal og Grimstad som fremherskende asthenisk. Iøvrigt dannede saavel her som i de øvrige Egne af Amtet, hvor Sygdomsconstitutionen i det Hele synes at have været temmelig indifferent, catarrhalsk-rheumatiske Tilfælde den talrigste Sygdomsgruppe næsten

hele Aaret, hvorimod gastriske Affectioner vare noget sjeldnere end i de nærmest foregaaende Aar.

Nervefeber fortsatte sig i Arendal og Omegn gennem de tre første Maaneder med samme Intensitet, hvormed den allerede var optraadt i 1857, aftog derpaa efterhaanden og var næsten forsvunden i Juli og August, men viste sig atter skjønt meget mildt i September og October. Lægerne i denne By opgive i Alt at have behandlet 216 Tilfælde, hvoraf 17 med dødlig Udgang; en stor Del heraf falder dog paa de tilstødende Præstegjelde, hvor Sygdommen paa enkelte Steder viste sig meget ondartet, saaledes paa en Gaard i Øjestad, hvor af 8 Angrebne 5 døde. Ogsaa i den østlige Del af Fjære Landsogn forekom i de første Maaneder en liden, temmelig ondartet Epidemi som Fortsættelse fra det foregaaende Aar, og enkelte Tilfælde iagttoges tillige i Grimstad By; Distriktslægen i vestre Nedenes behandlede paa disse Steder 26, hvoraf 6 døde. I Lillesand med Omegn, hvor et Par smaae Epidemier indtraf i Juni og Juli, var derimod Sygdommen meget mild, og af 32 derfra opgivne Tilfælde sees alene 1 at være endt dødlig. I den østlige Del af Amtet forefaldt en liden, temmelig begrændset Epidemi i Gjerestads Sogn i Februar og Marts, under hvilken 25 angrebes og 3 døde, deraf 11 angrebne i et Hus paa engang. Iøvrigt bemærkedes her kun enkelte sporadiske Tilfælde, og det hele Antal, hvorom Østerrisøers tvende Læger give Beretning, udgjør i Alt 34 med 4 Dødsfald. Fra Aamlids Distrikt nævnes alene et Par, og fra Sætersdalens Distrikt aldeles intet Tilfælde af denne Sygdom. I Evje Distrikt indtraf derimod en liden Epidemi fra Midten af August til Slutningen af September paa sex Gaarde i Evje Hovedsogn, hvor af 11 Angrebne 3 døde, og i November—December indsygnede 6 Individuer paa en Gaard i Iveland, uden at dog nogen af disse borttrykkedes. For det hele Amt bliver der saaledes efter Ovenstaaende et Antal af 327 Angrebne og 31 Døde af Nervefeber.

Af **Barselfeber** nævnes 30 Tilfælde med 7 Dødsfald fra Byerne langs Kysten, deraf det største Antal fra Arendal og Omegn, nemlig 17 med

5 Dødsfald. Sygdommen synes her at være forekommen især i Maanederne Juli og August. Af andre Barseltilfælde nævnes endvidere 2 af Phlegmasia alba og 3 af Mania puerperalis, to af disse med dødlig Udgang.

Børnekopper bragtes til fire forskellige Tider til Grimstad med Omegn samt Lillesand, hver Gang ved Søfolk fra Gøteborg, England eller Bremen. Blandt de fra disse Smittede var ogsaa en 75aarig Mand med tydelige Ar efter ægte Kopper. I Alt iagttoges paa disse Steder 14 Tilfælde, hvoraf 2 maatte characteriseres som Variolæ veræ og 12 som Varioloides. Ogsaa i Tvedestrand indtraf 2 Tilfælde af Varioloides, didbragte ved Sømænd fra Gøteborg.

Vandkopper viste sig paa flere Steder, mere eller mindre hyppig.

Rosen angives fra Arendal som ualmindelig hyppig hele Aaret.

Skarlagensfeber, der i 1857 havde hersket epidemisk i den største Del af østre Nedenes Distrikt, men her væsentlig var ophørt allerede mod Aarets Slutning og i 1858 kun viste sig med enkelte sporadiske Tilfælde, optraadte derimod med megen Styrke i Arendal og Omegn, hvorfra den efterhaanden strakte sig vestover til Grimstad og Lillesand. I Arendal, hvis Læger opgive tilsammen at have behandlet 357 Syge, hvoraf 47 døde, bemærkedes de første, enkelte Tilfælde i Januar, hvorefter Sygdommen stadig tiltog, indtil den i Mai naaede sit Hødepunct for siden at vedligeholde sig hele Aaret, dog mindst hyppig i August, October, November og December. Epidemien, der i det Hele og især i Begyndelsen var meget ondartet, frembød en Mængde svære Tilfælde. Foruden stærke febrilske og inflammatoriske Phænomener under Sygdommens Begyndelse med Hjernetilfælde og heftig ofte gangrænøs Halsbetændelse, indfandt sig senere gjerne Svulst i Parotis- og Submaxillærkjertlerne, tildels overgaaende i Suppuration, og under Desquamationsstadiet som et mere og mindre constant Phænomen Hydrops, ledsaget af albuminøs, undertiden blodig Urin. Otorrhoe og Blennorrhoea narium iagttoges hos Flere, ofte som det første Symptom og gjerne med ugunstig Prognose. Ikke faae

Voxne angrebes, blandt disse endog en Mand paa 64 Aar, og Exempel anføres paa Sygdommens Optraaden hos Individer, der allerede i tidligere Epidemier skulde have gennemgaaet samme. Jo yngre Børnene vare, desto ugunstigere blev ogsaa efter en Læges Beretning i Almindelighed Udfaldet; i en Alder af $\frac{1}{2}$ Aar og deromkring overstod intet Barn Sygdommen (Eger). Fra Arendal synes Sygdommen som anført at have udbredt sig mod Vest, uden at dens Gang dog bestemt kan paapeges; i Høvaag og Birkenes Sogne af vestre Nedenes Distrikt samt i Ivelands Sogn af Evje Distrikt begyndte den først at udvikle sig mod Aarets Slutning. I Grimstad med Omegn behandlede den derboende Distriktslæge 26, hvoraf 5 døde, men Antallet saavel af Angrebne som Døde var i Virkeligheden meget større, da Mange ikke søgte Læge. Fra Lillesand opgives alene 1 Død, derimod ikke de Behandlede Antal, og i Aamlids og Sætersdalens Distrikter sees intet Tilfælde af Skarlagensfeber at være forekommet.

Diphtheriske Affectioner vare af mindre væsentlig Betydning. Exsudativ Svælgbetændelse forekom vistnok fra og til, fornemlig i Østerrisøer, men alene 1 Dødsfald, i Lillesand, er anmeldt af denne Sygdom. Af Strubehoste omtales ligeledes kun nogle faae Tilfælde, hvoraf 1 i Arendal og 1 i Grimstad med dødlig Udgang.

Catarrhalske Tilfælde med og uden Feber, navnlig Bronchit og Halsbetændelse, forekom temmelig jævnlig hele Aaret, især dog Vaar og Høst. Ved Næs Jernværk, hvor en Influenzaepidemi var begyndt den foregaaende Høst, vedvarede denne til ud paa Vaaren, heftigst blandt Børn, hvoraf ofte flere angrebes i samme Hus; men med denne ene Undtagelse synes de catarrhalske Affectioner intetsteds at være optraadte epidemisk.

Betændelsessygdomme, navnlig Lungebetændelse, hørte i Østerrisøer og Lillesand til de relativt hyppigste, hvorimod de paa den mellemliggende Strækning af Kysten og inde i Landet vare sjældnere end sædvanligt. Fra Østerrisøer ere anmeldte 109 Tilfælde af Lungebetændelse med 8 Dødsfald, deraf flest for Maanederne Marts — Mai; fra Tvedestrand 15 Tilfælde, alle helbredede;

fra Arendal af to Læger 22 Tilfælde med 5 Dødsfald og derhos af en tredje Læge 3 Dødsfald men ikke Antallet af Behandlede; fra Grimstad 15 med 4 Dødsfald, fra Lillesand 38 med 2 Dødsfald, fra Næs Jernværk og Aamlids Distrikt tilsammen 10, samt endelig fra hvert af Lægedistrikterne Evje og Sætersdalen 1. For det hele Amt sees saaledes 10 Læger at have behandlet 211 Syge for Lungebetændelse, hvoraf 19 døde.

Lettere acute **rheumatiske Affectioner** vare temmelig gjængse hele Aaret, især dog Høst og Vaar i Forbindelse med de catarrhalske, hvormod egentlig acut Ledderheumatisme, om end maaske noget hyppigere end sædvanligt, dog ikke frembød mange Tilfælde. Stadsphysicus i Arendal behandlede 6 i Maanederne Juli og August, en anden Læge sammesteds opgiver 6 for hele Aaret, og Lægen i Tvedestrand 4.

Koldfeber iagttoges hyppigere end i det foregaaende Aar, men næsten udelukkende hos Søfolk, hjemkomne fra Udlandet, især Holland og tildels Østersøen. Af i Hjemmet opstaaede Tilfælde nævnes alene et fra hver af Byerne Tvedestrand og Grimstad og to fra Arendal. I det Hele anføre 7 Læger at have behandlet 56 Individer, hvoraf flere ogsaa tidligere angrebne, for denne Sygdom.

Gastriske Sygdomme vare mindre fremtrædende selv i Sommermaanederne og, som det bemærkes, uagtet det da herskende varme Veirig. Diarrhoe og Cholerine forekom vistnok af og til, men opnaaede intetsteds nogen synderlig Udbredning, om end den sidste Sygdom oftere optraadte med megen Heftighed i de enkelte Tilfælde. I Lillesand med Omegn vare Diarrhøerne i Juni og September tildels forbundne med Blodafgang, og i Vegusdals Annexsogn af Evje Distrikt indtraf i August en Del gastriske Tilfælde med dysenterisk Character.

Syphilis var ganske ukjendt i de tre indre Lægedistrikter af Amtet, og Distriktslægen i Aamlid bemærker, i Løbet af sex Aar aldrig at have truffet nogen dermed Befængt. I Byerne langs Kysten, hvorfra 6 Læger tilsammen opgive 47 Tilfælde, iagttoges derimod Sygdommen oftere, men for det Meste hos Sømænd, der vare blevne

smittede i Udlandet. I et Tilfælde af Recidiv efter Syphilisation hos en Mand, der var behandlet paa denne Maade paa Rigshospitalet uden nogensinde at have brugt Mercur, svandt de opstaaede Ulcerationer og Tubercula mucosa hurtig i Løbet af en Maaned uden anden Behandling end Ess. gentianæ i Vand (F. Kittel). **Radesyge** nævnes af Distriktslægen i østre Nedenes. For **Gonorrhoe** behandlede 3 Læger i Tvedestrand og Arendal tilsammen 24 Syge.

Chroniske Hudsygdomme, Eczem, Psoriasis, og navnlig Fnat angives fra Østerrisøer som ikke ganske sjeldne, og i de indre Egne af Amtet var Fnat endog meget almindeligt, uden at Almuen bekymrede sig synderlig om at søge Raad for samme (J. Lund).

Spedalskhed forekom med 1 Tilfælde i Holts Præstegjeld hos en Mand, der var indflyttet fra Lærdal i nordre Bergenhus Amt. Sygdommens Udbrud indtraf omtrent fire Aar efter Indflytningen.

Kjertelsyge var som forhen meget hyppig baade i By og Bygd, dels som almindelig udtalt Scrophulosis, dels som Affectioner af enkelte Organer, især Øinene. Maaske ligesaa hyppig som denne Sygdom og af langt mere indgribende Betydning var imidlertid **Svindstot**, hvis stærke og almindelige Forekomst i dette Amt synes, ialfald forsaavidt Forholdet hidtil er kjendt og kan bedømmes, vel egnet til at vække Bekymring. Flere Læger betegne ogsaa Tilstanden saaledes, og en Beregning af de indkomne Mortalitetsopgaver med Hensyn til Svindstots Hyppighed som Dødsårsag synes at bestyrke Rigtigheden af denne deres Udtalelse. 9 Læger i Byerne langs Kysten give nemlig Oplysning om 328 dem bekjendte Dødsfald, og heraf vare 75 eller 22,9 pCt. bevirkede af Svindstot. 2 andre Læger, hvis Mortalitetsopgaver iøvrigt ere for ufuldstændige til at kunne medtages i Beregningen, nævne derhos 10 Dødsfald af samme, saa det hele bekjendte Antal bliver 85. Kjønnene er opgivet for 64, nemlig 30 af Mandkøn og 34 af Kvindeskøn; Alderen for 48, nemlig 2 under 5 Aar, 7 mellem 10—20 Aar, 12 mellem 20—30 Aar, 12 mellem 30—40 Aar, 3 mellem 40—50 Aar, 2 mellem 50—60 Aar, og

10 over 60 Aar. Med Hensyn til Sygdommens Aarsagsforholde paapeges alene Arvelighedens Indflydelse; dog troer en Læge efter sin Erfaring tillige at burde henlede Opmærksomheden paa Giftermaal mellem Nærbeslægtede, der gjentaget gennem flere Slægtsled tilsidst skulde kunne bringe Sygdommen ind i Familier, hvor den før ikke fandtes (F. Vogt).

Blegsot og Menstruationsuordener, ligesom ogsaa

Cardialgi og Ormsyge vare overalt mere og mindre almindelige.

5 Individer angives behandlede for **Drankergalskab**, nemlig 3 fra Tvedestrand og 2 fra Arendal, hvoraf en døde.

Af **mærkelige sporadiske Tilfælde** omtaler Distriktslæge Scheen et Par. I det ene opstod hos en robust middelaldrende Mand efter en længre Tids Hovedpine i Regio supraorbitalis henimod Glabella en fluctuerende Svulst af omtrent 1" Diameter, efter hvis Aabning udfled godt Pus. Smerterne ophørte, men Pusudfloddet vedblev, og befandtes ved Undersøgelse med Sonden, som kunde indføres omtrent 2½" i Retningen mod Planum supraorbitale og temmelig frit bevæges i forskellige Retninger, en Aabning af 2 à 3" Diameter i Os frontis, hvorigjennem Pus og Blod udfled. I Aabningen bemærkedes Hjernens Pulsation, hvilket i Forening med Sondens frie Bevægelse i forskellige Retninger beviste, at Communicationen ikke var med Sinus frontalis men med Cavitas cranii. Uagtet Abscessens Sæde paa dette Sted vare dog Hjernefunctionerne aldeles uforstyrrede, og Manden, en Jernværksarbejder, iøvrigt ved god Helbred, istand til at forrette sit Arbejde; men uagtet al anvendt Behandling havde Fistelen endda — ved Beretningens Affattelse — ikke lukket sig. I det andet Tilfælde forsøgte en ung Mand at begaae Selvmord ved at skyde sig en Kugle gennem Brystet. Hensigten opnaaedes imidlertid ikke, hvorimod han, holdende Historien hemmelig selv for sine Husfæller, begyndte stadig at ophoste Pus og Blod under stærk Emaciation, indtil Lægen første Gang saa ham en Maaned efter Tildragelsen. Ved Undersøgelsen af Brystet, som den Syge i Førstningen ikke vilde

tilstede, fandtes et aabent Saar 2" under venstre Brystvorte og i diagonal modsat Retning deraf, i Mellemrummet mellem 8de og 9de Vertebra dorsi ved Anguli costarum i det Dybe en lille Haardhed, der ved Incision befandtes at indeholde en almindelig Riffelkugle. Efter dennes Borttagelse ophostedes fremdeles i længre Tid Pus og Blod, men efterhaanden lukkede dog Saarene sig, og Huld og Velbefindende vendte tilbage. — Af andre Tilfælde nævnes en Atresia ani med Udmunding af Tarmen i Vesica hos et 8 Dage gammelt Barn, der døde af Peritonæitis (J. Olsen), samt en Fødsel af en Mola hydatidea hos en 52 Aar gammel Kone (F. Vogt).

En **Forgiftning** ved Frø af Lolium temulentum berettes af Distriktslæge Frisak. De Syge, 7 i Tallet, angrebes alle kort efter et Middagsmaaltid, bestaaende af Hvedemelsvandgrød, af en saadan Mathed og Skjælven over hele Legemet, at de vanskelig kunde gaae, og de Svageste ikke bringe et Glas Vand til Munden. Der var Hovedpine, Svækkelse af Synet; Øiet mat, Pupillen omtrent normal, men Bevægelsen af Iris træg, Ansigtssfarven bleg og gusten, Pulsen noget langsom, samt Temperaturen over hele Legemet formindsket. Et Par af de Angrebne fik af sig selv Opkastelse, de øvrige gaves et Brækmiddel, og alle vare Dagen efter raske. Da ingen anden Aarsag til de opstaaede Tilfælde kunde paavises, blev noget af den umalede Hvede undersøgt, og befandtes den at indeholde en ikke udetydelig Mængde af det nævnte Frø. Ogsaa noget Fladbrød, bagt af samme Mel som Grøden, frembragte lignende Virkninger, hvorefter Kornet opbrugtes til en Gris, som ingen sygelige Phænomener fremviste deraf.

Veirliget var i Aarets første Vintermaaneder mildt, Sommeren varm med passende Fugtighed, de sidste Maaneder atter forholdsvis milde. Aarsvæksten viste sig ualmindelig rigelig, og Afgrøden af god Beskaffenhed. (Scheen, Schneider).

De **hygiæniske** Forholde i Arendal maae i

flere Henseender betegnes som mindre heldige. Byen er tæt bebygget, flere Boliger ligge paa Bolværk og Pæle i Søen og ere af den Grund fugtige, saa meget mere som Stedets Nærhed ved Havet i det Hele medfører et noget fugtigt Climat. Til Drik og Madlavning haves alene Brøndvand, der er temmelig haardt og jernholdigt samt i tørre Somre ikke at erholde i tilstrækkelig Mængde. Noget ordentligt Kloaksystem findes ikke, og Latrinvæsenet medfører mange Ulemper; i de fleste af de nærmest Havnen liggende Huse findes Udførselskanaler for det hele Latrinindhold, opførte dels af Bredder dels af Graastensmur, men disse Kanaler ere ofte tilstoppede, saa Indholdet trænger sig ind i Jorden under Husene, og eksempelvis anføres, at man et Sted ved at opbryde Gulvet fandt Jorden i en Alens Tykkelse aldeles imprægneret med Excrementer. Paa denne Maade holdes Luften i mange Huse stadig uren, og kommer saa dertil den efter Høivande bestandig stedfindende Uddunstning fra Havnen og de ved Kanalernes gjerne i den varmeste Sommertid foretagne Opmudring udviklede Gasarter, „saa skjønnes let, at man i Arendal ikke lever i den bedste Luft“. (Eger). Imidlertid troer dog Stadsphysicus at have Erfaring for, at Byen, uagtet disse mindre gunstige Omstændigheder i sanitær Henseende, nyder en forholdsvis bedre Sundhedstilstand end de fleste andre Steder i Landet, uden at det dog kan sees, at denne Antagelse er støttet til statistiske Data. — Arbejderne ved Næs Jernværk angives at leve under særdeles gunstige Vilkaar, ligesom ogsaa at udmærke sig ved Renlighed, Maadehold i Drik og gode Sædelighedsforholde. I Sygdomstilfælde tilstaaes med megen Liberalitet Enhver af de henvendte 700 Mennesker, der leve og underholdes ved Værket, frit Lægetilsyn af den ved Værket ansatte Læge og frie Medicamenter. Sundhedstilstanden var i 1858 god. Af de enkelte Haandteringer synes Hammersmedenes at burde fremhæves som Sygdomsaarsag; mod Beskadigelse af Øinene ved det ferskede Jerns første Udsmidning brugtes Skjærme af fin Messingtraad. (Schneider). — Brændevinsdrik antoges i Østerrisøer og Aamlids Distrikt maaske at være noget aftagen dette

Aar, nærmest paa Grund af Almuens mindre Raad efter Handelscrien til at forskaffe sig samme; fra Arendal klages derimod fremdeles stærkt over den herskende Drikfældighed, „som de gjældende Lovbestemmelser om Brændevins Salg og Udskjænkning og den frie Handel med Vin og Øl understøtte“ (A. Kittel).

Fattigsygepleien udførtes for det Meste af Embedslægerne, tildels dog ogsaa af private. Østerrisøer havde særskilt lønnet Fattiglæge. Den private Læge i Tvedestrand tilsaa 2 Syge for Tvedestrand, 1 for Dybvaaes og 4 for Holts Communes Fattigvæsen. Stadsphysicus i Arendal behandlede 258 fattige Syge med en Medicamentudgift af 368 Spd., og den private Læge i Lillesand 64 for Fattigvæserne i Lillesand, vestre Moland, Høvaag og Birkenes, hvilket sidste Sogn især angives at gjøre Meget for sine fattige Syge. **Kvaksalveri** dreves fremdeles af en Mand i Lillesand; men i det Hele syntes Tilliden til ham at være i betydeligt Aftagende. I Begyndelsen af 1859 blev han dog sat under Tiltale for Kvaksalveri og straffet med 15 Dages Fængsel paa Vand og Brød. Læges Bistand søgtes i Almindelighed gjerne, Jordemødrenes derimod paa enkelte Steder mindre, især hvor der var lang Vei til samme. Af Jordemødre fandtes iøvrigt ifølge Beretningerne 15 inden Amtet, hvoraf 6 boende i Byerne. Gjere-stads, Frolands og Homedals Præstegjelde havde aldeles ingen, i de øvrige fandtes i Regelen kun 1, ansat enten for hele Præstegjeldet eller for et enkelt Sogn. I Evje Distrikt blev en Jordemoder i Begyndelsen af det følgende Aar anmeldt for Amtet, fordi hun i et Tilfælde af Tværleie med fremtalden Arm uden at forsøge Vending alene gav sig til at trække i Armen indtil denne afreves.

En **Sundhedscommission** mod den spedalske Sygdom oprettedes i Holts Sogn.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 2071. Vaccinationen udførtes i Østerrisøer og Grimstad af Distriktslægerne, i Arendal af Stadsphysicus.

Af **retslig - medicinske** Forretninger nævnes 6, nemlig 1 Obduction af en efter ydre Vold død Mand, 1 Obduction af et dødfødt Barn, 1 af et dræbt nyfødt Barn tilligemed Undersøgelse af Mo-

deren, om hun havde født eller ikke, samt 2 Erklæringer om Sindssyges Tilregnelighed.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: Distriktslægen i østre Nedenes undersøgte 1 og behandlede 2, hvoraf en helbrededes og den anden, hos hvem Sygdommen havde været i mange Aar, døde. Fra Arendals Commune indlagdes de fattige Sindssyge, som tiltrængte en fra almindelig Fattigforsørgelse særegen Behandling, i Gaustad Asyl (A. Kittel); af private Læger i denne By nævnes tilsammen 16 Tilfælde som tilseede, hvoraf to endte dødlig. I vestre Nedenes Distrikt var ingen Forandring foregaaet med de under Amtets Forsørgelse værende Sindssyge, hvorimod en ny var tilkommen, lidende af Fjantethed. De bleve alle tilseede af Distriktslægen, der ligeledes behandlede et Par acute Tilfælde, som helbrededes. Den private Læge i Lillesand tilsaa 4, hvoraf en, lidende af Dements, udsattes for Birkenes Fattigvæsens Regning, og de tre, lidende af Melancholi, helbrededes. I Sætersdalsens Distrikt var ingen ny tilkommen, hvorimod 2 for Amtets Regning udsatte tilsaaes. Fra Aamlids og Evje Distrikter nævnes Intet om de Sindssyge.

Af **chirurgiske Operationer** anføres 1 Underbinding af Arteria radialis; flere Gange Amputation og Exarticulation af Fingre og Tæer; 1 Operation for sammenvoxne Fingre; 1 Læbedannelse formedelst betydeligt Substantstab efter Bid af en Hest; 1 Reclinatio cataractæ; 2 Gange Borttagelse af Næsepolyper; 3 Exstirpationer af Læbekraft, 1 af Kræft i Lobulus auris, 1 af Epithelialcancer; flere Gange Exstirpation af Tumores cystici og Teleangiectasier, 1 Gang af en Exostose, og 1 af en flere Tommer lang horndannet Excrescents paa Benet; hos 2 Individuer Paracentesis abdominis, oftere gjentaget; 1 Operation for Atresia ani, 1 for Fissura ani, 1 for Paraphimosis, 3 Gange Punction af Vandbrok, i det ene Tilfælde med Jodindsprøjtning, samt 1 Gang Reposition af en luxeret Tommelfinger, hvor Repositionen først var mulig efter Resection af den Huden perforerende Ledende.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne 8 Vendinger, for det Meste paa Grund af

Tværleie, et Par Gange formedelst Bækkensnæverhed og skjævt Hovedleie; 6 af Fostrene vare dødfødte, og af de to, som levede, var det ene, paa hvem Operationen foretoges paa Grund af Placenta prævia i Forbindelse med Tværleie, ligeledes i længre Tid asphyctisk men bragtes dog tillive, fornemlig ved kunstig Respiration efter Marschal Hall's Methode, efterat de sædvanlige Oplivningsmidler forgjæves vare forsøgte (F. Vogt). 17 Tangforretninger, hvoraf 14 med levende og 3 med dødfødt Foster; Indicationerne vare i Almindelighed Vesvækkelse og langsom Fremgang af Fødselen, ligesom over Halvparten af Mødrene vare, tildels ældre, Førstefødende. 1 Gang Perforation, hos en 29 Aar gammel Førstefødende paa Grund af trangt Bækken og efter 3 Dages Fødselsarbeide, Tang var flere Gange forgjæves forsøgt; Konen restitueredes snart (A. Smith). Mutilation af Fosteret foretoges i 2 Tilfælde, hvoraf det ene hos en Kone i fjerde Barselseng formedelst Tværleie med fremfalden Arm; Vending forsøgtes først men mislykkedes, hvorfor, da Fosteret var dødt, og Konen meget svag, først den fremfaldne og derpaa den anden Arm borttoges i Skulderleddet, hvorefter Vendingen foregik med temmelig Lethed; Konen døde et Par Timer efter uden paaviselig Aarsag (Schneider). I det andet Tilfælde, ligeledes et Tværleie med fremfalden Arm, hvor Vending ikke lod sig udføre, exviscereredes først Bryst- og Underlivshulen, hvorefter det, da Vendingsforsøgene fremdeles paa Grund af Livmoderens stærke Sammentrækning mislykkedes, endvidere var nødvendigt at foretage Decapitation, forinden Forløsningen kunde fuldbringes. Den sidste Operation foretoges ved Sugning med en om Halsen anbragt Snor, der dog brast et Par Gange. Fosterets Liv var allerede udslukket før Lægens Ankomst; Moderen, 30 Aar gammel og 5te Gang svanger, gennemgik Barselsengen aldeles normalt. (Hachenberg, F. Kittel).

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel: (se næste Side).

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und 1 Aar.	paa Barselseng.	
Østre Nedenes med Arendal .	842	484	89	9	27
Vest. Nedenes .	711	462	64	6	15
Aamlid	136	103	25	4	8
Evje	201	88	19	1	15
Sætersdalen .	162	61	22	-	4
Neden. og Raabygdels Amt.	2052	1198	219	20	69

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 45.

Selv mordere 9.

Det hele Amt havde saaledes et Overskud af 854 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse var = 100 : 58,4. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 9,4 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,5. Af de paa Barselseng Døde skulde efter Beretningerne 7 være borttrykkede af Barselfeber, 2 af Mania puerperalis, 1 af Hæmorrhagia uteri og 1 af upaaviselig Aarsag kort efter at være forløst ved Kunstens Hjælp (se ovenfor).

Noget Amtssygehus findes ikke i dette Amt, hvorimod Byerne Østerrisøer og Arendal paa sine respective Fattighuse have nogle Værelser indrettede til Indlæggelse af syge Fattige, der ikke kunne behandles i deres Hjem, af syge Tjenestefolk og tildels Syge fra Landdistriktet, som tiltrænge stadigere Tilsyn. Paa Østerrisøers Sygestuer behandlede dette Aar 19 Syge og døde 3.

Amtets 3 **Apotheker** i Østerrisøer, Arendal og Grimstad fandtes ved Visitationen i Orden.

Badeindretninger, især bestemte til Søbad om Sommeren, havdes i Østerrisøer, Tvedestrand og Arendal, og angives at være blevne flittig benyttede.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Arendals Stadsphysicat: 5 Læger og 2 Jordemødre.
2. Østre Nedenes Distrikt: 3 Læger, hvoraf to i Østerrisøer og en i Tvedestrand; Distriktslægen i Aamlid boer desuden inden dette Distrikt. 4 Jordemødre, 8 Hjælpevaccinatorer.
3. Vestre Nedenes Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Grimstad og en i Lillesand. 4 Jordemødre, 9 Hjælpevaccinatorer.
4. Aamlids Distrikt: 1 Læge, boende paa Næs

Jernværk. 1 Jordemoder, 3 Hjælpevaccinatorer.

5. Evje Distrikt: 1 Læge, boende i Evje. 2 Jordemødre, 4 Hjælpevaccinatorer.

6. Sætersdalens Distrikt: 1 Læge, boende i Bygland. 2 Jordemødre, 2 Hjælpevaccinatorer.

X. Lister og Mandals Amt.

Sundhedstilstanden var paa faae Undtagelser nær overalt meget god i dette Amt; som mindre tilfredsstillende betegnes den alene fra Mandals Distrikt, hvor Nervefeber og Børnekopper i enkelte Sogne fremkaldte en noget større Sygelighed. Ogsaa **Dødlighedsforholdene** for Aaret stille sig særdeles gunstige, idet Antallet af samtlige Dødsfald — 1091 — ikke alene er 18,2 pCt. under det tilsvarende Antal (1333) Aaret forud, men tillige omtrent 13,5 pCt. under Middeldødligheden i Femaaret 1851—55. Til Oplysning om Sygelighedens større eller mindre Styrke i de enkelte Maaneder hidsættes derhos, at af 3345 Tilfælde, som opgives behandlede af 4 i Christiansand bosatte Læger, indtraf — naar Tidsrummet Mai—September, da flere af de nævnte Læger i kortere eller længre Tid vare fraværende, sættes ud af Betragtning — det største Antal i Januar (426), April (345), Marts (341) og Februar (332), det mindste derimod i November (264), October (274) og December (287).

Sygdomsconstitutionen maa i det Hele betegnes som indifferent. De forholdsvis fleste Sygdomstilfælde vare vistnok af catarrhalsk eller rheumatisk Natur, men sammenlignet med andre Aar var denne ikke stærkere udtalt end almindeligt. Det Samme gjælder ogsaa den sædvanlige gastriske Sygdomstilbeilighed om Sommeren.

Nervefeber forekom i Christiansand sporadisk næsten til enhver Tid. Paa Byens almindelige Sygehus indkom saaledes 12 og døde 2, hvoraf tre i første og sidste, fire i andet og to i tredje Kvartal. 5 Læger sammesteds opgive derhos at have behandlet dels i Byen, dels i Landdistriktet

102 Syge, hvoraf 16 døde, og en sjette Læge nævner 2 Døde i sin Praxis. Af det nævnte Antal indtraf den største Del paa Landet, hvor den Aaret forud i Grebstad Sogn udbrudte Epidemi fremdeles vedvarede i de første Maaneder, og endvidere udbredte sig til flere Gaarde i Søgne, Vigmostad, Valle, Oddernes og Øslebø. Flere vare meget haardt angrebne, Enkelte dog ogsaa saa let, at Læge ikke tilkaldtes. I Mandals By bemærkedes intet Tilfælde af Nervefeber, og fra Lyngdals Distrikt anføres alene 14, hvoraf 3 med dødlig Udgang; Sygdommen forekom her fornemlig i Januar og Februar paa nogle Gaarde i Lyngdals Præstegjeld. Af større Betydning viste den sig derimod i det flekkefjordske Lægedistrikt, hvor Epidemien fra den foregaaende Høst i Kvinesdals Præstegjeld fremdeles fortsatte sig i de første tre Maaneder, ligesom den ogsaa, tildels ved Smitte, udbredte sig til enkelte Gaarde i Bakke og Siredalens Præstegjelde. Efterat derpaa i nogen Tid intet Tilfælde havde vist sig, indtraf igjen enkelte, først i Juli og siden i October — December, fornemlig i Kvinesdal. I Flekkefjord By døde i Januar et Par af de Aaret forud Angrebne, og i November indsygnede 5 Personer, der alle helbrededes, af Nervefeber, hvoraf tilsammen i Lægedistriktet sees at være angrebne 63 og døde 13. Characteren var i Regelen gastrisk, ligesom Petechier og blodige Stoludtømmelser iagttoges hos Enkelte. For det hele Amt sees i Alt at have været under Behandling 193 Tilfælde, hvoraf 36 medførte Døden.

Af **Barselfeber** anføres af Lægerne i Christianssand, Farsund og Flekkefjord respective 9, 3 og 1 Tilfælde, tilsammen 13, hvoraf 4 endte dødlig.

Børnekopper udbrød i Januar i Søgne Sogn, rimeligvis efter Smitte af en fra Sverige hjemkommen Sømand, og vedvarede til Udgangen af Mai, til hvilken Tid omtrent 50 Individuer vare angrebne og 5 døde. Sygdommen ytrede sig dels som ægte og modificerede Kopper, dels som Vandkopper. De fleste af de Angrebne havde tydelige Ar efter Vaccination, og blandt dem, der fik de ægte Kopper, fandtes foruden flere Vaccinerede ogsaa To, der i sin yngre Alder skulde have gjen-

nemgaaet samme Sygdom. De Døde vare 4 uvaccinerede Børn og en ældre Mand paa over 60 Aar. Udenfor Søgne Sogn bemærkedes et enkelt Tilfælde i Halsaa, 7 paa en Gaard i Valle i Februar—Marts og 5 i Mandal i April, uden at Nogen paa disse Steder døde. Ogsaa i Christiansand angrebes Enkelte i Begyndelsen af Aaret, efter Beretningerne i Alt 10, hvoraf lige mange med Variolæ og Varioloides; en 52aarig Mand døde her af confluierende Kopper. Paa de Steder, hvor Sygdommen viste sig, blev Vaccinationen snarest muligt sat igang, og i Christiansand indrettedes ligesom Aaret forud et særeget Koppe-Lazareth i Byens Sygehus.

Vandkopper iagttoges især om Foraaret, samtidig med Børnekopperne men dog ogsaa til andre Tider. 4 Læger i Christiansand opføre 55 Tilfælde deraf.

Skarlagensfeber optraadte mod Aarets Slutning epidemisk i Mandals Distrikt, men udviklede sig først ret i Begyndelsen af det paafølgende Aar. Enkelte Tilfælde vare allerede bemærkede tidligere, saaledes i Mandal 3 i April Maaned; men først fra Høsten af begyndte Sygdommen at blive noget hyppigere, især i Thvet og Oddernes Sogne, og Distriktlægen anfører at have faaet det første Tilfælde under Behandling henimod Midten af December. Characteren var i Landdistriktet tildels temmelig ondartet, i Christiansand derimod, hvor ligeledes enkelte Tilfælde viste sig, mildere, og intet Dødsfald sees her at være indtruffet. Fra Lyngdals Distrikt omtales alene 2 Tilfælde i Marts, 1 i April og 1 i November, tilsammen 4, hvoraf 1 endte dødlig, og fra Flekkefjords Distrikt bemærkes udtrykkelig, at Skarlagensfeber der ikke havde vist sig.

Kighoste anføres kun fra Mandal, hvor den Aaret forud udbrudte Epidemi fremdeles vedvarede, men altid meget let og godartet.

Diphtheriske Affectioner synes at have været baade sjeldne og særdeles milde. Af exsudativ Svælgbetændelse nævnes saaledes alene 3 Tilfælde i Christiansand, og af 22 i Beretningerne anførte Tilfælde af Strubehoste sees alene 3 at have medført Døden.

Kusma iagttoges 8 Gange af Lægerne i Farsund, men omtales iøvrigt ikke fra andre Steder.

Catarrhalske Sygdomme, der i 1857 havde udmærket sig ved sin store Hyppighed og Udbredning, tildroge sig dette Aar ingen særegen Opmærksomhed, om de end til enkelte Tider, navnlig Vaar og Høst, leverede et ikke ringe Antal Tilfælde. Efter 4 i Christianssand værende Lægers Sygelister skulde dog Antallet af behandlede Tilfælde af dette Slags være større for 1858 end for 1857, i hvilket Aar, som i foregaaende Beretning anført, af 3938 Sygdomstilfælde 592 eller omtrent 15 pCt. vare af catarrhalsk Natur, medens dette i 1858 var Tilfældet med 602 af 3345 eller omtrent 18 pCt.; men de Listerne ledsagende Beretninger fremstille ikke Forholdet saaledes, og en Læge udenfor Christianssand fremhæver endog bestemt Forskjellen med Hensyn til de catarrhalske Sygdommes sjældnere Forekomst i 1858 end i 1857 (Buch).

Betændelsessygdomme vare sjeldne. 4 Læger i Christianssand og 2 i Farsund opføre tilsammen 92 Tilfælde af Pneumoni og 19 af Pleurit, af hvilke Antal, saavidt vidstes, alene resp. 2 og 1 Tilfælde var endt dødt. En fente Læge i Christianssand og Distriktslægen i Flekkefjord opgive derhos tilsammen 3 Dødsfald af den førstnævnte Sygdom. Af andre Betændelser nævner en enkelt Læge 17 Dødsfald af Meningitis.

Rheumatiske Sygdomme vare som sædvanligt meget almindelige, og fra Christianssand anføres, at der mod Slutningen af Sommeren samtidig indtraf ikke faae acute rheumatiske Febre, maaske paa Grund af de da herskende kolde og mod Sædvane dette Aar tillige meget regnfulde Østenvinde (Lochmann). 4 Læger, hvoraf tre i Christianssand og en i Farsund, opføre 41 Tilfælde af rheumatisk Feber og 193 under Benævnelserne Rheumatismus og Rh. chronicus.

Af **Koldfeber** nævnes 10 Tilfælde fra Christianssand og 15 fra Farsund.

Blodgang forekom i Juli—August paa flere Gaarde i Grindems og Bjellands Sogne, men meget mild, saa Distriktslægen kun engang blev henvendt og da alene forefandt nogle faae Reconvalescenter; et Barn skulde dog være død. Fra 3 Læger i Christianssand opgives 7 Tilfælde, indtrufne til meget forskellige Tider paa Aaret,

deraf et hos en 70aarig forhen altid frisk Bonde i Thvets Sogn, hos hvem Sygdommen opstod kort efter Hjemkomsten af 2 Sønner, der havde haft den gule Feber i Brasilien, hyorefter de endda vare meget emacierede (Heyerdahl).

Diarrhoe og Cholerine synes ikke at have været hyppigere end i almindelige Aar, uagtet, som det anføres fra Farsund, Aaret var saa rigt paa Frugt, at denne af alle Folkeclasser blev nydt til Umaadelighed (Tobiesen). Alene paa et enkelt Sted i Bakke Sogn angives den gastriske Sygdomsconstitution at være traadt stærkere frem mod Sommerens Slutning, da i Løbet af et Par Dage omtrent 40 Individuer angrebes dels af gastrisk Feber, dels af Diarrhoe og Cholerine; de helbrededes alle. I Mai iagttog en Læge i Christianssand flere Diarrhoeer med Afgang af Blod men uden Tenesmus (Heyerdahl).

For **Syphilis** indkom paa Christiansands almindelige Sygehus 3 med primære og 6 med secundære Tilfælde, paa Garnisonssygehuset sammesteds 4 med secundære Tilfælde og paa Amtssygehuset i Flekkefjord ligesaa 1. Udenfor Sygehusene behandlede 6 Læger 26 Individuer for Syphilis og 41 for Gonorrhoe. Distriktslægen i Mandals Distrikt havde ikke stødt paa noget Tilfælde af Syphilis, og Sygdommen synes i det Hele at være sjelden udenfor Byerne, hvor Smitten indføres ved Søfolk. 2 Gange havde en Læge seet Exempel paa, at Forældre, der havde været behandlede mercurielt for Syphilis for flere Aar tilbage og senere tilsyneladende havde befundet sig vel, desuagtet fødte syphilitiske Børn, som døde deraf (Heyerdahl). **Radesyge**, „forsaavidt man ellers vil antage en saadan Sygdom, forekom ikke mere i Flekkefjords Distrikt“ (Kraft), hvorimod et Par Tilfælde omtales af Læger i Christianssand.

De almindelige **chroniske Hudsygdomme** forekom fremdeles mere og mindre hyppig, sjældnest i Byerne og langs Kysten. I Oddernes var paa-truffet 2 Sødskende lidende af Ichthyosis.

Af 3 **Spedalske** i Lyngdals Distrikt døde 1, i Lyngdals Præstegjeld, saa at kun 2, begge i Farsund, her vare tilbage ved Aarets Udgang. I Flekkefjords Distrikt, hvor Spedalskhed ikke var iagttagen siden 1855, da den sidste Angrebne

døde, opstod dette Aar igjen et nyt Tilfælde i Liknes Sogn, uden at nogen Aarsag til samme kunde paapeges. „Det er i det Hele mærkeligt“, føier Distriktslægen til, „at af de 12 Spedalske, som i Løbet af 25 Aar ere forekomne i Flekkefjords Distrikt, og hvoraf jeg har havt næsten alle under længre Tids Behandling, har der ikke ved nogen kunnet opdages mindste Spor af Arvelighed, uagtet Sygdommens Sjeldenhed i disse Egne bevirker, at ethvert Tilfælde erindres gennem flere Generationer. Ikke heller har nogen-somhelst af de Angrebne levet under særdeles trange Kaar eller lidt mere Ondt end Almuesmanden i Almindelighed. Pluraliteten har vistnok været fra Kystdistriktet, men nogle have dog været fra Indlandet og aldrig havt med Fiskeri eller anden Søbedrift at bestille.“

Kjertelsyge og **Svindst** hørte fremdeles til de hyppigst forekommende Sygdomme. Af den sidstnævnte opgive endog 2 Læger i Christiansand (Lochmann og Heyerdahl) at have behandlet 76 Tilfælde — foruden 30 af Hæmoptysis —; men da de samme Læger alene anføre 6 Døde deraf, synes det ikke urimeligt at antage, at flere af de Behandlede vare fra fjernere Steder udenfor det Felt, deres Praxis i Almindelighed tør forudsættes at omfatte. Sygdommens store Hyppighed vil imidlertid sees, naar den ved de foregaaende Amter fulgte Beregningsmaade ogsaa her bringes i Anvendelse, idet blandt 215 af 8 Læger antegnede Dødsfald 51 eller 23,7 pCt. skulle være at tilskrive Svindst. Af de Døde er Kjønnen angivet for 48, nemlig 19 af Mandkøn og 29 af Kvindekøn, og Alderen for 36, nemlig 2 under 10 Aar, 5 mellem 10—20 Aar, 5 mellem 20—30 Aar, 14 mellem 30—40 Aar, 3 mellem 40—50 Aar, 5 mellem 50—60 Aar og 2 over 60 Aar.

Om **Blegsot** og **Hysteri**, ligesom om **Cardialgi** og **Ormsyge** findes intet Nyt anført i Beretningerne.

Af **Drankergalskab** nævnes 4 Tilfælde fra Christiansand og 1 fra Farsund; af **Alcoholismus chronicus** 3 fra førstnævnte Sted.

Af **mærkelige Tilfælde** omtales en betydelig Forbrænding hos en frugtsommelig Kone, der uagtet næsten hele Overdelen af Legemet var be-

dækket af Brandskorper, dog gik sin Svangerskabstid ud og nedkom med et sundt Barn (Kraft); et Tilfælde af Nummenhed i venstre Side af Ansigtet og Armen forbunden med Standsning af Sveden over hele venstre Side af Legemet hos en 32aarig Kone, der havde lidt deraf i 6 Aar (S. Heyerdahl), samt et Misfoster, hvis Beskrivelse vil findes gjengiven i Norsk Magazin for Lægevidenskaben XIII Bind Pag. 615.

Veiriget udmærkede sig — efter Skildringer fra Christiansand og Farsund — ved en ualmindelig mild Vinter og paafaldende varm og for Vegetationen gunstig Sommer. Regnmængden var særdeles betydelig. Den høieste Barometerstand iagttoges i Christiansand den 3die Januar, nemlig 28[”]₇[”], den laveste den 6te Marts, nemlig 26[”]₃₃[”]. Barometret havde paa flere Aar ikke staaet saa lavt, og endnu mærkeligere var det, at den lave Stand vedligeholdte sig i 3 à 4 Døgn, før det efterhaanden langsomt begyndte at stige. Nogen Indvirkning af dette saa betydelig formindskede Lufttryk paa den herskende Sygelighed eller overhovedet paa Syges og Sundes Tilstand og Livsfunctioner kunde dog ikke paavises. Fra Farsund opgives den høieste Barometerstand til 29[”]₂[”], i Januar (Datum kan ikke sees), den laveste til 26[”]₆[”], i Marts. Aarets Middeltemperatur viste her + 6° R., den høieste Varme var + 22° og den laveste − 5°. (Lochmann, Tobiesen).

Med Hensyn til Folkets **Levemaade** og hygiæniske Forholde klager Distriktslægen i Mandals Distrikt over den navnlig i Fjeldegnene herskende store Urenlighed og anser det alene mærkeligt, at den ikke oftere, end Tilfældet er, fremavler farlige Sygdomme. Fra Mandal med Omegn angives Nydelsen af salte Spiser at være i Aftagende, og friske mere at komme i Brug; ligesaa var Brændevinsdrik sammesteds noget mindre almindelig end før, Forbruget af bayersk Øl derimod i stadigt Tiltagende (Gundersen). Iøvrigt henvises til en Del, under Bilag II gjengivne, Bemærkninger af Compagnichirurg Lochmann, betræffende enkelte Puncter i Hygiænen af almindelig practisk Interesse,

Ordningen af **Fattigsygepleien** omtales ikke særskilt i Beretningerne for dette Aar. I Christiansand tilsaa Stadsphysicus 300 fattige Syge i Hjemmet; 45 behandledes paa Sygehuset, ligesom 13 Sindssyge nøde Understøttelse af Fattiggassen. Jordemodervæsenet befandt sig fremdeles i samme daarlige Forfatning som tidligere. Det hele Antal Jordemødre, som fandtes, var alene 9, og heraf boede 4 i Christiansand, de tvende fast ansatte; 2 i Mandal, den ene for Byen, den anden for Halsaa og Hartmark Sogne; 1 i Farsund, alene for Byen; 1 i Flekkefjord, tillige for Præstegjeldets Landdistrikt, og 1 i Øvrebø Sogn. Distriktslægen i Lyngdals Distrikt tilskriver Formandskabernes utidige Kniberi for en stor Del Skylden i det stedfindende mislige Forhold.

Antallet af **Vaccinerede** opgives for det hele Amt med Undtagelse af Konnesmo, Bakke, Gylands og Lunde Sogne, hvor ingen Vaccination blev foretagen, til i Alt 1941. I Christiansand blev derhos en Del Individuer revaccinerede, saaledes de til Garnisonstjeneste indcommanderede nationale Militaire, i Alt 209, af hvilke Revaccinationen hos 31 frembragte ægte Pustler, hos 174 uægte og alene hos 4 blev uden Virkning. Fra flere af de nævnte 31 med ægte Pustler indoculeredes atter Andre, hos hvem Vaccinelymphe tagen fra ægte Pustler hos Børn liden eller ingen Virkning havde frembragt, med positivt Resultat. Størsteparten af de Revaccinerede havde tydelige Vaccinear, og flere af dem tydelige Mærker efter naturlige Kopper. (Wolff). Vaccinationen udførtes i Christiansand af den som offentlig Vaccinator ansatte Læge, i Mandal og Halsaa Sogn af en Privatlæge, i Oddernes Sogn, i Farsund, Egvaag og Lodshavn, samt i Flekkefjords By og Næs Sogn af vedkommende Distriktslæger.

Af **retslig-medicinske** Forretninger nævnes 4 Obductioner af pludselig Afdøde til Bestemmelse af Dødsarsagen, 2 Erklæringer om Beskaffenheden af tilføjede Legemsbeskadigelser, den ene Gang ved Knivstik den anden ved Slag paa Øiet, samt 1 Skjøn om, hvorvidt en Kone kunde udholde en idømt Vand- og Brødstraf.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i Christiansand forpleiedes 13 Sindssyge paa Fat-

tigvæsenets Regning. Lægen ved Sindssygeasylet sammesteds opgiver udenfor Asylet at have havt Anledning til at se og tildels behandle 45 Individuer, hvoraf omtrent Halvparten lidende af Melancholi; flere af dem helbrededes, og hos en Del var Sygdommen at betragte som Recidiv eller af periodisk Natur. Distriktslægen i Mandals Distrikt undersøgte 1, Distriktslægen i Lyngdals Distrikt 2, der fandtes berettigede til Amtets Forsorg. Den private Læge i Farsund behandlede 8 for Melancholi og 5 for Mani. I Flekkefjords Distrikt forpleiedes 24 Syge for Amtets Regning; 2 af disse helbrededes og 2 døde, samtlige bleve i Aarets Løb tilseede af Distriktslægen. For privat eller vedkommende Fattigvæsenets Regning behandledes fra dette Distrikt 3 paa Gaustad og 1 i Christiansands Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Amputation af Skinnebenet og flere Exarticulationer af beskadigede Fingre; gjentagne Gange Exstirpation af Svulste af forskjelligt Slags og 2 Amputationes mammæ ved Kræft; 1 plastisk Næseoperation, 2 Operationer for Hareskaar og 6 for Cataract (de sidstnævnte udførtes paa 4 Sødskende af Cretinlignende Ydre og Udvikling, hos hvem Cataracten var medfødt eller opstaaet i de første Leveaar; Udfaldet syntes hos de 3 at ville blive heldigt, Lochmann); endvidere 2 Radicaloperationer for Vandbrok, 1 for Fistula ani, 1 for Hygroma patellæ og 1 for Valgus. Desuden omtales oftere Reposition af Brok, i flere Tilfælde under Anvendelse af Chloroform, der meget anbefales i Incarcerationstilfælde (Kraft).

Af **obstetriciske Operationer** sees at være udførte af Læger: 3 Vendinger, hvoraf to ved Tværleie med levende Børn, og en paa Grund af Bækkensnæverhed med dødfødt. 24 Tangforretninger, hvoraf 16 med levende og 8 med dødfødte Børn. Ved en Tvillingfødsel, hvor begge Fostre maatte ekstraheres ved Tang, og senere tillige Efterbyrden løsnes paa kunstig Maade, døde Konen paa 9de Dag af Barselfeber (Buch). Perforation foretoges hos en Førstefødende efter flere Døgns Fødselsarbeide, efterat Tang forgjæves var forsøgt, og Fosterets Død godtgjort; Konen, hvis Kræfter allerede forud vare stærkt medtagne,

døde otte Dage senere (Tobiesen). Exvisceration ligeledes 1 Gang hos en Førstefødende paa Grund af Tværleie med fremfalden Arm, hvor Fosteret var dødt, og Vending paa Grund af Bækkensnæverhed ikke lod sig udføre (Tobiesen). Løsning og Udbringningen af Efterbyrden foretoges i 3 Tilfælde, det ene hos en Kone, hos hvem der tillige var Incarceration tilstede, og paa hvem ved flere foregaaende Fødsler altid den samme Operation havde været nødvendig; den var denne Gang meget besværlig, og Konen døde en Uges Tid senere, rimeligvis af Barselseber (Kraft). Den i flere foregaaende Medicinalberetninger omtalte Kone i Flekkefjords Lægedistrikt, som formedelst deformt Bækken 8 Gange var forløst ved Kunstens Hjælp, dels ved Mutilation dels ved Partus præmaturus artificialis, var i 1858 atter svanger, men nedkom som Følge af en voldsom Overanstængelse 2 Maaneder fortidlig med et dødt Foster (Kraft).

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Christiansands Stadsphysicat	326	192	30	1	11
Mandal	898	437	74	4	39
Lyngdal	484	231	39	6	24
Flekkefjord . .	446	231	42	4	25
Lister og Mandals Amt . .	2154	1091	185	15	99

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 50.

Selv mordere 2.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 1063 Fødte, og Forholdet mellem samtlige Fødte og Døde = 100 : 50,6. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 11,6 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,9. — Af de paa Barselseng Døde sees 4 at være borttrykkede af Barselseber, 1 af Eclampi og 1 af ubekjendt Aarsag efter Forløsning ved Perforation (se ovenfor).

Sygehuse. Om Christiansands almindelige Sygehus, om Garnisonssygehuset og Sindssygeasylet sammesteds, ligesom om Amtssygehuset i Flekkefjord henvises til Sygehustabellen. Paa Sygestuerne i Christiansands Tugthus behandle-

des af 197 Fanger 28 Syge i 1631 Døgn; 1 døde; Middelbelægget 4,5 daglig, Middeltid for Behandlingen 58 Døgn. Udgifterne til Medicin i og udenfor Sygestuerne udgjorde omtrent 65 Spd. Odderøens Kvarantaineanstalt blev ikke benyttet dette Aar.

Af Amtets 5 **Apotheker** blev det i Mandal visiteret 2 Gange, først i August og derpaa som Følge af enkelte da tilstedeværende Mangler, igjen i December, til hvilken Tid ogsaa Apothekerne i Christiansand, Farsund og Flekkefjord bleve visiterede og befundne i Orden.

Af **Badeindretninger** fandtes alene mindre private i Byerne. I Christiansand indrededes et Badehus for Garnisonen i Kvarantainens forrige Parloir.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Christiansands Stadsphysicat: 6 Læger foruden Distriktslægen i Mandals Distrikt. 4 Jordemødre, hvoraf to ansatte; en Læge er Vaccinator.
2. Mandals Distrikt: 3 Læger, deraf en, Distriktslægen, bosat i Christiansand og to i Mandal. 3 Jordemødre, 12 Hjelpevaccinatorer.
3. Lyngdals Distrikt: 2 Læger, begge i Farsund. 1 Jordemoder, 8 Hjelpevaccinatorer.
4. Flekkefjords Distrikt: 1 Læge, boende i Flekkefjord. 1 Jordemoder, 7 Hjelpevaccinatorer.

Bidrag til Oplysning om Christiansands Byes medicinske Topographi og Historie findes vedføjet som Tillæg til denne Beretning.

XI. Stavanger Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele mere end almindeligt god, navnlig bedre end i det foregaaende Aar. Naar undtages Børnekopper, sees ingen farligere epidemisk Sygdom at have naaet nogen synderlig Udbredning. **Dødeligheden** var ligeledes ringe; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1293 eller 12,2 pCt. under det tilsvarende Antal (1473) Aaret forud og omtrent 6 pCt. under Middeldødeligheden i Femaaret 1851—55.

Sygdomsconstitutionen synes at maatte be-

tegnes som indifferent. Nogen Overvægt af den stheniske eller astheniske Sygdomsform kunde ikke paavises, og sammes vigtigste Repræsentanter, Lungebetændelse og Nervefeber, optraadte begge med ringe Styrke. Alene Stavanger dannede maaske en Undtagelse, da Lungebetændelse derfra angives at have været jævnt hyppig hele Aaret.

Nervefeber, der i 1857 havde hersket epidemisk paa flere Steder inden Amtet, forekom dette Aar sjelden. I Jæderen og Dalernes Distrikt indtraf enkelte Tilfælde fra Januar til Juni ligesom ogsaa i December, men kun sporadisk, og Sygdommen angives i det Hele herfra i de senere Aar stadig at være aftagen i Hyppighed. Antallet af Behandlede er ikke opført, hvorimod 3 sees at være døde. Paa Amtssygehuset og Fattigsygehuset i Stavanger indkom tilsammen 12 og døde 2, deraf 7 i første, 1 i andet og 4 i fjerde Kvartal. Iøvrigt ere Angivelserne fra denne By med Omegn for ufuldstændige til at give noget rigtigt Begreb om Sygdommens Forekomst. Distriktslægen omtaler ikke samme i sin Aarsberetning (uden forsaavidt 2 Tilfælde af Febris petechialis angives at være endte dødlige), og fra Stedets fire øvrige practiserende Læger er Beretning alene indkommen fra een, der opgiver 1 Død af 8 Behandlede, alle i første Kvartal. For Byens nærmeste Landdistrikt savnes saaledes enhver Oplysning. Distriktslægen i søndre Ryfylke behandlede 29 Tilfælde med 1 Dødsfald, de fleste i første og sidste Fjordingaar; Sygdommen optraadte især i Hjelmelands og Strands Præstegjælde samt paa en enkelt Gaard i Finø Præstegjæld, og var for det Meste temmelig mild. Derhos sees af en fra Distriktslægen i Stavanger med nogle Regninger indsendt Følgeskrivelse 9 Nervefeberpatienter at have været under hans Behandling i 2det Kvartal i Strands Sogn. Fra nordre Ryfylke nævnes 4 Tilfælde, et i Jelse og tre i Skjold; og fra vestre Ryfylke 9 med 1 Dødsfald foruden enkelte, indtrufne under Vaarsildfisket og behandlede af den ved dette ansatte Læge. For det hele Amts Vedkommende haves saaledes fra 4 Læger og Sygehusene i Stavanger Beretning om 62 Tilfælde med 5 Dødsfald foruden Opgave

fra 2 andre Læger om 5 Døde, hvortil det tilsvarende Antal Angrebne ikke findes angivet.

Barselfeber viste sig i den sidste Tid af Aaret i Stavanger, hvor Distriktslægen behandlede 7 Tilfælde, deraf 2 med dødlig Udgang. I Haugesund døde ligeledes en Kone i October af denne Sygdom.

Børnekopper optraadte som Epidemi i Stavanger og viste sig samtidig med enkeltstaaende Tilfælde paa nogle andre Steder inden Amtet. Sygdommen var allerede indbragt Høsten forud ved en fra Gøteborg hjemkommen Matros og udbredte sig stadig lidt efter lidt omkring i Byen, dog næsten udelukkende i den østre Del og saaledes, at directe Forplantelse i lang Tid kunde paavises. Paa Byens kommunale Sygehus, der meget snart omdannedes til udelukkende Koppe-lazareth, og hvor ialfald enkelte Læger saa meget som muligt søgte at faae sine Syge overtalte til at lade sig indlægge, behandlede fra November 1857 til Juli d. A. i Alt 83 Patienter, hvoraf 38 med Variolæ veræ og 45 med Varioloides. 13 døde, nemlig 8 af Variolæ putridæ og 5 af Variolæ confluentes. (Med Hensyn til Fordelingen paa de tvende Aar falde 10 Tilfælde med 2 Dødsfald paa 1857). Epidemien skildres som temmelig alvorlig, hos en stor Del af de Angrebne var Mundens og Svælgets Slimhinde tæt besat med Koppeblegner, og hos henvend Halvparten Sygdommens Form den confluerende. Døden indtraadte dels under Fyldingsstadiet, dels senere under Tegn paa Pus-Absorption eller en høi Grad af Opløsningstilstand. Variolæ veræ optraadte hos to Fruentimmer for 2den Gang. I et Tilfælde iagttoges fuldkommen distinct Scarlatina, hvilken Sygdom samtidig sporadisk forekom, at gaae over i Varioloides; i et andet stode allerede Koppepletterne fuldt udslaaede men fyldtes ikke, hvorimod der kom et fuldstændigt scarlatinøst Udslag med meget fin, neppe følbart Afskalling. Exempel paa at uvaccinerede Diebørn ere gaaede fri, uagtet opholdende sig i samme Værelse som Koppepatienter, anføres et Par Gange, ligesom der paa den anden Side berettes, at Tøi, der var benyttet af en Koppepatient, uagtet 5 Dages Rensning med chlorsure Rygninger og Udluftning, dog var istand til at

forplante Smitten efter flere Ugers Forløb (Stang). Udenfor Sygehuset behandlede Distriktslægen i Byen og sammes Omegn 9 Tilfælde, hvoraf 1 med dødlig Udgang; en anden Læge i Stavanger nævner 20 Tilfælde, samtlige behandlede med gunstigt Udfald efter den homøopathiske Curmethode, der efter Beretningen synes at skulle kunne forkorte og formilde Sygdommen samt formindske dens Smitteevne (Siqueland). Udenfor Stavangers Lægedistrikt iagttoges 1 Tilfælde i Finø Præstegjeld og 1 i Egersund hos Individet, der nys vare hjemkomne fra Stavanger, 1 i Skjolds Præstegjeld, hvortil Oprindelsen ikke kunde paavises, samt 11 i vestre Ryfylke, hvoraf det første i April ved Skudsneshavn hos et uvaccineret Diebarn, der tilligemed Moderen var didreist fra Stavanger, og hos hvem Sygdommen endte med Døden.

Vandkopper forekom paa flere Steder, saasom Egersund med Omegn, Nærstrand samt hele vestre Ryfylke, fornemlig i sidste Halvaar.

Af andre exanthematiske Sygdomme iagttoges **Rødlinger** enkeltvis i Skudsneshavn og Stavanger, paa hvilket sidste Sted ogsaa **Skarlagensfeber** optraadte af og til, dog ikke som Epidemi. Distriktslægen behandlede for samme 15 Syge, en anden Læge 4. Exanthemet var gjerne meget flygtigt, og Tilfældenes Natur erkjendtes oftere først af den paafølgende Hydrops. Til andre Tider syntes igjen Halsaffectionen, der hos Enkelte var meget heftig og tildels af exsudativ Natur, at være Sygdommens eneste aabenbare Tegn; ialfald anføres flere slemme Tilfælde af Halsbetændelse at være indtrufne under Omstændigheder, der lode formode en Causalforbindelse mellem begge Sygdomme, om end denne ikke med Bestemthed kunde paavises (Stang).

Efter Koppernes Ophør indtraf i Stavanger enkelte Tilfælde af **Kighoste**, der snart antog en meget alvorlig Character, ofte med Overgang i Brystbetændelse, Udtæring og en cyanotisk Tilstand, der ikke sjelden paaføltes af Krampe, Coma og Død. Ogsaa i vestre Ryfylke begyndte denne Sygdom senhøstes at vise sig, efter Distriktslægens Erfaring først i Røvær, hvorfra den udbredte sig til Haugesund og Fastlandet, dog

uden at angribe Mange og i det Hele til Aarets Udgang af mild Natur.

Diphtheriske Affectioner sees ikke at være forekomne uden i de ovenfor berørte faa Tilfælde af Skarlagensfeber, hvor Halsbetændelsen var af exsudativ Natur.

Kusma bemærkedes oftere i nordre Ryfylke udover Høsten.

Catarrhalske Sygdomme omtales kun i et Par Beretninger og synes ikke at have frembudt noget Særegt. En Læge i Stavanger nævner saaledes blandt omtrent 650 behandlede Sygdomstilfælde 43 af catarrhalsk Hoste og 26 af Hals- og Luftrørsbetændelse, hvoraf de fleste i første og sidste Fjerdingaar.

Brystbetændelser angives fra Stavanger at være indtrufne jævnt hyppige det hele Aar. Paa Amtssygehuset og Byens communale Sygehus indkom tilsammen 5 Syge for Lungebetændelse, hvoraf 1 døde, og tvende af Byens Læger behandlede privat tilsammen 49, hvoraf 2 døde. Fra Jæderen og Dalernes Distrikt, hvor acute Brystaffectioner ligeledes hørte til de oftere forekommende Sygdomme uden at være indskrænkede til nogen bestemt Aarstid især, og fra søndre Ryfylke, hvor enkelte Lungebetændelser iagttoges i Begyndelsen af Aaret, findes Antallet af Behandlede ikke anført, hvorimod 1 sees at være død af Pneumoni. Fra nordre Ryfylke opgives et Par Tilfælde af denne Sygdom, fra vestre Ryfylke 11, alle helbredede. Lægges disse til de fra Stavanger opgivne faaes i Alt 67 med 3 Dødsfald, indtrufne i 4 Lægers Praxis.

Rheumatiske Sygdomme forholdt sig som almindeligt. Distriktslægen i Stavanger behandlede 4 Tilfælde af rheumatisk Feber og 30 af Rheumatisme, Distriktslægen i vestre Ryfylke 5 acute foruden en hel Del chroniske Rheumatismer.

Af **Koldfeber** nævnes 1 Tilfælde fra Stavanger og 3 fra vestre Ryfylke, af hvilke sidste et var opstaaet i Hjemmet. Hos en af de Angrebne optraadte Sygdommen med quartan Typus, saaledes at der den ene Dag indtraf 2 Anfald, et let om Morgen og et heftigere om Aftenen, og den fjerde Dag blot et voldsomt om Aftenen. Patienten, en Matros, havde i længre Tid været

angreben, og Tilstanden var, da Læge tilkaldtes, meget betænkelig med stærk Emaciation, gul i det Sorte spillende Hudfarve, betydelig Milt- og Leversvulst, begyndende Hydrops, voldsomme Brækninger o. s. v., men helbrededes dog temmelig hurtig under Brugen af Chinin i 10 Grans Doser med 1 Gran Opium (Eye).

Gastriske Sygdomme vare i det Hele af underordnet Betydning. Af Blodgang nævnes alene 1 Tilfælde i søndre Ryfylke, og Diarrhoe ligesom Cholérine angives fra flere Steder at have været forholdsvis temmelig sjældne, endog i Høstmaanederne. Gulsot viste sig i Marts paa en Gaard i Hjelmeland, hvor 8 angrebes og 1 døde, og ligesaa om Høsten med flere Tilfælde i Hauge-sund, tildels blandt yngre Børn.

For **Syphilis** indkom paa Sygehusene i Stavanger 7 med primære og 14 med secundære Tilfælde; 2 indlagdes for Radesyge. Fra Jæderen og Dalernes samt søndre Ryfylkes Distrikter angives Syphilis ikke at være bemærket; fra de øvrige Distrikter anføres Intet om denne Sygdom. For **Gonorrhoe** sees 5 Individuer at være behandlede i Egersund og Haguesund.

Fnat var fremdeles meget almindeligt i søndre og nordre Ryfylke, skjønt som det syntes i Aftagende.

Af **Spedalske** fandtes, saavidt Antallet var bekjendt, ved Aarets Begyndelse 189. Heraf afgik 17 ved Døden; 20 indlagdes i Stiftelse, og 7 befandtes at være feilagtig opførte. Som nye Tilfælde bemærkedes 12, hvoriblandt dog 6, tidligere overseede, allerede skulde have været medtagne ved Tællingerne det foregaaende Aar. Ved Udgangen af 1858 beløb altsaa Antallet sig til 157.

Kjertelsyge, der i Medicinalberetningen for 1857 angives som særdeles almindelig i Stavanger, forekommer efter dette Aars Indberetninger tillige mere og mindre hyppig i hele Ryfylke.

Svindsot syntes i Stavanger at tiltage i betydelig Grad, og antoges Aarsagen at maatte søges dels i de climatiske Forholde, dels i den fattigere Classes Sammenstuvning i slette, overfyldte Boliger (Stang). Distriktslægen samme-steds behandlede 30 Tilfælde af Svindsot og 10

af Hæmoptysis (det tilsvarende Antal Døde er ikke anført), en anden Læge 5 af Svindsot, hvoraf 2 medførte Døden. Distriktslægen i søndre Ryfylke nævner 3 Behandlede og 2 Døde, Distriktslægen i vestre Ryfylke ligesaa 4 Behandlede, der alle endnu levede ved Aarets Udgang. I Alt opgives 11 Individuer at være døde af denne Sygdom.

Blegsot, ligesom ogsaa **Cardialgi** og Ormsygdom, hørte fremdeles til de hyppige Sygdomme, uden at der iøvrigt findes noget Nyt anført om samme.

Af **mærkeligere Tilfælde** anføres et Par. Et 4 Aar gammelt Pigebarn nedsvælgede i 1857 en Schawls-Naal. Barnet, der tidligere havde været triveligt og sundt, begyndte kort efter at skranke. Der indtraadte Vanskeligheder ved Synkningen, jævnlige Brækninger og en voldsom Hoste, der exacerberede om Nætterne og var forbunden med rigeligt Secret. Paa et bestemt Sted i Brystet lidt ovenfor Cardia paa venstre Side følte Smerter, som stærkt tiltog ved ydre Tryk. Barnet afmagredes mere og mere, uden at Omgivelserne, som havde været fraværende, da Nedsynkningen foregik, vilde fæste nogen Lid til dets Fortælling om denne som Aarsag til sine Lidelser; men en Nat kort før Julen 1858, altsaa et helt Aar efter, opstødtes Naalen under en heftig Brækning, meget anløben og fortæret, hvorpaa Brækningen næsten strax ophørte; Appetiten blev ret god og Udseendet i det Hele bedre, hvorimod Hosten ikke ret syntes at ville vige for de anvendte beroligende Lægemidler. (J. Dahl). — Distriktslægen i Stavanger behandlede et Tilfælde af Atresia hymenis carnosa hos en 16aarig Pige, hvis Uterus i den Grad var udvidet af det tykke, ansamlede Menstrualblod, at den stod 1 à 2 Fingre over Navlen. Ansamlingen var rimeligvis begyndt 7 à 8 Maaneder forud og ledsagedes i den sidste Tid af temmelig alvorlige Smerter i Underlivet, Ømhed, Madlede, nogen Feber o. s. v. Tilfældet hævedes ved et Korssnit med Borttagelse af Saar-Lapperne, og da Aabningen desuagtet vilde lukke sig, ved nogen Tids Anvendelse af Pressvamp.

En **Forgiftning** med Natronlud omtales ligeledes. 2 à 3 Mundfulde nedsvælgedes i den Tro,

at det var bayersk Øl, en Forvexling, der faldt saa meget lettere, som Flasken af vedkommende Kjøbmand var udleveret uden nogetsomhelst paa-sat Mærke. De opstaaede Tilfælde viste sig meget heftige, og endda 6 Uger efter fandtes Ulcerationer i Spiserøret. (J. Dahl).

Veirliget skildres af Distriktslægen i Jæderen og Dalerne som regnfuldt og stormende, men ved Sidenderaf stadig mildt i de første 4 Maaneder af Aaret, ligesom tildels senere udover Høsten. Sommeren var varm med afvejlende tør og rsgn-fuld Luft. Om den gjennemsnitlige Barometer- og Thermometerstand i hver Maaned meddeler han følgende Oversigt:

Maaned.	Barometer-stand.	Thermometerstand.	Herskende Vinde.	Maaned.	Barometer-stand.	Thermometerstand.	Herskende Vinde.
Januar . . .	28" 3,4'''	+ 3,5 ⁰	N. og V.	Juli	28" 0,1'''	+ 13,8 ⁰	N. og V.
Februar . .	28" 3,1'''	+ 1,4	SO. og O.	August . .	28" 2,0'''	+ 15,2	S.
Marts	27" 9,7'''	+ 2,5	N.	September	28" 1,6'''	+ 12,1	N.
April	28" 0,8'''	+ 5,4	N.	October . .	28" 0,5'''	+ 6,8	N. og NV.
Mai	28" 0,2'''	+ 8,2	S.	November .	28" 1,4'''	+ 2,2	N. og O.
Juni	28" 2,5'''	+ 14,0	S.	December .	28" 1,0'''	+ 2,9	SO. og O.

Om Almuens **Cultur, Levemaade** og **hygie-niske Forholde** giver Distriktslægen i nordre Ryfylke følgende Oplysninger: Culturen er endnu ikke med noget Lysglimt trængt ind til disse af-sides Bygder, Fordom og Uvidenhed raader næsten allevegne og træder Lægen hemmende imøde i hans Virksomhed. Skolevæsenet er særdeles forsømt. Almuens Læsning bestaaer næsten udelukkende i Bøger af religiøs Indhold, hvormed den forsynes i rigelig Mængde og ofte gratis af de forskellige Sæter, der her have fundet en frugtbar Jordbund. Boligerne ere lave, Vinduerne uden Kroge og det eneste varme Værelse i Huset forsynet med Kogeovn og Lem (kun i Suledal har man bibeholdt Ljøren). I denne Stue koges al Mad, samt tørres alle vaade Klæder, og bortset fra tilfældige Sprække og Aabninger fornyes Luft kun hver Gang, Døren aabnes. Det ansees derfor ogsaa mærkeligt, at ikke Sygeligheden og Dødeligheden er større, end Virkeligheden viser. Vistnok hersker Typhus jævnlig i disse Bygder, især om Vinteren, men dens Udbredning forebygges meget ved Bondens overordentlig store Frygt for denne Sygdom, naar den først er udbrudt. Lægens Forskrifter følges da lydig, og i faae Dage udluftes og vadskes da mere end ellers i mange Aar. Levemaaden er udenfor Suledal temmelig slet og bestaaer hovedsagelig af Melspiser. Ren-

lighed kjendes Lidet til. Vadskning af hele Legemet bruges af den store Flerhed ikke hele Livet igjennem, og naar Hænder og Ansigt vadskes en Gang om Ugen, ansees Vedkommende for passende renfærdig. (J. Dahl). Fra vestre Ryfylke betegnes ligeledes Levemaaden som i Almindelighed meget simpel og mindre god, da man bruger en Mængde Fisk og Sild men kun lidet Kjød, som oftest blot en Gang om Ugen og da helst om Aftenen. Paa Karmøen havde Distriktslægen oftere truffet Folk spise Sild saa sur, at han for Lugtens Skyld ikke kunde holde ud inde i samme Stue. Renligheden staaer heller ikke her høit hverken i Hus- og Madstel eller i Klædedragt, hvilken sidste derimod er god og varm, da man bruger uldent Tøi nærmest Kroppen. (Eye). Fra Stavanger klages over slette og i høi Grad indskrænkede Beboelsesleiligheder for den fattigere Del af Befolkningen, saa at ofte 8 à 10 Mennesker fandtes sammenstuede i Rum, der ei indeholdt mere end 800 à 1000 Cubikfod Luft. Ikke sjelden var den Fattige ogsaa nødt til at tage sin Bolig i Kjeldere og paa aabne Lofte, hvor man selv om Vinteren kunde træffe Familier med smaae Børn, uagtet Taget og den tynde Bordvæg ofte vare i den Grad aabne, at hele Haanden kunde stikkes ud igjennem samme. (Stang).

Fattigsygepleien stod i vestre Ryfylke paa

et lavt Trin, og endnu misligere forholdt det sig hermed i nordre Ryfylke, da Lægen der næsten aldrig kaldtes til fattige Syge. I Jæderen og Dalernes Distrikt, hvor Forholdet i saa Henseende var bedre, bleve de Syge dels tilseede i Hjemmet dels ogsaa, hvor stadigere Tilsyn var fornødent, indlogerede i Egersund eller indlagte paa Stavangers og Flekketjords Sygehuse. Stavanger By havde 2 af Communen lønnede Fattiglæger. **Jordemodervæsenets** Tilstand var fremdeles mangelfuld. I 2 Distrikter, søndre og nordre Ryfylke, fandtes ikke en eneste examineret Jordemoder, og i de øvrige 3 Distrikter tilsammen kun 9, nemlig 2 i Egersund (den ene forlod derhos Distriktet i Juli), 4 i Stavanger, 1 i Sandnes, 1 i Haugesund og 1 i Skudesneshavn (de tvende sidste, der vare offentlig ansatte, toge ved Aarets Slutning Afsked, den førstnævnte for at flytte til Egersund). **Kvaksalveri** omtales fra nordre Ryfylke, men synes i det Væsentlige at have indskrænket sig til Misbrug af Aareladning.

Af Møder i **Sundhedscommissionerne** ianledning den spedalske Sygdom afholdtes i vestre Ryfylke 5, i nordre Ryfylke 1, i søndre Ryfylke intet, i Stavangers Distrikt 6, og i Jæderen og Dalernes 3.

Vaccinationen angives fra flere Steder at være dreven med megen Iver paa Grund af den i Stavanger udbrudte Koppeepidemi, og Antallet af vaccinerede Individuer, tilsammen 3702, er ikke lidet større end for de foregaaende Aar. I Saude Sogn i nordre Ryfylke samt i Utsire Sogn i vestre Ryfylke fandt ingen Vaccination Sted, i Utsire fordi Vaccinen ikke kunde bringes til at slaae an. I Egersunds og Haa Præstegjelde samt i Hellelands Sogn af Jæderen og Dalernes Distrikt, ligesom i Ladestedet Haugesund udførtes den af vedkommende Distriktslæger. I Stavanger By er Distriktslægen Vaccinator og Opsamler af Vaccinematerie.

Af **retslig-medicinske** Forretninger nævnes 10, nemlig 1 Obduction af en paa Landeveien funden død Mand, 1 af et halvtjaars gammelt Barn til Oplysning om Dødsaaarsagen; 2 Synsforretninger over Drukne, 1 over en funden død Kone samt 1 over et Barnelig; endvidere 3 Erklæringer

om tilføiet Legemsbeskadigelse og 1 om en Sindssygs Tilregnelighed.

Af **Sindssyge** anmeldtes i Jæderen og Dalernes Distrikt 2 nye. Distriktslægen i vestre Ryfylke tilsaa 4; Distriktslægen i nordre Ryfylke 3, der forsergedes af vedkommende Communer. I det sidste Distrikt forpleiedes 5 Sindssyge med Tilskud af Amtscommunen. I Beretningerne fra søndre Ryfylke og Stavanger omtales ikke de Sindssyge.

Af **chirurgiske Operationer** sees at være udførte, foruden den oven nævnte ved Atresia hymentis, 1 Exstirpation af et Epitheliom paa Underlæben, 1 af et større Lipom samt 1 af et Hæmatocele consecutivum, efter hvilken sidste opstod Trismus, som først forgæves behandledes med Opium i store Doser, men derpaa efterhaanden veg for Indgnidning af Chloroformsalve i Regionen af Masseteres (Stang).

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 1 Vending, Fosteret dødfødt. 9 Tangforretninger, hvoraf 3 med levende og 6 med dødfødt Foster, samt 2 Gange Udbringelse af Efterbyrden.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil findes fremstillet i følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Jæderen og Dalerne . . .	694	309	53	5	34
Stavanger. . .	866	364	97	9	41
Søndr. Ryfylke	398	186	33	1	7
Nordr. Ryfylke	503	220	56	3	28
Vestr. Ryfylke	567	214	48	5	37
Stavang. Amt	3028	1293	287	23	147

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 56.

Selv mordere 2.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 1735 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 42,7. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 10,6, og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,5. Af de paa Barselseng Døde synes kun meget faae at have været under Lægebehandling; i de indkomne Beretninger gives alene Oplysning om 3, bortrykkede af Barselfeber.

Sygehusene vare de samme som tidligere, nemlig et Amtssygehus, et Sygehus for Stavanger By og et Sindssygeasyl sammesteds, om hvilke alle henvises til Sygehustabellen.

Amtets 2 **Apotheker**, i Egersund og Stavanger, fandtes ved Visitationen i Orden. Personalet i det sidstnævnte bestod foruden af Apothekeren af 1 examineret og 2 uexaminerede Pharmaceuter.

Af **Badeindretninger** fandtes 2 smaae i Egersund og 2 i Stavanger, af hvilke sidste det ene dog lidet eller intet benyttedes.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Jæderen og Dalernes Distrikt: 1 Læge, boende i Egersund. 2 Jordemødre; 7 Hjelpevaccinatorer.
2. Stavangers Distrikt: 6 Læger, alle bosatte i Stavanger (den ene ikke practiserende). 5 Jordemødre; 7 Hjelpevaccinatorer.
3. Søndre Ryfylkes Distrikt: 1 Læge, i Finø Præstegjeld. Ingen Jordemoder; 7 Hjelpevaccinatorer.
4. Nordre Ryfylkes Distrikt: 1 Læge, i Sands Præstegjeld. Ingen Jordemoder; 7 Hjelpevaccinatorer.
5. Vestre Ryfylkes Distrikt: 1 Læge, boende i Haugesund. 2 Jordemødre; 7 Hjelpevaccinatorer.

XII. Søndre Bergenhus Amt.

Sundhedstilstanden betegnes i det Hele som meget god, og fra enkelte Steder endog som bedre end paa mange Aar. Navnlig udmærkede Sommeren og Begyndelsen af Høsten sig ved en ringe Sygelighed. Ingen epidemisk Sygdom opnaaede nogen særdeles Udbredning; de vigtigste vare Nervefeber, Kighoste og tildels Børnekopper. **Dødeligheden** var ligeledes mindre end sædvanligt, idet Antallet af samtlige Dødsfald i Amtet med Undtagelse af hvad der hører til Bergens Stiftsprovsti, udgjorde 1498 eller 8,5 pCt. under det tilsvarende Antal (1637) Aaret forud og omtrent 6,2 pCt. under Middeldødeligheden i Femaaret 1851—55.

Nogen bestemt **Sygdomsconstitution** lod sig ikke paaavise; Nervefeber forekom langt sjældnere end sædvanligt, og det Samme synes ogsaa, om end i ringere Grad, at have været Tilfældet med Lungebetændelse.

Af **Nervefeber** ere i Alt anmeldte 270 Tilfælde med 19 Dødsfald, hvilket Antal sammenlignet med de tilsvarende for de nærmest forudgaaende fem Aar viser sig ikke lidet — 30 à 60 pCt. — mindre end disse. Især var Sygdommen sjelden i de indre Egne af Amtet, og Distriktslægen i Vos bemærker, i den lange Tid, han havde practiseret paa Stedet, aldrig at have havt saa faae Tilfælde under Behandling som dette Aar, i det Hele kun 5. Den samme Bemærkning gjøres af den private Læge i Kvinhered, som for første Gang i sin 12aarige Praxis i dette Præstegjeld ikke havde nogen Nervefeberpatient til Behandling i Aarets Løb. For de tvende øvrige til ytre Hardangers Lægedistrikt henhørende Præstegjelde, Vikør og Strandebarm, savnes Underretning for de fire første Maaneder, hvorimod i den øvrige Tid af Aaret 14 Tilfælde sees at være indtrufne, deraf 4 med dødlig Udgang. I indre Hardanger behandledes alene 5 Syge, i første Fjerdingaar; og ikke meget større var Antallet i indre Søndhordland, hvor der foruden enkelte ganske sporadiske Tilfælde indtraf 10 paa en Gaard i Etne i Juli Maaned, som alle helbrededes. Ude mod Havkysten optraadte derimod Sygdommen med større Hyppighed, saaledes i ytre Søndhordland, hvor den herskede epidemisk i første Halvaar, først fornemlig i Svedens og Bremsnæs Sogne, senere tillige i Fitje Sogn, ligesom enkelte Tilfælde ogsaa viste sig mod Aarets Slutning; af 49 Behandlede døde 2. I Midthordland indtraf smaae Epidemier i Oos, Fane, Aarstad, Sund og Fuse, fornemlig i Begyndelsen og Slutningen af Aaret, og behandledes her for offentlig Regning 52 Syge, hvoraf 7 døde. Distriktslægen bemærker derhos, „at Sygdommen saa godt som aldrig ganske er borte fra Distriktet. Contagiet ligesom hviler i Sommertiden for paa et eller andet Sted at tage sig op igjen, naar Høsten kommer, hvorpaa Sygdommen voxer i Styrke og Udbredning udover Vinteren, indtil den gjerne

naaer sit **Maximum** i Januar og Februar, for derpaa igjen successive at aftage udover Foraaret. En vigtig Grund til dette Forhold antages at ligge i, at Vaaningsstuerne holdes mere tillukkede om Vinteren end om Sommeren, ligesom Folket da er mere hjemme og mere inde. (Holmsen). Fra indre Nordhordland nævnes 80 Tilfælde med 5 Dødsfald, deraf 32 i første, 33 i andet, 5 i tredje og 10 i fjerde Kvartal, og fra ytre Nordhordland ligesaa 55 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig. Af det sidste Antal falde 12 paa Lindaas og 43 paa Manger, i hvilket Præstegjeld Nervefeber ligeledes stadig skal forplante sig fra det ene Aar til det andet, begrundet tildels, som der antages, i Befolkningens store Uvidenhed, fatalistiske Livsanskuelse og Svineri, hvilke overalt træde Lægens Virksomhed hemmende iveien og ofte gjør, at Sygdommen ikke engang kommer til hans Kundskab. 3 vare saaledes døde uden Behandling. (Krohn).

Af **Barselfeber** nævnes 1 Tilfælde fra indre Nordhordland, i hvilket der dannede sig en meget stor Absces mellem Bughinden og Bugmusklerne, hvorefter Helbredelse fuldstændig indtraadte.

Børnekopper herskede om Foraaret epidemisk paa flere Gaarde i Vos, tildels af temmelig ondartet Character. De Angrebnes Antal er ikke opgivet, men 3 sees at være døde, nemlig to spæde Børn og en ældre Mand. Ligeledes indtraf i Marts 7 Tilfælde paa en Gaard i Etne, indre Søndhordlands Distrikt, hvor Manden nys forud var hjemkommen fra Stavanger. Samtlige Husets Beboere smittedes og blandt disse ogsaa et uvaccineret Barn, som dog heldig overstod Sygdommen; men naar undtages et Tilfælde paa Nabogaarden udbredte ikke Smitten sig videre. Vaccination og Revaccination blev strax sat i Gang.

Af **Vandkopper** iagttog Distriktslægen i Midthordland 3 Tilfælde i April.

Kighoste forekom epidemisk paa flere Steder, navnlig i begge de søndhordlandske Distrikter, i Kinserviks og Vikørs Præstegjelde i Hardanger samt i Fedje Sogn, ytre Nordhordlands Distrikt. De første Tilfælde angives i Almindelighed at være indtrufne om Vaaren, hvorefter Sygdommen stadig tiltog, saa at den om Høsten paa enkelte

Steder maatte betegnes som særdeles almindelig. I Vikør forekom den næsten i ethvert Hus og tildels af ondartet Natur; 8 Børn vidstes her at være døde af tilstødende Complicationer, for det Meste uden at have været under Lægebehandling, der i det Hele lidet eller intet blev søgt for denne Sygdom. Fra Fedje Sogn fik Distriktslægen Underretning om 3 Dødsfald, og enkelte omtales ogsaa fra de øvrige Steder, men dog som faae i Forhold til de Angrebnes Antal.

Af **diphtheriske Affectioner** nævnes fra Midthordland 4 Tilfælde af Strubehoste, indtrufne næsten samtidig i Soleimsvigen ved Bergen, 3 døde.

Catarrhalske og rheumatiske Sygdomme vare ikke ualmindelige Vaar og Høst, navnlig i Maanederne Marts og April samt October og November. Et Par Steder angives de at være optraadte epidemisk som Influenza, nemlig i enkelte Præstegjelde i Midthordland, hvor 12 Syge behandledes for offentlig Regning, og i Lindaas Præstegjeld, ytre Nordhordlands Distrikt; men iøvrigt synes de ikke at have naaet nogen Betydning over det hvert Aar Sædvanlige.

Betændelsessygdomme vare i det Hele ikke meget fremtrædende og betegnes fra enkelte Steder endog som meget sjeldne (indre Søndhordland; Kvinhereds Præstegjeld). Af Lungebetændelser behandlede den private Læge i Kvinhered 2, hvoraf 1 endte dødlig, og Distriktslægen i indre Nordhordland 8, der alle helbrededes. Men med Undtagelse af disse Meddelelser, hvortil endnu kommer Underretning om 2 Dødsfald i ytre og indre Søndhordland, savnes al videre Oplysning om Antallet af Behandlede og Døde i denne Sygdom, der derhos som sædvanligt sjelden kom under Lægebehandling.

Lettere **rheumatiske Affectioner** forekom oftere Vaar og Høst i Forbindelse med catarrhalske, hvorimod egentlig acut Ledderheumatisme ikke synes at have været hyppig; 3 Personer angives dog døde deraf.

Blodgang viste sig i første Fjerdingaar med nogle faae Tilfælde i Eidfjords Sogn, indre Hardangers Distrikt; 2 døde.

Diarrhoe angives at have, som sædvanligt, hersket epidemisk paa enkelte Steder i Vos mod

Sommerens Slutning, og **Cholérine** ligesaa til samme Tid at have vist sig i Aarstads og Strudshavns Sogne af Midthordland, hvor derhos en gastrisk Feber om Sommeren forekom epidemisk i de Bergens By nærmest liggende Bygder. Fra indre Nordhordland angives en Kone død af Cholérine.

Syphilis var i det Hele sjelden, og i flere Distrikter iagttoges intet Tilfælde i hele Aarets Løb. Fra Strudshavns og Oos Sogne i Midthordland bleve 6 secundære Tilfælde indsendte til Bergens Sygehus, og Distriktslægen sammesteds bemærker, at enkelte derværende Gaarde kunne betragtes som gamle Depoter for Sygdommen, hvorfra det aarlig i lange Tider har været nødvendigt at indsende Syge til Bergen. I Vos smittedes dette Aar Flere med venerisk Sygdom — fra først af bragt derhen ved omreisende Handelskarle —; men ved Aarets Slutning vare alle igjen helbredede. Distriktslægen i ytre Søndhordland behandlede et venerisk Tilfælde.

Fnat betegnes fremdeles som temmelig almindeligt i indre Søndhordland, indre Hardanger og indre Nordhordland; det tilføies dog, at der hyppigere søgtes Raad mod samme end forhen.

Antallet af **Spedalske** ansattes ved Udgangen af 1857 til 289. Heraf døde 20 i Aarets Løb, 2 udflyttede, 32 indlagdes i Stiftelse og 1 befandtes at være feilagtig opført. Som nye Tilkomne opførtes derimod 51, hvoraf 19 som overseede ved tidligere Tællinger, 2 som indflyttede, 1 som hjemkommen fra Stiftelse og 29 som virkelig i Aaret angrebne. Antallet skulde saaledes ved Udgangen af 1858 være formindsket med 4 og i Alt udgjøre 285.

Kjertelsyge forekom temmelig almindelig; Aarsagen formentes (af Ellertsen) tildels at ligge i den usle Børnepleie.

Svindot synes at være sjeldnere, navnlig i Sammenligning med dens Forekomst i Christiania og Christiansands Stifter. Blandt 90 af 6 Læger opgivne Dødsfald (de af Spedalskhed derhos ikke medregnede) sees alene 5 eller 5,5 pCt. at være bevirkede ved denne Sygdom.

Blegot betegnes som sjelden fra Vos og indre Hardanger, derimod som mere almindelig fra

indre Søndhordland. I ytre Søndhordland behandlede 15 Tilfælde deraf. Menstruationsanomalier vare jævnt hyppige, tildels som Følge af for lidet varm Beklædning, hyppig Vaden i Vand og dertil Almuens Skik at gaae barbent og sove ude paa Marken (Gotaas, Ellertsen).

Om **Cardialgi** og Ormsygdом gjælder, hvad ogsaa tidligere er anført, at de næsten overalt hørte til de mest gjængse Sygdomme.

Af **chirurgiske Tilfælde** omtales Brok som hyppig forekommende i indre Søndhordland, og antages for en Del at maatte tilskrives Anstregelserne ved at trække Baadene iland og i Nøst. Da Sygdommen for det Meste behandles med Lige-gyldighed, uden Anvendelse af Brokbind, opstaaer lettelig Incarceration, der ikke itide søges afhjulpen og derfor ofte har ugunstigt Udfald. (Gotaas).

Veiriget skildres i Beretningerne fra indre Søndhordland og indre Nordhordland som meget storm- og regnfuldt i Januar og den største Del af Februar. Marts bragte Sne og stadigere Veir, hvorimod April og Mai igjen vare mere fugtig kolde. Sommeren var ualmindelig behagelig og varm, især i Juni Maaned, da Thermometret flere Gange viste $+ 25^{\circ}$ R. i Skyggen. Den stærke Varme fordrev tildels Kornet, som derfor ikke blev saa rigt som det saa ud til; men af Hø erholdtes en Mængde ligesom ogsaa af Frugt. Aarets tre sidste Maaneder vare milde, men storm- og regnfulde, alene en kort Tid i November havdes lidt Sne og Kulde. (Gotaas, Ellertsen). Fra Vos bemærkes, at Regnmængden i sidste Halvaar var ualmindelig liden, saa at den sædvanlige Høstflom næsten ganske udeblev.

Med Hensyn til Folkets **Levemaade** og **hygiæniske Forholde** gj ntages i Indberetningerne hovedsagelig kun, hvad der allerede tidligere er indtaget i de af Departementet udgivne Aarsberetninger. Væsentlige Forbedringer lode sig endda ikke paapege, men vel tydede flere Tegn hen paa, at Almuens tidligere Sløvhed betræffende Alt, der kunde have Indflydelse paa Liv og Helbred, ialfald paa enkelte Steder var paa-

veie til at vige Plads for en vaagnende Lyst og Trang til Forandring i saa Henseende. I Tysnes, ytre Søndhordlands Distrikt, ytrede stor Interesse for at gjøre sig Melken mere fordelagtig i Husholdningerne, end forhen var Tilfældet, og 20 Exemplarer af et Skrift om Korøgten vare i den Anledning rekvirerede for Communens Regning. I indre Hardanger gik Sandsen for Renlighed stadig fremad; Gulvet i Stuerne vadskedes i Regelen en Gang om Ugen og i det Mindste eet Vindue var forsynet med Hængsler, saa Udluftning lettere kunde finde Sted. Ligesaa vare her 47 Exemplarer af Overlæge Høegh's Skrift „Folkets Helse“ indkjøbte for Communernes Regning. — Fra Midthordland anføres som en af de Aarsager, der meget bidrage til Nervefeberens stadige Optræden og lette Omsiggriben i dette Distrikt, ogsaa den Omstændighed, „at alle en Gaards Beboere der pleie at boe i samme Thun, det vil sige, at Husene istedetfor som paa Østlandet og i det Nordenfjeldske at ligge mere og mindre fra hverandre, her ere sammendyngede paa det mindst mulige Rum, saa at paa de større Gaarde ofte 5 à 6, indtil 13 Opsiddere boe i en eneste Klynge, hvor Vaaningshuse, Fjose, Stalde &c, indtil 50—60 i Tallet, staae tæt sammenpakkede og blot adskilte ved yderst trange, fæle og skidne Stier. I en saadan By kan ofte boe et Halvhundrede Mennesker og derover.“ Føies hertil, at Boligerne i sig selv ere trange, smaae og usunde, at Almuen vanskelig kan bringes til at foretage den fornødne Udluftning af Stuerne og adskille de Friske fra de Syge, indsees, at Smittestoffet har let for at udbrede sig. Distriktslægen havde derfor ogsaa, for at opnaae den behørig Adskillelse af Syge og Friske og modvirke Smittestoffets Condensation ved Opholdet af mange Syge i samme Stue, paa enkelte Steder forsøgt at henlægge Typhuspatienter i Fjøsene, hvor disse vare taalelig gode, og med gunstigt Resultat. De Syge havde befundet sig vel ved denne Foranstaltning og maattet tilstaae, „at de i Fjøset havde det bedre end inde i de varme, trange Stuer.“ (Holmsen). Fra Midthordlands Distrikt klages ligeledes over den tiltagende Brændemangel. Paa flere Steder var Ved kun at erholde til Priser,

som Menigmand ikke kunde betale ($3\frac{1}{2}$ til $4\frac{1}{2}$ Spd. pr. Favne), og Torvland er derhos sjeldent og utilstrækkeligt, saa at man ofte maa hjælpe sig udelukkende med Lyng og Ener. — Misbrug af Spirituosa var ikke almindelig i indre Søndhordland og indre Nordhordland, og i Vos snarere i Af- end Tiltagende; fra de øvrige Distrikter anføres Intet herom. I indre Nordhordland, hvor uægte Fødsler hørte til Sjeldenhederne (i dette Aar 5 af 471), angives Onani at være ikke ganske sjelden, saavel blandt Piger som Drengene.

Fattigsygepleien omtales fra enkelte Steder som god, fra andre som meget slet. I ytre Hardanger udvistest saaledes den største Velvillighed i Udredelsen af de fornødne Omkostninger til Fattiges Sygebehandling (K. Klingenberg), og ligesaa, som det synes, i Vos, hvor 72 Syge behandles for Fattigvæsenets Regning med en Udgift af 126 Spd. 72 Skill. til Medicin og Diætgodtgørelse. I Modsætning hertil kan nævnes Mangers Præstegjeld i ytre Nordhordland, hvorhen Distriktslægen i Løbet af $3\frac{1}{2}$ Aar kun en eneste Gang var hentet til en fattig Syg, og hvor i det Hele et fuldstændigt Kniberisystem skal have udviklet sig. Ogsaa i indre Søndhordland angives Udgifterne ofte at afskrække Fattigbestyrrelserne fra at rekvirere den fornødne Lægehjælp, og Distriktslægen anser det derfor for ønskeligt, om Sagen kunde ordnes paa en Maade, hvorved de enkelte Communer befriedes for disse Omkostninger.

Ordningen af **Jordemodervæsenet** lod fremdeles Meget tilbage at ønske, idet 4 af Amtets Lægedistrikter, nemlig ytre og indre Søndhordland samt ytre og indre Nordhordland, vare uden examineret Jordemoder. Midthordlands Distrikt, som ligeledes ingen havde haft i de foregaaende Aar, fik dette Aar 2 ansat, og af de øvrige tre Distrikter havde ethvert 2 (indre Hardanger Aaret forud 3).

Af Møder i **Sundhedscommissionerne** mod den spedalske Sygdom afholdtes i indre Søndhordland 12, i ytre Søndhordland 11, i indre Hardanger 5, i ytre Hardanger 3, i Vos 3, i Midthordland 10, i indre Nordhordland 8 samt i ytre Nordhordland 5.

Vaccinationen blev af Frygt for de naturlige

Børnekopper, som ytrede sig paa enkelte Steder, dreven med mere end almindelig Iver, og er de Vaccineredes Antal, i Alt 3699, adskillig større end de Fødtes (3067). Især var dette Tilfældet i Vos (606 Vaccinerede, 275 Fødte) og i mindre Grad tillige i de øvrige Distrikter paa to nær, hvor Forholdet var omvendt (ytre Søndhordland 195 Vacc. 412 Fødte, og ytre Hardanger 267 Vacc. og 283 Fødte). Revaccination udførtes derhos i Vos og Midthordland for offentlig Regning, og antoges i sidstnævnte Distrikt omtrent 190 Individuer at være blevne revaccinerede. I Haus Præstegjeld i indre Nordhordland samt i enkelte Sogne i Midthordland angives Vaccinationen at være udført af Distriktslægerne.

Af **retslig-medicinske** Forretninger nævnes 1 Obduction af en tiaars gammel Dreng, der var død efter et Skud i Hoftens, 1 Besigtigelse af et nyfødt levende Barn for at bestemme sammes Udvikling og 1 Skjøn afgivet ianledning et tilføiet Saar.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i indre Søndhordland anmeldtes og tilsaaes 5, hvoraf fire forpleiedes paa Amtscommunens Regning og en privat; en indlagdes i Bergens Asyl. I ytre Søndhordland tilsaaes 5, hvoraf tre helbrededes, en indlagdes i Bergens Asyl og en forpleiedes hos sin Familie. I indre Hardanger rekvireredes Lægetilsyn til 3 privat forpleiede Syge, hvoraf en indsendtes til Bergens Asyl; af de enkelte Præstegjælde i dette Distrikt havde Ulvik 13 Sindssyge, af hvilke fire paa Amtets Forpleining, i de øvrige Sogne var Antallet Distriktslægen ubekjendt. I Kvinhereds Præstegjeld i ytre Hardanger forpleiedes 7 for Amtets Regning, og ligesaa i Midthordlands Distrikt 6. I indre Nordhordland tilsaaes 1 af de for offentlig Regning forpleiede Syge, 1 døde og 1 hjemkom uhelbredet fra Bergen. I ytre Nordhordland behandledes og helbrededes 2 nyopstaaede Tilfælde. Mod Aarets Slutning udstedte Amtmanden Ordre til samtlige Distriktslæger om at tilse alle i deres respective Distrikter værende for Amtets Regning forpleiede Sindssyge, tilsammen 33, og at indgive Beretning om deres Tilstand.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 3 for Læ-

bekræft, 3 for Hareskaar, 5 for Vandbrok, 1 Exstirpation af en Finger samt oftere Reposition af Luxationer og Brok.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 1 Vending af anden Tvilling paa Grund af Tværleie, Barnet dødfødt. 18 Tangforretninger, hvoraf 12 med levende og 6 med dødfødt Foster; 2 af Mødrene, hvis Kræfter i høieste Grad vare medtagne allerede før Forretningens Begyndelse, døde, den ene faae Timer, den anden nogle Dage efter Forløsningen. Perforation foretoges 1 Gang, hos en 39aarig Førstefødende med betydelig forsnævret Bækken, efterat Tang forgjæves var forsøgt, og Fosterets Død godtgjort (Ellertsen). Hos en af de med Tang Forløste var det tillige nødvendigt at udbringe Efterbyrden ved Kunstens Hjælp.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und 1 Aar.	paa Barselseng.	
Ytre Søndhordland . . .	412	240	54	4	30
Indre Søndhordland . . .	324	133	29	5	17
Ytre Hardang.	283	134	29	3	18
Indr. Hardang.	231	117	14	"	7
Vos	275	133	35	1	19
Midthordland *)	658	327	102	9	42
Ytre Nordhordland . . .	413	196	44	3	25
Indre Nordhordland . . .	471	218	58	2	21
Søndr. Bergenh. Amt . . .	3067	1498	365	27	179

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 72.

Selv mordere 6.

For det hele Amt bliver der altsaa et Overskud af 1569 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 48,8. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 8,4 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,1. Den store Dødlighed i Alderen under 1 Aar tilskrives Distriktslægen i indre Søndhordland flere Misligheder ved Børnepleien. „Forsømt Hucultur, uhensigtsmæssig Næring og Beklædning,

*) Aarstad Sogn, Forstaden Sandvigen samt Korskirken og Domkirkens Landsogne ere, som henhørende til Bergens Stiftsprovsti, her ikke medregnede.

Mangel paa frisk Luft og paa passende Temperatur øve snart sin skadelige Indflydelse paa det spæde Barn, hvis Liv og Helbred man ogsaa udsætter for Fare ved den Skik, at Børnene i den spædeste Alder (faae Dage efter Fødselen) bringes til Kirken for at døbes uanseet Veir og Aars-tid og Veienes Længde“ (Gotaas). — Blandt de paa Barselseng Døde sees, dels af Præstelisterne dels af Medicinalberetningerne, 5 at være døde uforløste, nemlig 1 i Skonevik, 2 i Lindaas, 1 i Sund og 1 i Kvinhered. Kun til den sidstnævnte sees Læge at være hentet; Konen var 40 Aar gammel, i 6te Barselseng; Fosteret laa i Tværleie med fremfalden Arm, men Vending var paa Grund af Livmoderens krampeagtige Sammentrækning umulig, og Anvendelse af Chloroform, ligesom ogsaa Embryotomi, negtedes paa det Bestemteste af Konen selv og hendes Omgivelser (Mat-thiessen).

Apotheker, offentlige Sygehuse og Badeindretninger findes ikke i dette Amt.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Ytre Søndhordlands Distrikt: 1 Læge, boende i Stordøens Præstegjeld. Ingen Jordemoder, 8 Hjelpevaccinatorer.
2. Indre Søndhordlands Distrikt: 1 Læge, boende i Fjælberg. Ingen Jordemoder, 5 Hjelpevaccinatorer.
3. Ytre Hardangers Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Strandebarm og en i Kvinhered. 2 Jordemødre, 5 Hjelpevaccinatorer.
4. Indre Hardangers Distrikt: 1 Læge, boende i Kinservik. 2 Jordemødre, 7 Hjelpevaccinatorer.
5. Vos Distrikt: 1 Læge, boende i Vangens Sogn. 2 Jordemødre, 4 Hjelpevaccinatorer.
6. Midthordlands Distrikt: 1 Distriktslæge, der boer i Bergen. 2 Jordemødre, 9 Hjelpevaccinatorer.
7. Ytre Nordhordlands Distrikt. 1 Læge, boende i Lindaas. Ingen Jordemoder, 7 Hjelpevaccinatorer.
8. Indre Nordhordlands Distrikt: 1 Læge, boende i Haus. Ingen Jordemoder, 5 Hjelpevaccinatorer.

XIII. Bergens By.

Sundhedstilstanden var i det Hele meget god, navnlig om Sommeren og Høsten, hvorimod Aarets første og sidste Maaneder medførte en noget større Sygelighed. Influenza og Børnekopper forekom epidemisk, men af disse Sygdomme var den første meget mild, og den anden angreb kun faae Individuer. **Dødligheden** svarede omtrent til det sædvanlige Forhold. Vistnok var Antallet af Døde i 1858 i Bergens Stiftsprovsti (656) over 10 pCt. større end Middeldødligheden (594) i Femaaret 1851—55; men denne Overvægt maa for en stor Del tilskrives de mange Døde (49) i Pleiestiftelsen for Spedalske No. 1, der først var traadt i Virksomhed Aaret forud, og for hvis ugunstige Mortalitetsforholde det nævnte Femaar derfor var befriet. Sammenlignet alene med det nærmest foregaaende Aar var Dødligheden i 1858 næsten 7 pCt. mindre end i 1857, da de Dødes Antal i Provstiet opgik til 704.

Sygdomsconstitutionen maa for Aarets 3 første og 2 sidste Maaneder betegnes som catarrhalsk, for den øvrige Tid som indifferent. Saa-vel typhøse som rent inflammatoriske Sygdomme forekom sjelden.

Af **Nervefeber** indlagdes i Byens Sygehus 18 Tilfælde hvoraf 2 i første, 4 i andet, 5 i tredje og 7 i fjerde Kvartal; 2 døde. Udenfor Sygehuset opgive 6 Læger at have behandlet 18 Syge, hvoraf 5 døde. Tilfældenes Antal sees saaledes at have været ringe og navnlig mindre end i flere af de foregaaende Aar. Gastrisk Feber var heller ikke hyppig, men antog, som tidligere, let en adynamisk Character med langsom Reconvalescents. Paa Sygehuset indkom af denne Sygdom 23 Tilfælde, og udenfor samme opgive 5 Læger at have behandlet 49, hvoraf 2 endte dødlig.

Af **Barselfeber** anføres 4 Læger 11 Tilfælde, hvoraf 3 med dødlig Udgang. I det ene fandt Localisation Sted i Lungerne under Form af en Pleuropneumoni, der heldig overstodes, i de fleste øvrige betegnes Sygdommen som Metritis puerperalis.

Børnekopper bragtes i April Maaned til Bergen ved et hollandsk Skib, af hvis Besætning en

Matros lidende af modificerede Kopper indlagdes paa Byens Sygehus. Uagtet de behørig Forsigtighedsregler, saavidt muligt, toges for at hindre Samkvem med de øvrige Patienter, smittedes dog et uvaccineret aarsgammelt Barn, der døde, hvorpaa efterhaanden flere — indtil Midten af Juli 10 — Tilfælde kom til, for en Del blandt Sygehusets Personale. I August og September sporedes Sygdommen ikke, men fra October og især fra Slutningen af November blev den igjen hyppigere og vedvarede til Udgangen af Januar det følgende Aar, da i Alt 11 Angrebne vare indlagte paa Sygehuset, deraf 1 død, og 42 anmeldte som behandlede i Hjemmet, deraf 11 døde. Enkelte lette Tilfælde antages derhos ikke at være blevne anmeldte, Epidemien holdt sig fornemlig til et enkelt Strøg af Byen (23de og 24de Rode), hvor der fandtes en Mængde uvaccinerede, indtil 7 à 8 Aar gamle Børn, som i væsentlig Grad bidroge til dens Vedligeholdelse. Vaccination og Revaccination dreves dog meget ivrigt og med saa afgjort Virkning, at, saavidt Stadsphysicus bekjendt, angrebes kun 1 Revaccineret og denne i særdeles mild Grad. (O. Heiberg). Blandt de Døde sees enkelte at have været over 50—70 Aar gamle.

Vandkopper var ifølge en Læges Iagttagelse maaske noget sjældnere end sædvanligt (O. Heiberg), ifølge en andens derimod hyppigere (Danielssen). De fleste Tilfælde synes iøvrigt at være indtrufne i Slutningen af Aaret, saaledes blandt 14 Tilfælde i en Læges Praxis 11 i Tidsrummet October—December.

Rosen forekom ligesom i de nærmest foregaaende Aar temmelig hyppig, fornemlig som Ansigtsrosen af ambulerende Natur, og endte undertiden med Kjertelhævelser i Nakken og paa Halsen. 3 Læger behandlede for samme 56, hvoraf 1 døde.

Skarlagensfeber og Rødlinger viste sig ganske enkeltvis i Løbet af Sommeren og Høsten.

Kighoste begyndte at ytre sig i October, i den første Tid mild og temmelig sjælden, senere mod Aarets Slutning baade heftigere og mere hyppig. Foruden Børn angrebes ogsaa enkelte Voxne, endog indtil 60aarsalderen, hvorpaa et

Exempel anføres. Med Hensyn til Behandlingen anfører Overlæge Danielssen at have fundet Ipecacuanha i middelmaadige Doser mest virksom, men tilføier derhos, at Sygdommen ogsaa efter hans Erfaring synes at fordre sin bestemte Tid, og at det gjælder at holde den Angrebne i godt Huld, hvorfor god Kost og daglig Bevægelse i fri Luft bør tilraades. „At holde et Barn med Kighoste, der forøvrigt befinder sig vel, indestængt i mange Uger, ja mange Maaneder, er maaske det Værste, man kan gjøre; thi foruden at man vanskelig afbryder Kighosteterminen, bidrager man ved en saadan Indespærring overordentlig Meget til at fremkalde en Scrophulosis, en Tuberculosis der enten dræber Barnet eller gjør det svagt for hele Livet. Gaaer Barnet daglig ude i Luften, forudsat det er godt klædt, skal det kraftigere kunne modstaae Hosteparoxysmerne, dets Mod opretholdes bedre, dets Livsfunctioner gaae livligere for sig, og fremfor Alt en raskere Forbrænding i Lungerne tilintetgjør mangengang Tuberculosen i dens første Spire.“

Af **diphtheriske Affectioner** nævnes 6 Tilfælde af Strubehoste, alle med dødlig Udgang. Exsudativ Svælgbetændelse omtales ikke, uden forsaavidt et let Exsudat paa Tonsillerne oftere angives at have ledsaget

den simple, **catarrhalske Halsbetændelse**, der forekom af og til hele Aaret og, som det synes, temmelig hyppig. 4 Læger behandlede 93 Tilfælde deraf. I et, hos en ung Kone, indtraadte Gangræn med næsten fuldstændig Bortstødning af den ene Tonsille. Stomatitis ulcerosa angives ligeledes at have vist sig oftere, og undertiden af alvorlig Natur.

Influenza fortsatte sig fra det foregaaende Aar indtil hen i Marts Maaned, da den efterhaanden tabte sin epidemiske Character. Sygdommen var ogsaa dette Aar meget mild, og forholdsvis kun Faa kom under Behandling. Samtidig med den stærkere udtalte Catarrhalfeber forekom ogsaa andre lignende Affectioner, navnlig Laryngit og Bronchit, og selv efter den egentlige Epidemies Ophør hørte disse til de hyppigste Sygdomme, Bronchit saaledes især i October, November og December.

Brystbetændelser vare meget sjældne. Paa Sygehuset indkom 9 med Lungebetændelse, hvoraf 2 døde, og 4 med Pleurit; udenfor samme behandlede 6 Læger 48 Tilfælde af hin og 15 af denne Sygdom, blandt hvilke respective 14 og 1 endte dødlig. — Af andre Betændelser forekom især Peritonæitis oftere og, som det synes, mest hos Fruentimmer; af 13 Tilfælde, i hvilke de Angrebnes Kjøen er angivet, var alene 1 indtruffet hos et Individ af Mandkjønnet. I det Hele nævnes 26 Tilfælde heraf, hvoraf 16 med dødlig Udgang. Sygdommens ofte paafaldende hurtige Gang i Forbindelse med andre Omstændigheder syntes ikke sjelden at bestyrke Formodningen om Perforation (O. Heiberg).

Rheumatiske Affectioner, med og uden Fieber, forekom som sædvanligt temmelig almindelig og saa godt som til enhver Tid paa Aaret. En af Byens tvende Fattiglæger, der tillige fungerede som Læge ved Arbejderforeningen, nævner 26 Tilfælde af Febris rheumatica og 135 af Rheumatismi (Jürgenssen). Neuralgier angives i det Hele stadig at hemsøge Befolkningen under de mest forskellige Former og stundom af en bestemt intermitterende Typus (Danielssen).

Koldfeber berettes, aldrig at udvikles i Bergen, hvorimod de enkelte Tilfælde, som nu og da træffes, altid ere hos Personer, der have hentet Sygdommen andetstedsfra (Danielssen). For dette Aar findes 7 Tilfælde anmeldte.

Diarrhoe og **Cholera** iagttoges af og til det hele Aar, dog især om Sommeren og Høsten og uden i det Hele at tiltrække sig nogen særdeles Opmærksomhed. Af Dødsfald bevirkede ved disse Sygdomme nævnes 1 af Cholera hos en voksen Mand; 10 af Diarrhoe, hovedsagelig hos Børn, og 5 af Gastro-enteritis infantum).

Skjørbug viste sig ogsaa dette Aar paa Slaveriet, hvor i Alt 19 Fanger behandlede derfor. Ligesom i de 2 foregaaende Aar indfandt Sygdommen sig ved Sommerens Begyndelse og opførte igjen mod Vinteren; og Aarsagen til dens regelmæssige Optræden antoges fremdeles at maatte søges i de fugtige Sovelocaler og i Mangelen paa ferskt Kjød og Grønsager i Bospisningen (Løberg). Paa Tugthuset behandlede 8 Tilfælde.

For **venerisk Sygdom** indkom paa Bergens Sygehus og Lungegaardshospitalet et langt ringere Antal end sædvanligt, og den antoges i det Hele for Byens Vedkommende at være temmelig sjelden, uagtet der, som en Læge tilføier, sikkerlig fandtes en stor Mængde Piger, som havde hengivet sig til Prostitutionen og ikke stode under Opsigt (D. M. Bull). Paa Sygehuset indkom for Syphilis 6 med primære og 21 med secundære Tilfælde, hvorhos 3 med primære og 3 med secundære Tilfælde laae tilbage fra det foregaaende Aar. I Alt behandlede altsaa 33 Syge, hvoraf 27 igjen udskreves, med 1763 Forplejningsdage eller 65,3 Dag for hver Udskreven. Paa Lungegaardshospitalet indlagdes 1 primært og 9 secundære Tilfælde, og som privat behandlede ere af 6 Læger anmeldte 12. Med Hensyn til Behandlingsmaaden sees Syphilisation at have været anvendt hos 6 Patienter paa Sygehuset, deraf to som tidligere vare behandlede paa samme Maade men havde faaet Recidiv, og hos 2 paa Lungegaardshospitalet. Hvor de secundære Former tidligere havde været behandlede med Mercur, anvendtes paa sidstnævnte Sted væsentlig Iodetum kalicum. Af **Gonorrhoe** bemærkedes ikke faa Tilfælde i Lægernes private Praxis, hvorimod paa Sygehuset alene indkom 2 foruden 4 af Leucorrhoe.

Fnat forekom maaske noget hyppigere end Aaret forud; Byens tvende Fattiglæger behandlede 22 fattige Syge derfor, og paa Sygehuset indkom 27 deraf Lidende. Blandt Fangerne i Tugthuset lede 30 af Fnat og Prurigo.

Af **Spedalske** henlaae ved Udgangen af 1857 paa St. Jørgens Hospital 128; af disse døde i det paafølgende Aar 18, og 2 hjemreiste, hvorimod 3 indkom; Belægget ved Udgangen af 1858 var altsaa 111. Paa Lungegaardshospitalet indkom 21, døde 1 og hjemreiste 8, hvoraf 2 som helbredede; det tilbageværende Belæg at Spedalske ved Aarets Slutning var 44. I Pleiestiftelsen No. 1 indkom 109, døde 49 og hjemreiste 14; tilbageværende Belæg 248. Udenfor Hospitalerne og Stiftelsen fandtes i Bergen ved Aarets Udgang 7 Spedalske (1 var død og 3 tilkomne), saa at det samlede Antal da udgjorde 410.

Af chroniske Sygdomme iøvrigt nævnes **Kjertelsyge**, **Blegsot** og **Cardialgi** som de hyppigst forekommende. Den sidstnævnte Affection var især almindelig hos Fruentimmer af den tjenende Stand mellem 18 og 30 Aar, og W. Martens troer med Sikkerhed at kunne paastaae, at over 30 pCt. af disse stadig klage over Ondt for Brystet. Hovedmidlet var efter hans Erfaring, foruden Regulering af Diæten, Subnitræs bismuthicus med Morphin og Pulvis magnesiæ comp.

Svindot var ikke sjelden; blandt 157 af 6 Læger anmeldte Dødsfald (de af Spedalskhed ikke medregnede) vare 20 eller 12,7 pCt. en Følge deraf.

Forskjellige andre Tilfælde. Abscesser, fornemlig Værkefingre og Furuncles angives at have været ualmindelig hyppige i dette Aar (O. Heiberg), og 2 Tilfælde af Carbunculus sees at have medført Døden. Af **Drankergalskab** nævnes 6 Tilfælde, hvoraf 2 opstaaede under Forløbet af andre Sygdomme; disse og et af de øvrige endte dødlig. — Lehmann omtaler en **Gasforgiftning**, der indtraf i et Hus om Natten, medens Beboerne sove. Stærk Hovedpine med Kvalme, hos En til lige rigelig Brækning og Diarrhoe paafulgte. Gassen var fremkommen fra en Læk i det offentlige Ledningsrør i Gaden, hvorfra den havde fulgt en ved Siden liggende Cloakrende op til Privetet og derfra trængt ind i Gangen og Værelserne. — I Bergens Tugthus begyndte en af Fangerne i Juni Maaned, efter nogen Tids Klage over Susen for Ørene og Trykken i Hovedet, at negte at tage Føde til sig, uden at der iøvrigt kunde spores mindste Tegn til Sindsforvirring eller legemligt Ildebefindende hos ham. Mistanke om et paa-tænkt Fif laa derfor nær og bestyrkedes endmere, da man underhaanden fik vide, at han havde betroet en Medfange som sin Plan, at blive betragtet som Sindssyg og som saadan gaae fri saavel for den tilbageværende Straffetid i Tugthuset som for en ny Dom, der paalaa ham, paa 7 Aars Straffearbejde i Slaveriet. Han hensattes derfor i en enlig, men lys og tør Celle, og for at opretholde Kræfterne foretoges flere Gange daglig Indsprøjtning først af Bygsuppe senere af nysiet Melk gennem et i Maven nedbragt Rør. Altid under

stærk Modstand fortsattes hermed til i Begyndelsen af October, da han en Dag bønfaaldt en Medfange om noget Mad, som denne ogsaa, efter at have meldt det Skete til Lægen, tilsyneladende i al Hemmelighed bragte ham. Men 3 Dage efter, da Medfangen kom ind, udbød han i Beklagelser over at være forraadt af denne og negtede paany at spise. Kræfterne sank hurtig, og faae Dage efter døde han. Ved Obductionen fandtes Ventrículus udspændt af en betydelig Mængde Halm i Stykker som almindelig Hakkelse, som han havde taget fra sin Undermatras, men iøvrigt intet Sygeligt i noget Organ. (O. Heiberg).

Veiriget var den meste Tid af Aaret regnfuldt, Vinteren hengik saa godt som uden Sne og med ubetydelig Kulde. Sommeren indtraadte i Slutningen af Mai og var i det Hele taget varmere og mindre regnfuld end almindeligt. Høsten var regnfuld med Undtagelse af nogle Dages klart Frostveir i November Maaned. I December var Veiret stormende og regnfuldt.

Den offentlige **Hygiæne** betegnes af Overlæge Danielssen som „saa slet, som det vel er muligt.“ Begravelser vedblive fremdeles at finde Sted inde i Byen f. Ex. paa Tydskekirkegaarden, paa Domkirkegaarden, Nykirkegaarden, paa St. Jacobs Kirkegaard og Aarstad Sogns Kirkegaard. „Og hvad der i denne Henseende er temmelig characteristisk, det er, at man ikke alene ser gennem Fingre med det Lovbud fra 1805, som siger, at Kirkegaardene skulle ligge udenfor Byen, og følgelig Ligene føres ud af denne; men man handler endog stik imod det, idet man fører Ligene fra Landet ind i Byen for at begrave dem der.“ Aarstad Sogn, der tilhører Landet, har nemlig sin Kirkegaard inde i Byen. Renovations- og Cloakvæsenet er i en sørgelig Forfatning, „saa at endog den bedste Del af Byen i de varme, tørre Sommerdage er opfyldt med Latrinstank.“

Fattigsygepleien besørgedes af 2 Fattiglæger, der tilsammen tilsaae 466 Syge for Fattigvæsenets Regning.

1359 Børn bleve **vaccinerede**, deraf 945 af

den offentlige Vaccinator og Resten af Byens øvrige Læger. Som Revaccinerede opgives af 8 Læger 3784 Individuer, hvoriblandt Garnisonens Militaire med Koner og Børn. Ved den offentlige Revaccination fremmødte kun Faae, formodentlig som Følge af at den ikke skede paa Communens Bekostning, og de Fleste revaccineredes af sine private Huslæger. Ligesom i de foregaaende Aar blev en Mængde Vaccine fra den offentlige Vaccinationsindretning omsendt til Læger, Hjelpevaccinatorer og Jordemødre i Landdistrikterne.

Af **retslig-medicinske** Forretninger foretog Stadsphysicus en Obduction af et i Dølgemaal født Barn, og afgav flere Gange mundtligt Skjøn om bedærvede Fødevarer.

Af **Sindssyge** udenfor Sindssygeasylet sees 2 med Melancholi at være behandlede paa Byens Sygehus; den ene udskreves helbredet, den anden uhelbredet.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes paa Sygehuset 1 Amputation af Laaret, 1 Exarticulation af Lillefingeren; 1 Exstirpation (partiel) af Tungen, 3 af Læbekræft, 3 af Fedtsvulste; 1 Exstirpation af Øieæblet, 1 Discisio cataractæ, 1 Depressio cataractæ; 1 Tracheotomi, dødlig Udgang; 1 Punction af Vandbrok med Indsprøitning samt 2 Herniotomier med heldigt Udfald. Udenfor Sygehuset foretoges 1 Exstirpation (partiel) af Tungen, 1 af Læbekræft, 1 af en indureret Mamma, 1 af en Glandelsvulst paa Halsen, 1 af et Neurom og 1 af en Fedtsvulst; 1 Udrivning af Næsepolyp; flere Gange Punction af Ganglier ved Haandleddet; 4 Operationer for Hareskaar; 1 Herniotomi, heldigt Udfald; 3 Gange Reposition af Paraphimosis (hos Dreng fra sex til tolv Aar) samt 1 Punctio vesicæ, foretagen over Os pubis hos en 74aarig Mand, der efter Operationen stadig maatte bære en Guldeanule (D. Bull, O. Heiberg).

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: Vending af begge Fostre ved en Tvillingfødsel og paafølgende Extraction af Hovedet med Tang; begge Børn levede. 19 Tangforretninger, hvoraf 15 med levende og 4 med dødfødt Foster; en af Mødrene, der nedkom med

Tvillinger, som begge maatte tages med Tang, døde strax efter Efterbyrdens Fremkomst af Eclampi. 1 Keisersnit foretoges paa Bergens Sygehus paa en 32aarig Kone, som et Aar forud var forløst ved Perforation paa Grund af Bækken snæverhed. Uagtet dengang gjort opmærksom paa Nødvendigheden af, saafremt hun atter blev frugtsommelig, at meddele Underretning herom, undlod hun dog dette, og Læge tilkaldtes først efter 2 Døgn kraftige Fødselsveer. Tang forsøgtes gjentagne Gange men forgjæves. Operationen foretoges under Chloroformering i Linea alba paa den af Siebolt angivne Maade, og en levende, stor og velnæret Dreng bragtes til Verden. Konens Tilstand var i de første Dage ret god, men forværredes senere, og døde hun ikke fuldt 5 Døgn efter Operationens Udførelse. Ved Obductionen fandtes ingen Sammenvoxning, kun en let Tilklæbning i Incisionssaaret og forøvrigt Tegn paa Peritonæitis; Livmoderen var godt sammentrukket, men Saaret i samme gabende; Conjugata maalte 2" 10", Transversa 4"; Promontorium og den indvendige Flade af Symphysis vare meget fremstaaende. Barnet befandt sig i de første 2 Dage vel, men blev paa den tredie uroligt, og samtidig viste sig en udbredt Fluctuation næsten om hele Issen; Incision gjordes men formaaede ikke at redde dets Liv. (D. Bull. Den fuldstændige Beskrivelse af dette Tilfælde findes gjen-given i Norsk Magazin for Lægevidenskaben, XIII Bind Pag. 712). Kunstig Løsning af Efterbyrden omtales 2 Gange i Indberetningerne.

Mortaliteten og Antallet af Fødte i Bergens Stiftsprovsti, der foruden Bergens Stadsphysicat tillige omfatter Forstaden Sandvigen, Korskirkens og Domkirkens Landsogne samt Aarstad Sogn, samtlige henhørende til Midthordlands Lægedistrikt, vil sees af hosstaaende Tabel:

	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	

Bergens Stiftsprovsti . . .	1075	656	154	9	48
-----------------------------	------	-----	-----	---	----

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 13.

Selv mordere 3.

Overskuddet af Fødte over Døde i Provstiet udgjorde altsaa 419, og Forholdet mellem begge

var = 100 : 61. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 7, og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,3. — I Lægernes Indberetninger gives Oplysning om Dødsarsagen i 193 Tilfælde; antages alle disse at tilhøre Provstiet, sees Dødsarsagen at være kjendt og opgivet for 29,4 pCt. af de Døde, og medtages endvidere i Beregningen 68 Individer, der ere døde som spedalske (uden at den Sygdom, hvem Døden nærmest maa tilskrives, iøvrigt kjendes), stiger Forholdet til 40 pCt. De Sygdomme, der bevirkede de fleste Dødsfald, vare: Svindsot 20, Lungebetændelse 17, Peritonæitis 16, Diarrhoe og Cholera 11, Vatersot 10, Nervefeber 7, Kræft 7, Strubehoste 6, Kramper hos Børn 6, Apoplexi 6, Gastro-enteritis infantum 5.

Af **Sygehuse** havde, som forhen, Byens almindelige civile, et midlertidigt Locale for det afbrændte Lungegaardshospital (om begge henvises til Sygehustabellen), St. Jørgens Hospital og Pleiestiftelsen No. 1 for Spedalske (hvis Belæg er angivet under de Spedalske) samt et Sinds-sygeasy, om hvis Virksomhed henvises til Sygehustabellen og vedkommende Læges Aarsberetning, der findes indtagen under Bilag III. Paa Tugthusets Sygestuer behandledes 54 Syge med 1264 Liggedage; Middeltallet af Liggedage var 23,4. Udenfor Sygestuerne behandledes 109. Udgifterne til Medicin m. m. udgjorde 58 Spd. 78 Skill. I Bergenhus Fæstnings Straffeanstalt behandledes paa Sygestuerne 29 Syge i 1571 Dage; Middeltal af Liggedage altsaa 54,2.

Byens 2 **Apotheker** fandtes ved Visitationen i Orden. Svaneapotheket havde 2 examinerede Medhjælpere og 2 Disciple, Løveapotheket 1 examineret Medhjælper og 2 Disciple.

Paa Sygehusets **Badeindretning** toges 2 à 3000 Bad af Byens Folk; det udenfor Fæstningen beliggende Søbad benyttedes flittig om Sommeren.

Medicinalpersonalet bestod af 13 Læger, foruden Distriktslægen i Midthordland, samt 12 Jordemødre.

XIV. Nordre Bergenhus Amt.

Sundhedstilstanden fremstilles i det Hele som god, fra indre Sogns Distrikt endog som særdeles

tilfredsstillende. Af epidemiske Sygdomme forekom alene Nervefeber noget hyppigere end sædvanligt, men ogsaa denne i Regelen mild og af mindre væsentlig Betydning. **Dødeligheden** svarede omtrent til det sædvanlige Forhold; Antallet af samtlige Dødsfald — 1283 — var 0,8 pCt. større end det tilsvarende Antal (1273) Aaret forud og 4,2 pCt. under Middeldødeligheden (1339) i Fem-aaret 1851—55.

Sygdomsconstitutionen betegnes fra ytre Nordfjord som inflammatorisk i første og sidste Kvartal, og som catarrhalsk-rheumatisk i andet og tredje (Cappelen). I indre Nordfjord og indre Sogn antoges den nærmest at maatte karakteriseres som svagt adynamisk; i ytre Sogn viste den sig som gastrisk i Juli—August og som catarrhalsk eller catarrhalsk-rheumatisk om Høsten. Fra de øvrige Distrikter omtales den ikke.

Af **Nervefeber** ere anmeldte 432 Tilfælde med 31 Dødsfald, et større Antal end i noget af de nærmest foregaaende (5) Aar. I Lærdals Distrikt var Sygdommen udbrudt i December 1857 i Aardals Sogn, greb efterhaanden mere og mere om sig og optraadte fra Midten af Februar tillige i Tønjums Sogn, paa begge Steder vedvarende til hen i Juli—August. Nogle faae sporadiske Tilfælde indtraf ligeledes, og disse medregnede udgjorde de Angrebnes Antal her 73, hvoraf 7 døde. I indre Sogn behandledes i sidste Halvaar 19 og døde 3, de fleste hjemmehørende i Hafslo Præstegjeld, hvor Sygdommen begyndte i Slutningen af November og fortsatte sig ind i det følgende Aar. I midtre Sogn forekom en gastrisk-catarrhalsk Sygdomsform, ofte med typhøs Character, af og til hele Aaret; af 80 Behandlede døde 6. En lignende Affection viste sig tillige i ytre Sogn, hvor 17 Tilfælde sees at være indtrufne, alle med gunstigt Forløb. I ytre Søndfjord behandledes 97 og døde 6, deraf 25 i første og 24 i hvert af de øvrige Kvartaler. Fra indre Søndfjords Distrikt, der i en længre Tid af Aaret bestyredes af en Constitueret, ere Underretningerne mindre fuldstændige; dog sees en udbredt Epidemi at have hersket i indre Holmedal, og skjönt den allerede var i Aftagende ved den nyudnævnte Distrikts-læges Overtagelse af Embedet i Midten af Octo-

ber, kom dog 53 Tilfælde til dennes Behandling, hvoraf 4 endte dødlig. I begge Nordfjords Lægedistrikter forekom ligeledes Nervefeber oftere, skjønt ikke egentlig hyppig. Distriktslægen i indre Nordfjord, der i Begyndelsen af Aaret tillige bestyrede det ytre Distrikt, opgiver i Alt 59 Behandlede og 3 Døde, deraf de fleste i Eids Præstegjeld fornemlig i Horningdalens Sogn, hvor, foruden flere Tilfælde tidligere paa Aaret, fra Begyndelsen af September til Slutningen af November 25 angrebes og 1 døde. Distriktslægen i ytre Nordfjord, der overtog det nyoprettede Embede fra April Maaned af, behandlede 34, hvoraf 14 i April—Mai, 15 i September, 2 i October og 3 i November, de fleste i Selø Præstegjeld; 2 døde. Af de i dette Distrikt Angrebne optraadte Sygdommen hos omtrent Halvparten med abdominal Character, hos fire med cerebral og hos Resten under en blandet Form. Lindseformigt Exanthem iagttoges hos 18. I Lærdal og indre Sogn var Characteren overveiende cerebral, i indre Søndfjord mest abdominal. Med Hensyn til Alderen var af 184 Syge (i ytre og indre Søndfjord samt ytre Nordfjord) 25 under 10 Aar, 56 mellem 10—20 Aar, 49 mellem 20—30 Aar, 42 mellem 30—50 Aar og 12 over 50 Aar. Om Aarsagerne til Sygdommens Opstaaen og Udbredelse anføres fra ytre Søndfjord og ytre Nordfjord, at flere af de først opstaaede Tilfælde syntes at maatte tilskrives Ondtliden under Fisket eller slette hygieeniske Forholde i Hjemmet, hvorefter, naar Spiren var lagt, Udbredelsen væsentlig skede ved Smitte, der ofte meget tydelig lod sig paavise (Landmark, Cappelen). Slette og overfyldte Bønderlogier i Bergen nævnes ogsaa som Arnesteder, hvorfra Sygdommen oftere spredtes om i Landdistrikterne, og var der i den Anledning skeet Henvendelse til Byens Stadsphysicus.

Af **Barselfeber** anføres 2 Tilfælde fra ytre Nordfjord, der begge helbrededes.

Exanthematiske Sygdomme forekom saa godt som ikke; hverken Børnekopper, Skarlagensfeber eller Mæslinger sees at være iagttagne. Vandkopper viste sig med nogle faae Tilfælde i Lysters Præstegjeld i Juli Maaned. Af Rosen be-

handlede i ytre Nordfjord 13 Tilfælde, hvoraf 8 i sidste Kvartal; 1 døde.

Diphtheriske Affectioner vare meget sjeldne. Fra Lærdal nævnes 1 Barn død af Strubehoste (og fra ytre Nordfjord 4 Angrebne af Laryngitis mucosa, hvoraf 2 døde).

Af **catarrhalske Sygdomme** herskede Influenza temmelig almindelig over hele ytre Søndfjord i første Kvartal. I ytre Nordfjord optraadte Catarrhalfeber hyppigst i Sommermaanederne, især Juli og August; af 898 i dette Distrikt behandlede Syge lede 56 af Catarrhalfeber, 41 af Catarrh, 38 af Halsbetændelse (hyppigst i Januar—Marts) og 27 af Bronchitis acuta.

Lungebetændelse kom, som sædvanligt, sjelden til Lægens Behandling. Fra Lærdals Distrikt omtales 5 Tilfælde, der helbrededes; fra indre Sogn 4, ligeledes med gunstigt Forløb; fra ytre Søndfjord enkelte i første Kvartal, hvoraf 1 døde, og fra ytre Nordfjord 17, hvoraf 3 døde. Af disse sidste indtraf 7 i første, 1 i tredie og 9 i fjerde Kvartal; hos 10 var Sygdommens Sæde i høire Lunge, hos 6 i venstre og hos 1 i begge. For Pleurit behandlede i ytre Nordfjord 20, hvoraf 3 døde. Fra ytre Sogn omtales et Tilfælde af Lungeabsces, opstaaet efter en Lungebetændelse, i hvilket der dannede sig en Aabning paa Brystcassens forreste Side, hvorfra daglig udflod mindst 1 Pot Pus. Ved Lægens Tilkaldelse havde Patienten været sengeliggende over $\frac{1}{2}$ Aar og var i høi Grad hectisk; men under Brugen af Tran og Decoct. cinchonæ cum cetraria bedredes han næsten fuldstændig i Løbet af et Par Maaneder (Hammer).

Rheumatiske Affectioner forekom stadig hele Aaret, de acute Former, som det synes, mest i Aarets første og sidste Maaneder, de chroniske mest om Sommeren. Blandt 24 i ytre Nordfjord behandlede Tilfælde af Rheumatismus acutus indtraf 9 i første og 10 i sidste Kvartal, hvorimod af 43 Tilfælde af Rheumatismus chronicus intet viste sig i Januar, Februar, Marts, October og December. Ogsaa fra ytre Søndfjord angives de rheumatiske Affectioner at have været hyppigst om Sommeren.

Diarrhoe, især som chronisk Lidelse, angives

at høre til de hyppigst optrædende Sygdomme i dette Amt. Den maa hos de Fleste tilskrives skadelige Indvirkninger under Fisketiden, kommer i Almindelighed sent under Behandling og er ikke sjelden forbunden med blodige Udtømmelser. (Cappelen). Udfaldet er derfor heller ikke altid gunstigt; fra midtre Sogn nævnes dette Aar 3 ældre Mænd døde deraf. Gastrisk Feber iagttoges ofte i Selø Præstegjeld, hvor i det Hele Digestionsforstyrrelser vare mere end almindeligt hyppige i dette Aar, rimeligvis en Følge af Nydelse af havareret og bedærvet Hvede.

Syphilis kan ikke sees at være paatruffet. Af **Gonorrhoe** behandledes i indre Sogn 4 Tilfælde og i ytre Nordfjord 42, samtlige hos Søfolk, der ikke hørte hjemme i Distriktet.

Fnat var fremdeles almindeligt, men dog paa flere Steder i Aftagende, saaledes især i indre Sogn, ytre og indre Søndfjord samt ytre Nordfjord. Trykt Anvisning til at kjende og behandle denne Sygdom var ved Amtscommunens Midler foranstaltet uddelt blandt Almuen. Fra ytre Sogn anføres, at medens Fnat og andre Hudsygdomme ere meget almindelige i de indre Dele af Distriktet, blive de sjeldnere, eftersom man nærmer sig ud mod Havet, saa at Fnat der paa enkelte Steder skal være saa godt som ukjendt.

De **Spedalskes** Antal udgjorde, saa vidt samme var bekjendt, ved Aarets Begyndelse 485. Heraf døde 20, 1 udflyttede, 46 indlagdes i Stiftelse og 1 befandtes at være feilagtig opført som spedalsk. Som Tilkomne opførtes 79, deraf 50 som overseede ved tidligere Tællinger, 2 som hjemkomne fra Stiftelse og 27 som virkelig nyan-grebne. Ved Aarets Udgang skulde altsaa Antallet være 496,

Kjertelsyge betegnes som meget almindelig saavel i de indre som i de ytre, ud mod Havkysten beliggende Egne af Amtet. I ytre Nordfjord behandledes 28 Tilfælde, mest som Affectioner af Syns- og Høreorganerne, og af dette Antal indtraf 18 fra Januar til April, 10 fra October til December, hvorimod intet kom til Behandling i Tidsrummet Mai—September. Aarsagen til denne Sygdommens Sjeldenhed om Sommeren antoges at ligge i, at Børnene da saa

meget som muligt holde sig ude i Solskin og fri Luft, hvortil kommer Virkningen af den Mængde Torskelever, som nydes i Marts og April. (Cappelen).

Svindsol synes i det Hele at maatte betegnes som sjelden, skjønt Forholdet angives noget forskjelligt for de enkelte Egne. Medens den saaledes i Beretningen fra indre Sogn stilles ved Siden af andre almindelig forekommende chroniske Sygdomme og angives at spille en fremragende Rolle (af 378 her Behandlede lede 9 af Svindsol), anføres fra ytre Nordfjord, at den der ikke var bleven Gjenstand for Lægebehandling i dette Aar. Af 75 behandlede Fattige i midtre Sogn led Ingen af Svindsol; af 14 saadanne Syge i ytre Sogn 1 og ligesaa i ytre Søndfjord 2 af 21. Fra 5 Distrikter, nemlig Lærdal, indre og midtre Sogn, ytre Søndfjord og ytre Nordfjord, ere af Lægerne anmeldte alle i deres Praxis indtrufne Dødsfald, forsaavidt samme vare komne til deres Kundskab, og efter disse Opgaver skulde af 69 Døde (de spedalske ikke medregnede) alene 3 eller 4,3 pCt. være borttrykkede af denne Sygdom.

Blegsot iagttoges fremdeles temmelig hyppig i indre Sogn, fornemlig blandt de mere bemidlede Bønderfamilier; i ytre Nordfjord var derimod Sygdommen meget sjelden. Menstruationsuordener vare hyppig at træffe i ytre Sogn og maatte som oftest tilskrives utilstrækkelig Beklædning under det derværende ustadige Climat.

I den almindelige Forekomst af **Cardialgi** sees ingen Forandring at være indtraadt. Ogsaa **Ormsygdom** omtales fra flere Steder som gjængs. I Dale Sogn af Lysters Præstegjeld behandledes 3 Tilfælde af Bændelorm, i hvilke Koussø gjorde god Nytte.

For **Drankergalskab** kom 3 Syge under Behandling i ytre Nordfjord.

Af **mærkeligere Tilfælde** nævnes Fødselen af et Par sammenvoxne Tvillinger. Foreningen var fuldstændig fra den øverste Rand af Brystbenet ned til Navlen og gik til Siden noget ud over de sande Ribbens Sternalender. Begge Børn vare fuldbaarne og nøiagtig lige udviklede (Legemets Længde 19½". Hovedets Skraavidde 5", Længdevidde 4"4" og Tværvide 3"6"); det ene var

dødfødt, i det andet sporedes Liv nogle Minuter efter Fødselen. Moderkagen var enkel; ligesaa Navlestrængen indtil 3 Tommer fra Børnenes Underliv, hvor den delte sig i 2 Grene; den indeholdt kun to Arterier og een Vene, hvilke dog ogsaa delte sig hver i 2 Grene. Fødselen foregik temmelig hurtig under stærke Veer. Efter Hovedernes Fremkomst udvikledes begge Fostres Skuldre samtidig. Konen havde tidligere 2de Gange født misdannede Børn. (Cappelen).

Veirliget var i ytre Søndfjord i de tvende første Maaneder usædvanlig mildt men tillige overordentlig stormende, i Januar jævnlig med Regn og Slud. Marts bragte en kort Tid Vinterveir. Maanederne April—August udmærkede sig ved sit for Vegetationen gunstige Veir, hvorfor ogsaa Afgrøden blev fortrinlig baade med Hensyn til Kvantitet og Kvalitet. September og October vare igjen meget regnfulde. Til Oplysning om Temperaturforholdene meddeler derhos Distriktslægen, som boer i ytre Holmedal, følgende Oversigtstabel:

Maaned.	Middel-Temperatur.	Höieste Temperatur.	Laveste Temperatur.	Klare Dage.	Maaned.	Middel-Temperatur.	Höieste Temperatur.	Laveste Temperatur.	Klare Dage.
Januar . . .	+ 0,8 ^o R.	+ 5,5	÷ 5,0	7	Juli	+ 12,0 ^o R.	+ 24,0	+ 6,0	11
Februar . .	+ 0,2	+ 7,0	÷ 8,0	16	August . .	+ 12,2	+ 21,5	+ 5,5	19
Marts	+ 0,1	+ 5,5	÷ 7,5	7	September	+ 8,8	+ 16,0	+ 3,5	6
April	+ 1,9	+ 11,0	÷ 6,5	8	October . .	+ 4,1	+ 8,0	÷ 3,5	4
Mai	+ 6,2	+ 16,5	÷ 1,0	8	November .	÷ 0,4	+ 8,0	÷ 8,5	8
Juni	+ 11,6	+ 24,5	+ 5,5	13	December .	+ 2,0	+ 7,0	÷ 2,0	11

Fra indre Sogn betegnes ligeledes Aarets første og sidste Maaneder som meget milde, dog med afvekslende Temperatur, saa at den paa samme Dag eller fra Dag til anden kunde forandre sig mellem $\div 2$ à 6° R. og + 4 à 8°. Vaaren udviklede sig meget hurtig, og allerede ved Udgangen af Mai havdes fuld Sommer. I Begyndelsen af Juni steg Temperaturen til + 25° i Skyggen, men fra Maanedens Midte indtraadte et Omslag med nogle Ugers kjøligere Luft, hvorefter den øvrige Del af Sommeren igjen fortsatte sig varm og gunstig for Vegetationen. Fra ytre Nordfjord skildres Veirliget i det Væsentlige overensstemmende med den givne Fremstilling af samme fra ytre Søndfjord. Climatet sammesteds angives som i Almindelighed fugtigt, raat og ubestandigt. „Af de forskjellige Vinde er SO Vinden den mest ujævne og den skadeligste for Huse og Tage. SO pleier gjerne først at blæse alvorlig skarpt, derpaa gaaer den ned til S, der truer med Regn, saa til SV, der fører en Masse Regn ned. Vedvarer Regnen, pleier Vinden „at gaae sig paa Vest“ med Regnskyl, og i et Nu springer den op til NV og N, der om Vinteren fører Sne med sig, ofte i samme Forhold som SV fører Regn.

I Almindelighed er N Vind og Sne meget kortvarig, i det Mindste ved Havkysten; SO Vind begynder atter at storme, og den samme Vexlen af Vindene med de samme Phænomener gjentager sig som ovenfor beskrevet“. (Cappelen).

Folkets **Levemaade** fremstilles fra ytre Sogn som mindre sund og god, uden at dette altid kan tilskrives Fattigdommens Indvirkning, da flere Sogne, saasom Brekke og den nordlige Del af Evindvik eller Sulend, endog maa betragtes som velhavende. Næringsveiene ere dels Fiskeri, dels Fædrift, Agerbrug og i de indre Bygder Skovdrift. Agerbruget drives i det Hele slet; paa de store Øgrupper ude mod Kysten er Jordens Dyrkning næsten aldeles overladt til Kvinden, medens Mændene fra Morgen til Aften færdes paa Søen; i den østligere Del af Distriktet er Gaardens Drift en Bisag overalt, hvor Skoven endnu tilbyder nogen Erhvervskilde. Vandsure, myrede Jorder, Sultefødsel af Kreaturerne om Vinteren med Vaar- og Høstbeitning o. s. v. træffes her almindelig, dog gjør Brekke Sogn en Undtagelse især ved sine udmærkede Havnegange. Skovenes fuldstændige Ødelæggelse langs Kysten tvinger Almuen hyppig til at bygge af Sten, men da

disse ikke sammenføies med Kalk eller Ler, blive Husene utætte og trækfulde. Lave Lemstuer med Kogeovne ere her i det Hele traadte istedetfor de i Indrebygderne brugelige rummelige Røgstuer, hvilket ikke kan ansees for nogen gavnlig Forandring. Paa enkelte Steder bliver der vel sørget for en Slags Ventilation ved Hjælp af Loftsluger, men et Forsøg paa at faae Kogeovnene ombyttede med Vindovne vil neppe lykkes, da Forbruget af Brænde derved vilde blive det dobbelte. Folket betegnes som arbeidsomt men i Pengesager meget knibent; nogen Forbedring i sine Kaar søger det mere gennem Formindskelse i Udgifterne end gennem Forøgelse i Indtægterne. (Hammer). Fra Lærdal hedder det i Distriktslægens Beretning: „Blandt Almuen hersker overmaade liden Sands for Renlighed. Den boer i lave, smaae, fugtige Huse, som nok aldrig blive udluftede eller vadskede, Gulvene ere derfor paa de fleste Steder belagte med Tommer tykt Smuds, som en enkelt Gang ved Hjælp af en Spade bliver afkradset. Rundt omkring Husene findes Dynger af Feieskarn og Gjødning af Dyr og Mennesker, da Priveter sjelden eller aldrig benyttes. Lærdalsøren forsyner saavel Lærdal som den nordlige Del af Hallingdal og Valdres med Sild og Fisk, hvoraf en Mængde i den Grad er bedærvet, at de paa Opbevarelsesstederne og under Transporten udbrede en frygtelig Stank.“ Lærdals Sundhedscommission havde derfor for Amtet paapeget Ønskeligheden af en skarpere Control med Ind- og Udførselen af disse Handelsvarer. (N. Heiberg). I indre Sogn sporedes en mere og mere vaagnende Renlighedssands. — Fra ytre Nordfjord giver Distriktslæge Cappelen en Skildring af Almuens Levesæt, Haandtering o. s. v., der vil findes indtagen under Bilag IV.

Fattigsygepleien omtales som meget god; ved at henvende sig til vedkommende Sognepræst eller Tilsynsmand fik den fattige Syge i Regelen strax Lægehjælp. Udgifterne til Diæt og Medicin udrededes fremdeles af Amtscommunen paa en Quotadel nær, som udrededes af Præstegjeldscommunerne. Flere Forsøg vare imidlertid fra nogle bemidlede Præstegjelde gjorde for at faae Udredslerne i sin Helhed overførte paa disse,

men vare altid mislykkede som Følge af den inden Amtsformandskabet raadende Humanitet (Engh). Privat Lægehjælp søgtes hyppig i ytre Nordfjord, meget sjelden derimod i Lærdal, midtre og ytre Sogn samt indre Nordfjord. I ytre Sogn var Distriktslægen i Løbet af et halvt Aar kun een Gang bleven hentet til en Gaardmand. Consultationer i Hjemmet vare vel hyppigere men ledede sjelden til noget Resultat, da de Fleste ei vilde bekoste Medicin (Hammer). **Kvaksalveri** dreves temmelig almindelig uden at det dog mere end en enkelt Gang havde været Anledning til at paatale samme.

Af Møder i **Sundhedscommissionerne** mod den spedalske Sygdom afholdtes i Lærdal 1, i midtre Sogn 4, i ytre Sogn 5, i indre Søndfjord 2, i ytre Søndfjord 5, i indre Nordfjord 2 og i ytre Nordfjord 3.

De **Vaccineredes** Antal opgives til 2426. I ytre Holmedal og Dale Sogne af ytre Søndfjord udførtes Vaccinationen af Distriktslægen. I ytre Sogn fik Hjelpevaccinatorerne som Følge af de i Bergen i Begyndelsen af Sommeren indtrufne Koppetilfælde Ordre til at revaccinere, hvormed dog kun fortsattes en kort Tid, da Sygdommen i Bergen snart ophørte og først viste sig igjen senhøstes.

Af **retslig - medicinske** Forretninger afholdtes 3 i Anledning af Overfald paa sagesløse Personer for at afgive Erklæring om Beskaffenheden af den tilføjede Legemsbeskadigelse samt 1 Synsforretning over et i Søen fundet Lig.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i indre Sogn vare 7 chroniske Sindssyge udsatte til Forpleining inden Distriktet og 1 indsendt til Bergens Asyl, derhos behandledes 2 Tilfælde af acut Mani, som helbrededes. I midtre Sogn tilsaaes 4 Syge for Fattigvæsenets Regning, og i ytre Sogn ligesaa 1 med Melancholi, der helbrededes. 1 ytre Søndfjord vare der 4 Sindssyge i Askevolds og ytre Holmedals Præstegjelde, deraf 1 paa Asylet i Bergen og 3 i privat Forpleining i Hjemmet, af hvilke en døde. I ytre Nordfjord var Lægehjælp kun paakaldt til 1 Sindssyg, og i indre Nordfjord fandtes 2, der nøde en fra almindelig Fattigforsørgelse forskjellig Pleie.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 2 for Vandbrok, 1 Exstirpation af en Tumor cysticus

og 1 af en stor Fødfæk samt flere Gange Exarticulation af Fingerled.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 6 Vendinger, hvoraf tre med levende og tre med dødfødt Foster; to af Mødrene døde inden et Døgn efter Forløsningen, hos den ene havde Fødselen været i tre Døgn, og vare Kræfterne i høieste Grad medtagne allerede før Operationen foretoges; hos den anden fandtes en stor Livmoderpolyp. 10 Tangforretninger, hvoraf 9 med heldigt Udfald for Moder og Barn, ved 1 var Fosteret dødfødt. Perforation foretoges i 2 Tilfælde, det ene hos en Førstefødende, hvor det store, skjævt indkilede Fosterhoved ikke lod sig udbringe ved Tang paa Grund af Bækkenets Snæverhed (Cappelen), det andet hos en Kone, hvis Kræfter efter to Dages Fødselsarbejde vare stærkt udtømte; Fosteret bød sig for i tredie Ansigtsleie og vardødt; Operationen udførtes gennem Øiet (Engh).

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil findes fremstillet i følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Lærdal	252	122	22	1	6
Indre Sogn . .	399	155	38	2	21
Midtre Sogn .	260	118	25	3	13
Ytre Sogn . .	240	121	43	2	14
Ind. Søndfjord.	437	196	55	2	10
Ytre Søndfjord	414	204	55	3	22
Ind. Nordfjord.	332	169	39	6	6
Ytre Nordfjord	359	198	58	7	22
Nordre Bergenhus Amt .	2693	1283	335	26	114

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 70.

Selv mordere 9.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 1410 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem disse indbyrdes = 100 : 47,6. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 8,0 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 3,8. Om Aarsagen til den store Dødlighed i det første Leveaar anføres fra ytre Sogn, at den fornemlig maa søges i upassende Fødemidler, men desværre ogsaa i stor Ligegyldighed fra Forældrenes Side, da de ofte anse det for en stor Lykke at miste sine smaae Barn, for hvem det derfor heller aldrig bliver søgt

Lægeraad (Hammer). Af de paa Barselseng Døde sees alene de 2 ovenfor under obstetriciske Operationer omtalte at have været under Lægebehandling.

Apotheket paa Lærdalsøren fandtes ved Visitationen i Orden. — Af **Badeindretninger** nævnes nogle faae private i Søndfjord og Nordfjord.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Lærdals Distrikt: 1 Læge, boende paa Lærdalsøren. 2 Jordemødre, 2 Hjelpevaccinatorer.
2. Indre Sogns Distrikt: 1 Læge, boende i Sogndal. 4 Jordemødre, hvoraf tre offentlig ansatte; 5 Hjelpevaccinatorer.
3. Midtre Sogns Distrikt: 1 Læge, boende i Vik. 3 Jordemødre, 6 Hjelpevaccinatorer.
4. Ytre Sogns Distrikt: 1 Læge, boende i Ladvik. 1 Jordemoder, 2 Hjelpevaccinatorer.
5. Indre Søndfjords Distrikt: 1 Læge, beende i Førde. 3 Jordemødre, hvoraf to offentlig ansatte; 6 Hjelpevaccinatorer.
6. Ytre Søndfjords Distrikt: 1 Læge, boende i ytre Holmedal. 3 Jordemødre, 5 Hjelpevaccinatorer.
7. Indre Nordfjords Distrikt: 1 Læge, boende i Indviken. 4 Jordemødre, 6 Hjelpevaccinatorer.
8. Ytre Nordfjords Distrikt: 1 Læge, boende i Selø. 2 Jordemødre, 6 Hjelpevaccinatorer.

XV. Romsdals Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele mindre god, dog temmelig forskjellig i de enkelte Egne af Amtet. Bedst synes den at have været i Søndmøre og i ytre Romsdals Lægedistrikt, mindst god i Nordmøre, hvor Nervefeber og Dysenteri samt Cholerine til sine Tider opnaaede en ikke ringe Udbredning. Kighoste forekom epidemisk over den største Del af Amtet, men i Regelen meget mild og paa de fleste Steder som Fortsættelse af Epidemien i det foregaaende Aar. **Dødligheden** for det hele Amts Vedkommende svarede noget nær til det sædvanlige Forhold, idet Antallet af samtlige Dødsfald — 1443 — oversteg Middeldødligheden (1430) i Femaaret 1851—55

alene med 0,9 pCt. og Dødligheden (1381) Aaret forud med 4,4 pCt. Tages derimod Hensyn til de enkelte Dele af Amtet, viser sig en temmelig stor Forskjel derved, at Dødligheden i Søndmøre var 15 pCt. under, i Romsdalen 11,4 pCt. over og i Nordmøre 10,7 pCt. over den tilsvarende Middeldødlighed i det nævnte Femaar.

Sygdomsconstitutionen fremstilles som væsentligst adynamisk, navnlig i de 3 sidste Fjerdingaar. For første Kvartal betegnes den fra et Distrikt som inflammatorisk (vestre Søndmøre), fra et andet som ren catarrhalsk (indre Romsdalen). Om Sommeren og udover Høsten optraadte gastriske Sygdomme med mere end almindelig Styrke.

Nervefeber herskede epidemisk fornemlig i Nordmøre, og af 396 af Lægerne anmeldte Tilfælde med 33 Dødsfald faldt 305 med 21 Dødsfald paa denne Del af Amtet. Blandt de enkelte Lægedistrikter fremviser søndre Nordmøre det største Antal Behandlede, nemlig 122, hvoraf 61 i første, 25 i andet, 20 i tredje og 16 i fjerde Kvartal; 5 vidste Distriktslægen vare døde, men tilføier at dette muligens ogsaa var Tilfældet med Flere, da Udfaldet som oftest kun leilighedsvis kom til hans Kundskab. Ved Fordeling paa de særskilte Sogne faldt 52 paa Kvernes Præstegjeld, 49 paa Øre Sogn og 21 paa Fredø. Smitsomheden var utvivlsom. I Christiansund, hvor Nervefeber i Regelen angives at være meget sjelden, indtraf i dette Aars første Halvdel en temmelig udbredt og tildels ondartet Epidemi, der gjerne angreb Flere i samme Hus. Af 68 af Stadslægen Behandlede døde 8. Characteren var dels abdominal, dels cerebral; Exanthem iagttoges oftere. I nordre Nordmøre optraadte Sygdommen epidemisk i November og December i Halse Sogn, og enkelte sporadiske Tilfælde i Aure og Edø medregnede opgives herfra tilsammen 45, hvoraf 5 endte dødlig. Hos Enkelte viste sig stærk Tarmblødning. I indre Nordmøre angrebes alle Distriktets Præstegjælde fornemlig i første og sidste Kvartal, og blandt det temmelig store Antal Syge krævedes ikke faae Ofre. Blødninger iagttoges hos Mange. Distriktslægen behandlede 70, hvoraf 3 døde, men gjør derhos opmærksom paa, at ikke

Faae desuden vare angrebne, om hvem han først fik høre, efterat de vare døde eller igjen blevne friske. Af Romsdals 2 Lægedistrikter ere anmeldte fra det indre 27 Tilfælde med 3 Dødsfald og fra det ytre 20, der alle helbrededes. Ligesom Sygdommen ikke var synderlig hyppig, saaledes var den heller ikke ondartet. Kun i Næssets Præstegjeld, hvor den skal være forekommen fra Aarets Begyndelse af, en lang Tid upaaagtet, opnaaede den i andet Halvaar nogen Udbredning og Betydning. Ellers indskrænkedes dens Optraeden for det Meste til en enkelt eller et Par Gaarde. Ogsaa fra indre Romsdalen anføres imidlertid, at mange Tilfælde ved Mangel paa Anmeldelse ikke kom til Lægens Kundskab. Fra Søndmøres 4 Lægedistrikter anføres tilsammen 44 Tilfælde med 9 Dødsfald foruden 6 Tilfælde, hvor Døden var indtraadt, før Lægen fik Underretning om samme. Som Steder, hvor Sygdommens Forekomst fortjener nogen Opmærksomhed, fremhæves iøvrigt kun enkelte, nemlig Hjørendfjords Præstegjeld i indre Søndmøre, hvor der fra Mai til Midten af Juli herskede en liden men ondartet Epidemi med stærkt udtalt nervøs Status, 10 B. 2 D. (4 derhos døde før Anmeldelse); Gerangers Sogn i østre Søndmøre, hvor der om Høsten angrebes 12 Individuer uden at nogen døde, samt Sykelvens Annex til Ørskog i nordre Søndmøre, hvor Nervefeber epidemier viste sig i Februar, April og November. De Angrebnes Antal her findes ikke opført, men 2 angives døde.

Af **Barselfeber** nævnes tilsammen 5 Tilfælde fra østre Søndmøre, indre Nordmøre samt Byerne Aalesund og Christiansund; 1 endte dødlig.

Af **exanthematiske Sygdomme** iagttoges Vandkopper enkeltvis i indre Nordmøre og Christiansund, paa hvilke Steder, ligesom i Molde, ogsaa Mæslinger fra og til viste sig, i Christiansund fornemlig i de første Maaneder af Aaret og samtidig med enkelte Tilfælde af Rødlinger.

Kighoste omtales, tildels som epidemisk forekommende, fra indre og nordre Søndmøre, indre og ytre Romsdal, øndre Nordmøre samt Christiansund, paa de fleste af hvilke Steder Sygdommen allerede havde hersket i det foregaaende Aar og derefter fortsatte sig gennem et kortere eller

længre Tidsrum af 1858, i enkelte Egne til Aarets Udgang. Dens hyppigste Forekomst indtraf ikke overalt til samme Tid, i nordre Søndmøre var det saaledes især Maanederne Juli—September, i indre Romsdal fornemlig første og sidste Kvartal, der frembød de fleste Tilfælde. Epidemien betegnes iøvrigt som mild og blev udenfor Byerne sjelden Gjenstand for Behandling. Fra nordre Søndmøre nævnes 4 Døde af 40 Behandlede, og fra et Par andre Distrikter 3 Døde, hvoraf den ene som Følge af en udviklet Stomacace gangrænosa.

Diphtheriske Affectioner synes at have været sjældne. Af Strubehoste findes intet Tilfælde anført i Beretningerne og af exsudativ Svælgbetændelse alene 1 fra Christiansund og 5 fra Todalen i Stangeviks Præstegjeld. De sidste indtraf hos Børn og endte hos 3 dødlige.

Catarrhalske Affectioner angives at være almindelige hvert Aar til de Tider, da Veiriget er mest ustadigt, nemlig i de første og sidste Maaneder (Thome), og saaledes ogsaa i dette Aar. Dog anføres fra Stangevik, at catarrhalske og ligesaa rheumatiske Febre vare usædvanlig faa rimeligvis som Følge af den milde Høst og Vinter. De fleste Affectioner af dette Slags indtraf her i November og December, hvilket ogsaa var Tilfældet i Christiansund.

Brystbetændelse forekom hyppig i vestre Søndmøre i Begyndelsen af Aaret; i de tre Sogne Ulfsten, Herø og Sandø, hvor den i Mai ny udnævnte Distriktslæge indtil April practiserede som Privatlæge med Forpligtelse til at tilse alle Syge mod en fast Løn uden særskilt Honorar, behandledes i første Kvartal 22 Lungebetændelser, hvoraf 1 endte dødlig. Fra de øvrige Distrikter angives derimod denne Sygdom at have været temmelig sjælden, hvorved dog maa erindres at den, som ikke længre Gjenstand for Behandling paa Amtscommunens Bekostning, forholdsvis sjælden kommer til Lægens Kundskab. I søndre og nordre Nordmøre behandledes saaledes kun 3 Tilfælde, i indre Nordmøre af Distriktslægen 4 med 1 Dødsfald, i Christiansund af Stadslægen 14 med 4 Dødsfald (de Døde alle meget drikfældige Personer), i indre Romsdal 7 med 1 Dødsfald, i

Molde af en Privatlæge 7 med 3 Dødsfald og i nordre Søndmøre, fornemlig i Aalesund, 4 med 1 Dødsfald foruden 10 Tilfælde af Pleurit, hvoraf 2 endte dødlige. Et Par Tilfælde i indre Søndmøre medregnede, sees i det Hele 9 Læger at have behandlet 63 Syge for Lungebetændelse, hvoraf 11 døde.

Af **acut Rheumatisme** nævnes fra vestre og nordre Søndmøre tilsammen 23 Tilfælde, deraf enkelte med Hjerteaffection. I Molde behandlede en Privatlæge 3, hvoraf 1 endte dødlig ved en tilstødende Lungebetændelse, og ligesaa i indre Romsdal Distriktslægen 22 mere og mindre acute Tilfælde, hvoraf 14 i første Halvaar. Chronisk Rheumatisme forekom almindelig overalt.

Koldfeber iagttoges i Christiansund hos 2 fra Østersøen hjemkomne Sømænd.

Gastriske Sygdomme optraadte især som Diarrhoe og Cholérine, paa flere Steder forbundne med Afgang af Blod og undertiden antagende fuldstændig Character af Blodgang. Navnlig var dette Tilfældet i indre Nordmøre, som i de usædvanlig varme Sommermaaneder til ud paa Høsten hjemsogetes af en udbredt Epidemii af Cholérine og „dysenterisk Diarrhoe,“ der angreb alle Aldre og bortrev Mange, især Børn (Schulz). Fra Stangevik, hvor næsten Ingen gik ganske fri, opgiver den derværende Privatlæge 7 Døde af Cholérine og 10 af Blodgang. Med noget mindre Styrke, om end udbredte over det hele Distrikt og ofte forbundne med betydelig Blodafgang, synes disse Sygdomme at være optraadte i nordre Nordmøre, hvorfra der nævnes 30 Behandlede og 2 Døde af Cholérine foruden 2 Tilfælde af Blodgang, der helbrededes. I søndre Nordmøre paakrævedes kun sjælden Lægehjælp for saadanne Sygdomme, men der blev dog hos et Par paalidelige Mænd nedlagt saakaldte Choleradraaber til Uddeling; intet Dødsfald her var Distriktslægen bekjendt. Fra Christiansund opgiver Stadslægen 1 Barn død af Blodgang og 1 ældre Kone død af Cholérine. Udenfor de nordmørske Distrikter sees disse Sygdomme samtidig tillige at være forekomne i indre Romsdal, her mere enkeltvis og uden ondartet Character, 2 døde; i nordre Søndmøre, hvorfra ere anmeldte 26 Tilfælde af Cholérine og 2

af Blodgang, det ene med dødlig Udgang, samt i indre Søndmøre, hvor Diarrhoe og Cholerine herskede epidemisk i September og October uden iøvrigt at tildrage sig nogen særegen Opmærksomhed.

Gulsot var i den varmeste Tid gjængs i indre Romsdal og nordre Søndmøre.

Syphilis forekom temmelig sjelden, og var i tre Distrikter, indre og østre Søndmøre samt indre Romsdal, aldeles ikke bemærket. Paa Reknes Hospital indkom 1 med primære og 15 med secundære Tilfælde (af disse 8 fra det forrige ytre Nordmøres Distrikt); 5 laae tilbage fra foregaaende Aar, og af samtlige Behandlede udskreves igjen 15. Liggedagenes Antal udgjorde 2047 eller for hver Udskreven 136,5 Dag. Ved Behandlingen anvendtes hyppig og med tilsyneladende god Nytte Kviksølvalbuminatet efter Bærensprung, desforuden Iodetum kalicum og Cura Dzondi. Udenfor Sygehuset opgive 5 Læger at have behandlet 32 Tilfælde, hvoraf 11 i Halse Annexsogn til Stangevik, 10 — nemlig 8 primære og 2 secundære — i Christiansund, 7 i nordre Søndmøre og 2 i hvert af Distrikterne vestre Søndmøre og nordre Nordmøre. Af **Gonorrhoe** nævne 2 Læger, i Aalesund og Christiansund, tilsammen 15 Tilfælde.

Fnat, som i Nordmøre i det Hele skal forekomme temmelig sparsomt (Werring), angives fra Stangevik at være saa godt som aldeles udryddet, og naar Sygdommen viste sig, søgtes altid Raad imod samme. I Søndmøre syntes den derimod næsten at være ligesaa hyppig som forhen.

Antallet af **Spedalske** i dette Amt udenfor Reknes Cur- og Pleieanstalt var ved Aarets Begyndelse ansat til 179. Heraf afgik 11 ved Døden, 3 udflyttede, 15 indlagdes i Stiftelse og 3 befandtes at være feilagtig anseede for spedalske. Af Tilkomne optørtes 47, deraf 38 som overseede ved tidligere Tællinger, 2 som indflyttede og 7 som virkelig i Aaret angrebne. Ved Udgangen af 1858 udgjorde altsaa Antallet, saavidt samme var kjendt, 194. I Reknes Cur- og Pleieanstalt laae 51 tilbage fra det foregaaende Aar; 7 døde og 1 hjemsendtes, hvorimod 13 indkom; Belægget ved Aarets Udgang var følgende 56.

Kjertelsyge betegnes fra enkelte Steder som sjelden dette Aar, saaledes i indre Romsdal og tildels vestre Søndmøre, fra andre som meget almindelig, saaledes i indre og østre Søndmøre, Stangevik og Christiansund. I denne By indtraf en hel Del scrophuløse Øienaffectioner (Tønnesen), hvorimod det i Landdistriktet fornemlig var scrophuløse Ledaffectioner paa et senere Stadium, Lægen fik med at gjøre (Werring).

Om **Svindst** hedder det fra vestre Søndmøre, at Sygdommen „forekommer langt oftere end man maaske har været tilbøielig til at antage paa Grund af Distriktets Sæclima,“ uden at dog Distriktslægen formoder nogen Grund til at antage den mere udbredt nu end tilforn, hvorimod de flere iagttagne Tilfælde nærmest maae tilskrives den lettere Adgang til Lægehjælp (S Høegh). I det Hele synes dog Svindst at være temmelig sjelden i dette Amt: i ingen af de indkomne Beretninger findes dens Forekomst stærkere fremhævet, og blandt 113 fra nordre Søndmøre, indre Romsdal, Stangeviks Hovedsogn og Christiansund anmeldte Døde vare alene 4 eller 3,5 pCt. bortrykkede deraf.

Blegsot iagttoges sjelden i indre Romsdal, temmelig almindelig i enkelte Egne af Søndmøre og i Christiansund. De hyppige Menstruationsanomalier i indre Nordmøre tilskrives Fruentimernes mangelfulde Klædedragt; i Stangevik, hvor uldne Underklæder vare blevne almindeligere, vare de noget aftagne.

Om **Cardialgi** og **Ormsygd**om gjælder hovedsagelig hvad ogsaa tidligere er anført: begge Sygdomme hørte fremdeles til de hyppigst forekommende.

Af **Drankergalskab** nævnes 1 Tilfælde fra Aalesund og 1 fra Christiansund, begge med dødlig Udgang.

Som et **mærkeligere sporadisk Tilfælde** omtaler Distriktslæge Thome en Uterinhævelse, som efter flere Aars Bestaaen, hvorunder Livmoderen udvidedes indtil over Navlen, senere af sig selv udskiltes under for Konen velignende Smerter. Helbredelse paafulgte.

Veirliget skildres fra indre Romsdal, Eids Sogn, som høist ustadigt og fugtigt i den første Del af Aaret med hyppige sydvestlige og vestlige Vinde, der vedvarede lige til Slutningen af April. Temperaturen var i Almindelighed temmelig høi, Middeltemperaturen i Januar saaledes over + 3° R., i Februar lidt over 1°, i Marts noget mere og i April henved + 5°. Ved Midten af sidstnævnte Maaned havdes et Par Dages Uveir med 3—4° Kulde og et betydeligt Snedrev, der foraarsagede ødelæggende Sneskred. I Mai indtraadte gunstigere Veirforholde, og Sommeren var varmere og tørrere end i de nærmest foregaaende Aar, medens Høsten igjen fra October af viste sig fugtig og kold. Som Følge af den gode Sommer var Afgrøden god og rigelig, Poteteshøsten dog mindre end sædvanligt, og navnlig udmærkede Aaret sig som rigt paa Bær og Træfrugter. (Thome). Overensstemmende hermed lyde ogsaa Beretningerne fra andre Egne af Amtet, saaledes fra Stangeviks Præstegjeld i Nordmøre og Herø i Søndmøre: fra begge Steder fremhæves det milde, ustadige og stormfulde Veirlig i Aarets Begyndelse, den varme Sommer (i Stangevik i Regelen + 16—22° R. i Skyggen) og de tilbagevendende, uafslættelige sydvestlige og vestlige Storme mod Aarets Slutning. Disse sidste angives dog at være til en vis Grad almindelige hver Vinter i disse Kystdistrikter, „de ere et Slags Passat, der paa den Tid af Aaret, naar de først ere begyndte, gjerne herske en 10—12 ja 16 Uger som overveiende Veirlig; i April, Mai og Begyndelsen af Juni har man derimod Nordenvind med klar kold Luft“ (S. Høegh). Om Climatets Indflydelse paa Helbredet anfører Distriktslæge Werring fra Christiansund, at det i Regelen fugtige og stormfulde Veirlig med mindre Varme om Sommeren og mindre Kulde om Vinteren — Alt en Følge af Havets umiddelbare Nærhed — ingenlunde viser sig skadeligt for Helbredet; Epidemier af Betydenhed høre til Sjældenhederne, og kun svagelige og især tilflyttede Personer befinde sig i Regelen mindre vel i samme.

Almuens **Levemaade** betegnes fremdeles som mindre end god. Kosten er for ensformig og som oftest slet tilberedt; paa de fleste Steder bestaaer

den hovedsagelig af Sild og saltet Fisk, begge Dele gjerne slet tilvirkede og derfor ofte bedærvende, af Melspiser med daarlig sur Melk, sjelden af Kjød og dette da mest som saltet eller tørret. Fersk animalsk Føde nydes meget sjelden. Urenligheden er næsten overalt særdeles stor, i vestre Søndmøre f. Ex. vadskes Gulv og Vægge i Almindelighed kun Juleaften, og det uagtet alslags Arbeide, lige til Slagtning, foregaaer inde i Stuen; selv Exempler paa det væmmeligste Svineri omtales fra dette Distrikt. For Badning i Søen næredes en afgjort Utilbøielighed, og Distriktslæge Høegh anfører, at det langt fra betragtedes med blide Øine, da han havde bevæget nogle Smaagutter til jævnlig at bade sig og faaet dem oplærte til at svømme. I Christiansund begyndte dog den opvoxende Ungdom mere og mere at bade sig i aaben Sø. — Brændevinsdrik var ikke almindelig i Landdistrikterne, naar undtages paa enkelte Steder, hvor Adgangen til at erholde samme var let, saasom paa Veblungsnæs, eller ved selskabelige Sammenkomster, Brylluper o. s. v. Af Byerne angives Misbrug af spirituøse Drikke meget gjængs i Christiansund; i Molde var Brændevinsdrik i umiskjendeligt Aftagende, hvorimod bayersk Øl nødes i betydelige Kvantiteter. Fra indre Romsdal klages over en overvættes Nydelse af Kaffe.

Fattigsygepleien udførtes for Fattigcommunnernes Regning, og angives Adgangen for fattige Syge til at erholde Lægehjælp i enkelte Egne som taalelig let, i andre som vanskelig. Af 28 fattige Syge, behandlede i indre Romsdal, tilhørte 21 Gryten og 7 Veø, medens ingen Rekvisition var indløben fra Næssets Præstegjeld. Behandlingen foregik næsten stedse i Vedkommendes Hjem, og kun sjelden bleve de Syge indlagte paa Gaarde i Lægens Nærhed; af de nævnte 28 var dette Tilfældet med 5. I Christiansund gjorde Mangelen af et Sygehus Fattigsygepleien meget ufuldkommen. Lyst til at benytte Lægefattedes i Almindelighed ikke Befolkningen, og som et Exempel herpaa anføres, at samtlige Formandskaber i indre Nordmøre havde indgaaet med Ansøgning om Distriktets Deling. Men paa de fleste Steder var det dog en Betingelse for Bondens Henvendelse

til Lægen, at Hjælpen kunde erholdes gratis, og for privat Regning hentedes denne kun sjelden uden undertiden til Fødende og ved større Læsioner (Werring). Examinerede Jordemødre benyttedes i det Hele lidet, hvortil Grunden for en Del maatte søges i de locale Forholde, der gjorde Reiserne for at hente samme lange og bekostelige. **Kvaksalveri** aftog i vestre Søndmøre, „eftersom den ældre Generation døde væk,“ men dreves dog fremdeles saavel her som andetsteds inden Amtet, uden at der imidlertid havde været Anledning til at sætte Nogen under Tiltale herfor i dette Aar. I ytre Romsdal hentedes oftere en bekjendt Led-sætter fra Meldalen. I indre Nordmøre indgav en Mand Ansøgning om Tilladelse til at „curere for Saar og andre udvortes Sygdomme,“ hvilket dog ikke indvilgedes.

Af Møder i **Sundhedscommissionerne** mod den spedalske Sygdom afholdtes 7 i indre Romsdal, for de øvrige Distrikter kan Antallet ikke sees. Institutionen mødtes vel i enkelte Formandskabsdistrikter med mindre Interesse, hvilket meget hemmede Lægens Virksomhed (Thome), men ansaaes dog for et kraftigt Middel til at paavirke Almuen, ogsaa til Iagttagelsen af en bedre Hygiæne (Werring), og som en Frugt af de fra samme udgaaede Opfordringer kunde det maaske ansees, at Stemningen inden Almuen paa enkelte Steder mere og mere blev imod Ægteskaber med Spedalske (Schulz).

De **Vaccineredes** Antal opgives til 2743. Fra Vestnes Præstegjeld var ingen Opgave om Vaccinerede indkommen til vedkommende Distriktslæge, og i flere Sogne var ingen Vaccination udført i dette Aar, saaledes ikke i Herø Sogn, hvor det mislykkedes at faae Materien til at slaae an, i Kors, Vold og Eids Sogne af Grytens Præstegjeld, Aarsagen her ukjendt, i Røvend Sogn af Væø Præstegjeld, hvor Materien ligeledes ikke kunde bringes til at slaae an, samt i Stangeviks Hovedsogn, hvor de herskende Epidemier syntes at gjøre det utilraadeligt at sætte Vaccinationen igang. I Amtets 3 Byer udførtes den af Embedslægerne.

Af **retslig-medicinske** Forretninger nævnes 1 Obduction af et Foster, der antoges mindre

vel behandlet af Forældrene, 2 Obductioner af i Dølgmaal fødte Børn, 1 Undersøgelse af et 10½ Aar gammelt Pigebarn, som skulde være voldtaget, samt 1 Undersøgelse af en Del Medicamenter i en mod en Kvaksalver anlagt Justitssag.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i indre Søndmøre fandtes 6 Sindssyge i Voldens Præstegjeld, hvoraf 2 forpleiedes for offentlig Regning, og 1 i Hjørendfjord; de bleve alle tilseede. I indre Romsdal tilsaaes 1 sindssvag Pige, der led af Pleurit, men ellers ingen saadan Syg hverken paa offentlig eller privat Bekostning. I indre Nordmøre behandlede Distriktslægen 2, en med Mani og en med Melancholi. I søndre Nordmøre tilkom 1, der forpleiedes paa Amtcommunens Regning.

Af **chirurgiske Operationer** anføres 1 Amputation af Skinnebenet, 1 Resection af Leddehovedet paa en luxeret Tommelfinger, 1 Underbinding af Arteria brachialis ved et Aneurisma cubitale, 1 Tenotomi i Poplitæa, 4 Gange Exstirpation af Fedtsvulste, 1 Gang af en Kræftsvulst, 1 Excision af en Tumor sebaceus i Øiets Bindehud, 1 af et stort Ar, 2 Gange Udrivning af Næsepolyper, 1 Operation for Hareskaar, hos 2 Individuer Paracentesis abdominis, hos den Ene gjentaget fem Gange; 3 Operationer for Vandbrok, i de tvende med Punction og Jodindsprøitning, samt 1 for Paraphimosis. Derhos nævnes enkelte Gange Reposition af Luxationer og indeklemte Brok.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 3 Vendinger paa Grund af Tværleie. 20 Tangforretninger, hvortil Indicationerne i Almindelighed vare langvarigt Fødselsarbeide, Vemangel, Svaghed hos Moderen og i et Fald Placenta prævia; 14 af Fostrene levede, 6 vare dødfødte. 1 Perforation paa dødt Foster formodelst Bækkensnæverhed, langvarigt Fødselsarbeide og en tetanisk Sammentrækning af Livmoderen; Tang var forgjæves forsøgt; Konen, hvis Kræfter vare stærkt medtagne, døde et Par Timer efter under Tegn paa indvendig Blødning (Thome). 2 Embryotomier, begge ved Tværleie og med dødlig Udgang for Mødrene. Hos den ene Kone, til hvem Læge først ankom, da Vending

var umulig, overlippedes Fosteret, der allerede var dødt, med Dubois's Sax og forlöstes i to Dele; hun døde to Døgn senere af en Lægen ikke nøiere bekendt Aarsag; den ved Fødselen tilstedeværende Jordemoder anmeldtes for Amtet for udvist misligt Forhold: utidig Sprængning af Hinderne og Undladelse af ethvert Forsøg paa at gjøre Vending (S. Høegh). De nærmere Omstændigheder ved den anden Embryotomi ere ikke anførte (I. L. Hoffmann). Kunstig Løsning og Udbringelse af Efterbyrden foretoges i 4 Tilfælde.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Vestre Søndmøre	279	123	23	3	18
Indre Søndmøre	203	73	20	1	16
Østre Søndmøre	175	64	16	"	7
Nordre Søndmøre	480	211	59	2	31
Indre Romsdal	294	130	23	4	15
Ytre Romsdal	418	231	48	3	14
Indre Nordmøre	424	222	39	2	21
Søndre Nordmøre med Chr.sund	431	235	54	2	22
Nordre Nordmøre	232	154	31	3	6
Romsdals Amt	2936	1443	313	20	150

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 119.

Selv mordere 13.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 1493 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 49,1. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 9,4 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,6. Af de paa Barselseng Døde sees 1 at være borttrykket af Barselfeber og 3 efter forudgaaende Forløsning ved Kunstens Hjælp. Ifølge Præstelisterne døde en Kone uforløst i Agerø Præstegjeld i ytre Romsdalen. — Af de ved ulykkelige Hændelser Omkomne falde 40 paa Søndmøre, 29 paa Romsdalen og 50 paa

Nordmøre; 32 vare omkomne ved Sneskred, deraf 20 i Romsdalen.

Reknes **Hospital** var fremdeles Amtets eneste Sygehus, om hvis Belæg henvises til Sygehuslisten. Af **Badeindretninger** fandtes udenfor det nævnte Hospital kun et Par smaae private Søbadehuse i Molde; en nogle Aar forud herværende Badeanstalt til Dampbad og Karbad havde Eieren igjen maattet nedlægge af Mangel paa Søgning.

Apothekerne i Amtets 3 Byer fandtes ved Visitationen i Orden.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Vestre Søndmøres Distrikt: 1 Læge, boende i Herø Præstegjeld. 4 Jordemødre, 5 Hjælpevaccinatorer. .
2. Indre Søndmøres Distrikt: 1 Læge, boende i Voldens Præstegjeld. 3 Jordemødre, 3 Hjælpevaccinatorer.
3. Østre Søndmøres Distrikt: 1 Læge, efter hvis Udnævnelse til Distriktslæge i indre Søndmøre Embedet bestyredes af Distriktslægen i nordre Søndmøre. Antallet af Jordemødre og Hjælpevaccinatorer er ikke opgivet.
4. Nordre Søndmøres Distrikt: 1 Læge, boende i Aalesund. Antallet af Jordemødre og Hjælpevaccinatorer er ikke opgivet.
5. Indre Romsdals Distrikt: 1 Læge, boende i Grytens Præstegjeld. 5 Jordemødre, 8 Hjælpevaccinatorer.
6. Ytre Romsdals Distrikt: 3 Læger, alle i Molde. 8 Jordemødre, deraf 1 privat praktiserende; 7 Hjælpevaccinatorer.
7. Indre Nordmøres Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Surendalen og en i Stangevik. 6 Jordemødre, 8 Hjælpevaccinatorer.
8. Søndre Nordmøres Distrikt med Christiansund: 2 Læger, begge i Christiansund. 8 Jordemødre, hvoraf 1 ansat og 3 privat praktiserende i den nævnte By; 5 Hjælpevaccinatorer.
9. Nordre Nordmøres Distrikt: 1 Læge, boende i Aure Præstegjeld. 3 Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatorer.

XVI. Søndre Throndhjems Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele god. Alene et Par Steder angives at have frembudt en større Sygelighed end sædvanligt, nemlig Ørkedals Distrikt, der hele Aaret hjemsøgte af en epidemisk catarrhalsk-rheumatisk Feber med typhøs Character, og Røros, hvor foruden Skarlagensfeber og Mæslinger navnlig Kighoste og Cholerine optraadte med ikke ringe Styrke. Hvor iøvrigt enkelte epidemiske Sygdomme, især Nervefeber og gastriske Forstyrrelser, opnaaede en større Udbredning, var dette ikke Tilfældet i den Grad, at den almindelige Sundhedstilstand derved synderlig forværredes. **Dødligheden** svarede omtrent til det sædvanlige Forhold; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1551, eller 1,5 pCt. under det tilsvarende Antal (1575) Aaret forud og 1,7 pCt. under Middeldødligheden (1578) i Femaaret 1851—55. Røros udmærkede sig dog ved en meget stor Dødlighed inden Børnealderen, og de Dødes Antal oversteg her de Fødtes, hvilket ikke var Tilfældet med noget af Amtets øvrige Præstegjælde.

Sygdomsconstitutionen var i det Hele mindre stærkt udpræget. Betændelsessygdomme vare snarere sjældnere end sædvanligt, og med Undtagelse af Ørkedals Distrikt forekom heller ikke typhøse Tilfælde hyppig. I Throndhjem vare catarrhalske og rheumatiske Affectioner de hyppigst forekommende i første og sidste Kvartal, ligesom gastriske i tredie og i Slutningen af andet.

Nervefeber viste sig i Throndhjem noget almindeligere end i de nærmest foregaaende Aar, fornemlig i Maanederne Juli—September. Paa Sygehuset indlagdes 26 Patienter for denne Sygdom, deraf 13 i tredie Kvartal, og døde 5, og som privat behandlede nævnes af Byens Læger ligeledes 26, hvoraf 3 døde. Foruden disse opførte Tilfælde, hvoraf enkelte tilhørte Landdistriktet, iagttoges derhos om Høsten oftere continuerende Febertilfælde, som nærmest maatte betegnes som Abortivtyphus. I Strinde Distrikt forekom Nervefeber til enhver Tid paa Aaret, spredt paa enkelte Gaarde i Strindens og Klæbo

Præstegjælde samt Budvikens Sogn; Abortivformen var den hyppigste, og kun hos Enkelte optraadte Sygdommen fuldt udviklet, saaledes i et Hus, hvor af 10 Beboere 8 angrebes og 4 døde. Distriktslægen behandlede i Alt 81, hvoraf 8 døde. I Selbo vedblev den Aaret forud udbrudte Epidemi at herske gennem den største Del af Aaret, dog med enkelte frie Mellemrum; af 50 Behandlede døde 7. Den optraadte især inden Husmandsclassen, og tilskrives dens Omsigriben for en stor Del Almuens Ligeegyldighed for Lægehjælp, dens Tro paa en uundgaalig Skjebne og deraf udspringende Sorgløshed i at udsætte sig for Smitte (Holler). I Guldalens Distrikt behandlede 40 og døde 3, deraf 32 i Melhus, 6 i Støren og 2 i Holtaalen, og med Hensyn til Tiden paa Aaret 15 i første, 2 i andet, 10 i tredie og 11 i fjerde Kvartal. I Ørkedalens Distrikt herskede en „udbredt epidemisk catarrhalsk-rheumatisk Feber med typhøs Character“, der allerede Aaret forud var optraadt med megen Styrke. Sygdommen forekom over det hele Distrikt, dog mest vedvarende og ondartet i den øvre Del af Meldalen og den nedre Del af Rennebu samt paa enkelte Gaarde i Ørkedalen og Børseskogn. Paa mange Steder laae samtlige Beboere syge paa en Gang. 692 Individuer, hvoraf 332 af Mandkjøn og 360 af Kvindekjøn, kom under Behandling; hvor mange heraf der døde kunde Distriktslægen ikke opgive, men antog omtrent 8 af 100*) Til Epidemien Udbredelse og Vedholdenhed formentes de tvende sidste Vintres milde, men høist ustadige Veir samt den usædvanlige Sommervarme i 1858 at have i væsentlig Grad bidraget. (Hartmann). Opdals Distrikt synes at have været næsten forskaanet for Nervefeber dette Aar; i September og October iagttoges 8 lette Tilfælde i den til Distriktet hørende Del af Rennebu, men den herved vakte Frygt for, at den nordenfor

*) Antallet af Døde kan altsaa ansættes til omtrent 50. Uagtet denne store Dødlighed af en enkelt Sygdom, sees dog af de fra Præsterne indsendte Døde-Lister Mortaliteten i det Hele at have været ringe i Ørkedals, Meldals og Børsens Præstegjælde, idet den neppe oversteg 15 Døde af hvert 1000 levende Individuer.

herskende Epidemi skulde udbrede sig ogsaa til Opdal, viste sig ugrundet. Af søndre Fosens Distrikt forekom Nervefeber epidemisk i Hevne Præstegjeld, fornemlig i andet Halvaar, og viste sig sporadisk i Hitteren til forskjellige Tider. Paa Grund af den tidligere ansatte Distriktslæges Forflyttelse i Mai Maaned, hvorefter Embedet i nogen Tid bestyredes af en Constitueret, ere Op-gaverne for en Del af Aaret mindre fuldstændige (dog sees indtil Mai 2 at være døde i Hitteren og 2 i Hevne, de førstnævnte uden at komme under Behandling). Fra Midten af September til Aarets Udgang behandlede den nyudnævnte Distriktslæge 53 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlig, næsten alle i Hevne og for det Meste af lettere catarrhalsk Natur. I nordre Fosens Distrikt vedblev den Aaret forud under Sildefisket opstaaede Epidemi fremdeles at udbrede sig, fornemlig i Aafjordens og Ørlandets Præstegjelde, idet Smitten bragtes fra Hus til Hus. Efter at være begyndt at aftage i Slutningen af Marts, vandt den paany i Styrke i April ved enkelte Lofotfiskeres Hjemkomst, og først i Slutningen af Mai kunde den siges at være betydelig aftagen. Characteren var mest abdominal og ikke ondartet, kun faae Dødsfald indtraf; iøvrigt er Antallet af disse saavel som af Behandlede ikke nøiere angivet af Distriktslægen, der tog sin Afsked i September, hvorefter Embedet overtoges af en Constitueret, som anfører kun at have iagttaget ganske enkelte Tilfælde i de sidste Maaneder. For det hele Amt haves efter ovenstaaende Fremstilling Talangivelse om 976 Tilfælde, hvoraf 78 endte dødlig.

Af **Barselfeber** nævnes fra Throndhjem samt Strinde og Selbo Distrikter tilsammen 13 Tilfælde, hvoraf 5 medførte Døden. I Throndhjem indtraf i de to sidste Maaneder af Aaret 5 Dødsfald i Barselseng, hvorimod intet tidligere paa Aaret; tvende af disse Dødsfald vare dog at tilskrive andre Sygdomme end Barselfeber.

Exanthematiske Sygdomme viste sig af underordnet Betydning; de omtales alene fra Throndhjem og Røros. I den førstnævnte By forekom **Vandkopper** usædvanlig hyppig i de første Maaneder, sjældnere senere paa Aaret, og udmærkede

sig hos enkelte Børn ved stærk Almenaffection og særdeles rigeligt Udslag. Samtidig hermed iagttoges ogsaa, foruden nogle faae enkeltstaaende Tilfælde af Mæslinger efter den i 1857 almindelig udbredte Epidemi, et andet acut Exanthem — erythematøst (Thm. Bryn), papuløst (Roll) — forbunden med ubetydelig Feber og en ganske let Afskalling. Det angreb flere Børn, der nylig havde haft Mæslinger, og tillige enkelte Voxne. Paa Røros optraadte **Skarlagensfeber** og **Mæslinger** samtidig fra Slutningen af Februar til ud paa Vaaren. Diagnosen mellem begge angives i de første Sygdomsstadier at have været vanskelig, og først under Afskallingen viste det sig i Almindelighed tydelig, med hvilken Form man havde at gjøre. Epidemien var tildels ondartet, og navnlig ledsagedes Skarlagensfeberen under Afskallingsstadiet oftere af Metastaser til Hjernen, af Parotiter og hydropiske Affectioner, hvoraf flere Børn bortreves. Enkelte Tilfælde af Rødlunger nævnes ligeledes.

Kighoste forekom sporadisk i Throndhjem, Ørkedalen samt nordre Fosen. Hyppigere og mere ondartet viste Sygdommen sig paa Røros, hvor den begyndte strax efter at Mæslingerne og Skarlagensfeberen vare ophørte, omtrent sidst i April, og vedvarede hele Sommeren. Cholerine gik samtidig epidemisk, og hvor begge Sygdomme sluttede sig sammen, blev Udfaldet ofte ugunstigt.

Diphtheriske Affectioner omtales alene fra Throndhjem, nemlig 3 Tilfælde af Strubehoste, der endte dødlig, og 3 af tydelig udtalt exsudativ Svælgbetændelse, hvilke helbrededes. Iøvrigt bemærkes, at der ogsaa dette Aar ligesom tidligere ofte ved Affectioner af Tonsillerne saaes et diphtherisk Belæg, men saa let, at det veg for de simpleste Gargarismer (Roll, Bødtker).

Catarrhalske Sygdomme vare de almindeligste i Throndhjem i Aarets første og sidste Maaneder. Nogen epidemisk Character angives de ikke at have haft. Efter et Par Lægers Beretninger var Bronchit meget hyppig om Foraaret og udover Sommeren.

Lungebetændelse iagttoges i Throndhjem, Guldalen og nordre Fosen noget sjældnere end

sædvanligt, i Strinde Distrikt derimod maaske lidt hyppigere end i de nærmest foregaaende Aar. Paa Thronhjems Sygehus indkom 18 Tilfælde, deraf 8 i første, 2 i andet, 4 i tredje og 4 i fjerde Kvartal; 1 endte dødlig. Udenfor Sygehuset opgive 8 af Byens Læger at have behandlet 142 Syge, hvoraf 13 døde, ligesom 2 andre Læger sammesteds anføre 4 Døde men ikke de Behandlede Antal. Sygdommen skal efter en Beretning have været overveiende hyppigst i Børnealderen (Roll), men Flertallet af de Døde sees dog at tilhøre den voxne, tildels ældre Alder. For 14 Døde er nemlig Alderen anført, og herefter vare 3 under 1 Aar, 1 mellem 10—20 Aar, 4 mellem 30—60 Aar og 6 over 60 Aar.

Rheumatiske Affectioner forekom i Throndhjem maaske noget sjeldnere end sædvanligt (Thm. Bryn), og angives i Regelen at have været milde og afkort Varighed. De vare dog ofte forbundne med Hjerteaffection; i det Hele skulle organiske Hjertefeil være særdeles hyppige i denne By og spille en vigtig Rolle som Dødsarsag (Roll, Knudtson).

Af **Koldfeber** behandledes 1 Tilfælde paa Thronhjems Sygehus.

Af **gastriske Sygdomme** optraadte Diarrhoe og Choleric hyppig i Throndhjem og Omegn under den usædvanlig varme Sommer. De begyndte at indfinde sig i Juni, tiltog i Hyppighed i Juli og August og bleve først sjeldne i October, da Luften igjen blev koldere. Tilfældene ledsagedes sjelden af Kramper, oftere derimod af blodige Stoludtømmelser, og enkelte — 11 — Tilfælde ere opførte som virkelig Blodgang. Som sædvanligt vare Børn i det første Leveaar de haardest angrebne, især naar de ikke opammedes ved Brystet (Thm. Bryn). Udenfor Throndhjem optraadte Choleric især paa Røros og her med end mere Styrke end i hin By. Næsten hele Præstegjeldets Befolkning var angreben, og Sygdommen, der ikke sjelden frembød choleralignende Symptomer, var inden den tidligere Børnealder, hvor den ofte forbandt sig med allerede stedfindende Kighosttilfælde, meget ødelæggende. Af 92 Døde i Præstegjeldet vare 12 under 1 Aar, 20 mellem 1—3 Aar og 16 mellem 3—5 Aar.

Ogsaa andre gastriske Affectioner vare her almindelige, saaledes herskede i de sidste Maaneder af Aaret en udbredt biliøs Feber med Gulsot.

For **Syphilis** indkom paa Thronhjems Sygehus 58 Syge, hvoraf 3 med primære og 55 med secundære Tilfælde; 21 laae tilbage fra det foregaaende Aar. Af samtlige 79 Behandlede udskreves igjen 56. Liggedagenes Antal udgjorde 5065 eller for hver Udskreven 90,4 Dag. Med Hensyn til Hjemstavn vare 21 fra Byen og 58 fra søndre Thronhjems Amt, fornemlig fra Selbo Hovedsogn, hvor denne Sygdom fremdeles forekom almindelig, medens den ellers inden Amtet var meget sjelden. Ligesom tidligere foretoges fremdeles i Selbo Visitationer paa Steder, som mistænktes for Sygdommens Forekomst. Med **Gonorrhoe** indkom paa Sygehuset 21, deraf 11 tillige lidende af Epididymit, og med **Leucorrhoe** 18. Til Forebyggelse af de veneriske Sygdommes Udbredelse fandt i Throndhjem Visitation af de militære Mandskaber Sted hver Maaned, og af de tolererede offentlige Fruentimmer, hvis Antal i Gjennemsnit udgjorde 26, hver 14de Dag eller oftere, naar Omstændighederne dertil gave Opfordring.

Af **chroniske Hudsygdomme** omtales Fnat som særdeles hyppigt fra Selbo og Opdal, paa hvilket sidste Sted blandt 84 Confirmander, hvis Vaccinationsar Distriktslægen undersøgte, 20 fandtes befængte dermed. I Strinde Distrikt var Fnat sjeldnere bemærket, Skurv derimod hos Flere. I Throndhjem sees af 455 for Fattigvæsenets Regning behandlede Syge 14 at have lidt af Fnat. En Læge sammesteds behandlede i Løbet af Sommeren Flere med Eczema chronicum, hvorimod Arsenik indvendig og den af Wilson anbefalede Ungu. zinci benzoati med eller uden Oleum cadinum især viste sig virksom (Roll).

Antallet af **Spedalske** udenfor det saakaldte Thronhjems Curer-Kammer beløb sig, saa vidt samme var kjendt, ved Aarets Begyndelse til 125. Heraf døde 17, og 2 indlagdes i Stiftelse, hvorimod 5 ved tidligere Tællinger Overseede tilkom. Antallet ved Aarets Udgang var herefter 111. Paa Curer-Kammeret, hvor der ved Udgangen af 1857 henlaae 13 Spedalske, døde 1 og indkom

3, saa Antallet ved Aarets Udgang udgjorde 15.

Af **chroniske Sygdomme** iøvrigt angives fra Throndhjem **Kjertelsyge**, **Svindstot**, tildels **Blegstot**, samt især **Cardialgi** og **Ormsyge** at være almindelige. Blandt 159 af 10 af Byens Læger anmeldte Dødsfald sees 34 eller 21,4 pCt. at være en Følge af Svindstot. Om Sygdommens Forekomst i Landdistriktet mangler for det Meste Underretning. Fra Guldalen er anført 1 Død, og i nordre Fosen vare et Par nye Tilfælde iagttagne. Af de nævnte 34 Døde i Throndhjem vare 12 af Mandkjøn og 21 af Kvindekjøn, for 1 er Kjønnets ikke angivet; 2 vare under 5 Aar, 1 mellem 5—10 Aar, 2 mellem 10—20 Aar, 7 mellem 20—30 Aar, 3 mellem 30—40 Aar, 8 mellem 40—50 Aar, 4 mellem 50—60 Aar og 5 i en højere Alder, for 2 er Alderen ikke angiven.

Forskjellige andre Tilfælde. Tvende af Throndhjems Læger omtale en om Sommeren og Høsten epidemisk forekommende **Øienbetændelse**, der viste sig saavel i selve Byen som paa Landet, endog fra fjernere Steder saasom Indherred og Helgeland iagttoges enkelte Tilfælde. Den mildeste Form var en Conjunctivitis catarrhalis, den hyppigste og langvarigste en Blennorrhoe, der i Almindelighed angreb begge Øine og udmærkede sig ved en rigelig Udvikling af Papillærlegemer paa nederste Øielaag og i dettes Duplicatur, undertiden ogsaa paa øverste Øielaag og paa Øieæblets Slimhinde. Local Behandling med Cuprum sulphuricum i Substantis og adstringerende Øienvande var tilstrækkelig til Helbredelse. (Kindt, Poulsen). — Af **Drankergalskab** indkom paa Throndhjems Sygehus 2 Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig. Sammesteds døde et lidet Barn fra Bjørnør, som 6—7 Maaneder før Indlæggelsen var falden i Skorstensilden og havde erholdt en betydelig **Forbrænding** af Hovedet, hvorefter fire store Benstykker efterhaanden havde udskilt sig, saa Issen fandtes aldeles blød og uden Benbedækning. Uagtet Barnets ynkelige Tilstand havde Forældrene dog i et halvt Aar undladt at søge Lægehjælp, og Tilfældet anføres som et Exempel blandt Andet paa, hvor sjelden denne ofte søges paa Landet. — 1 Acephalus indsendtes til Uni-

versitetet fra Throndhjem, og et lignende Misfoster omtales fra Klæbo.

Veirliget skildres fra Throndhjem som mildt, men meget ustadigt og stormfuldt i de første og sidste Maaneder af Aaret. Sommeren var stadig mild og tør, i Juli og August med en for dette Sted usædvanlig vedvarende Hede og Vindstille. Middeltemperaturen for hver Maaned, beregnet for tre Klokkeslet, nemlig 8 Morgen, 2 Middag og 10 Aften, vil sees af nedenstaaende Tabel:

Januar . . .	0,0° R.	Juli	+ 15,07° R.
Februar . . .	÷ 2,58	August . . .	+ 13,87
Marts . . .	+ 0,21	September .	+ 10,22
April . . .	+ 2,68	October . .	+ 5,00
Mai	+ 8,21	November .	0,0
Juni	+ 12,11	December .	÷ 2,00

Middeltemperaturen for hele Aaret var + 5,26 eller 1,34 højere end Middeltemperaturen for Aarene 1835—42 incl., da den udgjorde + 3,92 (Thm. Bryn, Spørck). Fra Røros fremhæves ligeledes den ubetydelige Vinterkulde, der aldrig oversteg ÷ 20° og gjerne var af kort Varighed. Først i Midten af Januar fik man her ordentligt Slædeføre.

Climat, Topographi og Levemaade. Af søndre Fosens tvende Præstegjelde har Hitteren et raat og fugtigt Climat, istedetfor stadig Vinterkulde herske stærke vestlige Storme med Regn og Slud. Hevne er derimod et Fjord- og Fjelddistrikt med undertiden skarp Kulde. Hitterværingens Levevei er væsentlig Fiskeri, i Hevne drives Agerbrug og Skovdrift. Stor Skiddenfærdighed hersker i sidstnævnte Præstegjeld, mindre derimod i Hitteren, uagtet Husene her ere trangere og lavere som Følge af den vanskelige Tilgang paa Byggemateriale. (Seehuus). — Opdals Præstegjeld, i Distriktet af samme Navn, har en meget høj Beliggenhed, vel omtrent 2000' over Havet. Paa Grund heraf er Kornavlens meget usikker, hvilket dog ikke kan bringe Befolkningen til at indse Nødvendigheden af hovedsagelig at lægge Vind paa Kvægdriften, som meget forsømmes. Den forkerte Drift medfører igjen daarligere økonomiske Kaar og stor Fattigbyrde. Kostholdet er ujævnt, om

Sommeren under Sætertiden danner mager Tæt-melk, Myse, grovt Fladbrød af Letkorn samt noget tørt Kjød den stadige Kost paa de fleste Gaarde og frembringer Cardialgier og gastriske Sygdomme. Fra Høsten derimod og udover Vinteren er Kosten god og solid, bestaaende af Melk og Rømme, hvori brækkes Fladbrød, samt Melkegrød og godt Kjød. Bygningerne staae som oftest uregelmæssig og sammentrængte, de aabne Skorstene afgive især i stormende Veir ikke tilstrækkelig Opvarming, sluge derimod en Mængde Ved, hvis Hentning langveisfra foraarsager megen Tidsspilde og Ondtliden. Klædedragten er i det Hele god, dog bruges uldne Underklæder mindre end ønskeligt kunde være. Rennebu angives i de nævnte Henseender at være bedre stillet, Almuen Kaar ere ret gode, Kornavlens sikrere, Kostholdet jævner, Klædedragten bedre, paa Bygningsarbeidet anvendes mere Omhu o. s. v.; i Orden og Renlighed staaer derimod dette Præstegjeld tilbage for Opdal, ihvorvel heller ikke her disse Dyder skulle staae paa noget særdeles høit Trin. For at vække Sandsen i denne Retning og for i det Hele at befordre Sundhedspleien havde Distriktslægen begyndt at holde en Del populære Foredrag over forskellige herhen hørende Gjenstande, og som det lod til hørte Almuen dem med Interesse. (Arentz). I Guldalen vare Kogeo-vne almindelig indførte, men da Skorstene paa samme Tid sløifedes, og Dampen af Maden saaledes ikke fik Anledning til at trække bort, bidroge de til at holde Alt i Værelset fugtigt, hvorfor Forandringen i sanitær Henseende ikke kunde ansees heldig (Dahm). I Throndhjem føltes stærk Mangel paa Boliger for den fattigere Classe, hvilket havde bevirket Opførelsen af en Arbejderbolig, som toges ibrug om Høsten. En Del af de saakaldte Veiter ere for trange og give for liden Tilgang af Sollyset. Afledningen af overflødig og skadeligt Vand falder for enkelte Strækninger af Byen vanskelig at tilveiebringe. Garverier og Slagterier midt inde i Byen gave ofte Anledning til Ulemper. Efter Anbringelsen af en Havnedæmning antoges den saakaldte Fjærestank at være betydelig tiltagen, især paa enkelte Steder. Skolelocalerne vare oftere for

smaa og utilstrækkelig ventilerede, hvorfor ogsaa Stadsphysicus havde fundet sig opfordret til at henlede enkelte Skolebestyreres Opmærksomhed paa disse Forholde. (Thm, Bryn). De hygie-niske Vilkaar inden Straffeanstalterne vare fremdeles mindre gode, som i forrige Aarsberetning paavist (Poulsen).

Bemærkninger ved Medicinalvæsenet. Foranlediget ved Anmeldelse fra en af Byens Læger om Forgiftningssymptomer hos et Barn, hvem Moderen uden Ordination af Læge havde givet Cynoglospulver, opfordrede Stadsphysicus i Throndhjem Byens tvende Apothekere til ikke at lade saadanne dispensere uden Recept. En anden af Byens Læger, hvem det oftere var hendt, at den forordnede Medicin blev brugt forkert, idet Midler til udvortes Brug toges indvendig og omvendt — Alt som Følge af at Vedkommende ikke forstod at læse Skrift — anser det derfor for ønskeligt, at der paa Signaturerne blev trykt med gothiske Bogstaver: „Til indvortes Brug“ paa hvidt Papir og „Til udvortes Brug“ paa farvet Papir; thi Betydningen af det hvide og farvede Papir alene forstaae ikke Alle og mindst den simple Mand (Lindeman). Distriktslægen i søndre Fosen gjør opmærksom paa den paa saa mange Steder i Landet følelige Mangel af Bolig for Embedslægerne, af hvilken Grund disse ogsaa ofte forblive en kortere Tid i samme Distrikt, end ellers vilde være Tilfældet. I søndre Fosen var det saaledes næsten en Umulighed for Lægen at faae Hus, selv med Opofrelse af en ikke ubetydelig Sum i Leie, og hvor lavt han end stillede sine Fordringer paa Bekvemmelighed. (Seehuus).

Fattigsygepleien udførtes i Throndhjem af en særskilt lønnet Fattiglæge, paa Røros af Berg-lægen, iøvrigt derimod af Embedslægerne. Den angives at være i det Hele upaaklagelig og paa enkelte Steder endog meget god. I Throndhjem var paa Fattigvæsenets Sygelister for dette Aar opført 455 Individuer, hvoraf 128 behandledes paa Sygehuset. Hitterens Fattigvæsen havde et lidet Sygehus, $\frac{3}{8}$ Mil fra Lægens Hjem, og Hlade Sogn ligesaa en liden Syge- og Pleieindretning for sine Fattige, hvor en af Lægerne i Throndhjem ledede Behandlingen. Lægehjælp søgtes

lidet i Guldalen, dog mere end før; examinerede Jordemødre hentedes heller ikke ofte, især naar der var lang Vei for at faae dem hentede. — **Kvaksalveri** omtales fra flere Distrikter. Ørkedalen synes især at udmærke sig ved sine „Ledtrækkere“, hvoraf navnlig en i Meldalen havde vundet et udbredt Ry. I Throndhjem var en Kvaksalver dømt til Bøder, og ligesaa anmeldt et Fruentimmer, der i nogen Tid havde behandlet et indeklemt Broktilfælde, som endte dødlig. I Ørkedalen blev en uexamineret Jordemoder sat under Tiltale, og i nordre Fosen Sag anlagt i Anledning af, at en Fødende var død uforløst uden Tilkaldelse af Læge eller examineret Jordemoder.

Møder i **Sundhedscommissionerne** ianledning den spedalske Sygdom kunne sees at være afholdte i nordre Fosen, samt i Strindens og Leinstrandens Formandskabsdistrikter i Strinde Lægedistrikt.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 2984. I Inset Sogn blev ingen Vaccination foretaget. I Throndhjem udstedte Stadsphysicus, da Børnekopperne viste sig i Bergen og paa nogle andre Steder, med hvem Byen stod i livlig Communication, en Opfordring i Avisen til ikke at opsætte med Vaccinationen, som derfor ogsaa udførtes paa et usædvanlig stort Antal Børn, i Alt 616 foruden 37 Revaccinerede. Den som offentlig Vaccinator ansatte Læge vaccinerede her, paa Røros for en Del Berglægen.

Af **retslig-medicinske** Forretninger nævnes fra Throndhjem 1 Obduction af den ovenfor omtalte Brokpatient, som havde været behandlet af en Kvaksalverske, tilligemed en Erklæring over en af denne benyttet Mixtur og Salve; 6 Synsforretninger over Drukne og Hængte, 1 Undersøgelse af en for Betleri tiltalt Persons Sindstilstand samt flere Erklæringer betræffende sanitære Forholde.

Om **Sindssyge** behandlede udenfor Sindssygeasylet gives følgende Oplysninger: paa Throndhjems Sygehus indlagdes 6 med Mani og 4 med Melancholi, et større Antal end tidligere, da Asylet ikke havde Plads til at modtage Alle, som søgtes indlagte. 4 udskreves igjen som helbre-

dede, 2 i Bedring, 1 indlagdes i Gaustad Asyl, 1 i Throndhjems Asyl, 1 hjemsendtes til Familien og 1 laa tilbage. Privat behandledes af en Læge i Byen 2 med Melancholi, der helbrededes. Distriktslægen i Strinde behandlede ligeledes 2 med Melancholi, der helbrededes; de øvrige Sindssyge, hvortil han blev kaldet, indlagdes i Asylet. Fra Ørkedals Distrikt sendtes en Pige til Gaustad; ligesaa tilsaas her en Kone, som reiste til sit Hjemsted i Gudbrandsdalen. I søndre Fosen helbrededes 1 for Mani.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Amputation af Skinnebenet og 2 af Forarmen; 6 Exarticulationer af Fingre; 1 Exstirpation af Brystkjertlen ved Kræft, 1 af Kræft i Tungen, 2 af Læbekræft, 1 af venstre Tonsille og 1 af en Fedtsvulst; 2 Gange Udrivning af Næsepolyper; 4 Operationer for graa Stær, 4 for Hernia sacci lacrymalis og 1 for Entropium; 2 Operationer for Hareskaar samt 2 Herniotomier (alle af Kindt og tildels udførte paa Sygehuset). 1 Hareskaaroperation, 1 Herniotomi med gunstigt Udfald (Fritzer). 1 Udvidning af Strictura urethræ, 1 Udrivning af en Næsepolyp samt flere Gange Paracentesis abdominis.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 2 Vendinger, begge med dødfødt Foster. 7 Tangforretninger, hvoraf 6 med levende og 1 med dødfødt Foster. 1 Gang Fremkaldelse af Partus præmaturus artificialis hos en 30aarig Kone, som tre Gange før var forløst med Vanskelighed ved forceret Kunsthjælp og altid med døde Fostre; Operationen udførtes ved Hjælp af Pressvamp og senere Sprængning af Hinderne; efter 2 Døgn Veer fødtes et dødfødt Barn, hvis Hoved i Omkreds kun udgjorde 10 Tommer men bar synlige Tegn paa at have været udsat for et stærkt Tryk; Moderen, der i de første Dage efter Forløsningen befandt sig vel, fik senere Barselfeber og døde; ved Obductionen fandtes Conjugata at maale gode 3 Tommer (Bødtker). Løsning og Udbringelse af Efterbyrden maatte foretages hos 2 Koner, af hvilke den ene, hos hvem Udbringelsen fandt Sted først 3 Dage efter Fødselen, senere døde, formodentlig af Barselfeber (Bødtker).

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Throndhjems					
Stadsphysicat.	516	280	63	5	32
Strinde	376	186	37	1	17
Selbo	157	79	15	2	9
Guldal	471	287	37	3	18
Ørkedal	363	220	27	"	14
Opdal *)	117	50	3	1	4
Søndre Fosen . .	288	185	38	"	7
Nordre Fosen . .	566	264	50	5	29
Søndr.Thonrdhjemms Amt .	2854	1551	270	17	130

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 65.

Selvmordere 11.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 1303 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 54,3. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 10,6 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 5,7. — Af de paa Barselseng Døde sees 5 at være borttrykkede af Barselfeber, 1 af Rosen og 1 af Mania puerperalis efter i længre Tid at have lidt af Stranguri; 3 opgives at være døde uforløste, nemlig 1 i Støren, 1 i Aafjorden og 1 i Stadsbygden. — Med Hensyn til Throndhjems Mortalitet anføre 10 af Byens Læger, blandt dem ei medtaget Distriktslægen for Strinde Distrikt, Dødsårsagen for 159 af sine afdøde Patienter, hvoraf 38 vare Børn (22 under 1 Aar, 13 mellem 1—5 Aar og 3 mellem 5 - 15 Aar) og 121 Voxne, nemlig 51 af Mandkjøn, 69 af Kvindekjøn og for 1 Kjønnets ikke angivet. Antages de nævnte 159 Døde samtlige at tilhøre Throndhjems Stadsphysicat, hvilket dog kun tilnærmelsesvis er rigtigt, og medregnes endvidere 8 ved Ulykkestilfælde Omkomne og 4 Selvmordere, haves i Alt Kundskab om 171 eller 61 pCt. af de i Byen Afdøde. Følgende Sygdomme sees at have bevirket de fleste Dødsfald: Svindsot 34, Lungebetændelse 18, Nervefeber, Apoplexi, Kræft

og organiske Hjertefeil hver 8, Diarrhoe 7, Bronchit, Hydrocephalus acutus og Alderdomssvækkelse hver 6, Barselfeber, Vatersot og organiske Feil i Underlivet hver 5, Strubehoste og Brystvatersot hver 3.

Sygehuse. Foruden Throndhjems communale Sygehus og Sindssygeasylet sammesteds, om hvilke begge henvises til Sygehuslisten, findes endvidere flere mindre Sygeindretninger inden Amtet, nemlig: paa Røros et Par Stuer for Kvæstede og Sygeblevne i Værkets Tjeneste; for Hitterens Commune den ovenfor nævnte lille Sygeindretning, hvor der behandledes 9 Individuer i 985 Forpleiningsdage og med en Udgift til Medicin af 24 Spd. 31 Skill.; for Hlade Sogn den ligeledes ovenfor nævnte Syge- og Pleieindretning, hvor der behandledes 23 Syge i 1206 Forpleiningsdage; i Throndhjem det saakaldte Curer-Kammer, der er en Afdeling af den derværende Hospitalsstiftelse, bestaaende af 2 Stuer, for 8 Mandfolk og 9 Fruentimmer, alle paa 2 nær Spedalske; Tugthusets Sygestuer, hvor der behandledes 97 Individuer i 4258 Forpleiningsdage og med en Medicamentudgift af 252 Spd. 17 Skill., hvilket Beløb dog ogsaa maa fordeles paa det langt større Antal syge Fanger, som behandledes udenfor Sygestuerne; samt Slaveriets Sygestuer, hvor der behandledes 69 Individuer i 3690 Forpleiningsdage og med en Medicamentudgift af 170 Spd. 10 Skill., der dog ogsaa maa fordeles paa 47 udenfor Sygestuerne behandlede Fanger.

Af Amtets 3 **Apotheker** blev det paa Røros visiteret i Juli og Throndhjems tvende i December; alle befandtes i Orden. Apothekerpersonalet i Throndhjem bestod, foruden Bestyrerne, af 5 Medhjælpere, deraf 3 med pharmaceutisk Examen, og 3 Disciple.

Af **Badeindretninger** havde Throndhjem, foruden Sygehusets, en Søbadeanstalt for de Militære samt en Damp- Douch- og Karbadindretning, tilhørende et Interessentskab. Paa Røros fandtes ligeledes en Damp- og Karbadindretning.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Throndhjems Stadsphysicat: 12 Læger foruden Distriktslægen i Strinde; en practiserede ikke. 8 Jordemødre, hvoraf to ansatte.

*) Den Del af Rennebu, der tilhører Opdals Lægedistrikt, er ikke medregnet her men under Ørkedals Lægedistrikt; ligesaa er det Opdal tilhørende Inset Annexsogn medregnet under nordre Østerdalens Lægedistrikt.

2. Strinde Distrikt: 1 Læge, bosat i Throndhjem. 4 Jordemødre, 5 Hjælpevaccinatorer.
3. Selbo Distrikt: 1 Læge, boende i Selbo Hovedsogn. 1 Jordemoder, 3 Hjælpevaccinatorer.
4. Guldalens Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Støren og en paa Røros. 5 Jordemødre, 10 Hjælpevaccinatorer.
5. Ørkedalens Distrikt: 1 Læge, boende i Ørkedals Præstegjeld. 4 Jordemødre, 5 Hjælpevaccinatorer.
6. Opdals Distrikt: 1 Læge, boende i Opdal. 1 Jordemoder, 3 Hjælpevaccinatorer.
7. Søndre Fosens Distrikt: 1 Læge, boende i Hitterens Præstegjeld. 2 Jordemødre, 4 Hjælpevaccinatorer.
8. Nordre Fosens Distrikt: 1 Læge, boende i Ørlandets Præstegjeld. 4 Jordemødre, 8 Hjælpevaccinatorer.

XVII. Nordre Throndhjems Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele meget god, navnlig fremhæves dette fra søndre Indherred for sidste Halvaar og fra ytre Namdal for første Halvaar. Ingen epidemisk Sygdom opnaaede nogen særdeles Betydning, de vigtigste vare Nervefeber, Mæslinger og Kighoste. **Dødeligheden** var temmelig ringe; Antallet af samtlige Døde udgjorde 1014 eller 6,8 pCt. under det tilsvarende Antal (1088) Aaret forud og 3,3 pCt. under Mideldødeligheden i Femaaret 1851—55.

Sygdomsconstitutionen betegnes fra Stjørdalen som catarrhalsk i Aarets Begyndelse, som gastrisk om Sommeren og indifferent i de sidste Maaneder; fra nordre Indherred som inflammatorisk i første Kvartal og mere adynamisk i de paafølgende Tidsrum. Overalt ellers synes den at have været kun lidet udpræget.

Nervefeber optraadte dels sporadisk, dels i smaae begrænsede Epidemier og i det Hele noget hyppigere end i de tre nærmest foregaaende Aar. Distriktslægen og den private Læge i Stjør-

dalen opgive tilsammen 89 Tilfælde med 8 Dødsfald, hvoraf de fleste indtrufne i Begyndelsen af Aaret og udover Vaaren. En Del af dette Antal falder dog paa Frostens og Lexvigens Præstegjelde af søndre Indherreds Distrikt, der efter den stedfundne Omregulering af Lægedistrikterne først i Mai fik sin egen Embedslæge. Ved dennes Tiltrædelse vare en Del i Lexvigen epidemisk forekommende Tilfælde allerede ophørte, hvorimod i Aasens Annexsogn til Frostens enkelte let Angrebne i Juli og August kom under hans Behandling. I søndre Indherreds to øvrige Præstegjelde Skogn og Levanger, det sidstnævnte med Kjøbstaden af samme Navn, tilsaa Lægen ved Amtssygehuset i Skogn i Alt 50 Syge, næsten alle i første Halvaar fornemlig i Maanederne Januar, Februar og Marts; 7 indlagdes paa Sygehuset og 4 døde. I midtre Indherred viste Nervefeber sig næsten det hele Aar, især i Mosviken, Veran, Ytterøen og Værdalen, paa hvilket sidste Sted Smitten oprindelig var indbragt fra Levanger og senere næsten i alle Tilfælde kunde paavises overført fra Individ til Individ. Distriktslægen behandlede 101 Syge, hvoraf 10 døde, og den private Læge i Værdalen 39, hvoraf 2 døde. Fra nordre Indherred ere anmeldte 44 Tilfælde med 6 Dødsfald, deraf 6 for første, 7 for andet, 7 for tredie og 24 for fjerde Kvartal; de fleste indtraf i Aas Annex til Beitstaden. Characteren her var hovedsagelig cerebral, Blødninger viste sig ikke sjelden og enkelte Gange iagttoges Exanthem. I de tvende namdalske Lægedistrikter var Sygdommen sjeldnere; fra det indre Distrikt, hvor den vel af og til dukkede op paa forskellige Steder, men uden at udbrede sig, er opgivet 30 Behandlede og 2 Døde, næsten alle lidende af den cerebrale Form, og fra det ytre Distrikt, hvor den kun paa en enkelt Gaard optraadte som Epidemi, 17 Behandlede, hvoraf Ingen døde. For det hele Amt kjendes efter Ovenstaaende et Antal af 370 Tilfælde med 32 Dødsfald.

Af **Barselfeber** nævnes fra indre Namdal 1 Tilfælde med dødlig Udgang.

Af **exanthematiske Sygdomme** angives Vandkopper at have vist sig enkeltvis i midtre Indherred, navnlig om Høsten, og Mæslinger i første

Halvaar at have hersket almindelig udbredte i nordre Indherred samt indre Namdal som en Fortsættelse af det foregaaende Aars Epidemi. Sygdommen betegnes som i det Hele mild, og Læge blev kun sjelden raadspurgt.

Kighoste forekom epidemisk paa flere Steder, saaledes i Stjørdalen og Værdalen i første Halvaar, og i nordre Indherred og indre Namdal i sidste Halvaar efter Mæslingernes Ophør. Sygdommen viste sig oftere alvorlig, og i Stjørdalen angives mange Børn døde deraf. Den private Læge i Værdalen behandlede 19 Syge, hvoraf 2 døde. Blandt de Angrebne vare enkelte Voxne.

Diphtheriske Affectioner vare sjeldne. Distriktslægen i nordre Indherred behandlede 3 Børn for Strubehoste, der alle døde, og Distriktslægen i midtre Indherred 1, der helbrededes. Enkelte Tilfælde af exsudativ Svælgbetændelse viste sig i indre Namdal, Stjørdalen og Værdalen, paa hvilket sidste Sted et Barn døde deraf.

Catarrhalske Sygdomme omtales sjeldnere og synes i det Hele ikke at have frembudt noget for dette Aar Særeeget. Alene fra Stjørdalen anføres Influenza at have været almindelig udbredt i de første Maaneder. I nordre Indherred var Bronchit temmelig hyppig og optraadte hos Mæslingpatienter undertiden med Voldsomhed.

Lungebetændelse, der den foregaaende Høst var optraadt som Epidemi i Omegnen af Stenkjer, vedblev fremdeles at herske her, fornemlig i Beitstadens Præstegjeld. Af 67 behandlede Tilfælde faldt 41 paa første og 20 paa andet Kvarter, de øvrige 6 paa sidste Halvaar; 5 døde (Boye). Distriktslægen i midtre Indherred behandlede 23, hvoraf 14 i Januar og 1 med dødlig Udgang, den private Læge i Værdalen 3, der helbrededes. Fra Stjørdalens tvende Læger ere opgivne 42 Tilfælde med 3 Dødsfald, og af Lægen ved Skogns Sygehus 10, der forløbe heldig. For det hele Amt have saaledes Underretning fra 6 Læger om 145 Tilfælde, hvoraf 9 endte dødlig.

Acut Rheumatisme var sjeldnere, chronisk derimod som sædvanligt meget almindelig.

Af **gastriske Sygdomme** forekom Diarrhoe og Cholérine under den usædvanlig varme Sommer meget udbredt i Stjørdalen, oftere med blodige

Stoludtømmelser og i en enkelt Familie af dysenterisk Natur. Ogsaa fra nordre og tildels midtre Indherred omtales de som temmelig hyppige paa den anførte Tid af Aaret, men Characteren var overalt mild, og kun et Par Dødsfald inden den tidligere Børnealder vare Lægerne bekendte. I Frostens Præstegjeld i søndre Indherred sees en Mand at være død af Blodgang.

Syphilis iagttoges ikke ofte. Paa Skogns Sygehus indkom 21 Patienter for secundær Syphilis, 7 laae tilbage fra det foregaaende Aar, og af samtlige 28 Behandlede udskreves igjen 24; Liggedagenes Antal udgjorde 1676 eller for hver Udskreven 69,8 Dag. Paa Namdals Sygehus, hvor Ingen med Syphilis laa tilbage fra 1857, indkom 8 med secundære Tilfælde, der igjen alle bleve udskrevne efter en gennemsnitlig Behandlingstid af 63,8 Dag for hver. Udenfor Sygehus kunne alene ganske faae Tilfælde sees at være tagne under Behandling. For **Radesyge** behandledes paa Namdals Sygehus 9 Individuer med 744 Liggedage eller for hver af 8 Udskrevne 93 Dage.

Fnat var fremdeles meget almindeligt i Stjørdalen, dog syntes Almuens i det sidste Aar hyppigere end før at søge Raad for samme (J. Angell). Fra midtre Indherred angives Hudsygdomme at være lidet hyppige, uagtet det stod slet til med Almuens Hudcultuur.

Af **Spedalske** kjendtes ved Udgangen af 1857 et Antal af 143. Heraf døde 19 i Aarets Løb, 1 indlagdes i Stiftelse og 1 befandtes ikke at være spedalsk. Som nye Tilkomne opførtes 18, hvoraf 14 som overseede ved tidligere Tællinger og 4 som virkelig i Aaret angrebne. Ved Aarets Udgang udgjorde altsaa Antallet, saavidt samme var kjendt, 140. Paa Namdals Sygehus, hvor 49 Spedalske i en kortere eller længre Tid af Aaret henlaae til midlertidig Behandling og Pleie, anstilledes en Del Curforsøg, som, om end fortsatte i for kort Tid til at kunne begrunde nogen sikker Formening, dog i flere Tilfælde syntes at have bevirket betydelig Bedring og i 1, indmeldt til Overlægen for den spedalske Sygdom i Begyndelsen af 1859, frembragt Helbredelse. Iodmidler angives især at have vist sig virksomme. (Greve).

Kjertelsyge forekom temmelig ofte i Stjørdalen, især som Affectioner af Bensystemet. Fra nordre Indherred angives Sygdommen kun sjeldnere at være paatruffen, og i ytre Namdal aldeles ikke.

Svindsol betegnes som ikke sjelden i Stjørdalen og nordre Indherred, hvorimod Sygdommen ikke var paatruffen i ytre Namdal. 2 Læger, i midtre og nordre Indherred, opgive fuldstændige Mortalitetslister, og efter disse skulde af 68 Dødsfald 10 eller 14,7 pCt. være en Følge af Svindsol. I Alt anføres 13 Dødsfald heraf.

Blegsot omtales kun i et Par Indberetninger for dette Aar. I nordre Indherred angives Menstruationsanomalier af alle Slags at være hyppige.

Cardialgi skal være sjelden i indre Namdal i Forhold til Sygdommens Forekomst paa mange andre Steder i Landet, og antoges Aarsagen dertil at maatte søges i Almuens gode og solide Levemaade (Fleischer).

Forskjellige Sygdomme. Den allerede under søndre Thronhjems Amt omtalte, af et Par af Thronhjems Læger iagttagne smitsomme **Øienblennorrhoe** viste sig ogsaa paa flere Steder i den sydlige Del af dette Amt. Det første Tilfælde kom til Lægens Kundskab i Begyndelsen af Februar i Skogn og indlagdes paa Sygehuset sammesteds. Noget nyt Tilfælde iagttoges derpaa ikke her før i Midten af April men da i kort Tid 13, hvoraf enkelte dog allerede havde bestaaet i længre Tid, og flere kom efterhaanden til, saa Antallet steg til 31, alle paa 3 nær indtrufne i første Halvaar. Samtidig om Vaaren viste Sygdommen sig i Stjørdalen, fra Juni af tillige i Værdalen, hvor 5 angrebes, og enkelte Tilfælde i Sparbo og Inderøen. Ved Eftersporen af Sygdommens Oprindelse syntes det godtgjort, at Smitten skrev sig fra 2 Personer, der i October Maaned Aaret forud vare hjemkomne til Skogn og Stjørdalen fra Californien, hvor de angave at have været sammen med Mange, der lede af Øiensygdom, men uden selv at have bemærket noget Sygeligt ved sine Øine før efter Hjemkomsten. De første Tilfælde indtraf blandt disses Slægtninge og Omgivelser, og senere lod ogsaa Smitte sig hos de Fleste paavise enten ved di-

recte Overførelse eller gennem Luften, hvor flere saadanne Syge laae sammenstuede i smaae og trange Rum. Af de Angrebne hørte som oftest flere til en Familie. Sygdommen characteriseres som en langsomt forløbende, haardnakket Blennorrhoe med Udvikling af Granulationer i Øiets Bindehud (P. Dietrichson). Behandlingen synes væsentligst at have bestaaet i Touchering med Helvedessten (Nitratis argenticæ p. 1, Pulv. gi. acaciarum pp. 11 ved Hjælp af Vand dannet til Stænger) eller Sulphas cupricus i Substantis. Mod Lysskyen og Smerterne anvendtes foruden indvendige Opiater forskjellige Midler til Indgnidning om Øiet, saaledes efter Arlt en Salve af Amideto-chloreti hydrargyrici gr. VI, Extr. atropæ gr. X, Axungie suis 3 IV eller en Opløsning af Acetas morphinicus i Pinguoleum amygdalarum, gr. X—3i. Til Epidemiens Standsning udstedtes Opfordring til Almuen om at vogte sig for Smitte og strax anmelde enhver begyndende Øiensygdom for Lægen. Behandlingen skede for offentlig Regning. (P. Dietrichson, J. Angell, T. Schulz). — Af **Drankergalskab** nævnes 1 Tilfælde med dødlig Udgang fra midtre Indherred. Paa Namdals Sygehus fandt spontan Helbredelse Sted i et Tilfælde af **Cancer fungosus bulbi oculi**. Svulsten havde allerede gjennebboret Hornhinden. Smerterne vare voldsomme og Exstirpation af Øieæblet bestemt. Midlertidig appliceredes kolde Vandomslag, og i faae Dage tabte Smerten sig, Svulsten udenfor Hornhinden gangrænerede, Øieæblet og Resten af Svulsten atrophierede, og den Syge, en 62aarig Kone, udgik helbredet. Lægen ved det nævnte Sygehus anfører endvidere i 3 Tilfælde af **Epilepsi** at have opnaaet Helbredelse ved Oxydum zincicum i stigende Doser (Greve).

Veirliget skildres fra midtre og nordre Indherred som meget mildt i Begyndelsen af Aaret, men paa samme Tid stormfuldt og ustadigt med betydeligt Nedslag, afvejlende af Regn og Sne. Sommeren var varm, indtil + 27° R. i Skyggen, og noget tør. Høsten udmærkede sig ved Regnfuldhed og jævnlige, stærke Storme. Aarets Af-

grøde var om ei just rig, saa ualmindelig god og nærende. (Boye, Nerdrum). Med denne Skildring stemme ogsaa Beretningerne fra ytre og indre Namdal i det Væsentlige overens; fra det sidstnævnte Distrikt angives Veiret dog i Aarets to sidste Maaneder at have været, foruden mildt, tillige usædvanlig stadigt (Fleischer). Følgende Thermometer- og Barometerobservationer for de 7 sidste Maaneder foretoges paa Gaarden Alhus (Namdals Sygehus), beliggende henved 1 Mil nordlig for Namsos og omtrent 100 Fod over Havfladen:

Maaned.	Middel-Barometerstand.	Middel-Thermometerstand.
Juni	28" 3,4'''	+ 13,7° R.
Juli	28" 2,5'''	+ 17,2
August	28" 3,0'''	+ 16,0
September	28" 0,1'''	+ 11,6
October	27" 10,2'''	+ 4,4
November	27" 11,2'''	÷ 2,3
December	28" 1,5'''	+ 3,4

Levemaade. Kosten i midtre Indherred angives at være i Almindelighed ret god hos Bønderne, men hos de fattige Familier af Husmænd og Strandsiddere, hvoraf Inderøen har forholdsvis mange, visselig ofte sparsom og ei af den bedste Beskaffenhed, samt ensformig væsentlig bestaaende af Fisk og Potetes. Nervefeber skal ogsaa kun undtagelsesvis forekomme udenfor disse Familier. Brændevinsdrik er ei almindelig; vel svires der noget ved Gjæstebude og paa Byreiser, men af egentlige Drikfældige er der faae. Til Tractement er hjemmelavet Vin for en stor Del traadt i Brændevinets Sted. (Nerdrum). Fra nordre Indherred anføres ligeledes Fisk, især saltet Sild, at danne en væsentlig Del af Kosten, ligesom Kaffe nydes i Overmaal selv af fattige Husmænd. Brændevinsdrik er derimod heller ikke her almindelig i Hjemmet, dog er Huset til Høitiderne for det Meste forsynet dermed. Husmændene i disse Egne forekom Lægen at være bedre situerede end søndenfjelds. (Boye). I indre Namdal var Brændevinsdrik til dagligt Brug i Landdistriktet saa godt som aldeles ophørt, og som et betegnende Træk anføres, at Overhalvdens eneste Udsælger i Smaat erklærede sig villig til at nedlægge sin

Udskjænken paa den Betingelse, at ingen Anden gaves Ret til slig Bedrift — et Forslag, der gik gennem i Formandskabet, uagtet Bygden derved mistede et større Bidrag til sine Udgifter. Ligesaa havde Formandskabet ansøgt om fuldstændig Ophævelse af Ret til Brændevinshandel paa Overhalvdens Marked. I Modsætning til Landdistriktet var Drukkenskab meget almindelig i Ladestedet Namsos. (Fleischer).

Fattigsygepleien besørgedes dels af Distriktslægerne, dels af de privat practiserende Læger, og skede Behandlingen for det Meste i de Syges Hjem; kun i helbredelige chroniske Tilfælde indlagdes de undertiden paa Amtssygehusene. Lægehjælp for den Syges egen Regning søgtes sjelden i ytre Namdal, meget derimod i Stod og Beitstaden, som det antoges paa Grund af, at den derværende Læge ifølge Overenskomst var indgaaet paa at reise for en meget billig Godtgørelse. Fra de øvrige Egne omtales ikke Forholdet i saa Henseende. **Kvaksalveri** dreves meget i Stjørdalen og de tre indherredske Distrikter, hvor flere Personer stode i høit Ry hos Almuen. I nordre Indherred skede i den Anledning en Anmeldelse til Fogden. I ytre og indre Namdal berette vedkommende Distriktslæger Intet at have hørt om Kvaksalveri, medens Lægen ved Namdals Sygehus omtaler samme som meget almindeligt. — I midtre Indherred blev Undersøgelse indledet mod en uexamineret Fødselshjælperse for at have undladt Forsøg paa at vedligeholde Livet hos et 7 Timer efter Fødselen afdødt Barn.

Møder i Sundhedscommissionerne ianledning den spedalske Sygdom kunne sees at være afholdte i Stjørdalen, 2 Gange, og i søndre Indherred i de fleste Sogne.

De **Vaccineredes** Antal opgives til 1355. I Ytterøens, Inderøens, Sparbo, Stod og Beitstadens Præstegjelde blev ingen Vaccination udført, som det for de tvende sidstnævnte anføres af den Grund, at den kun foretages hvert andet Aar og havde fundet Sted i 1857.

Af **retslig-medicinske** Forretninger nævnes 1 Obduction af en funden dræbt Mand, 1 af et i Dølgmaal født Barn, 3 Synsforretninger over

Drukne og Hængte, samt 1 Erklæring ianledning en formodet Fødsel i Dølgemaal, fornemlig om, hvorvidt de subjective Phænomener ved „Mordersyge“ kunne give et Fruentimmer Anledning til at troe sig frugtsommelig.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: Distriktslægen i Stjørdalen meddelte en Del Syge Attest til offentlig Forpleining. Paa Skogns Sygehus indlagdes et Tilfælde af Melancholi, der igjen udskreves i Bedring. Distriktslægen i midtre Indherred behandlede 1 Sindssyg, der helbrededes, samt tilsaa og afgav Attest om 3; Antallet af Sindssyge i dette Distrikt udgjorde 25, nemlig 7 i Inderøen, 2 i Værdalen, 9 i Sparbo og 7 i Ytterøen. Den private Læge i Værdalen behandlede 1 Tilfælde af Melancholi, der endte dødelig, og Distriktslægen i indre Namdal ligesaa 1 af Mani, der hurtig helbrededes, og 1 af Melancholi, der helbrededes under Forløbet af en tilstødende alvorlig Nervefeber. Paa Namdals Sygehus behandlede 1 Tilfælde af Mania puerperalis, der udskreves i Bedring.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Amputation af Laaret, 2 Exarticulationer af Fingre; 1 Amputatio mammæ ved Kræft, 2 Extirpationer af Kræftsvulste i Læben og paa Conjunctiva palpebrarum samt flere Gange Paracentesis abdominis.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 1 Vending paa Grund af Ruptura uteri; Konen laa ved Lægens Ankomst i de sidste Aandedræt, Fosteret var dødt, Operationen yderst besværlig, og inden den kunde fuldføres, var Konen død (Nerdrum). 2 Tangforretninger, hvoraf den ene ved Bækkensnæverhed, den anden formedelst Vemangel og Moderens Svaghed; begge Børn levede. 1 Perforation paa dødt Foster efter forudgaaende Vending og Extraction af Kroppen paa Grund af Tværlæie med fremfalden Arm; Tang forsøgte forgjæves, Konen, hvis Kræfter allerede forud vare stærkt medtagne, døde faa Minuter efter (Boye). Et Par Læger angive derhos at have maattet forløse enkelte Fødende ved Kunstens Hjælp, men uden tillige at anføre Operationsmaaden.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Stjørdalen . .	387	169	31	1	17
Sdr. Indherred	404	211	33	2	16
Mid. Indherred	588	251	36	3	33
Nrd. Indherred	218	150	14	1	7
Indre Namdal	264	141	22	2	8
Ytre Namdal	196	92	23	2	4
Nord. Thronhjems Amt .	2057	1014	159	11	85

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 44.

Selv mordere 14.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 1043 flere Fødte end Døde og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 49,3. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 12,9 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 6,4. Af de paa Barselseng Døde omtales alene 3 i Lægernes Indberetninger, nemlig 1 død af Barselfeber og 2 efter Forløsning ved Kunstens Hjælp.

Om Amtets 2 **Sygehuse**, i Skogn og Namdalen, henvises til Sygehuslisten. Begge vare forsynede med **Badeindretninger**; det i forrige Beretning omtalte Strømbadehus paa Namsos ødelagdes under en voldsom Storm i Januar Maaned og var senere ikke istandsat; Temperaturforholdene her skulle ogsaa sjelden tillade Badning i aaben Sø (Fleischer).

De 2 **Apotheker**, i Levanger og paa Stenkjer, fandtes ved Visitationen i Orden. Personalet i sidstnævnte bestod, foruden Apothekeren, af 2 Disciple.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Stjørdalens Distrikt: 2 Læger, begge i nedre Stjørdalens Præstegjeld. 2 Jordemødre, 4 Hjælpevaccinatorer.
2. Søndre Indherreds Distrikt: 4 Læger, hvoraf en i Frosten, to i Skogn og en paa Levanger. 5 Jordemødre, 6 Hjælpevaccinatorer.
3. Midtre Indherreds Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Inderøens Præstegjeld og en i Værdalen. 5 Jordemødre, 13 Hjælpevaccinatorer.
4. Nordre Indherreds Distrikt: 1 Læge, boende

paa Stenkjer. 4 Jordemødre, 8 Hjelpevaccinatorer.

5. Indre Namdals Distrikt: 2 Læger, hvoraf en paa Namsos og en i Overhalvden. 4 Jordemødre, 8 Hjelpevaccinatorer.

6. Ytre Namdals Distrikt: 1 Læge, boende i Nærø Præstegjeld. 2 Jordemødre, hvoraf en uexamineret; 5 Hjelpevaccinatorer.

XVIII. Nordlands Amt.

Sundhedstilstanden betegnes i det Hele som tilfredsstillende og fra et Par Distrikter, Alstahaug og Skjerstad, endog som særdeles god; alene fra Stegens Distrikt angives Aaret at have medført en noget større Sygelighed, navnlig i Sammenligning med de nærmest foregaaende 3 Aar. Af epidemiske Sygdomme forekom Mæslinger og især Kighoste med en ikke ringe Udbredning, men i Regelen milde og uden væsentligere Betydning, hvilket ogsaa var Tilfældet med en ved Aarets Begyndelse i nogle faa Distrikter herskende Influenzaepidemi. Nervefeber var, ligesom i de nærmest foregaaende Aar, sjældnere end sædvanligt. De 3 Læger i Brønø, Skjerstad og Vesteraalen opgive at have behandlet resp. 739, 357 og 174 Syge, hvoraf tilsammen 31 døde. **Dødligheden** var 7,3 pCt. større end Middeldødligheden (1254) for Femaaret 1851—55, derimod 9,3 pCt. mindre end Dødligheden (1483) i det foregaaende Aar. Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1345. Den mindre Dødlighed i Sammenligning med Aaret forud viser sig, mere og mindre, i alle Amtets enkelte Lægedistrikter med Undtagelse af tre, nemlig Stegen, Østlofoten og Vesteraalen, i hvilke de Dødes Antal var noget større i 1858 end i 1857.

Sygdomsconstitutionen var uden bestemt Præg. Som ovenfor anført om Nervefeber, angives tillige betændelsesagtige Sygdomme at have været sjældne.

Af **Nervefeber** ere i Alt anmeldte 330 Tilfælde, hvoraf 26 endte dødlig. Ranens og Skjerstads Distrikter vare aldeles forskaaede for denne

Sygdom, og i det førstnævnte angives den ikke at have vist sig epidemisk i Løbet af 4 Aar. I Lødingen kan heller intet Tilfælde sees at være paa-truffet, dog ere Underretningerne herfra paa Grund af, at Embedet en længre Tid af Aaret stod vacant, ufuldstændige. I Brønø indtraf efter Fiskernes Tilbagekomst fra Lofoten en liden Epidemi i Bindalens Præstegjeld, ligesom enkelte Tilfælde samtidig viste sig i Viks Sogn i Brønø Præstegjeld; af 18 Syge døde 3. Characteren var mest abdominal. I Alstahaug behandledes i første Halvaar 21 Tilfælde i Herø Sogn, alle lette og tildels af catarrhalsk Natur; i November fik derhos Distriktslægen Underretning om, at Nervefeber var udbrudt i Vefsen, men ved hans Ankomst derhen efter i lang Tid at være opholdt ved Uveir, vare de Syge allerede helbredede. I Lurø Distrikt behandledes 33 Syge og døde 2, deraf 29 i Rødø Sogn fornemlig i Tidsrummet Marts—Juni samt i October og December, og 4 i Melø Sogn i Juli og August. Alene paa en enkelt Gaard, hvor tolv Individuer angrebes, viste Sygdommen sig noget betydeligere; Characteren var mest abdominal, hos endel cerebral. Bodø Distrikt fremviser et noget større Antal Tilfælde, nemlig 73, hvoraf 5 endte dødlig. Foruden i Gildeskaal, hvor der indtraf en liden Epidemi i Marts Maaned, optraadte Sygdommen fornemlig i Bejersens Præstegjeld, hvor den, efter at have vist sig enkeltvis om Sommeren, senere udviklede sig til en i Forhold til Præstegjeldets Folkemængde (1054 Individuer) ikke ubetydelig Epidemi med 59 Angrebne og 4 Døde. Den cerebrale Form syntes her at være den hyppigste, og Exanthem iagttoges hos Mange. Smitte lod sig ikke paa-vise som Grund til Sygdommens Omsiggriben, hvilket derimod Distriktslægen anfører at have været Tilfældet i alle tidligere af ham iagttagne Nervefeber epidemier i disse Egne. I Stegens Distrikt begyndte Sygdommen at vise sig i Marts i Stegens Sogn, tiltog efterhaanden i Udbredning og holdt sig paa et Par Gaarde til ud i October og November; af 44 Behandlede døde 6. Den viste sig i Begyndelsen meget mild, fra Juli af derimod paa et Par Gaarde ondartet, idet 20 af disses Beboere angrebes af udviklet Typhus pe-

techialis, hvoraf 6 døde. Smitsomheden omtales som umiskjendelig. I Østlofotens Distrikt forekom Nervefeber fra Midten af Februar til Aarets Udgang, især i Gimsø Sogn; 56 Syge kom under Behandling, deraf 26 paa Vaagens Sygehus; 4 døde. Fra Vestlofotens Distrikt ere anmeldte 75 Tilfælde med 5 Dødsfald, hvoraf 53 indtrufne i Buksnes Præstegjeld til forskellige Tider paa Aaret, 11 i Flakstads Præstegjeld fra November af, og 11 hos Lofotfiskere hjemmehørende udenfor Distriktet men indlagte til Behandling paa Buksnes Sygehus. Tilfældene betegnes som i Regelen mindre heftige, vare dels af cerebral, dels af abdominal Natur og ledsagede af Petechier. I Vesteraalens Distrikt udeblev Nervefeber mod Sædvane saa godt som ganske. Foruden nogle sporadiske Tilfælde iagttoges alene en liden Epidemi i Andenes Sogn i October, og det hele Antal Behandlede opgives til 10, hvoraf 1 døde. — Fra Lurø og Bodø Distrikter er Kjøen og Alder anført for 99 Syge: 43 vare af Mandkjøn, 56 af Kvindekjøn. 29 vare i Alderen under 10 Aar, 28 mellem 10—20 Aar, 22 mellem 20—30 Aar, 14 mellem 30—40 Aar, 5 mellem 40—50 Aar og 1 over 50 Aar.

Af **Barselfeber** nævnes fra Skjerstad, Østlofoten og Vesteraalen tilsammen 6 Tilfælde, hvoraf 3 endte dødlig. Under Benævnelsen Processus puerperalis anfører derhos Distriktslægen i Brønø 6 Tilfælde, hvoraf et med snigende Forløb endte dødlig syv Uger efter Forløsningen. I Stegens Distrikt angives Puerperalsygdomme at have været ikke sjeldne, men for det Meste lidet farlige; en Kone, som i det sidste Aar havde lidt af Vatersot, henfaldt strax efter Fødselen i en soporøs Tilstand, som paa tredie Døgn overgik i Døden.

Af **exanthematisk Sygdomme** angives Vandkopper at have vist sig i Alstahang, Brønø, Stegens og Vesteraalens Distrikter i Maanederne April, Juni, September og October. Hyppigere end denne Sygdom vare imidlertid Mæslinger, der omtales som Epidemi fra 3 Distrikter, nemlig Alstahang, Ranen og Stegen. I de tvende førstnævnte tog den sin Begyndelse om Foraaret og vedvarede til ud paa Høsten, fra det sidstnævnte

betegnes den som en Fortsættelse af det foregaaende Aars Epidemi. Overalt optraadte den meget godartet og kom kun sjeldnere til Lægernes Behandling, hvorfor disse ogsaa erklære sit Kjendskab til Sygdommens Gang og Udbredning i det Hele mindre fuldstændigt. Som Exempel paa dens hyppige Forekomst ialfald paa enkelte Steder anfører Distriktslægen i Ranen, at af 82 Confirmander, som vare indlogerede i Nærheden af Nesne Præstegaard, angrebes 34, samtlige i Alderen fra 15—17 Aar. Af Eftersygdomme iagttoges hos tvende Børn Raseri, der hos det ene hurtig helbrededes, men hos det andet vedvarede til dets Død 4—5 Maaneder efter (Ekroll).

Kighoste forekom epidemisk i hele den nordlige Del af Amtet fra Ranens Lægedistrikt af, maaske dog med Undtagelse af Lødingens Distrikt, hvorfra Indberetning mangler. Fra Amtets 3 sydlige Lægedistrikter omtales denne Sygdom enten aldeles ikke, eller kun som sporadisk forekommende. Tiden for dens hyppigste Forekomst synes at have været Foraaret og Sommeren, men paa flere Steder herskede den dog allerede ved Aarets Begyndelse eller fortsatte sig almindelig udbredt til dets Udgang. Uagtet Epidemiens vide Udbredning sees dog inden de enkelte Distrikter større og mindre Strøg at være blevne forskaaede, saaledes i Vestlofoten Flakstads Præstegjeld, medens Sygdommen var almindelig i Nabopræstegjeldene Borge og Buksnes. Heller ikke optraadte den overalt med samme Styrke; fra enkelte Steder fremstilles den som i Regelen godartet, fra andre som mere end sædvanligt heftig. I Østlofotens Distrikt døde 12 af omtrent 150 behandlede Børn, og i Vesteraalen, hvor kun 5 Syge kom under Behandling, vare 9 Dødsfald Distriktslægen bekjendte. Tilfældenes gennemsnitlige Varighed ansættes af en Læge til 12—16 Uger (A. Berg), af en anden til 4—6 Maaneder hos Børn og 8—10 Uger hos Voxne, hvoraf enkelte angrebes (Arntzen). Nogen Forkortelse i Forløbet ved anstillet Behandling lod sig sjelden opnaae, „Sygdommen viste sig omtrent ligesaa haard og ligesaa langvarig hos Børn, der kom under Behandling, som hos dem, der ingensomhelst Medicamenter brugte og ei heller forøvrigt iagttog

nogensomhelst Forsigtighedsregel" (Arntzen, M. Randers).

Af **diphtheriske Affectioner** nævnes fra Bodø, Skjerstad og Vesteraalen 3 Tilfælde af Strubehoste, alle med dødlig Udgang, og fra Skjerstad og Østlofoten 2 Tilfælde af exsudativ Svælgbetændelse, hvoraf 1 endte dødlig.

Catarrhalske Sygdomme forekom især i Aarets første Maaneder, da de paa flere Steder i Rannens, Lurø og Vesteraalens Distrikter vedbleve at herske som en Fortsættelse af det foregaaende Aars Influenzaepidemi. Fra Stegens Distrikt angives Influenza at have været almindelig udbredt mod Aarets Slutning, her saavel som paa de øvrige nævnte Steder i Regelen meget mild, saa Lægehjælp kun sjældnere blev søgt. Acut og chronisk Bronchit viste sig hele Aaret; Distriktslægen i Brønø behandlede for samme 37 Individer, og Distriktslægerne i Skjerstad og Vesteraalen hver 25, hvilket i Forhold til samtlige af dem behandlede Syge svarer til resp. 5, 7 og 14 pCt.

Betændelsessygdomme vare sjældne. Af 8 Læger ere anmeldte 30 Tilfælde af Lungebetændelse, hvoraf 4 med dødlig Udgang, og en Læge, som ikke anfører de Behandlede Antal, nævner 2 Døde deraf. 7 af Tilfældene behandlede paa Vaagens Sygehus i Østlofoten. For Pleurit opgive 3 Læger at have behandlet 8 Syge.

Acut Rheumatisme omtales fra Stegens Distrikt som hyppig forekommende især om Vaaren og Høsten, 1 af de Behandlede døde af Pericardit. Fra Brønø, Skjerstad og Vesteraalen ere anmeldte 18 Tilfælde af acut og 69 af chronisk Rheumatisme, samt 23 af Ischias.

Gastriske Sygdomme angives fra Alstahaug at have været mere end almindeligt hyppige i dette Aar, uden dog at optræde i nogen betydelig Mængde. I Stamnes Sogn af dette Distrikt behandlede i April Maaned 5 Individer for **Blodgang**, hvilken Sygdom ogsaa kan sees at være forekommen hos 3 Patienter i Vesteraalen. Den først Angrebne i Stamnes var vendt syg hjem fra Lofotfisket, og fra ham smittedes de øvrige her Angrebne. **Diarrhoe** iagttoges i Brønø hyppigst efter Fiskernes Hjemkomst fra Lofoten, men

forøvrigt ogsaa jævnt fordelt over hele Aaret, især hos Børn og i 2 Tilfælde af dysenterisk Natur; 37 Tilfælde kom her under Lægebehandling. Iøvrigt er af samme Sygdom anmeldt: fra Lurø 3 Tilfælde foruden 2 af Cholérine; fra Skjerstad 28, alle lettere sporadiske og fornemlig hos mindre Børn; fra Vestlofoten 6 med 1 Dødsfald, behandlede paa Buksnes Sygehus; og fra Vesteraalen 10 med 1 Dødsfald, hvoraf 8 i første og 2 i andet Halvaar. I Østlofoten vare Diarrhoe og Cholérine temmelig gjængse i de første Maaneder af Aaret, og af de Behandlede sees en ældre Mand at være død.

Af **Skjørbug** nævnes i Alt 30 Tilfælde, nemlig 2 i Brønø hos Personer, hjemkomne fra Finnmarken; 1 indlagt paa Bodø Sygehus i andet Kvartal; 3 i Hammerø Præstegjeld i Stegens Distrikt; 9 i Østlofoten, hvoraf 2 endte dødlig; 1 i Flakstads Præstegjeld i Vestlofoten, og 14 i Vesteraalen i første Halvaar. Af Tilfældene i Hammerø, der indtraf hos en i yderste Armod levende Familie, var et meget heftigt og modstod i længre Tid Indvirkningen af forskellige Antiscorbutica, hvoriblandt Citronsaft, der kun frembragte nogen Bedring; først ved Anvendelse af Multegrød indtraadte hurtig og fuldstændig Helbredelse (Ekroll).

For **Syphilis** behandlede paa Amtets 3 faste Sygehuse i Alt 14 Syge, hvoraf 11 indkomne i dette Aar. I led af primære, Resten af sekundære Tilfælde. Udenfor Sygehuse kan Ingen sees at være tagen under Behandling, og fra flere Distrikter anføres udtrykkelig, at Sygdommen ikke var bleven bemærket. **Gonorrhoe** iagttoges enkeltvis.

Fnat omtales kun fra enkelte Distrikter, og fra disse som mindre almindeligt. I Alstahaug led en spedalsk Pige af Sygdommens crustose Form. „Næsten hendes hele Legeme var bedækket med en tyk Skorpe, under hvilken, naar den løsnedes, Overhuden var borte. Alle, som kom i den mindste Berørelse med hende, eller blot vare i samme Værelse, bleve angrebne af Fnat, og da hun var Lægdslem, bleve næsten alle Beboere af de Gaarde, hvor hun færdedes, omtrent

et halvt Hundrede Mennesker smittede“ (K. Klin-
genberg).

Af **Spedalske** kjendtes ved Aarets Begyn-
delse et Antal af 175. Heraf døde 26, og 3 ind-
lagdes i Stiftelse. Som nye Tilfælde opførtes
16, nemlig 12 som overseede ved tidligere Tæl-
linger og 4 som virkelig i Aarets Løb opstaaede.
Ved Ugangen af 1858 var altsaa Antallet, for-
saavidt samme var kjendt, formindsket til 162.
Distriktslægen i Brønø, der i enkelte passende
Tilfælde forsøgte en systematisk Behandling med
Tran, Folia menyanthis og Kopsætning, anfører
hos et 3 Aar gammelt Dregebarn, hos hvem
Sygdommen havde varet en Maaned, at have
bragt alle sygelige Phænomener til at forsvinde
og hos flere Andre at have frembragt betydelig
Bedring (Møller). Diagnosen i det førstnævnte
Tilfælde var dog maaske mindre sikker (se Over-
læge Høegh's Aarsberetning for 1858 Pag. 12).

Kjertelsyge og **Svindsol** omtales som i det
Hele sjeldnere Sygdomme. Af den sidstnævnte
opgive 6 Læger 14 Dødsfald, eller 8,8 pCt. af
samtlige dem, hvad den specielle Dødsaaarsag an-
gaaer, bekjendte Dødsfald (158, de af Spedalsk-
hed ikke medregnede). 2 Læger, som iøvrigt
ingen fuldstændigere Mortalitetsopgave meddele,
anføre derhos hver 1 Dødsfald.

Cardialgi og gastriske Forstyrrelser forekom
med uformindsket Hyppighed og angives endog
tildels at have været mere end sædvanligt frem-
trædende i dette Aar (Møller). De 3 Læger i
Brønø, Skjerstad og Vesteraalen behandlede blandt
1270 Syge tilsammen 194 eller 15,2 pCt. for
Cardialgi og 33 for chronisk Gastrit. Med Hen-
syn til Cardialgiens Behandling anfører Distrikts-
lægen i Bodø at have seet mest Nytte, foruden
af en Blanding af bitre Tincturer, fremfor Alt af
Atropin, der havde bevirket Helbredelse i Til-
fælde, som forud forgjæves vare behandlede med
de forskelligste Lægemedler. Dets farlige giftige
Egenskaber i Forbindelse med Almuens ofte ufor-
standige Brug af Medicin gjorde imidlertid oftere
Anvendelsen utilraadelig. (Arntzen).

Ianledning de hyppig forekommende **Brok-
tilfælde** bemærker Distriktslægen i Stegen, at de
kun sjelden bevirke Indklemning. Ordentlige
Brokbind benytttes alene af Enkelte, og i Rege-
len først efterat Sygdommen har varet i flere Aar
og er bleven Patienten altfor besværlig. Fra en
almindeligere og tidligere Brug afholdes de Syge
ikke saa ofte af Mangel paa Evne og Villie til
at anskaffe sig samme, som af en falsk Und-
seelse, ifølge hvilken de søge at holde Sygdom-
men skjult selv for Lægen, og det hender ikke
sjelden, at de betinge sig Taushedsløfte af denne.
(Ekroll).

Af **mærkeligere Tilfælde** omtales Fødselen
af et Par sammenvoxne Tvillinger; Foreningen
fandt Sted i Legemet's Sideflade (M. Randers).

Veirliget var i Januar mildt og regnfuldt
med hyppige sydlige og vestlige Storme, i Fe-
bruar og Marts mere stadigt og tildels endog
smukt med fremdeles ubetydelig Kulde. April
bragte derimod fuld Eftervinter med stærkt Sne-
fald, som blev liggende til hen i Begyndelsen af
Mai. Temperaturen holdt sig i denne ligesom
ogsaa tildels i Juni Maaned i det Hele temmelig
lav, men fra Juli af indtraadte et usædvanlig
varmt, stadigt og for Vegetationen gunstigt Som-
merveir, der paa faa Afbrydelser nær vedvarede
til ud i September. Som Følge heraf var Aars-
væksten særdeles god baade hvad Korn og Pote-
tes angik; men den paa flere Steder efter fore-
gaaende Aars Misvæxt ringe Udsæd gjorde Ud-
byttet mindre, end ellers vilde have været Til-
fældet. Aarets sidste Maaneder vare igjen usæd-
vanlig storm- og regnfulde; alene den sidste
Halvdel af November bragte for en kort Tid
Kulde og Sne. (Møller, Arntzen, Ekroll). Til
yderligere Oplysning om de climatiske Forholde
hidsættes følgende af Distriktslæge Sand paa
Nesne Gaard anstillede Observationer, sammen-
holdte med tilsvarende midlere Forholde for de
11 Aar fra 1848—58.

	Middelbarometerstand.	Middeltemperatur.	Døgn, hvori det regnede.	Døgn, hvori der faldt Sne eller Slud.	Taae- og skyfulde Døgn.	Klare Døgn.	Vindstille Døgn.	Døgn med Storm eller Blæst.
Tidsrum. 1848—58.	333,48	+ 4,74°C.	97	75	84	109	75	290
Det enkelte Aar 1858	333,49	+ 5,73	101,5	73,5	103,5	86,5	72,5	292,5

Forholdet i hver enkelt Maaned vil sees af følgende Tabel:

Maaned.	Middeltemperatur i Tidsrum. 1848—58.	1858.								
		Temperatur.			Middelbarometerstand.	Døgn m. Regn ell. Sne.	Taage- & skyfulde Døgn.	Klare Døgn.	Vindstille Døgn.	Herskende Vinde.
		Middel.	Høiest.	Lavest.						
Januar . .	÷ 2,17 ^o C	+ 1,26 ^o C	+ 9,0 ^o C	÷ 11,0 ^o C	332,38	19,5	6,5	5,0	4,5	SV. 9 Døgn. SO. 7.
Februar .	÷ 2,03	÷ 0,27	+ 9,0	÷ 12,5	36,14	11,5	10,0	6,5	5,0	NO.10, NV.6, SV.6.
Marts . .	÷ 0,55	÷ 1,03	+ 6,0	÷ 7,0	29,09	18,0	8,0	5,0	4,5	SO. 9, NO.7, NV.6.
April . .	+ 2,47	+ 0,77	+ 7,0	÷ 6,0	32,73	16,0	8,0	6,0	5,5	SV. 9, NV.8, NO.7.
Mai . . .	+ 6,90	+ 7,18	+ 16,0	0,0	34,00	13,5	8,0	9,5	9,0	NO.10, SV.6, NV.5.
Juni . . .	+ 10,84	+ 10,93	+ 23,0	+ 6,0	36,11	12,5	7,0	10,5	8,0	SV.10, NV.5, NO.5.
Juli . . .	+ 14,53	+ 17,58	+ 29,0	+ 8,0	34,78	4,0	14,0	13,0	14,0	NO. 6, SO. 4, SV.4.
August .	+ 12,53	+ 14,92	+ 22,0	+ 7,0	36,00	7,0	13,5	10,5	5,5	SV. 6, NV.6, NO. 6.
Septmbr.	+ 9,26	+ 11,08	+ 18,0	+ 4,0	32,89	19,0	8,0	3,0	3,5	SV.10, SO.9, NV.5.
October .	+ 4,72	+ 6,11	+ 11,0	÷ 1,0	31,40	22,5	7,0	1,5	5,0	SV.12, NV.6, NO.4.
Novmbr.	+ 0,27	÷ 1,60	+ 9,0	÷ 12,0	32,41	19,5	3,5	7,0	3,5	NO.13, NV.7, SV.5.
December	+ 0,02	+ 1,79	+ 8,0	÷ 6,0	33,90	12,0	10,0	9,0	4,5	NO.14, SO.5, SV.5.

Anm. Barometerstanden er observeret ved Havfladen og reduceret til 0 Grader med Correction for Capillærdepressionen (Sand).

Levemaaede, hygieeniske Forholde. Paa Grund af de i dette og flere af de foregaaende Aar mislykkede Fiskerier angives den økonomiske Forfatning paa flere Steder betydelig at have forværret sig. Næringsmidlerne vare for Mange visse- lig knappe, og at Nøden ikke blev større, end Tilfældet var, antoges for en stor Del alene at maatte skyldes den gunstige Sommer. Dertil kommer, at Fødemidlerne som oftest i og for sig ere mindre hensigtsmæssige, i Brønø f. Ex. angives en stor Flerpart af Befolkningen dels hovedsagelig, dels udelukkende at leve af Syresuppe, tillavet af sur Valle udjævnet med Bygmel, af sursaltet Fisk og Potetes. At de udbredte, haardnakkede og idelig recidiverende Cardialgier heri, i Forening med det fugtig-kolde Climat, finde sin naturlige Forklaring, ansees for rimeligt, og i de indre Fjordegne, hvor Forholdet i begge disse Henseender er ulige bedre, skal og-

saa den nævnte Sygdom være sjældnere (Møller). Fra Lurø og Vestlofoten angives Brændevinsdrik mere og mere at aftage, Forbruget af Caffé derimod at tiltage; ogsaa Tobak brugtes meget. (Søeberg, A. Berg). Fra Ranens Distrikt betegnes den tidligere, sløve Ligegyldighed for Alt Hygieænen betræffende efterhaanden at være vegen for den tiltagende Oplysning, og fornuftig Omtanke for Helbreden sporedes oftere (Sand).

I **Fattigsygepleien** var, som i foregaaende Beretning anført, indtraadt den Forandring med Hensyn til Udgifterne, at disse for en større Del end forhen skulde udredes af de enkelte Fattigcommuner. Hvorvidt den som Følge heraf ytrede Frygt for, at Communernes Omsorg for de Fattige vilde svækkes, ogsaa i Virkeligheden stadfæstede sig, omtales ikke i Indberetningerne. Antallet af behandlede fattige Syge var, saavidt Forholdet kan sees, i enkelte Distrikter større, i

andre mindre i 1858 end i 1857; det udgjorde i Brønø 108 (Udgift til Medicin 88 Spd. 18 Skill.), i Ranen 33, i Bodø Distrikt 65 (næsten alle tilhørende Præstegjeldet af samme Navn) og i Østlofoten 40. At en Indskrænkning i Fattigsygepleien foreøvrigt vilde finde Sted, ansaaes for rimeligt, da de temmelig betydelige Indtægter af Mulcter for Overtrædelse af Fiskeloven, som Fattigcasserne i Lofoten hidtil havde nydt godt af, for Fremtiden vilde ophøre paa Grund af den nye Fiskelov, saa at Fattigskat nødvendig maatte udlignes, hvilket tilforn ei var skeet (A. Berg). — Lægehjælp for privat Regning angives at søges almindelig i Brønø og ret jævnlig i Østlofoten samt Vester-aalen; fra de øvrige Distrikter omtales ikke Forholdet i saa Henseende. Benyttelsen af examinerede Jordejendomme var i det Hele sjelden, om end i enkelte Præstegjelde noget almindeligere end ellers. **Kvaksalveri** var paa en enkelt Undertagelse nær Distriktslægerne ubekjendt; alene i i Velfjorden i Brønø var det, saavidt vidstes, i nogen Tid drevet af en Person fra nordre Throndhjems Amt.

Af Møder i **Sundhedscommissionerne** ianledning den spedalske Sygdom kunne sees at være afholdte 4 i Brønø Distrikt, 2 i Bodø Distrikt og 5 i Stegens Distrikt.

Bemærkninger ved Medicinalvæsenet. Distriktslæge Arntzen i Bodø fremhæver Ønskeligheden af at der blev givet Distriktslægerne en Instrux, hvorved deres Forhold til Staten og Communerne blev bestemt, da saaledes som Sagerne nu staae, hverken Distriktslægerne selv vide, hvad der egentlig paaligger dem at gjøre, ei heller Andre, hvad de have Ret til at fordr af dem. Han gjør endvidere opmærksom paa Mangelen af en tidsmæssig Taxt for Lægernes Arbeide, samt paa Nødvendigheden af en Reduction i flere Lægemedlers Kostende efter den nu gjældende Medicinaltaxt.

De **Vaccineredes** Antal opgives til 2597. I Sør-Bindalens og Velfjordens Vaccinationsdistrikter i Brønø blev paa Grund af Vacance i Vaccinatorpostene ingen Vaccination udført, ligesaa heller ikke i Bejerens Præstegjeld af Bodø Distrikt, da Forsøgene paa at faae Materien til at

slaae an mislykkedes. I Nordfolden af Stegens Distrikt vaccineredes alene 2 Børn. Fra Vestlofoten og Stegen angives Vaccinationen at være i gode Hænder og i god Gang, idet Forældrene villig fremmødte med sine Børn paa de bestemte Steder. I enkelte andre Distrikter sporedes Vanskelighed ved at erholde duelige Individuer til Hjelpevaccinatorer, da Betalingen ansaaes for ringe. I Bodø Præstegjeld udførtes Vaccinationen tildels af Distriktslægen.

Af **retslig-medicinske** Forretninger nævnes 3 Obductioner af allerede flere Maaneder tidligere begravede Individuer til Bestemmelse af Dødsarsagen, 1 Obduction af et Barn, der fandtes død i Sengen hos Forældrene, 1 af et Barn lagt ihjel af Moderen; 1 Synsforretning over tvende indtørrede Skeletter af Børnelig i 4—5te Maaned, fundne under en Kirkemur; 1 Undersøgelse af en 15aars Pige ianledning forøvet Voldtægt, 1 af en Pige mistænkt for ei at have skaffet den tilbørlige Oplysning om en hos hende stedfunden Abort; 1 Erklæring ianledning tilføiet Mishandling, samt 1 Synsforretning af et Sted, hvor en nedfaldende Sten angaves at have ihjelslaaet en forbigaaende Mand.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i Brønø Distrikt fandtes 11 Sindssyge, hvoraf 4 med Idiotisme, 2 med Dements, 1 med Mani, 2 med Melancholi og 2 med Stupiditas; 1 indlagdes paa Gaustad Asyl; 2 nye tilkom, nemlig 1 med Mani og 1 med Melancholi, hvilke ved Beretningens Afgivelse begge vare i god Bedring. Af Alstahaug Distrikt fandtes i Præstegjeldet af samme Navn 5 Syge, som nøde offentlig Understøttelse; et Tilfælde af Melancholi behandledes med Held. I Ranens Distrikt var de Sindssyges Antal ved Aarets Udgang 10, nemlig 4 i Nesne, 4 i Hemnes og 2 i Mo; 9 forpleiedes paa offentlig Bekostning; 2 vare indlagte paa Bergens Asyl; 1 led af Mani, 3 af Melancholi, 4 af Dements, 1 af Fatuitas og 1 af Stupiditas; Sygdommen var hos alle paa en nær af over to Aars Varighed. Fra Lurø Distrikt indlagdes 1 Sindssyg i Gaustad Asyl. I Bodø Distrikt var de Sindssyges Antal uforandret, nemlig 7; 1 indsendtes til Throndhjems Asyl; 1 Tilfælde af Mania puerperalis hel-

brededes. I Skjerstads Distrikt behandledes 3 Syge for Melancholi. I Stegens Distrikt tilsaaes 2 for Raseri. I Østlofoten behandledes 1 for Mani og 1 for Melancholi, begge bedredes noget. I Buksnes Præstegjeld i Vestlofoten fandtes 1 Sindssyg; i Vesteraalens Distrikt ligesaa 2, der forpleiedes i Hjemmet med Tilskud af Fattigvæsenet, den ene led af Mani, den anden af Idiotisme.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 2 Amputationer af Skinnebenet; 7 Exarticulationer af Fingre; 1 Exstirpation af en Teleangiectasi; 2 Exstirpationer af Næsepolyper; 2 Discisiones cataractæ; 2 Operationer for Hareskaar; 1 Paracentesis thoracis ved Empyem; hos 2 Individuer Paracentesis abdominis, hos den Ene gjentaget syv Gange, dødlig Udgang; flere Gange Reposition af Brok; 3 Gange Punction af Vandbrok, deraf hos to Individuer med Iodindsprøjtning; samt 3 Gange Reposition af Paraphimosis.

Af **obstetriciske Operationer** nævnes som udførte af Læger: 1 Extraction af et levende Foster ved Fødsel; 1 Gang ved Tvillingfødsel, efter foregaaende Vending af Jordemoderen, Løsning af begge Fostres Arme og Extraction af Hovedet, Fødselen havde varet i 4 Døgn, og Tang kunde paa Grund af det forliggende Fosterhoveds høie Stilling ikke anvendes; Konen, der var vatersottig og svækket, fik Barselseber og døde otte Dage efter (F. Hirsch). 4 Tangforretninger, hvoraf 1 med levende og 3 med dødfødt Foster; Operationen foretoges i tvende Tilfælde ved Placenta prævia og i det ene efter foregaaende Sprængning af Hinderne formedelst Hæmorrhagi; en af Mødrene døde efter sex Dages Forløb af Kræfttab. Perforation foretoges i 2 Tilfælde; den ene Gang ved Ansigtsleie, efter fire Døgn's Fødselsarbeide og efterat Tang forgjæves var forsøgt, Operationen foretoges gennem Øienhulen, Forløsningen var i det Hele meget vanskelig, og Konen døde 13 Timer efter (Sand); den anden Gang ved skjævt Isseleie, hvor Fødselen efter flere Dages Varighed ikke lod sig fuldbringe med Tang, Konen kom sig (Sand). Løsning og Udbringelse af Efterbyrden omtales 1 Gang.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil findes fremstillet i følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Brønø	233	105	14	"	15
Alstahang	346	158	20	"	14
Ranen	305	118	18	8	13
Lurø	149	100	35	2	5
Bodø	198	121	26	1	14
Skjerstad	181	120	35	2	12
Stegen	140	132	25	2	11
Lødingen	223	122	24	1	9
Østlofoten	129	110	29	1	3
Vestlofoten	197	96	26	1	11
Vesteraalen	354	163	44	2	11
Nordlands Amt	2455	1345	296	20	118

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 131.

Selv mordere 7.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 1110 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = 100 : 54,8. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = 1 : 8,3 og til Antallet af samtlige Døde = 1 : 4,6. — Af de paa Barselseng Døde gives nøiere Oplysninger med Hensyn til Dødsaaarsagen alene for 6, nemlig 3 døde af Barselseber, 1 i en soporøs Tilstand og 2 af Debilitet efter foregaaende Forløsning ved Kunstens Hjælp.

Om Amtets 3 faste **Sygehuse** i Alstahaug, Bodø og Buksnes henvises til Sygehuslisten og for de tvende førstnævntes Vedkommende tillige til Bilag V. Af de paa Bodø og Buksnes Sygehuse behandlede Patienter (131) vare 115 indlagte for Fattigvæsenernes og det nordlandske Medicinalfonds Regning i Forening, 1 for Delinkventfondets og 15 for privat Regning. Paa Vaagens Sygehus, der som sædvanligt traadte i Virksomhed under Lofotfiskeriet, behandledes i det Hele 80 Syge, hvoraf 8 døde; Forpleiningsdagens Antal udgjorde 1771 eller for hver Syg 22,1 Dag; Medicinforbruget opgik til 100,3 Skill. for hver Syg og til 4,6 Skill. for hver Forpleiningsdag.

Amtets eneste **Apothek**, i Bodø, fandtes ved Visitationen i Orden. **Badeindretninger** fandtes ikke inden Amtet.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Brønø Distrikt: 1 Læge, boende i Brønø Præstegjeld. 2 Jordemødre, 4 Hjælpevaccinatorer (2 Poste stode ubesatte).
2. Alstahaug Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Alstahaug og en i Tjøtø. 2 Jordemødre, 5 Hjælpevaccinatorer.
3. Ranens Distrikt: 1 Læge, boende i Nesne. 3 Jordemødre, hvoraf en uexamineret; 5 Hjælpevaccinatorer.
4. Lurø Distrikt: 1 Læge, boende i Rødø. 2 Jordemødre, 3 Hjælpevaccinatorer.
5. Bodø Distrikt: 1 Læge, boende i Bodø By. 4 Jordemødre, 5 Hjælpevaccinatorer.
6. Skjerstads Distrikt: 1 Læge, boende i Skjerstads Præstegjeld. 3 Jordemødre, 3 Hjælpevaccinatorer.
7. Stegens Distrikt: 1 Læge, boende i Stegens Præstegjeld. 3 Jordemødre, 3 Hjælpevaccinatorer.
8. Lødingens Distrikt: 1 Læge, boende i Lødingens Præstegjeld. Ingen Jordemoder. 4 Hjælpevaccinatorer.
9. Østlofotens Distrikt: 1 Læge, boende i Vaagen. 1 Jordemoder, 3 Hjælpevaccinatorer.
10. Vestlofotens Distrikt: 1 Læge, boende i Buksnes. 2 Jordemødre, 5 Hjælpevaccinatorer.
11. Vesteraalens Distrikt: 1 Læge, boende i Hadsel. 4 Jordemødre, hvoraf tre offentlig ansatte og en privat practiserende (2 Poste ledige); 7 Hjælpevaccinatorer.

XIX. Finmarkens Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele mindre god. Flere Sygdomme forekom epidemisk, saaledes Nervefeber, denne dog forholdsvis sjældnere, Børnekopper, fornemlig i Altens, Tromsø, søndre og nordre Senjens Distrikter, Vandkopper i Varanger, Kighoste næsten i alle Distrikter, Influenza i Lyngen og Varanger og Skjørbug i Varanger. De to Læger i Tromsø opgive at have

i Aarets Løb behandlet omtrent 1350 Syge, hvoraf 50 døde, Sygehusets Belæg heri medregnet; Distriktslægen i Varanger havde under stadig Behandling 912 Syge, hvoraf flest (281) i andet og færrest (191) i fjerde Kvartal; 25 døde. **Dødeligheden** var særdeles stor, idet Antallet af samtlige Dødsfald — 1414 — oversteg det tilsvarende Antal (1266) Aaret forud med 11,7 pCt. og Middeldødeligheden (1065) i Femaaret 1851—55 med 32,8 pCt. Kautokeino Præstegjeld, Hammerfest By og Vardø Landsogn udvise et Overskud af flere Døde end Fødte, nemlig resp. 25, 1 og 10 flere; i Vardø By var Antallet lige.

Sygdomsconstitutionen betegnes fra Varanger som catarrhalsk og tildels, især i Aarets Begyndelse, adynamisk; fra søndre Senjen og Alten som indifferent. Fra de øvrige Distrikter er den ikke angiven; men i det Hele synes hverken typhøse eller inflammatoriske Sygdomme at have været fremherskende.

Af **Nervefeber** ere tilsammen anmeldte 179 Tilfælde eller ikke fuldt Halvparten af det tilsvarende Antal (368) Aaret forud; 25 endte dødlig. I søndre Senjens Distrikt viste Sygdommen sig i de tre første Kvartaler, indskrænket til enkelte Gaarde i Throndenes og især Ibestad, hvorhen den i de fleste Tilfælde var bragt ved syge, fra Finmarken hjemkomne Fiskere; af 28 Angrebne, hvoraf dog kun 21 kom under Behandling, døde 5, og angives den temmelig store Dødelighed fornemlig at hidrøre fra en enkelt Plads, hvor de Syge levede i stor Armod og derhos unddroges den nødvendige Pleie og Omsorg fra Naboernes Side. Fra nordre Senjens og Malangens Distrikter, der i den længste Tid af Aaret bestyredes af Distriktslægerne i søndre Senjen og Tromsø og først fra Midten af October fik sine særskilte Embedslæger, ere fra det førstnævnte anmeldte 15 Tilfælde med 2 Dødsfald, paa tre Gaarde i Reisens Sogn, og fra det sidste 12 med 1 Dødsfald, alle i Maalselvens Præstegjeld og paa en enkelt Undtagelse nær i Februar Maaned. Lægerne i Tromsø behandlede 13 til forskellige Tider paa Aaret indtrufne Tilfælde, deraf 9 paa Sygehuset; 1 endte dødlig. I Lyngens Distrikt forekom Nervefeber først fra Midten af Mai til Midten af

Juli i Lyngens Præstegjeld, derpaa fra August til October i Skjervø, paa begge Steder af cerebral Character; 34 angrebes og 7 døde, af disse 4 Voxne og 3 Børn. I Altens Distrikt kan Nervefeber ikke sees at være forekommen, og i Vestfinmarken og Tanen var den særdeles sjelden; det hele Antal Tilfælde, som her kom til Behandling, var 12, hvoraf 1 endte dødlig. Hypigere optraadte derimod Sygdommen i Varangers Distrikt; foruden 14 Tilfælde med 1 Dødsfald i Fiskeværret Nyelven ved Aarets Begyndelse og 1 dødligt Tilfælde paa Handelsstedet Nyborg i November, hvilke alle tilsaaes af Distriktslægen i Tanen, vedblev det foregaaende Aars Epidem i Vadsø at herske til Slutningen af Februar, ligesom sporadiske Tilfælde senere viste sig til forskellige Tider. Distriktslægen i Varanger opgiver 34 Behandlede og 6 Døde, af hine 16 i første, 5 i andet, 4 i tredje og 9 i sidste Kvartal, og bemærker derhos, at af 44 paa hans Sygeliste som simpel Feber opførte Tilfælde vare flere at betragte som Abortivtypher. Som ikke behandlede anføres endvidere 14 Tilfælde i Sydvaranger i August—September, og disse samt 2 paa Vardø Sygehus medregnede bliver de Angrebnes Antal i Varangers Distrikt 65, hvoraf 8 døde. Fra Vardø savnes, naar undtages Sygehusliste, al Oplysning om Sygdomsforholdene i dette Aar.

Af **Barselfeber** nævnes fra søndre og nordre Senjen samt Tromsø tilsammen 7, for det Meste lettere Tilfælde; alene 1 medførte Døden.

Børnekopper forekom paa flere Steder i den vestligere Del af Amtet, fornemlig i Kautokeino, der i Marts og April hjemsoegtes af en meget ondartet Epidem. Sygdommen angives at være indbragt fra Rusland ved en norsk Skipper, som paa Hjemreisen overland fra Archangel til Tromsø i Januar Maaned angrebes og blev liggende sygetsteds i Rusland, hvorfra han endnu ikke fuldstændig helbredet fortsatte Reisen over Karasundo i svensk Lapland, her smittende en Familie, til Tromsø, hvor det første Tilfælde viste sig i Februar hos et uvaccineret Barn, der boede i samme Hus, som en Reisekammerat af den nævnte Skipper. Fra Karasundo førtes Sygdommen til Kautokeino i de første Dage af Marts, hvorfra

atter enkelte Tilfælde bragtes til Alten og Skibotten i Lyngen, uden dog paa disse tvende Steder at vinde nogen Udbredning. Efter Epidemiens Ophør i Kautokeino om Vaaren syntes Sygdommen at være standset overalt i Amtet, kun i Tromsø indtraf fremdeles enkelte faae Tilfælde udover Sommeren; men fra October af viste den sig paany mere almindelig, dog ikke paa samme Steder som tidligere, men fornemlig i Carlsø Præstegjeld, hvorfra den ved Fiskere bragtes til Tranø og herfra igjen til Lenvik og Throndenes. De Angrebnes Antal opgives til i Alt 186, hvoraf Lægerne dog alene havde Anledning til at tilse noget over 100, medens de øvrige bleve dem opgivne for det Meste af Hjelpevaccinatorerne. 56 eller 30,1 pCt. døde. Ved Fordelingen paa de enkelte Præstegjelde, hvor Sygdommen optraadte, falder det største Antal Tilfælde paa Kautokeino nemlig 86 med 31 Dødsfald (omtrent en Tiendedel af Befolkningen), hvorefter følge i aftagende Række: Throndenes 29 med 4 Dødsfald, Carlsø 20 med 9 Dødsfald (ingen af de Døde havde været under Behandling), Lenvik 18 med 5 Dødsfald, Tromsø 16 med 4 Dødsfald, Lyngen 8 med 2 Dødsfald, Tranø 7 med 1 Dødsfald og Alten 2, der helbrededes. De Syges Alder findes kun undtagelsesvis anført. Om hvorvidt de vare vaccinerede eller ei, oplyser Distriktslægen i Alten, at af de i Kautokeino anførte 86 vidste man med Vished, at 21 vare vaccinerede, 17 uvaccinerede og 44 ialfald ikke vaccinerede i de sidste ti Aar, ligesom af de 31 Døde sammesteds 4 vare vaccinerede, 9 uvaccinerede og 18 ialfald ikke vaccinerede i de sidste ti Aar. Paa de andre angrebne Steder sees Flertallet af de Døde at have været voxne Individuer, om vaccinerede eller ei er i Almindelighed ikke anført. Til Epidemiens store Dødlighed anføres ogsaa foruden den muligens hyppig tilstedeværende uvaccinerede Tilstand hos de Syge, endnu andre Grunde, saasom Almuens ofte store Uforsigtighed og endnu oftere Umuligheden af at kunne skaffe de Syge den nødvendige Pleie. Navnlig gjælder dette Sidste for Kautokeinos Vedkommende, hvor alle Betingelser for Epidemiens Udbredelse saavel som for dens Ondartethed syntes at være tilstede. „Sygdommen

udbred i den koldeste Aarstid. Fjeldlappen lever saa godt som under aaben Himmel, under barske og hygiænisk slette Forholde, er meget urenlig og indsvøbt i langhaarede Rensdyrhuder, der vel ere de bedste Smitteførere, man kan tænke sig. Med Hovedet nedtrukket i Pæskén, rystende af Feber, maatte disse af confluenta Kopper lidende Stakler gennemgaae alle Sygdommens Stadier.“ Et midlertidigt Sygehus blev dog indrettet ved Kirkestedet Kautokeino, og i Marts og April behandlede her 45 Syge, hvoraf 8 døde, medens de øvrige 41, hvoraf 23 skulle være døde, ikke kom under Lægebehandling. (Follum). Vaccination og Revaccination sattes overalt strax igang og fremmedes med Iver, ligesom ogsaa Afspærring saavidt muligt søgtes iværksat. — Fra Tranø angives en af de Syge, et uvaccineret Barn, at være bleven smittet af en Hund, som selv havde faaet og gennemgik Kopperne efter at have ligget paa en af en Koppepatient benyttet Skjorte (Borbom).

Vandkopper herskede epidemisk i Vadso og Omegn fra August til November. De fleste Børn angrebes, og 88 kom til Behandling, deraf 1 i April, 17 i August, 28 i September, 32 i October, 7 i November og 3 i December. Nogle faae Tilfælde omtales ogsaa fra Tromsø og Hammerfest.

Mæslinger, der i 1857 var forekommen epidemisk over næsten det hele Amt, anføres for dette Aar alene at have vist sig som Epidemi paa et Par Steder i Senjen, nemlig i Ibestad i Mai—Juni og i Tranø i Juli—August. Omtrent til samme Tider paa Aaret bemærkedes enkelte sporadiske Tilfælde i Tromsø, Hammerfest og Vadso, af hvilke Byer den førstnævnte derhos i Tidsrummet Marts—August frembød en Del Tilfælde af **Rødlinger**, hvoraf 26 nævnes som behandlede.

Kighoste var den mest udbredte epidemiske Sygdom i dette Amt. Allerede begyndt den foregaaende Høst i Tromsø, fortsatte den sig fremdeles her og optraadte desuden etterhaanden i Løbet af de første Maaneder af Aaret i søndre og nordre Senjen, Alten, Vestfinmarken og fra Juni af tillige i Varanger. Fra Malangens, Lyngens og Tanens Distrikter omtales den ikke. Sygdommens største Hyppighed indtraf, naar

Tromsø By, hvor den allerede ved Aarets Indtrædelse synes at have været i Aftagende, undtages, overalt i første Halvaar og allerede ved Midtsommers var paa de fleste Steder Antallet af nye Tilfælde lidet, om end fremdeles enkelte indtraf til henimod Aarets Udgang. Lægerne i Tromsø opgive tilsammen 40 Behandlede og 4 Døde, Distriktslægen i Alten omtrent 200 B. og 2 D., Distriktslægen i Vestfinmarken 158 B. og 9 D. (deraf for Januar 6, Februar 61, Marts 70, April 19 og Mai 2) og Distriktslægen i Varanger 61, der alle helbrededes (deraf for Juni 28, Juli 24, August 5, September 3 og October 1). Foruden de nævnte Døde, der havde nydt Lægebehandling, nævnes ogsaa andre, med hvem dette ikke havde været Tilfældet, og uagtet Epidemiens Character i det Hele ikke kunde siges at være ondartet, antoges dog den paa flere Steder herskende store Dødlighed inden Børnealderen væsentligst at maatte tilskrives Kighoste (Schjelderup, Follum, Graarud. Af samtlige Døde i hvert Lægedistrikt vare i Alderen under 5 Aar: i søndre Senjen 48,3 pCt., i nordre Senjen 43,1 pCt., i Malangen 36,5 pCt., i Tromsø 39,7 pCt., i Lyngen 46,0 pCt., i Alten 44,1 pCt., i Vestfinmarken 52,7 pCt., i Varanger 38,3 pCt. og i Tanen 34,0 pCt.). Ved Siden af Børn angrebes ogsaa enkelte Voxne. Ved Behandlingen angiver Distriktslægen i Vestfinmarken til ældre Børn at have anvendt den i Norsk Magazin for Lægevidenskaben, X Bind 3die Hefte, anbefalede Syrupus nitrosus, der altid viste sig virksom til at mildne og gjøre Anfaldene sjældnere, men derimod ikke en eneste Gang formaaede at standse Sygdommen. Vaccination syntes ikke at udøve nogen gavnlig Indflydelse paa Forløbet. (Graarud).

Af **diphtheriske Affectioner** nævnes alene 1 Tilfælde af exsudativ Svælgbetændelse, behandlet paa Tromsø Sygehus og med dødlig Udgang.

Af **catarrhalske Sygdomme** herskede Influenza epidemisk i Varanger fra Aarets Begyndelse til hen i Juni, og angives næsten Ingen i det hele Distrikt at være gaaet ganske frie for samme. De Syge angrebes dog i Regelen meget mildt, og kun hos scorbutiske og svækkede Individuer

udviklede sig oftere en ondartet typhøs Tilstand; af 210 Behandlede, hvoraf 97 i April, døde 6. De enkelte Tilfælde viste undertiden en intermitterende Typus. (Danchertsen). Ogsaa fra Lyn-gens Distrikt omtales en i Skjervø Præstegjeld mod Aarets Slutning herskende epidemisk Feber, hvis Beskrivelse synes nærmest at passe paa Influenza; af 60 her Angrebne, hvoraf dog enkelte i Januar det følgende Aar, døde 9. Udenfor de nævnte Steder kunne catarrhalske Sygdomme in-tetsteds sees at være optraadte som Epidemi, medens de dog tildels sees at have været de hyp-pigst forekommende, saaledes i Tromsø og Alten, fra hvilket første Sted Lægerne opgive 82 be-handlede Tilfælde af Bronchit og Catarrh.

Lungebetændelse var i det Hele sjelden, alene fra Vadsø angives denne Sygdom at have vist sig noget hyppigere end almindeligt. De Behandlede Antal var dog heller ikke her stort, nemlig 12, hvoraf 3 døde; flest i Juli og Marts. I Tromsø behandlede 19, hvoraf 4 døde; i Ham-merfest 5, hvoraf 3 døde, og paa Vardø Sygehus 3, hvoraf 1 døde. Fra søndre Senjen ere endvi-dere anmeldte 10 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlig, og fra Tanen 3, hvoraf 1 endte dødlig, hvorimod Distriktslægen i Alten anfører blandt flere Hun-drede Patienter ikke at have paastruffet nogen med Lungebetændelse. Det hele af 7 Læger op-givne Antal bliver saaledes 49, hvoraf 13 med-førte Døden. Af Pleurit ere anmærkede 7 Til-fælde, fra søndre Senjen, Tromsø og Tanen.

Rheumatiske Affectioner henregnes, forsaavidt Lægerne omtale dem, til de hyppig forekommende. Distriktslægen i Tromsø behandlede 20 Syge for rheumatisk Feber og end Flere for chronisk Rheu-matisme, Gigt eller Neuralgi. Fra Vadsø næv-nes 21 Tilfælde af chronisk Rheumatisme.

Af **Koldfeber** ere fra Tromsø, Lyngen og Vadsø anmeldte tilsammen 5 Tilfælde, hvoraf 4 kunne sees at være indtrufne hos fremmede Sø-folk. Fra Vadsø omtales derhos en Feberform med eiendommelig intermitterent Typus, som viste sig i November og December hos 6 Individuer, boende paa en fugtig Grund og ved en liden Elv, der i den varme Sommer havde været næsten udtørret. Sygdommen ytrede sig med stærk Frost,

Hede og Sved, stærk Hovedpine, oftere Delirier, Smerter og Æmhed i Nakken og Extremiteterne, især paa venstre Side, saa at de Syge ei for-maaede at røre sig, dertil Æmhed i Cardia og venstre Hypochondrium, Milten forstørret, stærk Tørst, belagt Tunge. Puls 100—120. De nævnte gastriske og nervøse Phænomener vedvarede ufor-andret i 4—6 Dage, hos Enkelte med mellem-kommende smaae Frostanfald, indtil de efter et nyt stærkt Frostanfald næsten tabte sig ganske og lode den Syge fri i 10 Dage, da den samme Symptomrække atter indfandt sig. I det Hele indtraadte 3 saadanne Anfald, ethvert af 4—6 Dages Varighed og med 8—10 Dages frie Mel-lemrum. Efter det tredie Anfald indfandt sig fuldstændig Helbredelse. Chinin syntes ingen Ind-flydelse at have paa Sygdommens Gang. (Dan-chertsen).

Gastriske Sygdomme betegnes fra søndre Senjen, Tromsø og Varanger som temmelig hyp-pig forekommende. For Diarrhoe og Cholerine behandlede paa førstnævnte Sted 17 Syge; i Tromsø af Distriktslægen 61, deraf 17 i første, 13 i andet, 27 i tredie og 4 i fjerde Kvartal, og af Sygehuslægen 36, mest Børn; samt i Vadsø og Omegn 27, hvoraf flest i Juli og Mai; Diar-rhoerne vare i Tromsø undertiden blodige; af ud-talt **Blodgang** er anmeldt 1 Tilfælde fra Ham-merfest og 6 fra Vadsø, der alle helbrededes.

Skjorbug forekom, ligesom i de nærmest fo-regaaende Aar, meget almindelig i Varanger, og antoges Aarsagen fremdeles at maatte tilskrives foruden Almuens Skiddenfærdighed og slette Le-ve-maade i det Hele, fornemlig de senere Aars næsten fuldstændige Mangel paa Potetes og til-dels Multebær, hvorfor ogsaa Distriktslægen, da Aarsvæxten i 1858 var meget god, haabede, at Sygdommen til det følgende Aar vilde udeblive. I Vadsø og Omegn behandlede 39 Syge, deraf 9 i Marts, 14 i April, 7 i Mai, 5 i Juni og Re-sten i sidste Halvaar; 33 vare af Mandkjøn, 6 af Kvindekjøn. Paa Vardø Sygehus sees at være indlagte 7 Syge, hvoraf 2 døde. Udenfor Var-anger ere derhos opgivne fra Tanens Distrikt 5 Tilfælde, fra Vestfinmarken 6, fra Tromsø 19 og fra søndre Senjen 1, men Flertallet af disse Til-

fælde forekom hos Sømænd og Fiskere, der havde paadraget sig Sygdommen i Østfinmarken.

Af **Syphilis** er anført 1 primært Tilfælde fra søndre Senjen, 5 secundære fra Alten, og som ikke nøiere betegnede 4 fra Tromsø, 3 fra Vestfinmarken og 2 fra Varanger, de sidste hos Individider hjemmehørende i Rusland. For **Gonorrhoe** behandlede Lægerne i Tromsø tilsammen 15 Personer, og Distriktslægerne i Vestfinmarken og Varanger resp. 1 og 8. Af **Radesyge** opgives 1 Tilfælde fra Tromsø Sygehus.

Fnat og chroniske Hudsygdomme i det Hele taget omtales sjældnere i Indberetningerne for dette Aar. I Lyngen og søndre Senjen forekom de sjelden.

De **Spedalskes** Antal var ved Udgangen af 1857 for det hele Amt med Undtagelse af Altens Distrikt, hvorfra Underretning savnedes, opgivet til 31. Heraf døde 4, udflyttede 1 og indlagdes i Stiftelse 1, hvorimod 12 ved tidligere Tællinger overseede Syge opførtes som nye. Lægges til disse endvidere 5 Spedalske i Alten, bliver det hele Antal ved Aarets Udgang 42.

Kjertelsyge betegnes som hyppig fra Tromsø, Alten og Vestfinmarken. **Svindst** var heller ikke sjelden paa førstnævnte Sted (Nissen), og af 50 der behandlede og døde Individider vare 10 eller 20 pCt. bortrykkede af denne Sygdom. Distriktslægen i Vestfinmarken nævner 17 Døde blandt sine Patienter, hvoraf 1 af Svindst, og Distriktslægen i Varanger 25, hvoraf ligeledes 1 død heraf. Lægges de nævnte Opgaver sammen, sees af 92 Døde 12, eller 13 pCt. at være døde af Svindst. Fra søndre Senjen nævnes 2 Dødsfald af samme.

Blegsot forekom ikke sjelden i Tromsø, undertiden endog i 13aars Alderen (Nissen). Menstruationsuordener omtales af flere Læger som hyppige, og tilskrives for en stor Del Mangler ved Klædedragten.

Cardialgi var fremdeles den stadigst, til alle Aarets Tider forekommende Sygdom, hvortil Aarsagen antoges for en væsentlig Del at maatte søges i Nydelsen af bedærvet Fisk og af Kaffe i Overmaal.

Forskjellige Tilfælde. Distriktslæge Dan-

chertsen omtaler et Extrauterinsvangerskab, om hvis fuldstændige Sygehistorie og Obductionsresultat henvises til Norsk Magazin for Lægevidenskaben, XIII Bind Pag. 97. — Fødselen af en Acephalus nævnes fra Vestfinmarken.

Veirliget synes i det Hele at have været godt. Fra Vadsø skildres Vinteren og Vaaren som milde, og Sommeren som ualmindelig lang og varm, hvorfor ogsaa al Vegetation stod fortræffelig. Fra Hammerfest meddeles følgende Oplysninger om Middeltemperaturen i de enkelte Maaneder:

Januar . . ÷ 1,13° R.	Juli + 11,04° R.
Februar . ÷ 1,02	August . . + 8,22
Marts . . ÷ 2,85	September + 6,57
April . . ÷ 0,4	October . . + 1,93
Mai + 2,9	November ÷ 3,28
Juni + 6,16	December ÷ 0,96

Levemaade, hygieeniske Forholde. Som allerede under Nordlands Amt anført gave Fiskerierne, saavel det i Lofoten som Loddefisket i Finmarken, for dette Aar et mindre Udbytte, og det antoges alene at maatte skyldes den ualmindelig gode Aarsvæxt, at Almuen ikke led nogen Mangel paa det Nødtørfigtste. (Schjelderup). Uagtet nemlig Fiskeriet danner Befolkningens Hovednæringsvei, er dog paa enkelte Steder Jordbruget ikke uden Betydning; fra Maalselvens Præstegjeld angives saaledes dette og Skovdrift at være de væsentligste Leveveie, og i Lyngen berettes Agerbruget i de senere Aar at have taget et betydeligt Opsving, saa at Avlingen af Korn og Potetes er stegen til det Mangedobbelte mod for ikke mange Aar tilbage. Almuen i dette Præstegjeld antages derfor ogsaa at leve bedre end paa mange andre Steder, ihvorvel fremdeles sur Sild og Fisk var dens fornemste og bedste Føde. (E. Quigstad). Blandt Arbejderne ved Altens Kobberværk angives Husstellet og Leve- maaden, nærmest som Følge af at Forsyningen af Værket er ordnet paa en forkert Maade, som mindre gode, idet Forbruget af Kaffe, Sukker og Smør er steget til en Grad, som neppe er gavnlig for Sundheden og i ethvert Fald ødelæggende

for den økonomiske Forfatning. En Arbejderfamilie bestaaende af Mand og Kone samt 3 á 4 Børn kan forbruge 150 Pund Kaffe og Sukker og indtil 200 Pund Smør for Aaret. I det Hele anser Distriktslægen i Alten Forbruget af de tvende førstnævnte Stoffe i Finmarken at være tiltaget i en betænkelig Grad, og troer for Alten-Talviks Vedkommende at kunne ansætte samme til en Værdi af 16,000 Spd. eller omtrent 4 Spd. pr. Individ. (Follum). Ogsaa fra Lyngen og Varanger fremhæves den umaadelige Nydelse af Kaffe. I sidstnævnte Distrikt skal Levemaaden overhovedet være daarlig; Kosten er for ensformig og bestaaer væsentlig af sursaltet, ofte halvraadden Fisk og Melspiser; Melk er sjelden om Vinteren, dels paa Grund af knap Føring, og dels fordi man sørger for at alle Kjøer skulle kalve midtvinters. Boligerne bestaae af en liden lav Stue med Kogeovn; Fjøsset er som oftest under samme Tag, kun adskilt ved en smal Gang, der benyttes til Opbevaring af Fisk, Tran, endog af Gjødse. Dør eller Vindue aabnes aldrig til Udluftning om Vinteren, og i Udværene, især blandt Søfinnerne, ansees Vadsugning af Stue, Linned eller af sit eget Legeme som en ren Luxus, der kun bør foretages et Par Gange om Aaret. (Danchertsen). Tromsø Byes hygieeniske Forholde antages at være i Almindelighed ret gode; dog har Almuesmanden stor Frygt for Udluftning af sine Værelser, og den daarlige Luft i disse i Forbindelse med Husenes Fugtighed — denne for en Del en Følge af Kogning inde i Værelserne og for en Del af den fugtige Jordbund — samt Mangelen af Sollys gennem en lang Tid af Aaret ansees som væsentlige Aarsager til Kjertelsygens hyppige Forekomst iblandt Almuens Børn. (Nissen, H. Smith). — Om Brugen af spirituøse Drikke anføres fra Malangen, at den var næsten ukjendt i Maalselven, og i Balsfjorden i mærkelig Aftagende. I Lyngen var al Udskjænken af Brændevin og tildels ogsaa af Vin ophørt. Blandt Finnerne i Tanen og Polmak syntes derimod Drukenskabslasten ikke at være aftagen, og ogsaa fra Hammerfest klages over den Mængde Berusede, som der sees blandt Finnerne, baade Mænd og Fruentimmer, naar de komme til Byen, me-

dens de i Hjemmet ikke nyde Brændevin. I Vadsø og Varanger syntes Brændevinsdrik at være bleven betydelig sjeldnere i Aarets Løb; ogsaa her var det fornemlig blandt Finnerne og Kvænerne, at Misbruget fandt Sted.

Fattigsygepleien betegnes fra flere Distrikter som mislig. I nordre Senjen og Malangen vare saaledes Lægerne i Løbet af 5 Maaneder — den Tid de ved Beretningernes Afgivelse havde opholdt sig i Distrikterne — ikke en eneste Gang kaldte til nogen fattig Syg, og for Tanens Fattigvæsen beløbe Medicamentudgifterne sig til 2 Spd. 8 Skill. I Vardø Præstegjeld tilsaaes de fattige Syge af Garnisonslægen efter Rekvisition fra Fattigvæsenet, og erlagdes Betalingen efter Regning for hver enkelt Syg. Lægernes private Praxis i Landdistrikterne synes i det Hele at være meget liden; allehaande Kjærringraad og Besværgelser af forskelligt Slags skulle ialfald som oftest forsøges, før Henvendelse til Lægen sker. Jordemødrene benyttedes paa enkelte Steder mere end før, og i Lyngen søgtes hun særdeles meget; i Almindelighed angives dog det Modsatte at være Tilfældet. Jordemoderen i Kvædfjord havde i 1½ Aar tjent 6 Spd. ved privat Praxis.

De **Vaccineredes** Antal var meget stort; det opgives til 4123, men fra flere Steder savnes derhos Underretning, saaledes fra hele Tanens Lægedistrikt, fra Næsseby Sogn af Varangers Distrikt samt fra Kistrands og Kjelviks Sogne i Vestfinmarken. Paa Grund af den herskende Koppe-epidemi bleve ogsaa en hel Del Individder revaccinerede, navnlig i Throndenes, Tromsø, Carlsø (her 330), Alten og Kautokeino (paa disse tvende Steder af Distriktslægen omtrent 200). For hver Revaccineret udbetaltes Hjælpevaccinatørerne 10 Skill. af Distriktscommuncassen. I Kautokeino angives Finnernes Nomadeliv at lægge mange Hindringer iveien for Vaccinationen; fra andre Steder klages over Vaccinationsdistrikternes for store Udstrækning, hvorfor ogsaa Deling var foreslaet. Fra Vaccinationsindretningen i Tromsø, ved hvilken Distriktslægen udfører Vaccinationen, var til 80 Læger og Hjælpevaccinatører udsendt 340 Glasrør med frisk Lympe og 40 Glas med

Skorper, hvilke sidste foretrækkes af enkelte gamle Hjælpevaccinatorer. (Nissen).

Af **retslig - medicinske** Forretninger nævnes 5, hvoraf 1 Obduction af en russisk Matrosdreng ianledning formodet Drab, 1 af et dræbt Barn, 1 af et i Dølgemaal født Barn samt 1 Undersøgelse af en for Barnefødsel i Dølgemaal mistænkt Pige. En Forretning er ikke nøiere beskrevet i Medicinalberetningen, ligesom heller ikke den befalede Afskrift af samme er indkommen.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i søndre Senjen tilsaas 1 fra det foregaaende Aar tilbageliggende Maniacus, der helbrededes. I Tromsø By fandtes af Sindssyge 3 Idioter, og paa Sygehuset sammesteds behandledes 4 som Følge af Religionsskrupler opstaaede Tilfælde af Sindssygdom, der alle helbrededes. I Lyngens Distrikt kom 7 Syge under Behandling, alle hensatte til privat Forpleining. Fra Altens Distrikt opgives de Sindssyges Antal til 4. Distriktslægen i Tanen iagttog et Tilfælde af periodisk Mani, der af Mangel paa Logi til Behandling i Hjemmet sendtes til Vadsø. Distriktslægen i Varanger behandlede 8 Tilfælde, hvoraf 3 for offentlig Regning; 3 vare Recidiver, og antoges for Fleres Vedkommende den herskende religiøse Gjæring at have bidraget Sit. Som en Art Sindssygdom, ligeledes fremkaldt ved religiøs Paa-virkning, omtales fra nordre Senjen de saakaldte „Vækkelser“, der vise sig hos unge, ofte aands-svage Fruentimmer snart som voldsomme hysteriske Kramper, snart som smaae muciterende Delirier, hvorunder den Syge har forskellige Aabenbarelses, Syner o. s. v. Tilstanden blev dog ikke i det nævnte Distrikt Gjenstand for Lægebehandling; vistnok var Lægen i et Par Tilfælde bleven tilkaldt men uden at faae Anledning til videre Indskriden, tværtom maatte vedkommende Husfædre høre ilde, fordi de havde villet hjælpe paa Sagen ved Læges Tilkaldelse. (Berbom).

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Amputation af Laaret, 1 Exstirpation af en Finger; 1 Gang Afvridning af en Næsepolyp; 2 Gange Paracentesis abdominis hos samme Individ; 1

Operation for Vandbrok samt flere Gange Reposition af Brok og Luxationer.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne 1 Vending paa Grund af Tværleie med fremfalden Arm, Fosteret dødfødt, samt 3 Tangforretninger, hvoraf en formedelst Eclampsi og to paa Grund af svage Veer; det ene Barn levede, to vare dødfødte.

Mortaliteten og Antallet af Fødte vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Fødte.	Døde			Dødfødte.
		i Alt.	i Alderen und. 1 Aar.	paa Barselseng.	
Søndre Senjen	432	259	78	2	18
Nordre Senjen	237	130	37	3	18
Malangen . . .	216	85	21	1	5
Tromsø	341	229	58	=	10
Lyngen	252	139	40	2	8
Alten	205	186	48	1	4
Vestfinmarken	226	184	57	4	17
Tanen	104	53	15	=	4
Varanger . . .	169	149	34	1	10
Finmarkens Amt	2182	1414	388	14	94

Omkomne ved ulykkelige Hændelser 116.

Selv mordere 1.

For det hele Amt bliver der saaledes et Overskud af 768 flere Fødte end Døde, og Forholdet mellem hine og disse = $100 : 64,8$. Antallet af døde spæde Børn forholdt sig til Antallet af Fødte = $1 : 5,6$ og til Antallet af samtlige Døde = $1 : 3,6$. — Af de paa Barselseng Døde angives Dødsarsagen alene for 2, nemlig 1 død af Barselfeber og 1 af Brystvatersot. — Blandt de af Lægerne i Tromsø behandlede Syge døde, som allerede ovenfor nævnt, 50, og for disse er Alder og Døds sygdom angiven. 23 vare Voxne og 27 Børn, nemlig 5 under 1 Aar, 16 mellem 1—5 Aar og 6 mellem 5—15 Aar. Følgende Sygdomme havde bevirket de fleste Dødsfald: Svindsot 10, Hjernebetændelse 7, Leversygdom og organiske Feil i Underlivet tilsammen 6, Børnekopper, Kighoste og Lungebetændelse hver 4, Bronchit og Atrophi hos Børn hver 3. Antages de nævnte 50 Døde at tilhøre Tromsø By og Tromsø sundet, hvor Antallet af samtlige Døde beløb sig til 143 (hvoraf 34 under 1 Aar), og medtages endvidere i Beregningen 20 ved

Ulykkestilfælde Omkomne, kjendes altsaa Døds-aarsagen for 70 af 143 eller omtrent 50 pCt.

Foruden **Sygehusene** i Tromsø, Hammerfest og Vardø, om hvilke tvende førstnævnte henvises til Sygehuslisten, bleve endvidere de i foregaaende Aarsberetning omtalte 2 nye Fogderisygehuse i Vadsø og Alten saavidt færdige, at de kunde tages i Anvendelse, det førstnævnte i October 1858 og det andet 1ste Januar 1859. Begge vare, ligesom ogsaa et lidet Sygehus i Fiskeværret Gamvig, der ligeledes antoges færdigt ved Aarets Udgang, opførte for Finmarkens Brændevinsafgiftcasses Regning. Paa Sygehuset i Vardø, der i sin Tid er oprettet af Byens Commune, men senere overdraget til Amtscommunen, og fornemlig bestemt til Brug i Fisketiden, indlagdes i 2det og 3die Kvartal i Alt 27 Syge, hvoraf 6 døde. Det samlede Antal Forpleiningsdage udgjorde 376 eller for hver Syg 13,9 Dag. Paa Sygehuset i Vadsø (for Varanger og Tanens Fogderi) behandledes fra October til Aarets Udgang 4 Syge, hvoraf 3 udskreves helbredede og 1 laa tilbage til det følgende Aar. Altens Sygehus angives bestemt til at kunne rumme 20 à 25 Patienter.

Apotheket i Tromsø angives at have været i forsvarlig Stand og forsynet med gode Medicamenter; om nogen særegen Visitation blev foretaget, kan ikke sees af Beretningen. Apotheket i Hammerfest blev ikke visiteret før i Februar 1859, til hvilken Tid den nyansatte Apotheker først var forpligtet til at have samme istand.

Badeindretningerne i Tromsø, hvoraf en privat og en for Byens Indvaanere paa Sygehuset,

havde liden Søgning. Iøvrigt fandtes, som i tidligere Beretninger anført, paa flere Steder saakaldte russiske Badstuer, der flittig benyttedes.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Søndre Senjens Distrikt: 1 Læge, boende i Thronenes Præstegjeld. 4 Jordemødre, hvoraf 3 ansatte; 5 Hjælpevaccinatorer.
2. Nordre Senjens Distrikt: 1 Læge, boende i Tranø Præstegjeld. 1 Jordemoder; 3 Hjælpevaccinatorer (2 Poste stode ledige).
3. Malangens Distrikt: 1 Læge, boende i Maalselvsnæs Præstegjeld. Ingen Jordemoder; 2 Hjælpevaccinatorer (1 Post ledig).
4. Tromsø Distrikt: 2 Læger, nemlig Distriktslægen og en Sygehuslæge, begge i Tromsø By. 2 Jordemødre (1 Post ledig); 2 Hjælpevaccinatorer.
5. Lyngens Distrikt: 1 Læge, boende i Lyngens Præstegjeld. 2 Jordemødre; 2 Hjælpevaccinatorer.
6. Altens Distrikt: 2 Læger, nemlig Distriktslægen, boende i Alten-Talviks Præstegjeld, og en Værkslæge ved Altens Kobberværk. 2 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatorer.
7. Vestfinmarkens Distrikt: 1 Læge, boende i Hammerfest. 4 Jordemødre; 11 Hjælpevaccinatorer.
8. Tanens Distrikt: 1 Læge, midlertidig boende udenfor Distriktet paa Handelsstedet Nyborg ved Bunden af Varangerfjorden. 1 Jordemoder; 5 Hjælpevaccinatorer.
9. Varangers Distrikt: 2 Læger, nemlig Distriktslægen i Vadsø og en Garnisonslæge i Vardø. 5 Jordemødre; 5 Hjælpevaccinatorer.

Uddrag og Sammenstilling

af de ifølge Indre-Departementets Circulaire af 23de April 1858 fra Dyr-
lægerne indkomne Beretninger om Sundhedstilstanden blandt Husdyrene,
om Veterinærvæsenets Tilstand m. m. i 1858*)

Sundhedstilstanden blandt Husdyrene synes i det Hele taget at maatte ansees som taalelig god. Af epizootiske Sygdomme angives alene Kværke paa flere Steder at være forekommen hyppigere end sædvanligt, medens de øvrige Syg-

domme af denne Natur enten kun viste sig sporadisk eller ialfald ikke mere udbredt end i almindelige Aar. Af enzootiske Sygdomme fremhæves især Skab hos Faaret og forskellige cachectiske Lidelser hos dette og Hornkvæget som mere betydningsfulde, navnlig for Bergens Stifts Vedkommende.

De væsentligste Sygdomme vare:

Hos Hesten.

Kværke omtales i flere Indberetninger som en hvert Aar forekommende Sygdom og saaledes ogsaa i 1858. Paa enkelte Steder angives den derhos i dette Aar at have været almindeligere end sædvanligt, saaledes i nogle Egne af Hedemarkens og Christians Amter, i Vos Præstegjeld i søndre Bergenhus Amt, i Søndfjord samt tildels i Omegnen af Throndhjem. Fra Levanger anføres den at have vist sig sjeldnere end almindeligt, og i Søndhordland var intet Tilfælde deraf kommen til Behandling. I Søndfjord skal acut Kværke have været en ukjendt Sygdom indtil Høsten 1856, medens den saakaldte omvankende Kværke var kjendt fra gammel Tid af. Nogle Hestehandlere havde tidligere paa Aaret medbragt et Par syge Heste fra Romsdalen, der drevs tilfjelds og hele Sommeren gik sammen med Bygdens andre Heste; om Høsten fandtes et stort

*) Det maa bemærkes, at Underretning i ovennævnte Henseende savnes fra flere større Strækninger af Landet, dels og væsentligst som Følge af at der ingen Dyr læger fandtes paa disse Steder, tildels ogsaa fordi de derværende Dyr læger have undladt at efterkomme den til dem udstedte Opfordring. Underretning savnes saaledes aldeles fra Akershus, Nedenes og Raabygdelagets, Lister og Mandals, Romsdals og Nordlands Amter, og ved flere af de øvrige, der kun talte en enkelt eller et Par Dyr læger inden sine Grændser, er Underretningen indskrænket til at omfatte kun en liden Del af det hele Amt. Beretning er i Alt indkommen fra 32 Dyr læger, hvis Fordeling over Landet vil sees af følgende Fremstilling:

- I Smaalenes Amt fra 4, bosatte i Moss, Frederikshald, Sarpsborg og Thrøgstad.
- I Hedemarkens Amt fra 7, bosatte i Hof, Elverum, Aamot, Vang, Hamar og Ringsaker, samt i nordre Østerdalen.
- I Christians Amt fra 6, bosatte i Land, Vardal, Lillehammer, Fron, Vaage og nordre Aurdal.
- I Buskeruds Amt fra 2, bosatte paa Kongsberg og Ringerike.
- I Jarlsberg og Laurvigs Amt fra 3, bosatte i Holmestrand, Tønsberg og Laurvig.
- I Bratsberg Amt fra 2, bosatte i Porsgrund og Hviteseid.
- I Stavanger Amt fra 1, bosat i Stavanger.
- I søndre Bergenhus Amt fra 2, bosatte i Fjælberg og Vos.
- I nordre Bergenhus Amt fra 1, bosat i Askevold.
- I søndre Throndhjems Amt fra 2, bosatte i Throndhjem.
- I nordre Throndhjems Amt fra 1, bosat paa Levanger.
- I Finmarkens Amt fra 1, bosat i Sydvaranger.

Ifølge Fortegnelsen over autoriserede Læger og Dyr læger i 1858 var de sidstnævntes Antal i dette Aar 51. Beretning savnes altsaa fra 19, eller da 2 tillige havde medicinsk Examen og vare ansatte som Distriktslæger, fra 17, som maae antages i mere og mindre Grad at have befattet sig med Dyr lægepraxis.

Antal Heste angrebne i Bøgstad Sogn, hvorfra Sygdommen, uagtet Afspærring forsøgtes istandbragt, efterhaanden udbredte sig over indre og ytre Holmedals samt Askevolds Præstegjelde. I 1858 og de første Maaneder af 1859 bleve her tagne under Behandling i Alt 214 Heste, hvoraf 5 døde, nemlig 2 ved brandig Strengel, under hvilken Form Sygdommen ogsaa viste sig, og 3 i Reconvalescentsstadiet paa Grund af uforsigtig og skjodesløs Behandling fra Eiernes Side. (Burggraff). Ogsaa fra andre Steder angives Sygdommen at være optraadt dels som Kværke, dels som Strengel og undertiden at have vist sig haardnakket og ondartet. Flere Dyr læger betegne Vaar og Høst som de Tider paa Aaret, da de fleste Tilfælde vise sig. Foruden Sygdommens epizootiske Oprindelse nævnes ogsaa Forkjølelse ved pludselige Veirforandringer, ved uhensigtsmæssige Stalde, ved for længe Udegaaen paa Græs om Høsten som en væsentlig Aarsag. Antallet af behandlede Tilfælde er anført fra flere Steder, saaledes af Smaalenenes Amt fra Moss med Omegn 6, helbredede (J. Pedersen) og fra Frederikshald med Omegn 12, helbredede (Ohlson); af Hedemarkens Amt fra Soløer 17, døde 2 (Schou), fra Hedemarkens søndre Dyr lægedistrikt 412, døde 3 (Steen), fra søndre Østerdalen 29, døde 2 (Findsen) og 17, helbredede (Birkrem), fra Hamar med Omegn 25, helbredede (Holm) og fra Ringsaker 47, døde 2 (Schjønbye); af Christians Amt fra Land 8, helbredede (Juell), fra Thoten 108, døde 3 (Frideriksen), fra nordre Gudbrandsdalen 17 (Pleym) og fra Valdres 12, helbredede (Bolling); af Buskeruds Amt fra Ringerike 5 (Wager) og fra Numedal og Sandsvær 7, helbredede (Christophersen); af Jarlsberg og Laurvigs Amt fra Laurvigs Dyr lægedistrikt 25, helbredede (H. Pedersen); af søndre Bergenhus Amt fra Vos 52, døde 2 (Qvale); af nordre Bergenhus Amt fra Søndfjord, som anført, 214, døde 5 (Burggraff); af søndre Throndhjems Amt fra Throndhjem med Omegn 17, døde 4 (Manstad) og 60, helbredede (Lied), samt af nordre Throndhjems Amt fra Levanger med Omegn 20, helbredede (M. Nissen).

Catarrh omtales af flere Dyr læger som hyp-

pig forekommende, ligesaa Lungebetændelse af enkelte. Urigtig Behandling af disse Sygdomme og af Kværke antages som en væsentlig Aarsag til den Trangbrystethed, som ikke sjelden træffes baade blandt unge og gamle Heste. (Follum).

Af Snive nævnes 3 Tilfælde, nemlig et fra nordre Østerdalen, et fra Ringerike og et fra Throndhjem, det sidste hos en Hest, der var indbragt fra Sverige til Throndhjems Sommermarked; Dyret blev strax dræbt og ved Obductionen fandtes Sygdommen i høi Grad udviklet (Lied). Ogsaa de tvende andre Tilfælde opdagedes saa tidlig, at Sygdommen ikke fik udbrede sig.

Af Springorm anføres fra Thotens Distrikt 3 Tilfælde, der helbrededes (Frideriksen). Paa enkelte Steder i øvre Thelemarken skal denne Sygdom et Par Aar forud have været temmelig udbredt, og vedkommende Dyr læge beretter i de 5 Aar, han havde practiseret i Distriktet, at have behandlet omtrent 40 Heste for samme; nogen Angivelse af Sygdommens Udfald kunde ikke gives, da Reiserne kun foretoges ifølge Ordre fra Fogden og i Regelen kun en Gang; 50 pCt. Døde kom maaske Sandheden nærmest. (Bjørnsen).

Af Typhus-Feber hos Hesten nævner Dyr lægen i Hedemarkens søndre Distrikt 12 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlig, og Dyr lægen i Hardanger og Vos 8, hvoraf 1 medførte Døden. Fra Thoten nævnes derhos 18 Tilfælde, men uden at det kan sees, hos hvilken Art Husdyr de ere indtrufne.

Rygmarvslamhed omtales i et Par Indberetninger. Dyr lægen i Soløer beskriver saaledes under denne Benævnelse 5 Tilfælde, hvoraf især to vare stærkt udtalte, saa at Dyrene, naar Forsøg gjordes paa at bevæge dem, tumlede overende og ikke formaaede at reise sig. Eieren foretrak i et af disse Tilfælde at lade Dyret skyde fremfor at undergive det Behandling; i de øvrige fire indtraadte Helbredelse i Løbet af nogle Uger til 3 à 4 Maaneder. Behandlingen bestod væsentligst i Anvendelsen af Spanske Fluier udvendig og Semina strychni indvendig. 2 Tilfælde indtraf paa en og samme Gaard, det første i August og det andet i October. (Schou). Den Anden, som omtaler Sygdommen, er Dyr læge Man-

stad i Throndhjem, der iagttog 1 Tilfælde med heldigt Forløb; Sygdommen vidstes ikke forhen at være indtruffen der i Egnen.

Kolik, især Forstoppelseskolik, og Indigestionstilfælde forekom efter flere Beretninger ikke sjelden, og i enkelte Egne skulle Bønderne oftere miste Heste ved den førstnævnte Sygdom. Som hyppigere Aarsager til samme nævnes Forkjølelse, uhensigtsmæssig Fodring og Forslugelse. Burggraff i Sønd- og Nordfjord anfører saaledes, at de fleste Tilfælde opstaae paa Hjemveien fra Sætrene, naar Afdrotten kløves hjem, idet Hesten, efter at være kommen træt og sulten op til Sæteren, gjerne forspiser sig paa de gode Græsgange og derpaa ikke gives Tid til at fordøie i Ro, men tages lige fra Betet og paalæsses.

Af Hudsygdomme nævnes Skab i flere Beretninger, men at dømme efter de behandlede Tilfældes Antal synes det ikke at være meget almindeligt. Lus omtales ogsaa fra flere Steder, men sjeldnere.

Af andre Sygdomme nævnes oftere Øienbetændelse, undertiden optrædende periodisk som Maanedsbblindhed, og Benskader af forskelligt Slags. Chirurgiske Tilfælde angives i det Hele som de i Praxis hyppigst forefaldende.

Hos Koen.

Typhus-Feber omtales fra nogle faae Steder. Dyrslægen i Hedemarkens søndre Distrikt behandlede 10 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlige, Dyrslægen i søndre og nordre Frons Præstegjælde nævner et Par med dødlige Udgang og Dyrslægen i Sønd- og Nordfjord ligesaa 2, der endte dødlige. I Gudals Sogn af ytre Holmedals Præstegjæld i Søndfjord indtraf derhos i Vinteren 1857—58 paa en Gaard en ondartet Sygdom, som Dyrslægen, der blev tilkaldt forsilde til personlig at iagttage den, efter de mundtlige Meddelelser troer at maatte antage for en Catarrh af typhøs Natur; Sygdommen skal siden mange Aar tilbage periodisk vise sig paa enkelte Gaarde i dette af-sidesliggende Sogn og altid meget dræbende (i det nævnte Tilfælde vare 8 Stykker døde), hvorfor ogsaa Sogneselskabet fik udvirket, at Omkostningerne ved Lægebehandling i saadanne Til-

fælde skulde udredes af Amtscommunen. (Burggraff). En fra nedre Thelemarken anmeldt ondartet snitsom Feber bliver maaske ogsaa nærmest at anføre paa dette Sted; Sygdommen angreb under sin Udvikling gjerne Lungerne og efterlod hos flere Dyr i længre Tid en vis Grad af Sygelighed; af 33 behandlede døde intet Dyr, men 3 vare døde, før Dyrslægen kom til. (Quisling).

Miltbrand anføres i enkelte Beretninger fra Bergens Stift. Dyrslægen i Vos og Hardanger anfører at have behandlet 14 Stykker Kvæg, hvoraf 6 døde, Dyrslægen i Sønd- og Nordfjord 9, hvoraf 1 døde, og Dyrslægen i Søndhordland 1 miltbrandlignende Tilfælde, der endte dødlige samme Dag, som Behandlingen var begyndt. Af Sygdommens forskellige Former skal Miltbrandsfeberen og den hurtig dræbende Miltbrand (af Almuen kaldet Snaresyge, Braasot) være de almindeligste (Burggraff). Efter Almuens Beretning kjendtes den kun som sporadisk forekommende; paa Tysnesøen skulde den saaledes vise sig fra Tid til anden og bortrev da som oftest i kort Tid et eller flere Dyr af samme Besætning.

Af Catarrhfeber nævnes 1 Tilfælde med dødlige Udgang fra Frederikshald, og 6, hvoraf 2 endte dødlige, fra Hedemarkens søndre Distrikt. Catarrh og enkeltvis Lungebetændelse forekom i de fleste Dyrslægers Praxis. Fra Finmarken anføres, at det der ikke var sjældent hos tilsyneladende ganske friske Dyr, naar de slagtedes, at træffe serøse Ansamlinger undertiden af en knyttet Haands Størrelse mellem Brysthinden og Lungerne. Dyrslæge Kirkgaard i Sydvaranger, der omtaler dette og først blev opmærksom paa Tilfældet hos tvende Slagtekvæg, men senere af Finner fik høre, at samme var meget almindeligt, tilskriver Ansamlingerne en forudgaaende Betændelse i Brysthinden bevirket ved hyppig Udslippen af Dyrene om Vinteren og den deraf følgende Afvexling fra Varme til Kulde.

Forstoppelse og Indigestionstilfælde forekom ofte, enkeltvis ogsaa Trommesyge. I Sønd- og Nordfjord angives Indigestion og Skjørbug i mere og mindre Grad at træffes næsten i enhver Buskab.

For Blodgang behandlede Dyrslægen i Vos

og Hardanger 8 Kjær, hvoraf 6 døde; et Par Tilfælde ere ogsaa anmeldte fra andre Steder.

Blodpis omtales fra Jarlsberg og Laurvigs Amt, fra øvre Thelemarken samt Sønd- og Nordfjord som en almindelig forekommende Sygdom, især om Foraaret eller i den Tid, Kreaturerne begynde at slippes paa Græs, skjønt enkelte Tilfælde ogsaa kunne indtræffe senere hen paa Sommeren. Aarsagen antages væsentligst at ligge i Havnegangenes Beskaffenhed, hvor disse ere Skovhavne og give Dyrene Anledning til at nyde for mange skarpe Planter, Trækopper, Løv o. s. v. Paa Grund af det ofte Vanskelige i at hæve denne Aarsag, trækker Sygdommen ikke sjelden i Langdrag og medfører undertiden en uheldig Udgang. Som det bedste Middel ved Siden af den diætetiske Behandling anbefaler en Dyr læge Bly sukker og raa Linolie (D. Kolderup). Dyr lægen i Vos og Hardanger anfører at have behandlet 40 Tilfælde, hvoraf 6 endte dødt, saa Sygdommen ogsaa der maa antages at have været temmelig almindelig, medens den fra Søndhordland angives ikke at være kommen til Behandling i dette Aar. Fra de øvrige Amter, forsaavidt Underretning haves, omtales kun ganske enkelte Tilfælde.

For Slikkesyge og Benskjørhed opgive 6 Dyr læger i forskellige Egne at have behandlet 32 Tilfælde. Disse Sygdomme bleve saaledes ikke hyppig Gjenstand for Behandling i dette Aar, men angives dog paa enkelte Steder, hvor Foderet som Følge af Jordbundens Beskaffenhed ikke indeholder i tilstrækkelig Mængde alle for Organismen nødvendige Stoffe, at vise sig oftere om Foraaret, saaledes paa flere Gaarde i Lille-Elvedalen og Foldalen, i Numedal og Sandsvær, samt i Suledals og Birkrim's Sogne af Stavanger Amt. Paa de sidste Steder havde dog ikke vedkommende Dyr læge havt Anledning til selv at iagttage Forholdet. Flere af de syge Dyr maatte slagtes paa Grund af Benbrud.

Af andre cachectiske Sygdomme angives Vatersot som meget almindelig i Søndhordland, især paa de lavere liggende Gaarde med fugtige Græsgange. Gangen var meget snigende, og Lægeraad søgtes først sent og i det Hele sjelden.

Af 10 à 12 behandlede Dyr havde det været nødvendigt at slagte alle paa 1 nær. (Schmidt). Ogsaa fra Sønd- og Nordfjord anføres Sygdommen som hyppig forekommende, skjønt ikke hos Kvæget i den Grad som hos Faaret, og ligesaa fra enkelte Egne i nordre Østerdalen. Enkelte Dyr læger paa andre Steder sees at have behandlet nogle faa Tilfælde, for det Meste med uheldig Udgang. Leversyge forekom paa Ringsaker oftere hos Hornkvæget i Forening med Haardhudighed; 53 Stykker behandledes (Schjønby).

Af Hudsygdomme omtales Skab oftere i Indberetningerne. Forsaavidt Antallet af behandlede Dyr er opgivet, sees Dyr lægerne i følgende Egne at have behandlet de fleste for denne Sygdom, nemlig Dyr lægen i Hedemarkens søndre Distrikt 46, i søndre Østerdalen 24, i Valdres 49, i nedre Thelemarken 58, og i Vos og Hardanger 17. For Parasiter behandlede Dyr lægen i Solør 98 Stykker. Kræftagtige Vorter over hele Legemet og virkelig Epithelialkræft hos Hornkvæget omtales fra nordre Østerdalen som sporadisk forekommende især i Egne, hvor Slikkesyge og Gulsot vare mere almindelige.

Tør Hudbrand iagttoges hos 2 Kjær i Søndhordland. Hos begge Dyr, der vare sort- og hvidflækkede, gik Overhuden og Haarlaget af overalt paa det hvide Felt, neiagtig følgende Begrænsningen af dette, medens de sorte Flækker forbleve sunde og smertefrie. Forinden Hudafgangen fandt Sted, vare de syge Dele af Huden overordentlig ømfindtlige ved Berørelse og tildels emphysematøst opsvulmede. Sygdommen varede 1 à 2 Maaneder og endte med Helbredelse. (Schmidt). Et Par Tilfælde nævnes ogsaa fra Sønd- og Nordfjord.

Klovsyge omtales især fra Hedemarkens søndre Distrikt, Ringsaker og Lillehammer, paa hvilke tvende førstnævnte Steder 2 Dyr læger opgive at have behandlet tilsammen 87 Tilfælde, hvoraf 2 døde og 1 maatte slagtes. Sygdommen skal især forekomme paa Brænderierne (Schjønby, Jørstad).

Chirurgiske Sygdomme af forskelligt Slags forekom oftere, men uden at nogen synes at fortjene særlig Omtale.

Vanskelige Forløsninger, Fødselstrang, krævede ikke sjelden Lægehjælp; 11 Dyr læger opgive at være tilkaldte i tilsammen 115 saadanne Tilfælde, i 13 af hvilke Dyret døde eller maatte slagtes. Kalvningsfeber omtales i de fleste Beretninger og angives fra enkelte Steder, saasom Frederikshaldstrakten, af alle Sygdomme at fordre de fleste Ofre. Dyr læge Ohlson i Frederikshald tilføier, at Sygdommen efter hans Erfaring næsten aldrig angriber andre end fede og velforede Kreaturer, og at i jo høiere Grad disse Egenskaber vare tilstede, desto mere udsat var Koen for at angribes, og i samme Mon forværredes Prognosen, saa det aldrig havde lykkedes ham at helbrede nogen rigtig fed Ko. Antiphlogistisk og inciterende Behandling havde begge vist lige liden Virkning. Foruden Fodringsmaaden antager han ogsaa, at smaae, kvalme Fjøsrum bidrage til at fremkalde Sygdommen. Dyr læge Schmidt bemærker fra den Tid, han practiserede i Bergen, at Kalvningsfeber der var temmelig hyppig, men i Almindelighed kun hos Kreaturer, der i den sidste Tid af Drægtigheden førtes fra Landet til Byen og her gjerne strax erholdt en fra den tilvante forskjellig Føde. Af omtrent 16 behandlede Dyr havde alene 2 fra Ungdommen af været opstaldede i Byen, de øvrige indførte nogle Dage før Kalvningen. I 15 af disse 16 Tilfælde havde Sygdommen været af den paralytiske Form, der ogsaa efter Beretninger fra andre Steder var den overveiende hyppigste. Dødligheden var overalt forholdsvis stor; 15 Dyr læger opgive saaledes 28 døde eller slagtede af 74 behandlede Dyr. Som en anden for Landmanden slem Sygelighedstilstand hos Kjøerne nævnes Kalvekastning (Abort), der paa flere Steder viste sig enzootisk, idet den engang indkommen i en Besætning oftere fortsatte sig i flere Aar og hos Størsteparten af de drægtige Dyr. Aarsagen antages at maatte søges i forskjellige Omstændigheder, men maaske fornemlig i Forkjølelse med forskjellig deraf betingede Svækkelsestilstande samt i uhensigtsmæssige, for trange, korte, i Gulvet ujævne Baase, der ikke tilstede Dyrene et bekvemt Leie og ofte udøve et Tryk netop i Fosterregionen. Som Forkjølelsens nærmere

Aarsager nævnes igjen for langvarig Udegaaen om Høsten og Vinteren, Fodring med uoptøet Mose, kolde trækfulde Fjose med Stengulv og Stenheller til Skillevægge mellem Baasene. (Burggraff, Follum, Schmidt, Stenersen). Med Kalvekastning fulgte gjerne manglende Afgang af Efterbyrden, der overhovedet i flere Egne synes at være temmelig hyppig.

Parresyge omtales fra nordre Østerdalen som en over hele Distriktet udbredt Sygdom, hvis Oprindelse rimeligvis maatte tilskrives Benyttelsen af for unge Tyre til store Besætninger, ligesom den ogsaa mulig stod i Causalforbindelse med Kalvekastning. Den antog ofte en ondartet Character med Udvikling af Lungetubercler eller undertiden overgaaende i Galskab. (Stenersen). Et Par andre Dyr læger i Hedemarkens Amt nævne enkelte Tilfælde deraf.

Hos Faaret.

Den for Landet vigtigste Sygdom hos Faaret var Skab, der især forekom i Bergens Stift og i Stavanger Amt af Christiansands Stift. Efter Dyr læge Burggraff's Indberetning har Skabsygen hersket i Sønd- og Nordfjord siden mange Aar tilbage og forekommer saa at sige endemisk, dog saaledes at den paa nogle Steder fremtræder med større Voldsomhed end paa andre, hvilket for en væsentlig Del hidrører fra den Dyrene forskjellig tildelte Behandling. Den fugtige Form af Sygdommen er som oftest fremherskende og meget haardnakket at helbrede. Dette kommer for en stor Del af Dyrenes Constitution iøvrigt, idet man foruden Skabsygen tillige har med andre med den combinerede cachectiske Sygdomme saasom Vatersot, Blegstot, Forraadnelsessyge osv. at bestille, der gjøre det saameget lettere for Smitten at udbrede sig, som Modtageligheden derved bliver større, og med Hensyn til Behandlingen medfører Nødvendigheden af ogsaa at anvende indvortes Midler, dels for at styrke Dyrene til at kunne modstaae den ydre Behandling og dels for at søge at gjenoprette den standsede Hudvirksomhed. De nævnte cachectiske Lidelser have undertiden taget saadan Overhaand, at flere Dyr øiensynlig ikke kunde udholde Cu-

ren og derfor bleve dræbte, før denne paabegyndtes, og Exempler ere endog indtrufne paa, at Dyr, der syntes antagelige til at forsøge Cur med, dog ere strøgne med, inden Curen er bragt til Ende. Som Bademiddel anvendtes Tobaksafkog i Askelud blandet med Grønsæbe, hvorhos alle Saar vel opreves under Vadskningen og derpaa efter at være godt aftørrede indsmurtes med Skabsalve. Vadskningen foretoges 2, undertiden 3 Gange med otte Dages Mellemrum, og angives denne Methode at være lige saa sikker og mindre omstændelig end den Walziske. Samtidig med Behandling af Dyrene underkastedes Staldene en gjenneingribende Renselse; det øverste Lag af Gjødelsen borttoges og frisk Muld bragtes ind istedet, Træværket vaskedes med stærk Askelud og overhvidtedes derefter med Kalkmelk, eller hvor denne ikke kunde tilveiebringes, røgedes godt med Enerbuske. Nogen Afspærring var i Betragtning af Sygdommens saa almindelige Udbredning endda ikke foretagen; først efterat have faaet Bugt med Sygdommen i visse Strøg, hvorfra man kunde avancere frem med Behandlingen, antoges den at kunne stifte Nytte. Til Hjælp ved Behandlingen af Skabsygen (ligesom af den herskende Kværkeepizooti) havde Dyrlægen oplært og af Amtet faaet bevilget ansatte tvende Assistenten, der tilligemed ham selv i Aarets Løb behandlede omtrent 1600 Faar, hvoraf 20 maatte dræbes eller døde under Curen. (Burggraff). I Søndhordland var Sygdommen ligeledes fremdeles meget udbredt, især vare Tysnesøen, Stordøen, Etne og en Del af Skoneviks Præstegjeld befængte dermed, medens omvendt kun en liden Del af Distriktet, nemlig Strandebarmes Præstegjeld, Kvinhereds Sogn og, som det formodedes, en Del af Findaas Præstegjeld tilligemed en Del Øer vare blevne befriede tildels ved Iagttagelse af de i Henhold til Lov af 15de September 1851 af søndre Bergenhus Amtsformandskab fattede og af Kongen approberede Bestemmelser sigtende til Sygdommens Udryddelse. I enkelte af disse Bestemmelser anser dog vedkommende Dyrlæge en Forandring ønskelig. Forslag i saa Henseende var indgivet til Amtmanden. (Schmidt). Dyrlægen i Vos og Hardanger anfører at have behandlet 200 Faar for Skabsyge,

der var almindelig udbredt over hele Fogderiet (Quale). I Stavanger Amt syntes Sygdommen for Tiden at være i Aftagende og kun i enkelte Sogne at herske mere almindelig, hvorimod den nogle Aar forud havde været meget udbredt og foraarsaget megen Skade. Naar den først var kommen til dette Amt, kunde ikke afgjøres med Bestemthed, men efter enkelte Mænds Formodning skulde Smitten være indbragt nordenfra for en 60 à 70 Aar tilbage i Tiden. Et skabliggende Udslæt, men uden Skabmidder, iagttoges derhos oftere hos Faar, som vare besatte med Lus, men lod sig helbrede ved simple Bademidler; Affectionen kunde dog være slem nok, og Dyrene undertiden bragte i en saa kraftløs Tilstand, at de døde deraf. I de for dette Amt til Sygdommens Udryddelse fattede Bestemmelser antoges ogsaa nogen Forandring ønskelig. Ved Behandlingen havde saavel det Walziske som et af Erdt anbefalet Middel vist sig meget gode, naar de bleve ordentlig anvendte. (Follum). Af Steder udenfor de nævnte omtales Sygdommen saa godt som alene fra Valders, hvor en Dyrlæge opgiver for Skab at have behandlet 51 Faar, hvoraf 6 døde (samt 14 Geder, hvoraf 4 døde, 49 Kjøer og 4 Heste. Bolling).

Forskjellige cachectiske Sygdomme forekom, som oven anført, i Sønd- og Nordfjord hyppig hos Faaret. Ogsaa fra andre Steder angives Blegsot og Vatersot at være almindelige, saaledes fra Vos og Hardanger, fra Søndhordland, Valders og flere Egne i nordre Østerdalen. Regnfuldt Climat, fugtige Græsgange, for langvarig Udegaaen om Høsten, Fodring med usselt Hø om Vinteren, lave og daarlige Stalde nævnes som formentlige Aarsager. Flere Tilfælde sees at være endte dødlige, og i Søndhordland skal, efter hvad vedkommende Dyrlæge havde hørt, Vatersot paa enkelte Øer ansees for et ligesaa slemt Onde som Skabsygen. Leverflyndre var i Laurvigs Fogderi den mest gjængse Sygdom blandt Faarene, men antoges dog meget aftagen i den senere Tid, da Bønderne havde begyndt at indse Nytten af at anvende Lægemedler derimod.

Dreiesyge, fremkaldt ved den mangehovede Blæreorms Udvikling i Hjernen, forekom ikke

ganske sjelden i Sønd- og Nordfjord, og betegnes fra Søndhordland som temmelig ødelæggende. „Dens Aarsag maa ubetinget søges i den Omstændighed, tilføier Dyr læge Schmidt, at her i Distriktet neppe findes en Gaardmand eller endog Husmand, uden han holder Hund, og endskjønt det ved paalidelige Kjendsgjæringer er tilstrækkelig bevist, at dennes Bændelorm fremavler Blæreormen i Faarets Hjerne, bestyrkes denne Erfaring endnu mere ved at sammenligne Sygdommens Forekomst i Søndhordland med den i Dalernes Provsti i Stavanger Amt, hvor der næsten ikke findes en Hund, men hvor man ogsaa neppe ved, hvad Dreiesyge er.“ Han havde derfor troet at burde tilraade en Indskrænkning af Hundeholdet. I Sønd- og Nordfjord forsøgte Almuen ofte og undertiden med Held at curere Sygdommen ved at støde et spidst Instrument, almindeligst en Syl, igjennem Pandeбенet paa de syge Dyr.

Hos Svinet.

Ingen farligere Sygdom sees at være forekommen som Epizooti eller Enzooti hos Svinet. Forskjellige catarrhalske og inflammatoriske Affectioner af Bryst- og Underlivsorganerne findes hyppigst og med flest Tilfælde opførte paa Sygelisterne, hvorimod følgende af de mere væsentlige Sygdomme kun enkeltvis omtales:

Typhus-Feber omtales i 3 Tilfælde fra søndre Hedemarkens Distrikt, i alle med uheldig Udgang.

Rosenartet Miltbrand forekom med 1 dødeligt Tilfælde i Smaalenene (Mellbye); iøvrigt kan ikke denne Sygdom sees at være forekommen i dette Aar, men angives dog fra nogle Steder undertiden at vise sig i meget varme og tørre Somre.

Bagbrænde hørte i Laurvigs Fogderi til de hyppigste Sygdomme hos Svinet, og paa Ringsaker behandledes 10 Tilfælde deraf i den varmeste Sommertid.

Af tør Hudbrand nævnes 1 Tilfælde fra Søndhordland, i hvilket ikke alene større og mindre Partier af Overhuden, men ogsaa Dele af Læderhuden og af det underliggende Fedt indtil 1½ Tommes Tykkelse løsnedes og bortstødtes.

Helbredelse paafulgte i Løbet af 2 Maaneder (Schmidt. Se ogsaa ovenfor om samme Sygdom hos Kjøer).

3 Tilfælde af Bensvaghed, Rachitis, nævnes fra Throndhjem; i de tvende bleve Dyrene dræbte det tredje helbrededes (Manstad).

Hos Hunden

forekom efter Beretningerne kun faa Sygdomme, der bleve Gjenstand for Behandling. Foruden en Del Tilfælde af chirurgisk Beskaffenhed samt enkelte Betændelser, især af Øinene, nævnes næsten alene Hvalpesyge, og i Regelen heller ikke af denne mange Tilfælde. Alene fra søndre Østerdalen angives den at have angrebet ikke faa Dyr og paa Grund af sit hurtige Forløb været vanskelig at behandle (Findsen). I enkelte Landdistrikter skal Sygdommen næsten være ukendt.

Husdyrrøgten og Husdyravlen angives i det Hele at staa paa et lavt Trin, ihvorvel det samtidig indrømmes af de Fleste, at Sandsen for Forbedringer i de senere Aar meget er gaaet fremad. Forholdet synes ogsaa at være temmelig forskelligt i de enkelte Egne, uden at dog nogen mere speciel Sammenligning i saa Henseende tør bygges paa Beretningernes Angivelser, da Erfaringen og Kjendskabet til Landet i det Hele ikke kan forudsættes ens hos alle Dyr læger, og den anlagte Maalestok derfor heller ikke overalt bliver den samme. I Almindelighed turde maaske Husdyrrøgten være bedst i Byerne og disses Omegne, samt af Landdistrikterne fornemlig i Egne, hvor en større Oplysning og en bedre Formuesforfatning gaae Haand i Haand, og ikke andre Næringsveje saasom Skovdrift, Søbrug og Fiskeri lægge overveiende Beslag paa Befolkningens Interesse.

Men om end Klagerne over stedfindende Mangler kunne lyde stærkere i enkelte Egne end i andre, synes dog Klagerne selv overalt at være nogenlunde de samme og væsentligst at være rettede paa Fæhusenes daarlige og urenlige Beskaffenhed, paa det i Forhold til Fodermængden for

store Kreaturhold om Vinteren, der tvinger til tidlig Vaar- og sildig Høstbeitning og ofte til fuldstændig Sultfodring, samt hvad Avlen angaaer, paa at der ved Udvalg af Tillægsdyr lidet eller intet Hensyn tages til disses Egenskaber, og at Dyrene almindelig tilstedes Parring i en for ung Alder. Følgende Uddrag af Beretningerne ville nærmere oplyse Forholdet i enkelte Egne med Hensyn til de tvende førstnævnte Klagepuncter. I nordre Østerdalen var Fjøsstellet godt, men Hesteholdet elendigt; Staldene mørke, lave, skidne og stinkende i høieste Grad; Dyrenes Hudpleie slet, Strigle eller Kardetsk fandtes næsten ikke; derimod var Fodringen ualmindelig god selv om Vinteren og om Sommeren haves ypperlige Græsgange. (Stenersen). I Fron i Gudbrandsdalen var Sultfodring almindelig. Paa de fleste Gaarde fik Hornkvæget kun Halmfoder hele Vinteren indtil ud paa Vaaren, naar Kjæerne havde baaret, da de fik lidt Hø engang om Dagen. Ved Siden af Halmfoder brugtes ogsaa Ris af Løvtræer, Granbar, Fjeldmose og undertiden Hestegjødelse iblandet Agner. Hestene behandledes i Regelen noget bedre. Faarene levede for det Meste hele Vinteren paa Granbar og Løvis, og Svin og Geder maatte som oftest ernære sig af hvad de kunde finde ude. Saa daarlig Ernæringen var om Vinteren, saa god var den derimod om Sommeren paa Græsgangene i Fjeldet. (Hansen). I nedre Thelemarken gik Kvægavlen og Kvægrøgten stadig fremad, dog var endda Adskilligt at ønske. Fæhusene vare gjerne smaae og lave, og da Faar og Grise sædvanlig stode paa Gjødelsen fra Høsten til Foraaret, fandtes Luften i samme almindelig meget bedærvet. (Quisling). Lignende Anke føres fra øvre Thelemarken. Den bedre Fodring, som ogsaa her var begyndt, kom især Melkekvæget tilgode, hvorimod Ungkvæget og end mere Faarene maatte nøie sig med meget sparsom Føde. (Bjørnsen). Fra Stavanger Amt anføres, at de gode Sommergræsgange forlede Bønderne til at vinterføde for mange Kreaturer, hvorfor Faarene først og fremst og tildels Hestene maae søge sin Føde ude om Vinteren, ligesom Kreaturerne selv ofte maae slippes ud i det tidligste Foraar. Fæhusene lide næsten altid

af Mangel paa Lys og frisk Luft og staae ikke sjelden paa fugtig Jordbund. (Follum). I Søndhordland var ligeledes Fodermangel almindelig om Foraaret. Alle Kreaturer stode for det Meste paa Gjødelsen. Medens Kjæerne ingen Motion fik hele Vinteren, maatte Faarene ud i alslags Veir, saasnart Marken var nogenlunde bar, hvilken Ubarmhertighed bevirkede Tab af Ulden og derved gjorde Dyrene mere modtagelige for Forkjølelse og forskellige cachectiske Sygdomme. (Schmidt). I Sønd- og Nordfjord dreves Husdyrrøgten for det Meste efter gammel Slendrian, med sildig Høstbeitning og Sultfodring om Vinteren. Selv Kjæerne gaae uanseet godt eller ondt Veir ude, saalænge Sneen ikke lægger Hindringer iveien, og Faar og Geder blive røgtede ude hele Vinteren, om der end er falden Sne; endda menes hermed ikke de egentlige Udgangsfaar, som vistnok heller aldrig komme under Tag, men dog have en god Pels til sin Beskyttelse, ligesom de Øer, hvorpaa de gaae, ogsaa i Regelen holde sig snebare; i Tilfælde af Snefald bliver der ogsaa bragt Hø ud til dem. Fjøsene ere i Almindelighed af meget maadelig Beskaffenhed, mørke, lave og enten formeget trækfulde eller oftere altfor kvalme og dunstfulde. Hestestaldene findes gjerne endnu daarligere og bestaae som oftest kun af et lille trangt Skur, tilbygget til Laden eller Fjøsset; Gulvet ligner gjerne mest en Mødding eller Svinesti. (Burggraff).

At de ovenfor berørte Misligheder ved Husdyrenes Røgt og den ringe Omhu, der vises ved Udvalg af Tillægsdyr, som rimeligt var, have indvirket skadelig paa Racernes Egenskaber, fremgaaer tydelig af Beretningerne, idet Racerne dels angives i det Hele langt fra at være, hvad de under andre Forholde kunde blive, dels fra flere Steder betegnes som virkelig udartede eller forkrøblede. Den gamle gudbrandsdalske Hesterace kan saaledes neppe længer paavises ren, foruden af andre Grunde ogsaa formedelst Iblanding med romsdalsk Race. (Hansen, Jørstad). Den lille vestlandske Fjordhest angives derimod fra Bergens Stift at have uagtet de ofte grusomme Forholde, hvorunder den lever, vedligeholdt sig nogenlunde paa Øerne; i enkelte Fastlandsegne var

den blandet med gudbrandsdalsk Blod. Den skildres som liden men iøvrigt upaaklagelig bygget, som let og sikker paa Foden samt meget udholdende og nøisom. (Schmidt, Burggraff). I Varanger ere Hestene af storfinlandsk Race, middels store, hurtige og nøisomme (Kirkgaard). Kvæget var paa flere Steder, især i Christiania Stift, blandet med udenlandsk Blod; men ligesom enkelte af disse Forsøg havde vist sig mindre heldige, saaledes anføres ogsaa oftere den indenlandske Race i og for sig at være meget god og antagelig den for Landet hensigtsmæssigste. Faaraceren var den almindelige norske striduldede, paa enkelte Steder noget forædlet. Af forbedrede Svineracer omtales enkelte fra Christiania Stift, saaledes fra Smaalenene og Hedemarken Otaheitisvinet og fra Kongsberg en irsk-fransk Race, opelsket siden 1853 og igjen spredt til mange forskellige Egne. Som Exempel paa dens Trivsel anføres, at Afkommet efter det første Stampar, en irsk So og en fransk Orne, i enkelte Tilfælde fra Marts til henved Jul opnaaede en Vægt af 30 Bismerpund. Da imidlertid denne første Blanding viste sig temmelig kostbar at føde, krydsedes den igjen med en Race, stammende fra St. Helena, og viste sig nu i Afkommet mere passende for Forholdene.

De i de senere Aar afholdte Dyrskeer fremhæves i flere Beretninger som en Foranstaltning, der rimeligvis i høi Grad vil bidrage til at vække Almuens Sands for en bedre Husdyrrøgt og en bedre Husdyravl.

Veterinærvæsenet var endda lidet udviklet. Dyrlægerne Antal var i det Hele ikke stort, og Søgningen efter deres Hjælp der, hvor de fandtes, langt mindre end ønskeligt. Sagens Nyhed og Almuens Mangel paa Overbevisning om dens Nytte paa den ene Side, gammel Vane og Overtro paa den anden i Forbindelse med Frygt for pecuniære Udlæg betegnes som de Momenter, der væsentligst afholdt Bonden fra en hyppigere Henvendelse til Dyrlægen. De førstnævnte Hindringer antoges dog, som det ogsaa allerede havde vist sig paa flere Steder, efterhaanden at ville svinde ved den stigende Oplysning, og hvad Omkostningerne angaaer, da formentes det muligt, deri at frembringe en Lettelse. Næsten i alle Beretninger klages saaledes over Mangelen af en særegen Medicinaltaxt for Dyrlægerne, hvorefter følger, at Medicinen især i kroniske Tilfælde let løber op til en Sum, der ikke staaer i Forhold til Dyrets Værdi eller Sygdommens Farlighed. En Forandring i denne Henseende ansees for en Nødvendighed. Ogsaa det stedfindende Kvaksalveri fremstilles som en væsentligere Hindring for Dyrlægerne Virksomhed, dog ikke lige stærkt i alle Beretninger. Flere ønske samme hemmet ved Lov; i en Beretning foreslaaes Bestemmelse om, at Behandlingen af smitsomme Sygdomme ene burde være overladt Dyrlægerne.

Bilag.

I. Om Hvaløernes topographiske og hygiæniske Forholde med Hensyn til den der herskende Koldfeberepidemi, af Distriktslæge T. D. Reymerts Indberetning om denne Sygdom i 1858.

Skjønt Efterfølgende i de fleste Puncter passer paa den hele Hvaløer-Gruppe, er det dog Kirkeøen, hvor Sygdommen næsten udelukkende har hersket og endnu eksisterer, der her nærmest haves for Øie.

Denne Ø er, som bekendt, lavtliggende og meget sumpig. Hist og her hæve sig smaae, ofte steile Fjeldrygge, der ligesom afdele Øen i mange smaae Dale — af Fjeldsider og Skov indelukkede Partier — hvor Jordbunden er yderst fugtig og vandsyg, da der som oftest intet eller dog kun et høist ufuldkomment Afløb for Vandet finder Sted.

Fleresteds, endog midt inde paa Øen, finder man større Strækninger, hvor Jordbundens Righoldighed paa Østersskaller og Relikvier af andre Muslinger tilkjendegiver, at Havet har staaet over og bedækket de Steder, hvor Ager og Eng nu findes. Selve Agerlandet hviler mængstedes — saaledes som paa Præstegaardens Grund — paa et Underlag af Dynd og Morads, og er ofte saa tyndt og blødt, at man med liden Modstand, og stundom uden at finde fast Bund, kan med Hænderne alene nedstøde en Stok indtil favnelangt gennem den tynde, dyrkede Jordskorpe.

Det Kjærn, som kaldes Arekilen, udstrækker sig, paa Kirkeøens sydlige Ende, mod Nord indtil $\frac{1}{16}$ Mil; det er en Sump, hvor Vandet paa det Dybeste skal være nogle faae Alen, og dets største Bredde er neppe stort over et Bøsseskud. Det begrænses af flade Engmarker, der stedse, naar ikke Veirliget meget længe har været tørt, ere gennemtrængte af stillestaaende Vand.

Jeg har saaledes i August Maaned efter en regnfuld Dag seet Høsaaterne paa disse Enge staaende i og omgivne af Vand af indtil $\frac{1}{4}$ Alens Dybde. I Sumpen findes en livlig Vegetation af Rørvæxter. Arekilen corresponderer med Havet ved en nogle Hundrede Alen lang, omtrent 1 Favn bred og 1 Fod dyb Canal eller gravet Rende, hvorigjennem Vandet under almindelig Vandstand sagtelig rinder ud i Havet, medens dette undertiden, naar sydlig Storm og Høivande indtræffer, gennem samme Aabning strømmer ind. Man har fundet Saltvandsfisk — levende Torsk — i Sumpen. Efter foretagne Undersøgelser, navnlig af Canaldirectør Røym, skal Arekilen ved middels Vandstand kun ligge lidt over 3 Fod høiere end Havet.

Drikkevandet paa Kirkeøen er i Almindelighed slet og ildesmagende. Kun paa enkelte Steder og til visse Tider findes rindende Vand, hvorfor det, som benyttes til Spiser og Drikke, saagodtsom overalt tages af smaae opgravede, grunde, ikke stensatte og ubedækkede Huller i den myrlændte Jord, hvori Vandet især under Sommervarmen er belagt med „Grønske“, slimede Væxttrevler og Alger. Paa flere Steder ere saadanne Brønde gravede paa den lave Strand, ofte neppe et halvt Snes Favne fra Søbredden, og Vandet i dem er hyppig brakt.

Ved Strandbredderne, hvor Havbunden mængstedes er mudret og grund i stor Udstrækning fra Kysten, sees hist og her store Masser af Tang opskyllet, der i de varme Sommerdage for-

aarsage en slem Stank. Ved høi Flod stiger Søen flere Steder langt op paa Græsmarkerne, og Rørvæxter, som trives i brakt Vand, sees at voxte frodig langt inde i Agrene.

Da Søen er Hvalboernes fornemste Erhværvskilde, bestaaer deres Kost for en stor Del af dens Producter. Deres daglige Færden i Baad — saavel Fruentimmer som Mandfolk — udsætter dem for den variable, fugtige Sølufts Paa-virkning og gjør, at deres Klæder ofte ere gjen-nemblødte dels af Regn, dels af Søvand.

De smaae Boliger, hvori Fattige og Arbeids-folk leve, ere i Regelen byggede paa den fugtige Jord uden nogen passende Grundmur; der findes ingen Afledningsgrøfter for den Væde, som om-giver dem, som oftest ingen Kjælder under Huset, og hvor en saadan hændelsesvis er tilstede, be-staaer den i et under Stuegulvet opgravet fugtigt Hul, hvortil Luit og Lys alene kan komme gjen-nem den Lem, der er anbragt i Gulvet.

I Almindelighed ere især de fattigste Fa-milier de talrigste, og Antallet af Børn i saa-danne er ofte paafaldende stort. Man finder i saadanne Huse Værelser, neppe store nok til Opholdssted for nogle faae Individer, beboede Dag og Nat af en talrig Flok. En liden Dør og altid tilspigrede Vinduer gjør, at Luften i disse Rum især om Natten er yderst usund. Det er ogsaa i deslige Boliger at Koldfeberen angri-ber samtlige Medlemmer af Familien og viser sig haardnakket og langvarig. Paa en Plads, Arekilen, hvor en 80aarig Kone med Koldfe-ber, Gangræn, involontær Afgang af Excrementer o. s. v. døde mod Slutningen af Aaret, boede 6 Mennesker i et lavt Værelse, der ikke afgav Plads til de fornødne Sengesteder. Fem Personer fandt her Hvile om Natten i 2de Senge, medens Hus-faderen (der i høiere Grad end de øvrige led af Koldfeber) maatte gennem 10 Uger — indtil andet Arrangement kunde træffes — tilbringe Nætterne sovende i sine Gangklæder dels paa det runde haarde Laag af en stor Kiste (Fami-liens Klæde- og Spiskammer), dels i Skorstenen.

Tæt op til Væggen paa mange af de Huse,

hvor Sygdommen heftigst og længst raser, finder man gjerne et gammelt forfaldent Privet, aabent og uden Binge eller Reservoir for Excrementer og alt det forraadnende Fiskeaffald, som der Aar og Dag igjennem henslænges. Paa enkelte Ste-der udkastes Natpottes og deslige ligeudenfor eller ved Siden af Husets Stuedør. De stinkende Stoffe flyde rundt om Huset og forpeste Luften.

Renligheden blandt Fiskerne og Arbeids-folket er med Hensyn til Hudkultur, Gangklæ-der, Sengklæder og almindeligt Husstel langt-fra at være rosværdig.

Kirkeøen har i Forhold til andre Øer langs Norges Kyst en frodig Trævegetation, og er i usædvanlig Grad bedækket med Løv- og Naale-træer. Paa Øens sydøstlige Kant er for omtrent 5 Aar siden nedhugget nogle Skibsladninger Fu-rutømmer. Men Jordbunden her, som er mere tør og sandig end paa de fleste andre Steder paa Øen, er dog ikke derved bleven blottet for Skov-bedækning; thi da man alene fældte de Træer, som ved sine Dimensioner vare skikkede til Ex-port, efterlodes en frodig Ungskov, der senere er skudt raskt i Veiret. Paa endel af det Terrain, hvor der blev hugget, har man ogsaa senere op-dyrket Jorden og gravet Render for at aflede overflødigt Vand. Nogle af de Læger, som før mig have ytret sine Meninger om Koldfeber-epide-mien paa Kirkeøen, have sat denne Sygdoms Op-komst og Vedbliven der i Forbindelse med Ned-hugningen af de her omtalte Træer. Deres An-skuelser i saa Henseende kan jeg aldeles ikke dele. Vistnok tiltrækker Skoven Fugtighed af den Luft, som omgiver den, og kan saaledes til en Tid gjøre den tørrere, men jeg troer neppe man har Beviser for, eller bør tænke sig, at Træ-erne absorbere eller forandre de mephitiske, miasmatiske Stoffe, som Luften indeholder; og om man end ikke vil lægge stor Vægt paa de Erfaringer man har om, at Koldfeber, hvor den hersker epidemisk, især og lettest angriber de Individer, som opholde sig i Skove, og at Syg-domsstoffet viser sig ligesom concentreret under Træernes Grene og til en vis Høide fra den skov-bedækkede Jordbund, saa falder det dog rimeligt

at antage, at omhandlede Skov, ved sit naturlige Forhold til Luftens Electricitet, har bidraget til at forøge Regnmængden og Fugtigheden paa Øen, som jo alligevel har nok af Skov og altfor megen Fugtighed. Det er jo desuden ved Erfaringer godtgjort, at Fortyndelse af Skove, saaledes at Solstraaler og Vind kan virke paa Jordens Overflade, bidrager meget til at forbedre en Egns usunde Climat — og det forekommer mig (eftersom, naar Talen er om hygiæniske Forholde, Begreber og Meninger saa ofte næsten alene støtte sig paa Hypotheser) at man ligesaagodt i denne Sag kan fremsætte det Spørgsmaal: Er der ikke Sandsynlighed for, at Luftvexlingen paa Kirkeøen vilde blive bedre, at Vindene lettere vilde tørre Jordbunden og bortblæse det Miasma, som nu klæber ved Øen, dersom man nedhuggede Størstedelen af de mange Træer, som nu bedække den sumpige Ø?

Et saadant Experiment vilde imidlertid være kostbart, og der gives vel neppe Nogen, som vilde tilraade det.

Efter hvad jeg saaledes ovenfor har tilladt mig at ytre, skal jeg gjentage den Formening, at Spiren til Koldfeber - Epidemien paa Hvaløerne har lagt i et vandrende Miasma, som gennem Atmosfæren er tilført dem, at dette Miasma der

har fundet en sjelden Attraction, og at især Kirkeøens ovenfor beskrevne sanitære Eiendommeligheder fastholde og nære Sygdommen, ligesom et skiddent usundt Hus længe fastholder Typhusmiasmet, naar det engang er trængt derind. Jeg troer ogsaa at Koldfeberen, som efter min Mening ikke kan betragtes som endemisk for Kirkeøen, ved en indtræffende forandret Luftconstitution vil forsvinde fra Øen, og for om muligt at paaskynde det Tidspunct, da dette vil ske, bør man saameget muligt forbedre de hygiæniske Forholde, jeg i det Foregaaende har berørt.

I denne Henseende har det ved Siden af den egentlig medicinske Behandling været mig magtpaaliggende i de Huse, hvor Sygdommen er optraadt, at virke ved Raad og Veiledning, ligesom jeg, ved Samtaler med Præsten og andre af Øens oplyste Folk, har søgt at fremhæve Nødvendigheden og Nyttens af en Sundhedscommission for Hvaløerne, hvis Medlemmer kunde gribe ind med Myndighed, hvor det er fornødent.

En frivillig Overenskomst i saa Henseende, mellem en Del af Øernes Beboere og Lægen, vilde efter min Formening have liden Autoritet og Lidet kunne udrette.

II. Nogle hygiæniske Bemærkninger, uddragne af Compagnichirurg E. F. Lochmann's Medicinalberetning for 1858.

I Aaret 1857 anlagdes et Gasværk i Christianssand, der fra Begyndelsen af 1858 har været i fuld Drift, og hvorfra et forholdsvis betydeligt Antal private Bygninger (circa 120) er forsynet med Blus. Med al Anerkjendelse af dette Belysningsmateriales mange og utvivlsomme Fortrin til Anvendelse paa Gader og større ventilerede Localer, kan jeg dog ikke andet end anse Lysgassens udbredte Anvendelse i private Boliger, i smaa Dag-

ligværelser og tildels i Soveværelser som aldeles forkastelig i hygiænisk Henseende. I de almindelige Værelser af 600—800 høist 1000 Cubikfod frembringer en af de almindelige 3 Fods Brændere — især naar Luften er mildere, og den tilfældige Ventilation gennem Utætheder i Vægge, Vinduer og Døre altsaa er mindre livlig — en paafaldende tør og ubehagelig Atmosfære, der let fremkalder Hovedpine, lidt Kortaandethed og i

det Hele høist ubehagelig afficerer Organismen. Det er forøvrigt forklarligt nok, naar man erindrer, at Lysgassen virker skadelig i flere Henseender:

1. Ved at berøve Luften dens Surstof.
2. Ved Dannelse af Kulsyre og eventualiter, hvad der neppe altid undgaaes, ved at nogen uforbrændt Gas undslipper. Naar Gassen, hvad der vel i Regelen er Tilfældet, indeholder lidt Ammoniak og Svovlkulstof, faaer man desuden blandt Forbrændingsproducterne Salpetersyre og Svovlsyrning.
3. Ved uforholdsmæssig at ophede og tørre de øvre Luftlag i Værelserne.

Schinz (die Wärme Messkunst, Stuttgart 1858, Pag. 352) angiver det Kvantum, der ved Ventilation maa hidskaffes for en Brænder med 3 Cubikfods Forbrug, til 770 Cubikfod Luft i Timen.

Naar man nu erindrer, at vore Beboelsesleiligheder i Regelen indeholde et for en fuldkommen fri og normal Respiration utilstrækkeligt Luftkvantum, vil det være klart at Lysgassen af ovenanførte Grunde væsentlig bidrager til at forværre Atmosfæren i vore Værelser.

Jeg har forøvrigt dels ved en Opsats i Christiansands Avis, dels ved megen Tale søgt at faae Folk fra at anbringe Gas i Daglig- og Soveværelser, uden at jeg dog har udrettet noget Synnerligt i denne Retning. Forøvrigt kan det til Anbefaling for vor Gas anføres, at den er meget ren, navnlig fri for Svovlvandstof og Kulsyre. Rensningen sker ved Kalk og Udvadskning i den saakaldte Skrubber, hvorved Gassen befries fra Kulsyre, Svovlvandstof, Cyan og tildels for Ammoniak og Svovlkulstof. For fuldstændig at bortskaffe Ammoniakken burde Gassen egentlig vadskes i syreholdigt Vand. Da imidlertid den gentagne Vadskning af Gassen formindsker dens Lys- evne, tør man vel ikke stille de hygieeniske For- dringer til Gassens Renhed høiere end den, vort Gasværk fyldestgjør. Ved de større Gasværker i Udlandet opnaaer man i Regelen ikke den Grad af Renhed, som her; tildels tør Aarsagen være, at man — i Frankrig og flere tyske Byer — anvender slettere, mere svovlholdige Kul. Her be- nytter man de bedste engelske.

Rimeligvis mere ved et heldigt Tilfælde end ved nogetsomhelst hygieenisk Sidehensyn har Christiansands Gasværk faaet en fortrinlig Beliggenhed i en Udkant af Byen mod Øst paa en lille Halvø, der paa tre Sider er omgivet af Vand. Ingen- somhelst Ulempe for de Omboende vides at være foraarsaget af Gasværkets Drift. Da Ophednin- gen af Retorterne sker ved Cokes finder heller ingen for Beboerne besværlig Røg Sted.

Af de mange Forbedringer i technisk og øco- nomisk Henseende, som de sidste Aar have bragt os, turde enkelte i hygieenisk Henseende være af tvivlsomt Værd; jeg skal her eksempelvis tillade mig at omtale de saakaldte brændebesparende Jernovne. Disse Ovne, der nu ere blevne meget almindelige i Christiansand, bestaae af flere Eta- ger end de ældre Ovne, og Besparelsen af Bræn- dematerialet sker dels ved de tynde Jernplader, der hurtig og fuldstændig afgive Varme til Luften i Værelserne, dels derved, at Røgen og de øvrige Forbrændingsproducter, først efterat have afgivet den største Del af den indeholdte Varmemængde i de mange fornemlig horizontale Etager og Ca- naler i Ovnen, gaae over i Piben. I de ældre Jernovne med færre Etager og en mere directe Vei gik Forbrændingsproducterne og de ophedede Gasarter hurtigere og med en høiere Temperatur, men derfor ogsaa med livligere og stærkere Træk op i Skorstenspiiben. I økonomisk Henseende stille derfor de nyere Ovne sig langt fordelagtigere, og sammenlignede med de ældre forbruge de i Loca- ler af samme Størrelse neppe mere end $\frac{1}{2}$ til høist $\frac{2}{3}$ af den Mængde Brænde, de ældre brugte. Men ved de nyere Ovne bliver Luftfornyelsen i Værelserne ogsaa mærkelig mindre, end ved de ældre. Naar man erindrer den Rolle, vore Ovne spille ved Ventilationen af vore Beboelsesværelser, kan man ikke noksom lægge Vægt derpaa. I et stort Brænde fordrer til fuldstændig Forbrænding 150 Cubikfod Luft (se Pappenheim: Handbuch der Sanitäts-Polizei, Berlin 1858, Bd. II, Pag. 12). Ovnen fremtvinger altsaa en Ventilation af 150 Cubikfod for hvert Pund Brænde, og det er klart, at jo mindre Brænde man bruger, desto ufuldstæn- digere og sjældnere fornyes Luften i Værelserne. Hertil kommer endnu en anden Omstændighed;

paa Grund af den høiere Temperatur, de tyndere Jernplader antage, bliver Luften let ved stærkere Ophedning paafaldende tør og ligesom brændt. Rimeligvis forkulles eller forbrændes de mange organiske Smaadele (Støvet), der ere suspenderede i Luften, maaske Luftens Surstof — Ozonet? — forandres. En Kjendsgjerning er det ialfald, at Luften i Værelser, der opvarmes med disse nye Ovne, har en tør, varm og eiendommelig ubehagelig Beskaffenhed, og at det eneste sikre Reagens paa god og tjenlig Luft: det større Velbehag, hvormed den indaandes, angiver, at den her er af en for Sundheden skadelig Beskaffenhed.

Paa de Aarets Tider, da man ikke lægger i Ovnen, virker denne dog alligevel som Ventilator. Man kan let ved Forsøg overbevise sig herom. Navnlig er Lufttrækket betydeligt, naar Ovnsrørene munde ud i en Kjøkkenskorsten, hvor den varme Luft er i stadig Opstigende, og hvorved Luften gennem Ovnen suges ud af Værelserne. Men denne Evne til at befordre Luftvexel om Sommeren er mærkelig mindre hos de nyere Ovne paa Grund af de mange Etager og Canaler, hvorved Luftstrømmens Mængde og Hurtighed formindskes.

Anvendelsen af Papirtapeter til Betræk af Beboelsesværelser synes efterhaanden saavel i Byen som Omegn at blive mere almindelig. De fleste eller maaske alle disse Papirtræk indeholde Farvestoffe af Mineralriget, ikke alene Arsenikforbindelser, hvorpaa jo saavel Publicums som Medicinalstyrelsens Opmærksomhed er henledet, men ogsaa, hvad der maaske tør være af ligesaamegen hygiænisk Betydning: Bly-, Kobber-, Chrom- og Zinkfarver, alle mere eller mindre giftige Stoffe. Naar man tager Hensyn til den Lethed, hvormed disse Farver afrives, da de kun ere løselig paa-trykte eller paasmurte, og til at der saaledes kan være ikke saa faae fint fordelte giftige Farvepartikler stadig suspenderede i Værelsernes Atmosfære, og man vel neppe kan benegte Muligheden af, at endel af disse Stoffe kunne ved den indaandede Luft komme i intim Berørelse med Aandedrætsorganernes Slimhinde, kan man vel anse den udbredte Anvendelse af disse Tapeter for noget betænkelig. Det tør være vanskeligt eller

umuligt med Bestemthed at paavise de for Sundheden skadelige eller ligefrem giftige Virkninger af disse Potentser, ligesom jo vort Kjendskab til de metalliske Giftes Indvirkning paa den menneskelige Organisme i meget smaae Doser vel neppe er saa nøiagtigt, eller Symptomerne saa bestemte og characteristiske, at de altid med Lethed kunne paavises. De almindeligst forekommende chroniske Sygdomme Lungesvindst og Cardialgi have en saa dunkel og compliceret Ætiologi, og mange skadelige Indflydelser turde her samvirke; muligt de her nævnte ikke ere uvirksomme.

Foruden de ovenomtalte Farver turde Papirtapeterne endnu i en anden Henseende være skadelige; Papiret vil lettere end oliemalede eller simpelt gipsede Vægge optage og fastholde ikke alene Sygdoms- og Smittestoffe i strængere Forstand, men ogsaa de organiske flygtige Stoffe af Secretionerne navnlig Hudens og Lungens, hvis fuldkomne Bortfjernelse er af saa megen Betydning for Sundhedens Vedligeholdelse, med andre Ord for at bruge det technische Udtryk, hvormed man betegner denne Proces, at Værelser med Papirtapeter lettelig inficere. Naar desuden til Paasætning af Tapeterne, som ofte sker, sur og tildels i Decomposition overgaaende Lim eller Klister benyttes, vil denne Infection af Localerne særdeles begunstiges.

Det har ofte været mig paafaldende, hvilken Forskjel der er paa den rene og behagelige Luft i de gammeldags Værelser, hvor der er Stokkevægge med eller uden Oliefarve og en antik eenetages Ovn med et godt muret Rør, og den trykkende tørre og høist ubehagelige Atmosfære i et Værelse af omtrent samme Størrelse og med samme Antal Beboere men i moderne Smag med en zirlig mangetages let Ovn og Rør af tynde Jernplader, vel betrukne Vægge og mangefarvede Tapeter, og det forekommer mig med Bestemthed at Phthisis og scrophuløse Tilfælde aabenbart forværres i sidstnævnte Boliger.

Fra Medicinalstyrelsens Side er der vel Intet at foretage i denne Retning. Kun efterhaanden og ad Overbevisningens Vei ville Lægerne ved at henlede Almenhedens Opmærksomhed paa Betingelserne for en sund Bolig, kunne udrette Noget.

III. Aarsberetning fra Bergens Sindssygeasyl for 1858, afgiven af den ved samme autoriserede Læge F. T. Rosenberg.

I. Generalberetning.

Sygdomsform.	Tilbage- liggende fra 1857.		Indkomne.		Udgaaede.						Døde.		Tilbage- liggende til 1859.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Helbredede.		I Bedring.		Uhelbr.		Md.	Kv.	Md.	Kv.
					Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.				
Melancholia	3	3	9	2	2	1	2	≠	1	1	≠	≠	7	3
Mania	3	9	10	15	8	9	1	2	≠	1	≠	1	4	11
Stupiditas (stupidité)	1	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	1	≠
Delirium tremens	≠	≠	1	≠	1	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠
Dementia	11	10	3	3	1	≠	1	2	3	2	1	≠	8	9
Idiotismus														
congenitus	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠
acquisitus	2	2	≠	1	≠	≠	≠	≠	1	2	≠	≠	1	1
Epilepsia	≠	1	1	1	≠	≠	≠	1	≠	1	≠	≠	1	≠
Paralysis generalis (paralyse générale)	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠	≠
	20	25	24	22	12	10	4	5	5	7	1	1	22	24

II. De Syges Alder, Stand og Stilling, Ægteskabsforhold samt Føde- og Hjemsted. Rekvisiter. Sygdommens Varighed før Indlæggelsen og dens sandsynlige Aarsag.

Alder.				
Imellem 15—20 Aar	1 Md.	3 Kv.		
— 20—25 —	3	5	—	—
— 25—30 —	4	2	—	—
— 30—35 —	3	2	—	—
— 35—40 —	5	4	—	—
— 40—45 —	2	≠	—	—
— 45—50 —	3	2	—	—
— 50—55 —	2	1	—	—
— 55—60 —	1	1	—	—
— 60—65 —	≠	1	—	—
— 65—70 —	≠	≠	—	—
— 70—75 —	≠	1	—	—
Tilsammen	24 Md.	22 Kv.		

Stand og Stilling.			
Embedsstanden . . .	1 Md.	1 Kv.	
Kjøbmandsstanden . .	≠	2	—
Haandværksstanden . .	4	2	—
Bondestanden	14	8	—
Tjenestefolk	3	3	—
Arbejdsclassen	1	1	—
Almissemlemmer	1	5	—
Tilsammen	24 Md.	22 Kv.	

Ægteskabsforhold.			
Giftede	12 Md.	5 Kv.	
Ugifte	11	14	—
Enkestand	1	3	—
Tilsammen	24 Md.	22 Kv.	

Føde- og Hjemsted.			
Bergen	8 Md.	12 Kv.	
Oos	1	≠	—
Fjæld	2	1	—
Lindaas	≠	1	—
Fane	≠	1	—
Vos	1	≠	—
Skonevik	1	≠	—
Hardanger	3	2	—
Augvaldsnes	≠	1	—
Stavanger	≠	1	—
Søndfjord	1	≠	—
Nordfjord	2	1	—
Sogn	4	1	—
Soen	≠	1	—
Skjerstad (Nordland)	1	≠	—
Tilsammen	24 Md.	22 Kv.	

Rekvirent.

Bergens Fattigvæsen . .	8 Md. 11 Kv.
Søndre Bergenhus Amt .	4 - 6 -
Nordre Bergenhus Amt .	1 - 1 -
Nordlands Amt	1 - 1 -
Evindviks Fattigvæsen .	1 - = -
Førde Fattigvæsen . . .	1 - = -
Eids Fattigvæsen	1 - = -
Fjælds Fattigvæsen . . .	1 - = -
Privat Regning	6 - 3 -
Tilsammen	24 Md. 22 Kv.

Sygdommens Varighed før Indlæggelsen
i Asylet.

8 Døgn	1 Md. 2 Kv.
12 Uger	1 - = -
4 Maaneder	1 - = -
6 do.	1 - 1 -
2 Aar	2 - = -
1 Aar	= - 1 -
5 Aar	1 - = -
9 Aar	= - 1 -
Tilsammen	7 Md. 5 Kv.

Sygdommens sandsynlige Aarsag, op-
given ved den Syges Indlæggelse.

Arvelighed	2 Md. 2 Kv.
Samvittighedsskrupler .	- - 2 -
Heftigt Temperament .	1 - 2 -
Ulykkelig Kjærlighed .	3 - 2 -
Hæmaturi	1 - = -
Menstruationsbesvær .	= - 1 -
Skræk	2 - 3 -
Blodcongestioner . . .	2 - 1 -
Religionssværmeri . . .	1 - 1 -
Religionsskrupler . . .	1 - = -
Løsgjængereri	= - 2 -
Spinalirritation	= - 1 -
Typhus	= - 1 -
Sorg	= - 1 -
Drik	2 - = -
Hjernebetændelse . . .	1 - = -
Saaet Forfængelighed .	1 - = -
Anstrængelse	= - 1 -
Barselseng	= - 1 -
Onani	1 - = -

Udsvævelse	= - 1 -
Mistænksomhed	1 - = -
Skuffede Forventninger	1 - = -
Ubekjendte	4 - = -
Tilsammen	24 Md. 22 Kv.

Belægget har hele Aaret været fuldt, idet det i Gjennemsnit har været 46,3. Liggedagenes Antal har været 16,901.

De Nyoptagnes Antal har været 46, af hvilke 16 for kortere eller længre Tid siden før have været behandlede i Asylet. Ved deres Indlæggelse led disse 16 af følgende Sygdomsformer: 6 Md. 7 Fr. af Mania, 1 Md. 1 Fr. af Melancholia, 1 Md. af Delirium tremens.

Af de 22 som helbredede udgaaede have 13 (8 Md. 5 Fr.) før været behandlede i Anstalten: 7 Md. 4 Fr. med Mani, 1 Fr. med Melancholi, og 1 Md. med Delirium tremens. 9 ere udskrevne i Bedring. Af disse ere de 6 udtagne af Asylet ifølge deres Families eller Nærmestes udtrykkelige Forlangende; 3 ere udskrevne for at afgive Plads for andre, da deres fuldstændige Helbredelse antoges at ville medtage en længre Tid og deres Ophold udenfor Asylet at ville være dem gavnligt.

15 ere som uhelbredelige, men tillige som uskadelige blevne sendte til deres Hjem.

2 ere døde, nemlig en Olding, som døde af Marasmus, og et Fruentimmer, som døde af Pneumoni, hvor Lungerne vare overgaaede i Gangræn.

De Syge ere ifølge Bygningernes Construction inddelte i tre Classer: Rolige, Urolige samt Urenlige og Voldsomme. I Overensstemmelse hermed skulde de Syge behandles i deres respective Afdelinger, hvilket ogsaa sker med Hensyn til de to første Classer. Hvad den 3die Classe angaaer, de Voldsomme og Urenlige, da have de fleste af disse Adgang til de Uroliges Afdeling, forsaavidt deres Sygdom tillader det, da Cellebygningen, hvor de udelukkende tilbringe Natten, ikke tilbyder den for disse nødvendige Plads til Bevægelse og Adspredelse.

Det selskabelige Liv er saavidt muligt udviklet i Asylet. Da Belægget imidlertid saagodtsom alene bestaaer af den arbejdende Classe af Samfundet, er det en Selvfølge at de selskabelige Ad-

spredelser ere faae og indskrænkede til dem, som dette Slags Folk kunne sætte Pris paa. De bestaae da hovedsagelig i forskellige Slags Spil og Tobaksrygen, som tillades udenfor Arbeidstiden. En særlig Fornøjelse finde dog de rolige Syge om Sommeren i Haugearbeide og Blomsterdyrkning, hvortil er given dem Anledning ved Anlægget af Blomsterpartier i deres Bevægelsespladse, og det er behageligt at se med hvilken Interesse de følge Udviklingen af sine Blomster, og med hvilken Omhu, navnlig Mandfolkene, pleie dem. Arbeidsvirksomheden har i Gjennemsnit beskæftiget 15 Md. og 15 Fr. og har i Regelen kun været af det Slags, som den arbeidende Classe er vant til, og som er omtalt i Kvartalsberetningerne. Den har i økonomisk Henseende været Asylet til megen Nytte, da saagodtsom Alt, hvad der kan udføres med Naal eller Strikkepind, er udført af Anstaltens Syge.

Den ved Asylet ansatte Præsts ugentlige Nærværelse iblandt de Syge har afgivet en god Støtte for den moralske Behandling. Reconvalescenterne og selv de Syge, som dertil egne sig, besøge desuden om Søndagene Byens Kirker, naar de dertil ytre Lyst.

I den tabellariske Oversigt har jeg opført Aarsagsmomenterne saaledes, som de ved den Syges Indlæggelse ere opgivne, eller saaledes, som der ved senere Undersøgelser er opgivet. At opgive en bestemt Aarsag til en Sindssygdom, naar den ikke afhænger af tydelige fysiske eller moralske Aarsager, er en meget vanskelig Sag. Jeg har derfor villet bemærke dette, for at man ikke skal tillægge disse angivne Aarsager et større Værd, end de i Virkeligheden fortjene. I flere af de opførte Aarsager er det min Anskuelse, at de ere secundære Følger af en ikke angiven eller overseet primær Affection. Det forekommer mig saaledes, at Arveligheden er meget lidt repræsenteret som Aarsag, ligeledes Onani, om hvilket sidste jeg navnlig skal bemærke, at det hyppig bedreves blandt de Syge.

Tvangsmidlerne have som de foregaaende Aar været indskrænkede til Ophold i Cellerne, Tvangstrøie, Rem om Arme eller Ben og kolde Styrtebad. Med Undtagelse af et Par Tilfælde, hvor

stadigt Ophold i afsondret Rum har været nødvendigt paa Grund af vedkommende Syges Urenlighed og Uforligelighed med andre Syge, har Tvang kun været anvendt i kortere Tid af Gangen.

Sundhedstilstanden har hele Aaret været god i Asylet.

Bespisningen er ikke saa god, som den ifølge min Mening bør være; men da Patienterne i i Regelen befinde sig vel ved den som den er, har jeg ikke fundet tilstrækkelig Grund til at foretage noget Skridt, der kunde føre til en Forandring i denne Henseende, saameget mere som Asylet har fælles Kjøkken og samme Spisereglement som det civile Sygehus. Et Fremskridt i denne Retning til det Bedre er dog gjort, idet Bespisningsreglementet for Overvogterens og Matronens Vedkommende er forbedret.

En Afskrift af Bespisningsreglementet for de Syge vedlægges.

Spisereglement for Bergens Sindssygeasyl.

Morgen.

1½ Pægel Thevand, ½ Pægel Melk, ½ Lod Sukker, 16 Lod Rugbrød (grovt), 1 Lod Smør.

Middag.

Søndag, Tirsdag og Thursdag:

3 Pægle Kjødsuppe kogt paa 16 Lod ferskt Kjød med Løg og andre Grønsager efter Aars-tiden, saasom Gulerødder, Kaalrabier, Næper etc. samt 12 Lod skrællede Poteter og 8 Lod Rugbrød (grovt).

Onsdag og Løverdag:

3 Pægle Byggrynsgrød med 1 Pægel sød Melk, 24 Lod kogt Ludefisk, Nakker eller Klipfisk, 16 Lod Poteter, ⅓ Pægel Melsauce, eller 3 Pægle Fiskesuppe med Grønt samt 16 Lod fersk Fisk, 8 Lod Rugbrød, 1 Lod Smør.

Mandag:

3 Pægle Byggrynsvellings, kogt med sød Melk, 16 Lod Rugbrød, 1 Lod Smør.

Fredag:

3 Pægle Grynssuppe med Sirup, Eddike eller anden Frugtsaft, 16 Lod Rugbrød, 1 Lod Smør.

Aften.

Søndag og alle Helligdage:

1½ Pægel Thevand, ½ Pægel Melk, ½ Lod Sukker, 16 Lod Rugbrød, 1 Lod Smør.

Mandag, Tirsdag, Tirsdag og Fredag:

3 Pægle Bygmelsgrød, 1¼ Pægel sød Melk.

Onsdag og Løverdag:

3 Pægle Byggrynsgrød med 1 Pægel sød Melk.

Jul- og Nytaarsaften:

3 Pægle Risgrød, kogt i Melk, med 1½ Pægel godt Øl og 2 Lod Sirup.

Anm. Til en Portion Kjødsuppe med Kjød leveres 16 Lod ferskt Kjød med Ben og Sener, hvoraf i Regelen udkommer 6 à 6½ Lod kogt Kjød.

IV. Bemærkninger om Levemaaden og enkelte hygiæniske Forholde i ytre Nordfjord, af Distriktslæge J. N. Cappelens Medicinalberetning for 1858.

Indvaanerne i Selø Præstegjeld, Bremanger Sogn og af Daviks Præstegjeld fornemlig i Rugunds Sogn ernære sig for det Meste af Fiskeri, der drives næsten hele Aaret igjennem. Vaarsildfiskeriet og dermed forbunden Beskæftigelse begynder sædvanligvis strax i Januar Maaned og kan regnes for at vedvare ligetil henimod Slutningen af Februar Maaned, da Vaartorskfiskeriet begynder. Dette pleier at ophøre i Begyndelsen af April, hvorefter Fiskerne begynde at færdes længre ude paa det aabne Hav (4, 6 à 8 Mil fra Land), for at fange Torsk, Lange samt Sei og Helleflyndre (Qveite). Dette Fiskeri fortsættes hele Sommeren igjennem, medens Nogle i Juni, Juli og August samt September drive Sommersildfiskeri med Not inde i Fjordene. I September, October, November og December drives Fiskeri efter Torsk. Fiskeriet, der til enkelte Tider og hurtig skaffer en vakker Pengefortjeneste, optager saaledes Beboernes hele Tid; Markarbeide bliver en Biting, hvorfor dette overlades til Fruentimmerne. Lyst til Jordforbedring er sjelden at finde. Som Følge heraf vedblive Mark og Ager, der for det Meste ligge paa en mod Søen mere eller mindre heldende Fjeldside, at være fugtige og vaade i høi Grad. Lysten til at færdes paa Søen er saa stor, at Enhver midt i Vaaraanen og under Indhøstningen selv i det gunstigste Veir forlader sit Hjem, naar kun en liden Udsigt haves til at

kunne erholde Noget ved Fiskeri. Alslags Haandværkerarbeide er dem fremmed. Denne omtalte idelige Beskæftigelse med Fiskeri er ikke altid forbunden med Legemsanstrængelse. Tværtimod: Seilet benyttes enten paa Udreisen eller paa Hjemreisen, sædvanligvis baade paa Tur og Retur. Kun stundom, naar der reiser sig en stærk SO- eller Ø Vind, maae Fiskerne anstrænge sig af alle Kræfter for at komme iland. Under Roning anstrænges blot Overextremiternes Muskler samt Rygradens i mindre Grad; Brystcassen er i Bevægelse, og denne maa udøve en velgjørende Indflydelse paa og Udvikling af de i samme indeholdte Organer, hvilket i Forbindelse med megen Nydelse af Lever maaske bidrager meget til Svindsots sjeldne Forekomst. Selve Fiskningen er ei forbunden med nogen synderlig Legemsanstrængelse. Den idelige Sidden i Baad i noget foroverbøiet Stilling tilligemed liden Legemsanstrængelse maa bevirke, at Legemets Udvikling i det Hele taget hemmes, hvorfor Høiden sædvanligvis er liden. Menneskene ere smaae og uskikkede til alslags Arbeide, der udfordrer nogen Anstrængelse f. Ex. Markarbeide og Haandværkerarbeide, og deres Udseende blegt og anæmisk, til hvilket Sidste ogsaa den usle Levemaade, hvorom senere, for en stor Del bidrager. Det er klart, at under Indvaanernes idelige Færd paa Søen og under Fiskningen ere de ofte

udsatte for at blive gennemvaaede saavel af Regn som Sø, uden at kunne ombytte de vaade Klæder forinden de have naaet Hjemmet; og da Saadant hænder kun altfor hyppig, opstaae adynamiske og Forkjølelses-Sygdomme. Forinden de komme til Hjemmet, skal sædvanligvis et Brændevinsudsalgssted besøges. Der nydes $\frac{1}{2}$ Pægel Brændevin, uden at der spises Noget. Brændevinet opvarmer dem noget, men Kulden vil senere under Tilvirkningen af den erholdte Fisk virke saameget mere, og en større Slappelse indtræde. Denne Nydelse af Brændevin maa bestemt ansees for at være en Aarsag til de hyppige chroniske Mavebetændelser og Cardialgier, medens Fisketilvirkningen giver Anledning til Værkefingre.

Det er sædvanligt at Børn — Gutter af 8 å 10 Aars Alder — maae følge Fædrene fornemlig om Sommeren paa disses Havreiser. Hvilken Skade saavel for deres aandelige som legemlige Udvikling deraf maa følge, er let begribeligt.

Medens saaledes Fiskeri er den vigtigste Ernæringsgren for Indvaanerne i Distriktets ovennævnte ytre Sogne, er Agerbrug og tildels Skovdrift Hovedsyssel for Indvaanerne i Eids og Stareims Sogne. De deltage rigtignok ogsaa i Vaarsildfiskeriet men lidet i de øvrige Fiskerier. De beskæftige sig desuden meget med Haandværkerarbejde især Bygnings- og Snedkerarbejde, hvorfor de efter Fuldendelsen af Vaaraanen søge Arbejde dels i de ytre Præstegjelde i Nordfjord, dels paa Søndmøre især i Aalesund og dels i Bergen, paa hvilke Steder de forblive indtil Indhøstningen kalder dem tilbage. De udmærke sig blandt Fiskerne ved en større Legemsudvikling, et bedre og sundere Udseende, bedre Klædedragt og større Aandsdannelse, hvortil vistnok deres større Legemsanstrængelse, deres bedre Leve-maaede og den mere Optræden blandt Fremmede bidrager ligesom ogsaa deres bedre Formuesforfatning. I sidstmeldte Sogne er ogsaa en større Sands for et forbedret Jordbrug opvaagnet. Sygeligheden synes ogsaa der at være mindre.

Folkets Levesæt er fremdeles ringe og usselt især hvad de ytre Sogne angaaer.

Sands for Renlighed synes saaledes at have tiltaget kun i liden Grad fornemlig i Selø og

Bremanger. Dette gjælder ei alene med Hensyn til Legeme men ogsaa Huse og Omgivelser; saaledes sker Badning af Legemet høist sjelden. Om Sommeren have Enkelte begyndt at bade sig i aaben Sø, hvortil der er saa rig Anledning. Ansigt, Hænder og Hals vadskes sædvanligvis kun hver Gang man forlader Hjemmet for at aflægge et Besøg, og de bedækkede Steder af Legemet ialfald hos mange Familier blot 1 eller 2 Gange om Aaret.

Vaaningshusene ere ikke alene betydelig forbedrede i Forhold til hvad de vare for 7 å 8 Aar siden, men ogsaa mange nye opførte, siden de fleste Jordbrugere, der tidligere brugte beneficet Gods, ere blevne Selveiere. Endnu findes Vaanings- og Fæhuse gjerne sammenpakkede paa en saa liden Jordplet som muligt, dels for at man kan spare Umage med at gaae, dels for at det ene Hus skal tjene det andet til Ly under Storm og Uveir, dels for at følge en gammel Skik og Brug og endelig fordi det er vanskeligt at erholde et Æquivalent fra Hustomten, ifald Husene skulle flyttes paa Ens egen Teig. Denne Sammenklining af Vaanings- og Fæhuse hindrer ofte Lyset fra at falde frit ind igjennem de smaae Vinduer. Den vaade og fugtige Jord omkring og imellem disse Huse blandes med alslags udkastede Sager, der opstaaer en utrolig fæl Stank og Urenlighed, der naturligvis letteligen overføres til det Indre af Vaaningshuset og potentiéres ved de mange Menneskers Uddunstning, ved de fugtige Klæder, ved Torvrøg og Damp af Maden. Hvilken Tæthed en saadan Atmosfære kan have, er næsten utrolig: Klæder der i nogen Tid have været paavirkede deraf, behøve mindst 2 Dages Udhængen i frisk Luft og dygtig Bankning for at blive befriede derfor. At smitsomme og adynamiske Sygdomme under saadanne Forholde maae tiltage saavel i Intensitet som Extensitet er indlysende, ligesom ogsaa at Kjertelsyge hos Børn maae indfinde sig. At bevirke en Forandring i den fatale Skik at sammenkline samtlige Vaanings- og Fæhuse er ikke saa let, allerhelst naar en ussel Formuesforfatning og ofte Fattigdom indvirker hemmende derimod; den maa ske successive. Men at en Forandring vil indtræde,

maa jeg slutte deraf, at mangfoldige Bønder erkjende alvorlig, at Forholdet, som det nu er, maa have en skadelig Indflydelse paa Helbredden, og at Udskiftning af Jorden, hvorved Udflytning absolut maa ske, vil befordre Jordbrugets Fremgang. Rummet i Vaaningshuset, der udgjør for det Meste kun 1 Værelse, og hvori den hele Familie med Tjenere opholder sig, spiser og sover, er i Almindelighed meget forliden. Værelset er sædvanlig fra 7 til 9 Alen i □ og 3 Alen høit; hos Husmænd og Pladsmænd er Stuen endnu mindre.

Dette Rum maa regnes noget større der, hvor der findes Røgstuer. Disse synes nu mere og mere at gaa af Brug, de fortrænges af Stuer, hvori Kogeoerne ere anbragte; sædvanligvis er der da nedlagt Loft, hvorved Værelset taber i Rumfang og vinder i Usundhed. Paa mange Steder findes dog Kogeoerne uden at Loft er nedlagt over Stuerne; Røgen ledes ud igjennem en anbragt Skorsten og naar Kogeoerne blive saaledes indrettede, at Dampen under Kogningen ledes gennem et eget Rør op i Skorstenen, og der desuden findes Ljore, maae slige Værelser ansees for saare hensigtsmæssige især paa disse Kanter, hvor Brænde er meget kostbart. Derved bliver det unødvendigt at sætte Dør og Ljore aaben under Kogningen, og en mere passende Ventilation istandbringes ved at aabne Ljoren. Den umaadelige Træk, som opstaaer i Røgstuer ved at aabne Dør og Ljore under Kogningen, er ofte meget farlig, og da Uddunstningen fra de nærliggende Fæhuse etc. er stærk og ofte afskyelig, vindes lidet ved det Slags Ventilation for Sundheden.

Om Klædedragten kan mærkes, at Fruentimmerne synes mere og mere at følge Lægens Raad at bruge uldne Benklæder, hvilket i et saa veirhaardt Distrikt med et saa fugtigt og raat Climat absolut maa være et stort Gode fornemlig under deres Beskæftigelse med Silde-tilvirkningen. Ogsaa Mændene tillægge sig uldne Skjorter; og Søtroier og bedre Klæder i det Hele taget træffes hyppigere under Vaarsildfiskeriet. Hertil har bidraget ei alene kraftige Formaninger men ogsaa Omgang med de bedre klædte Fiskere fra Stavangerkanten.

Fødemidlernes Kvalitet vedbliver at være

den samme som tidligere. I de indre Sogne ere de kraftigere end i de ytre. Beboerne nyde i Almindelighed 4 Maaltider om Dagen.

Det 1ste Maaltid, Kl. 7—8 Morgen, bestaaer af: sur Melk og Brød, og, forsaavidt det haves, fersk eller saltet Fisk; stundom desuden Poteter.

Det 2det Maaltid, Kl. 12—1 Middag, bestaaer af Grød og sur Melk.

Det 3die Maaltid, Kl. 5 Eftermiddag, bestaaer af: sur Melk og Brød, desuden saltet Fisk og, dersom Melk ei haves, da Poteter; hos de mere formuende Bønder 1 eller 2de Skiver Spegekjød (hver Skive omtr. $\frac{1}{2}$ Tom. tyk og 6 Tom. lang; vægtig tilsammen 6—9 Lod) 1 eller 2 Gange ugentlig.

Det 4de Maaltid, Kl. 7—8 Aften, bestaaer af: Grød og sur Melk, eller saa ofte det haves fersk Fisk med Lever og Brød.

Om Søndag:

1ste Maaltid Fisk og Poteter. Smør og Brød.

2det — (Kl. 4 Eft.) Brød og Melk med Fløde.

3die — Kjød og Suppe med Gryn, lidt Kaalrabi og Karve; eller Grød og Melk.

Hos de mere formuende Bønder gives stundom lidt Smør om Morgen 1 Gang sjelden 2 Gange om Ugen. Bondens Melk er sædvanlig tynd og blaa. Den nysiede Melk ser ofte ud ligesom om den skulde være skummet, en Følge af daarligt og lidet Foder til Kreaturerne. Den sure Melk benyttes sædvanligvis strax efter at den sure Fløde er afskummet. Stundom benyttes den sure Melk efterat være opbevaret i kortere eller længre Tid. Den saltede Fisk er slet tilberedet, sur og stundom ildelugtende. Grøden, der bestaaer enten af Bygmel eller af Byg- og Havremel tilsammen, er tyk og lidet kogt; ja sædvanligvis efterat den skal være kogt, paarøres endnu nogle Haandfuld Mel for at gjøre den tykkere. At derved en hel Del af Grødens nærende Kraft gaaer tabt er indlysende. Ved Brød paa anførte Spiseliste menes Fladbrød bagt enten af Havremel eller af Havremel og Rugklid. Nydelser af Poteter har været mindre end i de foregaaende Aar paa Grund af Potetessygdommen.

Til Drik bruges „Syre“ blandet med Vand. Denne Syre erholdes ved at koge sur Melk; den udskilte Ost benyttes til Gammelost, medens det Tyndflydende (Møsen) hensættes om Vinteren indtil Sommeren og om Sommeren blot nogle Uger, hvorefter en Gjæring begynder at udvikle sig. Efter fuldent Gjæring opbevares den i Tønder og Ankere ofte et helt Aar. Denne Syre, der nydes i stor Mængde, frembringer en Udspænding af hele Tarmcanalen med Gas, sure Opstød, cardialgiske Smerter og dyspeptiske Tilfælde. Den stærke Melspisen og idelige Syredrikken i Forbindelse med Varmen i Tarmcanalen maa bevirke en Decomposition af Fødemidlerne eller en Gjæringsproces, hvoraf foruden en stærk Flatulents endog maaske en skadelig Indvirkning paa Bloddannelsen er Resultat. Det vil af Ovenstaaende erfares, at Næringsmidlerne ere af en altfor ensartet Beskaffenhed. Hertil kommer at Tilberedningsmaaden er skjodesløs, hvilket jo maa tilskrives Kvinderne, der synes mere at lægge sig efter at uddanne sig til at forrette alle Slags Markarbeider end at sysle med Husvæsenet. Det bemærkes, at der hidindtil ei synes at være indtraadt nogen Forandring i Kostholdet; maaske har dette sin Grund i, at man tidligere har indvirket paa selve Mændene, istedetfor at man burde have søgt at give Kvinderne Underretning baade om nye Fødemidler og om forbedrede Tilberedelsesmaader, hvilket ogsaa for Fremtiden vil blive at iagttage. Til det Øie med vil det blive paalagt Jordemødrene, naar de bistaae Koner, at vejlede Fruentimmerne noget i Madlavning. Med Hensyn til Kvantiteten af bemeldte simple Næringsmidler da er det vist altfor sikkert, at den paa flere Steder er utilstrækkelig, navnlig for Tyendet. Husbonden og

Madmoderen spise sammen med Tjenerne; disse Sidste maae, dersom de ikke ere „skamløse“, være færdige med Maaltidet, saasnart hine reise sig fra Bordet. Husbondsfolket derimod tilfredsstiller Mavens Tilgodehavende senere i Almindelighed. Hvad der her er anført om Fødemidler, gjælder for det Meste de ytre Sogne: Selø Hovedsogn, Vaagsø, Daviks og Rugsunds Sogne. I Eids Hovedsogn og Stareims Sogn derimod ere Fødemidlerne noget kraftigere og bedre d. v. s. der spises større Kvantitet Smør og Kjød. I de ytre Præstegjelde findes en altfor stor Tilbøielighed til Nydelse af Brændevin; i de indre Sogne er Nydelse af Øl især til enkelte Tider overmaade stor. Øllet er slet tilberedt, ofte tilsættes spansk Peber, Tobak etc. for Berusningens Skyld, og i Gæstebudstilstælde — for Øconomiens Skyld med Hensyn til Maden.

Af det om Hygiænen i al Korthed Anførte vil det erfares, at denne staaer paa et meget lavt Trin. Vil man spørge om Aarsagen hertil, behøver man ei længe at betænke sig paa Svaret. Først og fremst maa den søges i den fornemlig langs Havkanten usædvanlig ringe Oplysning, og den deraf følgende Vedhængen ved Forfædres Skikke og Brug; dernæst i Mangelen paa tilstrækkelig lette Communicationsmidler, hvorved Omgang med Fremmede og disses Indvirken paa Distriktets Indvaanere besværliggjøres. At den paatænkte Communication med nordre Bergenhus Amts Dampskibe vil virke uendelig velgjørende paa vore yderst primitive Forholde, er indlysende. Liv og Virksomhed vil derved fremkaldes og forøge Velstanden, hvorved ogsaa større Krav med Hensyn til Livets Bekvemmeligheder vil resultere.

V. Om Sygehusene i Alstahaug og Bodø, af Distriktslægerne K. Hansens og S. O. Arntzens Medicinalberetninger for 1858.

Til min Medicinalberetning maa jeg føie nogle Ord om det herværende Sygehus — paa Gaarden Skjæggesnes i Alstahaug — uagtet det vistnok oftere er blevet beskrevet lige fra dets første uheldige Anlæg *) og til den seneste Tid, da man har bragt under Overveelse, om det skulde nedlægges eller en Sygehus-Bygning fra Nyt af opbygges.

Efterat man længe havde benyttet som Sygehus en isoleret staaende men faldefærdig Bygning, forlagdes Sygeværelserne til Distriktslægens Beboelsesleilighed. Man tog uden videre Lægens Sengkammer, med et dertil stødende Spiskammer, og et Rum, som befandt sig over begge disse Værelser, og lavede i en Hast heraf et Par Sygestuer, der fremdeles udgjøre hele Sygehusets indre Bekvemmelighed. Værelserne bleve rappede i sin Tid, men Arbeidet saa slet udført, at Kalklagene overalt ere løsnede fra Væggen, saaat man maa bruge megen Forsigtighed, for at de ikke ved nogen Rystelse skulle ramle ned.

Paa flere Steder er Rapningen gennembrudt, og gennem de saaledes dannede Sprækker staaer der en lumsK Træk, som paaviseligt har fremkaldt alvorlige Tilfælde blandt Patienterne.

Værelserne, der gaae gennem Husets hele Bredde (Bygningen er nemlig en saakaldet enkelt Bygning), have to modstaaende Vinduer paa de korteste Vægge. Paa den ene Langvæg har man Døren, der fører ud til en Gang, der er kold og

trækfuld. Midt paa den anden Langvæg staaer Kakkellovnen.

Begge Værelser ere 24,₈ Fod lange, 13,₇ Fod brede; Overværelset 7,₅ Fod og Underværelset 8,₂ Fod høit. Værelsernes Kubikrum altsaa respective 2548 og 2786 Kubikfod.

Ifølge Sygehusprotocollen har Middeltallet af de indlagte Syge i de sidstforløbne Aar været 12,₃ og 12,₀₇. Regner man saaledes 6 Syge paa hvert Værelse, saa faaer enhver af dem 464 eller 424 Kubikfod Luft. Belægget har naturligvis til sine Tider overskredet Middeltallet, og efter det i Værelserne anbragte Antal Senge at dømme, er Belægget steget til 8 paa hvert Værelse. Under saadanne Omstændigheder er der ikke kommen mere end 348 og 318 Kubikfod Luft paa hver Syg.

Disse Tal tiltrænge ingen Commentar.

Distriktslægens Spiskammer blev som sagt omdannet til et Sygeværelse. Under dette Spiskammer befandtes et udgravet Hul, der for lang Tid tilbage har været benyttet som et Slags Kjælder. Denne blev ved Kammerets forandrede Bestemmelse løselig rensat for en hel Mængde stinkende Sager, men iøvrigt lod man Hullet staae som det var, uden at gjenkaste det. I den fugtige Jordbund af opslemmet Muslingmergel, paa hvilken Bygningerne i Skjæggesnes staae, danner et saadant Hul en stillestaaende Vandpyt, med alle de Gjenvordigheder, som slige Vandansamlinger fremkalde, og det kan ikke længer vække Forundring, at man altid er bleven modtagen af en ubehagelig trykkende Luft, idet man betræder Sygeværelserne. Det var ved at gjenemslaae Grundmuren, at jeg kom tilbunds i denne Sag.

Sygehusets øvrige Bekvemmeligheder svare til dem, jeg allerede har beskrevet. For de Syge, som kunne gaae ud, er der vistnok indrettet et Vandhus, i omtrent 50 Skridts Afstand fra Byg-

*) Et talende Bevis herfor: Skjæggesnes Gaard, der havde en Besætning af 12 Kreaturer og dertil svarende Korn- og Potetesavling og forfaldne Bygninger, blev kjøbt for 2000 Spd. istedetfor Nord-Herø, som var en sjelden velbygget Gaard med en Besætning af 50 (femti) Stykker Storfæ, med dertil svarende Herligheder forøvrigt, og som var tilfals for 1000 Spd. Den der har Erfaring for, hvor vanskeligt det er at erholde Melk og ferskt Kjød paa disse Kanter af Landet, vil føle dobbelt Sorg over det Misgreb, som her er begaaet med Sygehusets Velfærd.

ningen, men i de strænge Høst-, Vinter- og Vaardage kan man ikke lade de Syge gaae didhen. Man maa lade dem benytte et Locum, som er anbragt i Gangen udenfor Sygestuerne, hvoraf Følgen er at man i denne altid faaer mærke Latrinens altfor store Nærhed. De som ikke kunne forlade Værelset, maae benytte Natpotten lige ved deres respective Senge.

Tilstanden paa Grund af alt dette har været saameget slemmere, som de lave og tætpakkede Værelser mangle Ventilation, naar man ikke hertil vil regne de Luftstrømme, som gaae gennem Kakkellovnene, de brøstfældige Vinduer og Døre samt Sprækkerne i Rapningen.

I et tætpakket og lidet Sygeværelse kan man i Regelen kun bruge en modereret Kakkellovsvarme. Man er saaledes forhindret fra at kunne koge og opvarme Grød til Omslag i eller i Nærheden af Sygeværelserne, og Gangkonen maa derfor ofte i Storm og Uveir ved Dag som ved Nat løbe over Gaarden med hvert Grødomslag, som hun skal anlægge.

Brugbare Badekar fandtes her ikke, og her er intet Baderum at erholde. Man maa derfor indtage de Syge uden at faae dem ordentlig renvaskede, ikke at tale om at man maa undvære Bad som Lægemedel.

Følgen af de Urenligheder, som de nykomne Patienter føre med sig, er da den, at vi hvert Øieblik have Sengene opfyldte med Utøi foruden det Væggetøi, som daglig myldrer frem fra Gulve og Vægge.

Paa Grund af den mislige Stilling, hvori Sygehuset og dets Ernæringskilder for Øieblikket befinde sig, staaer man med saagodtsom bundne Hænder ligeoverfor den megen Bedrøvelighed. Noget er dog altid gjort for at rette paa Forholdene. Sygestuerne ere helt eller for en Del blevne rømmede, og flere Rum tagne i Brug. Med Amtmandens velvillige Tilsagn har jeg ladet en isoleret liggende Stue, der tilhører den ansatte Læges Part af Skjæggesnes, istandsætte. Senere har jeg taget et af mine Beboelsesværelser til samme Brug, og vil om fornødiges fremdeles afse Brugen af et Par for en Tid

De Syge ere saaledes blevne fordelt paa et større Rum.

Jeg har nu for Tiden ikke flere end 4—5 paa hvert Værelse, men Søgningen er ogsaa tiltagen; jeg har i længre Tid havt et Belæg af 20 Patienter, og maa som sagt være forberedt paa at undvære flere af de mig tildelte Rum.

Den nødvendige Følge af en slig Tilstand er, at Skjæggesnes Sygehus er kommet i Vanrygte. Man betragter det som et Tilflugtssted, der kun kan søges i den høieste Nød. Belægget bestaaer derfor i Regelen af Syge, hvis ydre Forholde og hvis Sygdoms Natur i høi Grad have været ugunstige for en snarlig Helbredelse.

Naar det ikkedestomindre viser sig, at Sygehuset søges af Flere, end det efter de antagne Bestemmelser kan rumme, saa er dette kun et Bevis paa, hvormeget et saa betydeligt Distrikt som Helgeland tiltrænger en slig Anstalt.

Chroniske Syge, i en ussel Forfatning, som de omboende Læger ikke ville have med at bestille, danne det overveiende Antal af et Belæg, som under de beskrevne saare ugunstige hygiæniske Forholde vil forlange et stort Antal Forpleiningsdage og et uforholdsmæssig stort Forbrug af Medicamenter. Man maa her ty til Apotheket, hvor man ellers kunde benytte Vand, og kostbare styrkende Lægemedler maae værge mod de Angreb, en giftsvanger Luft uafadelig retter mod Helbredden.

Jeg maa her et Øieblik dvæle ved en Omstændighed, som vel ikke kan lægges Skjæggesnes Sygehus til Last, men som dog tyngder paa det. De som søge hid, have ofte lang Vei at fare, og maae i Regelen bruge Baadskyds. I godt Veir og med føielig Vind er Reisen i Baad let og bekvem, men i Uveir og Modvind lide de arme Syge meget. Man kan derfor ofte i Vintermaanederne, det har ialfald truffet mig flere Gange, blive nødt til at modtage Mennesker, som paa Grund af deres Sygdoms uhelbredelige Natur ikke til nogen Tid egne sig for en Anstalt af et saa lidet Omfang som denne. Exempelvis kan jeg anføre, at jeg har maattet optage tre Phthisikere, som ankom hid i den bedrøveligste Forfatning, saaat jeg ikke kunde forsvare at sende dem fra mig.

Engang indlagte har man Vanskelighed ved at blive dem kvit. I denne Uveirsvinter har jeg maattet lade dem ligge og døe paa Sygehuset.

Bespisningen lader Meget tilbage at ønske. Vanskelighederne ved at faae fersk Mad har fremkaldt en besynderlig Bestemmelse. Spisevæerten skal nemlig i Mangel af ferskt Kjød og Fisk have Tilladelse til at bruge saltede og udvandede Sager. Man har ikke betænkt, at Kjødet ved Saltningen og senere ved Udvandingen taber saagodtsom alle sine opløselige, letfordøielige og styrkende Bestanddele og giver en Rest, som bliver ligesaa ufordøielig som den er usmagelig.

Jeg vil erkjende, at hvis man ikke kunde faae indrettet Bespisningen paa nogen anden Maade, saa fik man heller have et Saltmads-Sygehus end intet. Men Tingen lader sig ændre, naar man gaaer frem paa en fornuftig Maade, det haaber jeg i Fremtiden at kunne vise.

I Nordland bruger man i Regelen ikke at have Melk om Vinteren. Naar Nogen vil gjøre Undtagelse fra Regelen, maa han holde sig til sin egen Besætning af Kreaturer.

Men hvorlangt skal vel Spisevæerten paa Skjæggesnes Sygehus strække sig med de 5 Kjøer, som han her kan holde? Og hvad kan vel erstatte Melken her, hvor man byder de Syge af Saltmadsfadet, og hvor Befolkningen paa det Bestemteste modsætter sig at nyde Øl!

Det er bedrøveligt at sidde paa Skjæggesnes, naar man kunde havt Nord-Herø med sine 50 Stykker Storfæ.

Et Forsøg vil blive gjort paa at ændre denne Sag til det Bedre. Saavel for min egen Skyld

som ogsaa for Sygehusets har jeg overladt Spisevæerten Brugen af den hele Gaard imod en, som jeg tør antage, billig Godtgjørelse, og jeg har det Haab, at vi ikke til næste Aar skulle staae i en saa fortvivlet Stilling, som vi iaar have været stedet i med Hensyn til Melken paa Sygehuset.

Idet jeg slutter disse Linier, maa jeg tilføie, at Opinionen vistnok er vakt for at faae en ordentlig indrettet Anstalt for Syge paa Skjæggesnes, og jeg tvivler ikke paa, at saaledes Amtsformandskabet med Iver vil tage sig af Sagen, men derfor bliver det ikke mindre nødvendigt, at Opinionen bliver ledet paa ret Vei.

(K. Hansen).

Omendskjønt Bodø Sygehus ikke paa langt nær danner et saa bedrøveligt Specimen af en Sygeindretning som Skjæggesnes, saa feiler der dog Mangt og Meget i, at det kan kaldes et vel indrettet og tilstrækkelig forsynet Sygehus. Uden at tale om at alle Udhusbygninger ere faldefærdige, saa mangler Hospitalet ganske en Badeindretning, ligesom ogsaa Lighus, saa at ingen Obduction kan foregaae om Vinteren af Mangel paa Locale. Sygehusets Beliggenhed er uheldig, idet Sygeværelserne vende mod Nord. Grunden er slet, idet Bygningerne ligge paa en Skraabakke, der har en meget stor Myrstrækning bag ved sig, hvilket gjør det yderst vanskeligt for ikke at sige umuligt at bortlede Vandet. Som en Følge af Foranstaaende ere Sygeværelserne triste, kolde og fugtige. Bespisningen er upaaklagelig.

(S. O. Arntzen).

Tillæg til Medicinalberetningen for 1858.

Bidrag til Oplysning om Byen Christiansands medicinske Topographi og Historie.

(Samlede af Stadsphysicus J. Hanson).

Ægteviede, Fødte og Døde i Christiansand fra 1734 den 6te Mai, da Kirken og Ministerialbøgerne brændte, indtil Slutningen af Aaret 1859.

Aar.	Viede Par.	Fødte.			Døde.	Overskud		Folketal.	Anmærkninger.
		I Alt.	Uægte.	pCt. af Uægte.		af Fødte.	af Døde.		
1734*)	21	135	6	4,4	98	37			*) Fra 6te Mai, da Kirken og Ministerialbøgerne brændte, indtil Aarets Udgang 1734.
1735	46	121	4	3,3	110	11			
1736	36	148	4	2,7	242		94		
1737	33	146	8	5,5	167		21		
1738	38	142	8	5,6	121	21			
1739	31	139	7	5	155		16		
1740	30	144	4	2,8	121	23			
1734—40	235	975	41		1014		39		
1741	24	107	7	6,5	222		115		1740—42 vare Misvæxtaar i hele Norge.
1742	40	122	3	2,5	185		63		
1743	44	137	12	8,8	193		56		
1744	34	123	10	8,1	117	6			
1745	48	147	4	2,7	109	38			
1746	31	124	4	3,2	118	6			
1747	32	164	7	4,3	124	40			
1748	28	137	6	4,5	287		150		
1749	28	152	4	2,6	115	37			
1750	24	125	7	5,6	128		3		
Decenniet 1741—50	333	1338	64		1598		260		
1751	33	140	8	5,7	127	13			3264 4900 ?
1752	32	118	6	5,1	190		72		
1753	36	135	5	3,7	198		63		
1754	37	123	7	5,7	190		67		
1755	38	140	9	6,4	124	16			
1756	30	140	8	5,7	156		16		
1757	25	129	3	2,3	131		2		
1758	27	109	4	3,7	301		192		
1759	26	134	7	5,2	139		5		
1760	35	119	7	6	87	32			
Decenniet 1751—60	319	1287	64	5	1643		356		

Aar.	Viede Par.	Fødte.			Døde.	Overskud		Folke- tal.	Anmærkninger.
		I Alt.	Uægte.	pCt. af Uægte.		af Fødte.	af Døde.		
1761	29	106	8	7,5	122		16	3131	
1762	23	128	5	3,9	168		40		
1763	33	110	7	6,4	324		214		
1764	37	134	11	8,2	195		61		
1765	38	124	9	7,3	132		8		
1766	38	124	2	1,6	111	13			
1767	29	119	2	1,7	120		1		
1768	21	118	6	5,1	140		22		
1769	24	124	5	4	106	18			
1770	27	156	9	5,8	102	54			
Decenniet 1761—70	299	1243	64	5,1	1520		277		
1771	29	111	6	5,4	100	11			
1772	22	110	9	8,2	120		10		
1773	25	114	3	2,6	369		255		
1774	32	155	10	6,4	91	64			
1775	36	147	13	8,8	133	14			
1776	34	127	7	5,5	96	31			
1777	18	130	8	6,1	108	22			
1778	28	149	14	9,3	111	38			
1779	55	119	4	3,3	188		69		
1780	32	159	10	6,3	143	16			
Decenniet 1771—80	311	1321	84	6,3	1459		138		
1781	34	132	8	6	165		33	3017	
1782	36	147	11	7,5	158		11		
1783	51	143	5	3,5	291		148		
1784	75	154	5	3,3	149	5			
1785	44	143	4	2,8	233		90	3700?	
1786	25	174	8	5	158	16			
1787	27	139	9	6,5	126	13			
1788	33	163	8	4,9	136	27			
1789	30	144	8	5,5	338		194	2973	
1790	40	140	7	5	137	3			
Decenniet 1781—90	395	1479	73	4,9	1891		412		
1791	40	141	8	5,5	117	24		3600?	67 døde af Kopper.
1792	33	165	8	4,8	143	22			
1793	38	142	6	4,2	201		59		
1794	35	166	8	4,8	161	5			
1795	32	153	4	2,6	191		38		
1796	41	158	7	4,4	155	3			
1797	34	163	9	5,5	156	7			
1798	41	174	8	4,6	172	2			
1799	57	169	12	7,1	134	35			
1800	51	159	10	6,3	158	1			
Decenniet 1791—1800	402	1590	80	5	1588	2			
1801	30	165	12	7,3	260		95	4787	Krigsaar.
1802	51	194	18	9,3	116	78			
1803	37	161	8	4,9	138	23			
1804	37	224	19	8,5	211	13			
1805	39	209	8	3,9	145	64			

Aar.	Viede Par.	Fødte.			Døde.	Overskud		Folke- tal.	Anmærkninger.
		I Alt.	Uægte.	pCt. af Uægte.		af Fødte.	af Døde.		
1806	39	208	11	5,3	143	65		5000	Foruden de indkvarterede Militære.
1807	39	192	16	8,3	190	2			
1808	39	183	10	5,2	359		176		
1809	81	194	22	11,3	333		139		
1810	86	230	19	8,3	331		101		
Decenniet 1801—10	478	1960	143	7,3	2226		266		
1811	115	319	32	10	223	96		7190	
1812	122	317	24	7,6	224	93			
1813	85	332	20	6	261	71			
1814	56	289	14	4,8	185	104			
1815	81	330	17	5,2	165	165			
1816	62	281	20	7,1	166	115			
1817	44	271	16	5,9	138	133			
1818	55	247	19	7,7	168	79			
1819	50	260	28	10,8	154	106			
1820	46	269	27	10	112	157			
Decenniet 1811—20	716	2915	217	7,4	1796	1119			
1821	50	260	19	7,3	272		12	7488	
1822	67	259	20	7,8	228	31			
1823	55	259	23	8,9	152	107			
1824	50	265	17	6,4	186	79			
1825	55	252	16	6,3	140	112			
1826	64	292	13	4,4	155	137			
1827	53	264	13	5	156	108			
1828	35	265	20	7,5	208	57			
1829	41	263	20	7,5	175	88			
1830	45	197	12	6,1	153	44			
Decenniet 1821—30	515	2576	173	6,7	1825	751			
1831	40	217	15	7	196	21		7665	I Kighoste døde 78, i Børnekopper 28, i Nervefeber 24. I Nervefeber døde 90.
1832	54	212	12	5,6	157	55			
1833	67	273	14	5,6	234	39			
1834	45	234	17	7,2	260		26		
1835	49	228	10	4,3	381		153		
1836	76	225	12	5,3	201	24			
1837	50	219	11	5	148	71			
1838	68	225	17	7,5	169	56			
1839	62	246	18	7,3	216	30			
1840	65	255	22	8,6	170	85			
Decenniet 1831—40	576	2334	148	6,3	2132	202			
1841	60	271	18	6,6	159	112		8349	
1842	46	257	18	7	205	52			
1843	59	270	14	5,2	179	91			
1844	51	255	14	5,5	160	95			
1845	79	237	11	4,6	206	31			
1846	64	283	16	5,6	270	13			
1847	57	233	16	6,9	162	71			
1848	60	270	19	7,4	195	75			
1849	81	315	9	2,9	188	127			
1850	69	305	28	9,5	192	113			
Decenniet 1841—50	626	2696	163	6	1916	780			

Aar.	Viede Par.	Fødte.			Døde.	Overskud.		Folke- tal.	Anmærkninger.
		I Alt.	Uægte.	pCt. af Uægte.		af Fødte.	af Døde.		
1851	76	292	19	6,5	206	86		9521	I Byen angrebes 6 af Cholera asiatica, hvoraf 5 døde.
1852	67	295	17	5,8	263	32			
1853	83	315	19	6	208	107			
1854	86	310	9	2,9	200	110			
1855	89	345	7	2	235	110			
1856	90	323	12	3,7	308	15			
1857	64	341	18	5,3	215	126			
1858	56	326	11	3,4	192	134			
1859	58	319	14	4,4	255	64			

Christiansand, anlagt af Kong Christian den 4de 1641, beliggende under 58° 7' nordlig Bredde og østen for Ferros Meridian 25° 30' ved to Elves Udløb, Torrisdals og Topdals Elve, med ypperlig Havn, omgives af Vand paa 3 Sider. Kongen, der paa sin Reise til Herredagen i Bergen, ankrede i Flekkerø Havn, blev af Lehnsherren over Agdesiden, Palle Rosenkrantz, gjort opmærksom paa Stedets gunstige Beliggenhed for en Kjøbstad. Han tog dette selv i Oiesyn; og, da han billigede Lehnsherrens Anskuelser, besluttede han strax Anlægget og tog saa kraftige Forholdsregler, at endnu samme Aar 1641 den 29de October fik Christiansand Kjøbstadsprivilegium, skjønt den hele Stad kun bestod af 4 Huse eller rettere Hytter, en i hvert af Byens fire Hjørner. Stedet var en med Fyrreskov bevoxet Sandslette, der henhørte under Grims og Eegs nærliggende Gaarde, til hvilke de første Huseiere maatte svare Grundafgift. Ved Rescript af 6te Mai 1682 fik Biskop Jersin og Stiftamtmand Rosenkrantz Ordre til at flytte fra Stavanger til Christiansand, der nu blev Stiftsstad.

Da Christian den 5te i Aaret 1685 var i Christiansand, steg hans Interesse for Byens Opkomst, og, uagtet han saa hvor Lidet hans Faders og Bedstefaders Bestræbelser i denne Retning havde frugt, gik han dog frem paa samme Vis. Naar Resultatet ikke svarede til Forventningen, maatte vel dette fornemligen tilskrives Byens af Naturen saare fattige Opland, for hvilket Christiansands Privilegier vare ligesaa tryk- kende, som de for Byen skulde være ophjælpende.

At Havet engang i Tiden har skyllet op over Christiansands Grund til Grims og Eegs Klipper, der i NV. begrændse den Sandslette, hvorpaa Byen har reist sig, og at denne Slette, Storesanden, har sin Oprindelse af Sand og Mud- der, opkastet fra Søen, er mere end sandsynligt: aarligen vinder den saakaldte Østreside paa denne Maade Terrain. I Fortiden har denne Vandside havt saadan Dybde, at derfra er bleven dreven den Trafik, som Vestersiden nu har. Naturen har op- grundet og vedbliver at opgrunde Østersiden; Vestersiden derimod skylder mest Kunsten hvad den er. Det er antageligt, at i Byens første Tid ansaaes Elvegaden og Nærheden deraf af Øster- siden for de fordelagtigste Dele af Byen; herfra foregik fornemligen Trælastudskibningen saavel førend Byens Anlæg som længe efter. Endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede var der flere store meget gamle Bygninger, forsynede med hvæl- vede Kjældere. Midt imellem Byens vestre og søndre Side hæver sig Odderøen med Kva- rantaineanstalten og den egentlige ængere Kva- rantainehavn. Den danner tvende Indløb til Byens tvende Havne, hvoraf den vestre er saa meget fortrinligere end den østre, at Vestersiden ogsaa derved har maattet trække baade Skibene og Virksomheden til sig. Byen er forsynet med Brøndvand, haardt og af forskjellig Godhed, til dagligt Behov. I dens omgivende Fjelde ere større Vandsamlinger, der saavel til Brandvæse- nets Afbenyttelse som for at skaffe bedre Vand til Drikke og Husholdningsbrug, skal (1860) ledes over den ganske By med store communale

Opofrelser. Brøndvandet kan være forskjelligt i nærliggende Brønde. Ved disses Gravning kan findes indtil 6 Jordlag:

1ste 4 Alen mørk Sand.

2det $\frac{1}{4}$ Alen gulagtig Sand.

3die $\frac{1}{4}$ Alen rødagtig Sand.

4de $\frac{1}{2}$ Alen gulagtig Sand.

5te $\frac{1}{2}$ Alen rødagtig Sand.

6te Lysegraa Sand med smaae, tynde, sorte Lag, nogle Alen dybt.

Christiansand er udentvivl en af de regelmæssigste Byer; den danner et Parallelogram, som gjennemskjæres i Længden af 10, i Bredden af 7 retvinklede Gader af 24—20 Alens Bredde. Af større Pladse ere ikke flere end 3 bevarede:

det almindelige Torv, hvis største Udstrækning udmaaler 200 Alen;

Brændetorvet ved Canalen, Gravene kaldet, og Hospitalskirkegaarden, der i de sidste 35 Aar ikke har været benyttet som saadan.

Aar 1734 overgik Byen en meget betydelig Ildebrand, som deler dens Historie i 2 Perioder. Underretningerne fra den første ere faae og usikre. I den anden ere de flere og blive i det Mindste i mange Henseender efterhaanden sikrere.

I det første Aar havde Byen 30 Familier. At den endnu i 1670 langt fra var tilstrækkelig bebygget, skjønnes af en Vidneforklaring i dette Aar: Vidnet gik nemlig fra N. Hus til et andet, og, hedder det, som jeg kom i Moen iblandt Fyrrebuskene o. s. v.

Den første Oplysning man har om Folketallet er fra 1721, da det udgjorde 3059 Sjele. Omkring dette Tal holdt det sig lige til imod Slutningen af det 18de Aarhundrede. 1789 angives Folketallet ikke høiere end 2973. Fra 6te Mai 1734 indtil 1790 ere døde 1482 flere end fødte. I Decenniet 1791 til 1800 balancere de Fødte og Døde hinanden. I Decenniet 1801 til 1810 prævalere igjen de Døde med 266. Efter 1811 stiger Folkemængden aarlig ved de Fødte med Undtagelse af 1821, 1834 og 1835, saaledes at Overskuddet af Fødte fra 1811 indtil 1859 ikke er mindre end 3636. Ved Folketællingen i 1855 er Folketallet 9521 fordelt paa Christiansands omtrentlige Fladeindhold, 1,500,000

□ Alen, saa at det enkelte Individ bliver tildelt circa 158 □ Alen. Dersom Husholdningernes Antal, 2076, ved sidstnævnte Folketælling saaledes kan afbenyttes, kan der paa enhver Familie ikke regnes 5 Personer.

De fleste Dødsfald 1789 indtraf i Barakken blandt de norske Tropper, der vare komne tilbage fra Sverige. 1793 borttrykkedes 67 af Kopper. Under Krigen i 1808 og 1809 herskede en ondartet smitsom Feber, som mest angreb unge Mennesker. Ober-Skibschirurg Leverentz — Wergelands Beskrivelse over Christiansand — en Mand af mange Kundskaber og stor Dømmekraft, som havde Bestyrelsen af det sømilitære Hospital, antog den bestemt for den gule Feber (?), da den havde alle de Symptomer, som den af ham i Vestindien iagttagne gule Feber havde, dog ikke fuldkommen saa acut. Den var yderst contagios med hyppige Recidiver, orangegul Farve. Den var indført her enten med nogle fra England tilbagevendende Fanger eller med en Division Suffolk, som havde ligget ved Hvaløerne.

Det vil neppe være muligt med det ufuldstændige Kjendskab, vi besidde til de epidemiske og endemiske Sygdomme her i Landet i forrige Aarhundrede, nærmere at paavise Aarsagerne til den mærkelig store Dødlighed i Christiansand i denne Periode. Der er noget uforklarligt og gaadefuldt i den Kjendsgjerning, at der i en saa lang Aarrække har været et stadigt Overskud af Døde i en By, hvis Beliggenhed var sund, med en spredt Befolkning paa en større Sandflade, let tilgængelig for Luft og Lys, og hvis Indvaaneres sociale Stilling visselig ikke kan have været meget forskjellig fra Rigets i Almindelighed. Befolkningen i Norge i det Hele er i dette Tidsrum ikke gaaet tilbage, men tiltog (Thvetes Statistik) fra 1769 til 1801 med ca. 68 pCt.

Naar man overser Mortalitetstabellerne, er det strax iøinefaldende, at Dødligheden ikke har været jævnt fordelt, men at enkelte Aar have et mærkeligt og stort Overskud af Døde: saaledes i forrige Aarhundrede Aarene 1741, 48, 58, 63, 73, 83, 89. Disse store Dødlighedstal 222, 287, 301, 324, 369, 291, 338, betegne udentvivl

epidemiske Sygdommes Hersken og maaske tildels Hungersaar. Den historiske Pathologi giver kun ringe Oplysning herom. Koppesygdommen herskede efter Lietzau Canstatts Pathologi 2. 45, som en udbredt Verdenssygdom i Aarene 1730—35, 1755 og 1766; men disse Aar ere for Christiansand ikke betegnede ved nogen større Mortalitet. Imidlertid er der vel neppe nogen Tvivl om, at Kopperne alligevel have været den mest fremtrædende og med størst Dødlighed forbundne epidemiske Sygdom i forrige Aarhundrede.

For Kjøbenhavns Vedkommende besidde vi en af Mansa nylig meddelt Opgave over Dødeligheden af Kopper i det forrige Aarhundrede, hvoraf det noksom fremgaaer, hvilken dødlig og ødelæggende Sygdom det har været for denne By, og det er vel rimeligt nok, at Forholdet har været saaledes overalt i Danmark og Norge.

Næst efter Kopperne har vistnok Typhus været en almindelig udbredt Sygdom; ialtald vides denne Farsot i Slutningen af forrige Aarhundrede at have været baade udbredt og dødlig i Christiansand, da Provincial-Medicus Nielsen*), 41 Aar gammel, tælles blandt dens Ofre 1789.

Dødeligheden i 1808, 9 og 10 var en Følge af udbredt Typhus. I førstnævnte Aar har rimeligvis ogsaa hersket Blodgang.

*) Han var Dr. med. og døde som afskediget Provincial-Medicus i Christiansands Stift 5te Marts 1789. Senere civile Embedslæger i Christiansand vare Stadsphysicus Petersen, død 1823, og Stadsphysicus Nørbech, død 1831. — Om Christiansands Apotheker vides, at Emanuel fra Schultz erholdt Apothekerprivilegium her den 8de September 1766. Formodentlig var den gamle Schultz, der i 1832 havde Stedets Eneapothek og var under Action for sammes mislige Bestyrelse, hans Søn. Den 28de Juli s. A. aabnedes det andet Apothek, Løveapotheket, da Enken efter Indehaveren af dettes Privilegium, Ravn, der døde paa Reisen fra Christiania hertil for at begynde dets Drift, erholdt Tilladelse til at lade det drive ved Cand. pharm. Liisberg. Fra April 1844 til 7de Februar 1845 har dette Apothek været lukket, da Enken ikke kunde faae nogen Bestyrer dertil. Hendes Privilegium blev den 30te Januar 1858 overdraget til Apotheker J. Selsbak. Elephantapothekets Privilegium er senere overgaaet til Apotheker Lüders (død den 25de October 1854) og endelig den 9de Mai 1855 til Apotheker J. G. Wrensted.

1834, Januar til November, medtog Kighosteepidemien 78, hvoraf i April Maaned 34. I Aarets sidste Halvdel gik over Byen Mæslinger, Børnekopper med 28 Dødsfald og Typhus med 24. Typhus fortfarede i første Halvdel af 1835 og tillagde forrige Aars Typhusdøde 90. Den putride Form var ikke sjelden i denne Epidemi, hvori samtlige Byens 7 Læger til forskjellig Tid, saa at sige turvis, kastedes paa Sygeleiet. Fire bukkede under, Brigadelæge Rønne, 62 Aar gammel, i hans, saavidt han vidste, første Sygdom, Exam. med. Lie, af svag Helbred, Kvarantaine-læge Selmer og Compagnichirurg Johnsen, begge unge og stærke Mænd. Mæslingerne hjemsøgte efter en 14 Aars Hvile baade Rige og Fattige, og borttrykkede alene i Februar Maaned 66 Børn. I Aaret 1846 optraadte Typhus sidste Gang i Christiansand som større Epidemi. Af Folketallet 8349 sygnede 349, 4,2 pCt., og døde 48, 13,7 af de Behandlede. Denne hyppige Forekomst af Typhus i Christiansand og den særegne locale Disposition, som denne By synes at have for Typhusepidemiers Udvikling og Udbredelse, er ikke ganske let at forklare, men tør maaske være begrundet tildels i nogle særegne Forholde. Indtil de senere Decennier blev Latrin- og Renovationsvæsenet meget forsømt. Excrementerne opsamledes ofte kun i Gruber i den løse Sandjord, hvorfra med Regnet og Grundvandet de opløselige fæcale Stoffe med Lethed udbredte sig. Da alt Byens Drikkevand kom fra Brønde, der vare gravede i den samme let gennemtrængelige løse Sandjord, ofte kun i kort Afstand fra de utætte Latriner, tør det neppe være Tvivl underkastet, at det almindelige Drikkevand for endel var inficeret, en Omstændighed, hvorpaa man i de nyere hygiæniske Undersøgelser om typhøse Febres Udvikling og Udbredelse, som det synes med fuld Føie, har lagt stor Vægt. Nu bygges Latrinerne gjerne tættere, og deres Indhold, der forhen var værdiløst, betales ret godt som Følge af den fremskridende Agerdyrkning i Byens Omegn, hvor det i Regelen føres hen. Endnu virker dog, skjønt i ringere Grad, de ovenomtalte Aarsager til at gjøre Drikkevandet slet og mindre tjenligt for Sundheden. I hvilket Omfang

dette finder Sted og hvilken Betydning dette Moment har saavel for de epidemiske Sygdommes Udbredelse og Dødlighed som for de chroniske Sygdomme, navnlig Tuberculosen, er det for Øieblikket umuligt at afgjøre. Det tør dog være mere end en Formodning, at Vandets Urenhed maaske kan være en af de vigtigste medvirkende Aarsager til de tuberculøse Sygdommes Udbredelse i Christianssand og den større Dødsprocent — omtrent Trediedelen af alle Døde — der maa henføres til denne Dyscrasi.

Uagtet Christiansands nordlige Beliggenhed, gives neppe noget Sted paa den Breddegrad, der har et mildere Climat, men mange paa en sydligere, hvor Naturen er langt strængere. Beliggenheden imellem Nordsøen og Kattegattet med Vand paa 3 Sider, Jordbunden, de beskyttende Fjelde, tilstrækkeligt Vand og Luftens ideelige Bevægelse, ere unægtelig lovende Vilkaar for Byens Anlæg. Dens Climat er afvejlende. Intet er uvissere end Vinteren i Christianssand. Man har iagttaget, at i Aarene 1750 - 62 faldt den første Sne 16de, 24de, 26de, 28de og 30te October og i andre Aar 6te, 7de, 12te, 17de og 23de November. Fra 1805 indtil 1811 havdes ikke Sne i October. Men det første Snefald er her ikke altid Vinterens Begyndelse. Med Nytaar begynder den egentlige og ustadige Vinter, og med Marts er den forbi i Almindelighed.

Aar.	Høieste Varme.	Største Kulde.	Dag.
1795	22 Grader		8de Juni.
		14 Grader	2den Febr.
1796	18 Grader		1ste Juli.
		13 Grader	26de Decbr.
1797	24 Grader		17de Juli.
		11 Grader	12te Decbr.
1798	24 Grader		22de August.
		12 Grader	29de Decbr.
1799	24 Grader		16de Juni.
		15 Grader	Februar.
1800	23 Grader		Juli.
		14 Grader	Februar.
1801	25 Grader		Juli.
		11 Grader	Januar.

Kulden er saa afgjort forskjellig i selve Byen, at Elvegaden og dens nærmeste Del af Østersiden er mindst $1\frac{1}{2}^0$ koldere end Vestersiden. Hvilken mærkelig Afveksling af Varme og Lufttryk der ellers kan finde Sted, vise nøiagtige Iagttagelser i December 1856, da Thermometret fra 2den til 8de steg fra -14^0 til $+8^0$, en Forskjel af ikke mindre end 22^0 , og Barometret den 13de om Aftenen angav et Lufttryk af 27,6, men steg indtil 28,16 den 15de om Morgen, altsaa en Differents af 1,16 i 36 Timer. Atmosfærens hyppige og pludselige Vexling skyldes vist ogsaa væsentligen den gjængse Rheumatisme over hele Byen, ved hvilken Leilighed paa den anden Side kan opstilles Koldfeber som en meget sjelden Sygdom.

Aaret 1645 byggedes Byens første Kirke, en Langkirke af Træ, kaldet Trefoldighedskirke. Allerede 1685 paabegyndtes en ny Kirke af Sten, der i 1696 indviedes under Navn af Vor Frelzers Kirke. 1734 den 6te Mai brændte denne tilligemed den største Del af Byen, og da tillod Stiftsbefalingsmand With, at hans 3 ved Siden af hinanden liggende Huse — No. 30, 31 og 32 — indrettedes til en midlertidig Kirke. Disse Huse kaldes endnu Interimskirke (almindelig Enrumskirke).

1738 den 25de Mai indviedes Byens nuværende Kirke under Navn af Vor Frelzers Kirke, almindelig kun kaldet Domkirken.

Indtil 1821 var Pladsen omkring Domkirken og Hospitalskirkegaard eneste Begravelsessted for Byens Døde. Ved Mageskifte 1816 erhvævede Byen, udenfor dens bebyggede Del, til Kirkegaard et Areal, stort 78,217 □ Fod, som i 1833 udvidedes med 90,946 □ Fod, saa at den hele Kirkegaard udgjør nu 169,163 □ Fod. Den nye Kirkegaard blev ikke indviet og benyttet førend 4de August 1821. Kirkegaarden om Domkirken blev endnu benyttet, og det sidste Lig der nedsat 9de Mai 1835. Den nævnte nye Kirkegaard er eneste Begravelsesplads for Bymenigheden; den er inddelt i fire Parceller; i trende af disse nedsættes Ligene i ligeliniede Rader i den Orden, de anmeldes, og disse Parceller ere gennemgravede fra 22de Juni

1835 til 1ste September 1857, da man er begyndt paa anden Gangs Gravning; men dette Areal vilde varet længre, hvis den Orden med Gravningen var iagttagen, som nu paasees. Samtidig er gravet i fjerde Parcel, men her nedsættes Ligene, hvor Vedkommende ønske det, og

der er megen Plads tilbage. Ved anden Gangs Gravning efter 22 Aars Forløb findes de først nedsatte Lig forraadnede.

Paa Hospitalskirkegaarden nedsattes det sidste Lig den 17de Juni 1825.

R e t t e l s e r.

I Beretningen for 1857.

Pag. 101, Spalte 1, Linie 2 og 3 Ordene „Brændevins- og Punschdrikken i Gjestebude“ udgaae.

Sygehuslistens Opgaver over det samlede Antal Forpleiningsdage, Forpleiningsdage for hver Udskreven og Udgift til Medicin for hver Syg i Døgnet ere for Hedemarkens Amts Sygehus feilagtige; istedetfor Tallene 5499, 117 og 4,₈₈ læs: 6251, 133 og 3,₈₇.

I Beretningen for 1858.

Pag. 27. Blandt de inden Smaalenenes Amt værende Sygehuse er forglemt at anføre Garnisons-Sygehuset i Frederikshald. Da der fra dette Sygehus ikke til Departementet er indkommen nogen Sygeliste for Aaret 1858, har man ikke kunnet opføre dette Sygehus paa den almindelige Sygehustabel.

	Tilbageiggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilsammen Behandlede.			Helbredede.		
	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Til
Rigshospitalets medicinske Afdeling	46	32	78	533	331	864	579	363	942	418	224	64
— chirurgiske —	44	29	73	454	176	630	498	205	703	332	128	46
— Hudsyge —	39	42	81	233	284	517	272	326	598	210	260	47
De nævnte 3 Afdelinger af Rigshospitalet	129	103	232	1220	791	2011	1349	894	2243	960	612	157
Rigshospitalets Afdeling for Børn*)	6	4	10	18	47	65	24	51	75	13	39	5
Christiania chroniske Sygehus	38	38	76	138	121	259	176	159	335	69	41	11
Smaalenenes Amts Sygehus	7	10	17	44	34	78	51	44	95	35	34	6
Moss Byes Sygehus	3	2	5	32	25	57	35	27	62	20	22	4
Frederikshalds Byes Sygehus	7	7	14	67	33	100	74	40	114	58	30	8
Frederikstads Byes —	9	3	12	22	11	33	31	14	45	18	7	2
Frederikstads Garnisons-Sygehus	5	—	5	120	—	120	125	—	125	119	—	11
Hedemarkens Amts Sygehus	6	10	16	3	20	23	9	30	39	7	18	2
Christians — —	11	4	15	28	25	53	39	29	68	22	18	4
Buskeruds — —	3	4	7	62	40	102	65	44	109	43	34	7
Drammens Byes —	10	2	12	53	25	78	63	27	90	47	18	6
Jarlsberg og Laurvigs Amts Sygehus	10	7	17	44	26	70	54	33	87	43	26	6
Carljohansværns Sygehus	5	—	5	276	2	278	281	2	283	255	2	25
Bratsbergs Amts Sygehus	15	23	38	84	75	159	99	98	197	44	46	9
Christiansands Byes Sygehus	13	3	16	49	22	71	62	25	87	49	22	7
— Garnisons-Sygehus	1	—	1	208	1	209	209	1	210	196	1	19
Lister og Mandals Amts Sygehus***)	2	6	8	13	15	28	15	21	36	6	11	1
Stavanger Amts Sygehus	4	4	8	49	24	73	53	28	81	35	22	5
Stavanger Byes —	10	11	21	72	56	128	82	67	149	68	52	12
Bergens — —	27	19	46	177	117	294	204	136	340	161	109	27
Lungegaardshospitalet	21	17	38	20	13	33	41	30	71	6	9	1
Reknes Hospital (Cur- og Pleieanstalt)	27	32	59	17	17	34	44	49	93	9	12	2
Thronhjems Byes Sygehus	29	39	68	193	183	376	222	222	444	151	133	28
Nordre Thronhjems Amts Sygehus i Skogn	14	16	30	90	83	173	104	99	203	64	71	13
— — — — i Namdal	12	8	20	75	51	126	87	59	146	23	27	5
Helgelands Fogderies Sygehus (i Alstahaug)	7	7	14	25	25	50	32	32	64	17	13	3
Bodø Sygehus	3	2	5	27	16	43	30	18	48	13	10	2
Buksnes Sygehus	1	1	2	63	18	81	64	19	83	44	15	5
Senjen og Tromsø Fogderies Sygehus (i Tromsø)	3	3	6	48	32	80	51	35	86	35	16	5
Hammerfests Sygehus	1	—	1	26	—	26	27	—	27	24	—	2

*) I Børnehospitalets Belæg ere de med Børnene indlagte Mødre medregnede. **) Omtrent en Sjettedel i Medicamentum

	Tilbageiggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilsammen Behandlede.			Helbredede.		
	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Til
Gaustad Sindssygeasyl	121	80	201	85	77	162	206	157	363	35	31	6
Christiania —	30	30	60	5	17	22	35	47	82	2	13	1
Oslo —	—	26	26	—	5	5	—	31	31	—	—	—
Christiansands —	7	9	16	3	6	9	10	15	25	2	4	—
Stavangers —	3	2	5	3	3	6	6	5	11	1	1	—
Bergens —	20	25	45	24	22	46	44	47	91	12	10	2
Thronhjems —	33	31	64	7	10	17	40	41	81	2	7	—

For samtlige 7 Asylers Vedkommende bliver Mortalitetsforholdet

*) En Mand, der var indlagt til Observation, udgik ligeledes.

nelse

se behandlede Syge i Aaret 1858.

Udgaaede.						Døde.			Tilbageliggende.			Mortali- tetsfor- hold.	Det sam- lede Antal Forplei- ningsdage.	Forplei- ningsdage for hver Udskreven	Udgift til Medicin.		
Bedring.			Uhelbredede.												For hver Syg i det Hele.		For hver Syg i Døgnet.
	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.				Spd.	Skill.	Skill.
2	36	78	8	11	19	62	38	100	49	54	103	1 : 8,4	32234	38,4	1	46,9	4,34
2	39	111	24	8	32	22	12	34	48	18	66	1 : 18,7	27131	42,6	1	33,2	3,59
2	6	18	4	5	9	6	9	15	40	46	86	1 : 34,1	29772	58,1	1	21,6	2,44
6	81	207	36	24	60	90	59	149	137	118	255	1 : 13,3	89137	44,8	1	36,0	3,48
4	1	5	=	1	1	5	2	7	2	8	10	1 : 9,3	4538	69,8	1	29,2	2,13
3	20	53	9	10	19	29	45	74	36	43	79	1 : 3,5	27706	108,2	1	98,8	2,02
8	=	8	1	=	1	=	1	1	7	9	16	1 : 79,0	6483	82,1	2	46,0	3,48
4	2	6	1	=	1	6	2	8	4	1	5	1 : 7,1	2809	49,3			3,0
2	=	2	=	=	=	3	3	6	11	7	18	1 : 16,0	5451	56,8	1	88,0	3,66**)
1	=	1	4	3	7	=	2	2	7	3	10	1 : 17,5	1898	54,2	3	90,5	8,30
=	=	=	1	=	1	1	=	1	4	=	4	1 : 121,0	1707	14,1	=	32,0	2,3
=	=	=	1	=	1	=	=	=	1	12	13	1 : 26,0	5975	229,8	4	73,8	2,41
8	2	10	=	1	1	2	1	3	7	7	14	1 : 18,0	6757	125,1	2	25,8	2,1
8	2	10	5	1	6	3	1	4	6	6	12	1 : 24,3	4490	46,3	2	112,5	7,6
=	=	=	=	1	1	6	1	7	10	7	17	1 : 10,4	3571	48,9	1	9,0	2,6
2	=	2	1	=	1	1	2	3	7	5	12	1 : 25,0	5373	71,6	2	31,8	3,79
1	=	11	2	=	2	4	=	4	9	=	9	1 : 68,5	3157	11,5	=	25,3	2,22
10	23	33	2	2	4	9	3	12	34	24	58	1 : 11,6	18438	132,6	3	30,2	2,94
2	=	2	=	=	=	7	1	8	4	2	6	1 : 10,1	4040	49,9	1	14,8	2,7
1	=	1	2	=	2	1	=	1	9	=	9	1 : 201,0	2899	14,4	=	30,7	2,1
1	1	2	2	1	3	3	=	3	3	8	11	1 : 8,3	4482	179,3	9	48,3	6,3
4	=	4	4	3	7	7	1	8	3	2	5	1 : 9,5	3731	49,1	1	4,6	2,5
1	3	4	1	=	1	9	7	16	4	4	8	1 : 8,8	4737	33,6	=	66,4	1,97
3	2	5	3	5	8	21	9	30	16	11	27	1 : 10,4	12954	41,4	1	13,2	3,21
=	2	2	3	2	5	1	=	1	31	17	48	1 : 23,0	15939	693,0	9	64,3	1,65
=	=	=	2	2	4	3	3	6	30	32	62	1 : 5,2	22166	715,0	8	88,2	1,46
10	13	23	13	8	21	16	22	38	32	46	78	1 : 9,6	22319	70,0	2	39,6	4,58
3	10	28	4	3	7	7	4	11	11	11	22	1 : 16,5	10756	59,4	2	29,5	4,53
4	14	48	3	1	4	3	2	5	25	14	39	1 : 21,4	10713	100,1			
7	8	15	=	4	4	1	2	3	7	5	12	1 : 17,3	4455	85,7			
3	2	5	2	1	3	5	1	6	7	4	11	1 : 6,2	3385	91,5	4	7,2	5,32
3	2	10	3	=	3	7	1	8	2	1	3	1 : 10,0	2512	31,4	1	91,3	6,72
6	8	14	2	2	4	6	5	11	2	4	6	1 : 7,3	2818	35,2	1	79,3	5,65
1	=	1	=	=	=	2	=	2	=	=	=	1 : 13,5	623	23,1			

rne maa fratrækkes (se foran Pag. 27). ***) Angivelserne gjælde Tidsrummet fra 1ste Mai 1858 til 1ste Mai 1859.

nelse

der behandlede Syge i 1858.

Udgaaede.						Døde.			Tilbageliggende.			Mortali- tetsfor- hold.	Det samlede Antal For- pleinings- dage.	Forplei- ningsdage for hver Udskreven	Samlede Udgift. for hver Syg i Døgnet.	Udgifter til Medicin for hver Syg i Døgnet.
Bedring.			Uhelbredede.												Skill.	Skill.
	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.					
6	11	27	25	14	39*)	4	2	6	125	99	224	1 : 23, ₂	77824	559, ₉	51, ₁₀	0, ₉₅
1	4	5	=	1	1	1	=	1	31	29	60	1 : 22, ₀	22017	1000, ₈	32, ₆₉	0, ₇₃
=	2	2	=	1	1	=	=	=	=	28	28	0 : 3, ₀	10009	3336, ₃	36, ₆₅	0, ₆₀
1	2	3	=	1	1	=	=	=	7	8	15	0 : 10, ₀	5868	586, ₈	32, ₀₆	0, ₃₃
=	=	=	=	=	=	2	1	3	3	3	6	1 : 1, ₇	2211	442, ₂		0, ₅₈
4	5	9	5	7	12	1	1	2	22	24	46	1 : 22, ₅	16901	375, ₆	39, ₁₆	0, ₃₀
=	1	1	6	1	7	=	1	1	32	31	63	1 : 18, ₂	23621	1312, ₃	31, ₇₉	0, ₄₇
												1 : 18, ₅				

Dødsårsag.	Mand- køn.	Kvinde- køn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.	Dødsårsag.	Mand- køn.	Kvinde- køn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.
Abscessus	7	2	4	13	Dysenteria	1	2	15	18
Alcoholismus	3	"	"	3	Dysphagia	"	2	"	2
Anæmia	"	1	1	2	Dysuria	2	"	1	3
Aneurisma	"	"	1	1	Eclampsia infantum	30	20	24	74
Angina membranacea	24	17	48	89	— gravidarum et parturi- entium	"	8	"	8
— tonsillaris	"	1	1	2	Elephantiasis Græcorum	120	91	"	211
Apoplexia cerebri	53	42	22	117	Emollitio cerebri	1	"	"	1
— pulmonum	2	1	1	4	Empyema	2	"	1	3
Arthritis	3	2	"	5	Encephalitis	10	6	3	19
Arthrocace	4	"	"	4	Endocarditis	2	1	"	3
Asthma	1	2	"	3	Enteritis	12	19	10	41
Atelectasis pulmonum	"	2	2	4	Epilepsia	5	3	1	9
Atresia ani	1	"	"	1	Erysipelas	7	7	9	23
Atrophia infantum	9	4	10	23	Febris catarrhalis	2	"	"	2
Bronchiectasis	1	"	"	1	— gastrica	2	3	4	9
Bronchitis acuta et capillaris	13	17	24	54	— hectica	2	4	"	6
— chronica	11	20	2	33	— puerperalis et Operationes obstetricicæ	"	104	"	104
Cancer et Fungus	49	66	16	131	— simplex	1	"	"	1
Carbunculus	"	2	1	3	— typhosa	161	117	200	478
Cardialgia	3	4	"	7	Fistula stercorea	"	1	1	2
Caries et Necrosis	15	4	"	19	— urinaria	1	"	"	1
Catarrhus suffocativus	4	1	"	5	Fractura cranii	8	1	2	11
Cellulitis	"	1	"	1	Fracturæ aliæ	7	2	"	9
Cholera asiatica	2	1	"	3	Gangræna	9	3	4	16
Cholérine et Cholera nostras	8	4	21	33	— pulmonum	"	1	"	1
Colica	5	"	1	6	Gastritis	11	15	7	33
Combustio	4	2	7	13	Gastroenteritis	5	"	5	10
Commotio cerebri	3	"	"	3	Gastromalacia	"	1	2	3
— medullæ	1	"	"	1	Gonarthrocace	4	1	"	5
Contusio	1	"	1	2	Hæmatemesis	4	3	"	7
Coxarthrocace	4	2	"	6	Hæmoptysis	3	"	3	6
Cyanosis	"	1	"	1	Helminthiasis	2	1	"	3
Cystitis	7	"	2	9	Hepatitis	10	4	7	21
Debilitas neonatorum	4	"	3	7	Hernia	9	5	4	18
— senilis	42	58	19	119	Hydrocele colli	1	"	"	1
Delirium tremens	11	"	"	11	Hydrocephalus acutus	16	17	28	61
Dementia	1	1	"	2	— chronicus	1	1	2	4
Diabetes mellitus	4	2	"	6	Hydrops	51	51	26	128
Diaphragmitis	1	"	"	1	— ovarii	"	5	"	5
Diarrhoea	18	20	15	53					
Diphtheritis	10	4	17	31					

nelse

anmeldte Dødsaaarsager i Aaret 1858.

Dødsaaarsag.	Mand- køn.	Kvinde- køn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.	Dødsaaarsag.	Mand- køn.	Kvinde- køn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.
Hydrothorax	7	5	"	12	Rheumatismus acutus	5	7	3	15
Peritonæus	9	3	2	14	— chronicus	3	2	2	7
Diaphragma	1	1	"	2	Ruptura intestinorum	4	1	1	6
Peritonæus, Intussusceptio et Volvulus	6	"	2	8	— uteri	"	3	"	3
Induratio telæ cellulosa	"	"	1	1	Scarlatina	21	20	57	98
Influenza	5	5	32	42	Scorbutus	4	2	1	7
Paralyticus spinalis	"	1	"	1	Scrophulosis	6	6	1	13
Pharyngitis	7	2	4	13	Spina bifida	"	1	4	5
Leukæmia	1	"	"	1	Spondylarthrocace	1	2	5	8
Glaucoma	2	"	"	2	Stricture coli	"	"	1	1
Chorea	4	4	"	8	— oesophagi	2	2	"	4
— puerperalis	"	3	"	3	— urethræ	3	"	"	3
Parasimus senilis	8	14	12	34	Syphilis	5	11	1	17
Cholera	4	1	"	5	Tabes dorsalis	2	"	"	2
— — — — —	"	"	1	1	— meseraica	"	1	1	2
Encephalitis cerebialis	52	35	42	129	Teleangiectasis	"	1	"	1
— spinalis	6	2	"	8	Trismus et Tetanus	2	2	3	7
— tuberculosa	15	7	4	26	Tussis convulsiva	26	11	56	93
Metrorrhagia	"	7	"	7	Tuberculosis acuta	1	"	2	3
Corpus Brighti	8	7	5	20	Ulcera	3	2	"	5
Neuritis	"	"	1	1	— ventriculi	3	2	2	7
Obstruction alvi	3	"	2	5	Variolæ	17	10	79	106
Edema pulmonum	4	"	"	4	Veneficium	5	"	"	5
Prostatitis	"	1	"	1	Vitia organica	3	3	1	7
Paralysis	4	3	1	8	— — abdominis	41	45	26	112
— generalis	4	1	"	5	— — cerebri	13	3	3	19
Emphygus	"	1	1	2	— — cordis	23	24	12	59
Pericarditis	4	2	1	7	Vulnera	5	3	1	9
Peritonæitis	34	24	18	76	Upaaviselig Aarsag	4	"	2	6
Perityphlitis	1	"	"	1					
Phlebitis	"	1	2	3	Tilsam. . .	1574	1458	1194	4226
Phlegmone	7	4	1	12					
Phthisis et Tuberculosis pulmonum	185	244	100	529	I følge til Tabelcontoret fra Præsterne indkomne Opgaver var Antallet af:				
Pleuritis	8	9	6	23	1. Omkomne ved ulykkelige Hændelser	929	158	"	1087
Pneumonia	142	112	105	359	2. Ihjellagte Børn	"	"	32	32
Prostatitis	1	"	"	1	3. Selvmordere	114	41	"	155
Scorbutis	"	2	1	3	4. Dræbte eller Myrdede	20	7	"	27
Erysipelas hæmorrhagica	1	2	2	5					
Fistula maligna	"	"	1	1	Tilsam. . .	1063	206	32	1301
Pyæmia	5	4	2	11					
Pyelitis	3	4	3	10					

